

T.C.
MARDİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

ARTUKLU

ALAN YÖNETİM PLANI

2022-2026

T.C.
MARDİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Mardin Artuklu Alan Başkanlığı

Mardin Artuklu Alan Yönetimi Danışma Kurulu		İmza
Mardin Artuklu Alan Başkanı	Dr. Öğrt. Üyesi Murat ÇAĞLAYAN	
Mardin Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Koruma Uygulama Şube Müdürlüğü	Fırat Ulaş TUR	
KTB Mardin Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü	Abdulgani TARKAN	
Mardin Valiliği, İl Kültür Turizm Müdürlüğü	Muaviye ŞAHİN	
Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)	Sihat Ferat TOKTAŞ	
Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü	Ramazan BAYLAN	
Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü	Neslihan GÜLERYÜZ ALÖKMEN	
Mardin Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü	Şahab AĞAOĞLU	
Mardin Artuklu Belediyesi, KUDEB Müdürlüğü	Uğur ÖZBEK	
Artuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	Ümit SERÇEK	
GAP İdaresi	Leyla AKBIYIK	
Mardin Mimarlar Odası Başkanlığı	Önder DUYAN	
Mardin Artuklu İlçesi Şar Mahallesi Muhtarlığı	Abdülkadir YÜCEDAĞ	

ALAN BAŞKANI	
Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlayan ¹	

DANIŞMA KURULU ²	
İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü – İTÜ- Mardin Uygulama ve Araştırma Merkezi	Prof. Dr. Yüksel Demir
Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-Sanat Tarihi Bölümü	Doç. Dr. Evindar Yeşilbaş
Mardin Mimarlar Odası Başkanlığı	Önder Duyan
Mardin Ticaret ve Sanayi Odası	Çetin Sasa
Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	Derya Olğaç
Mardin Artuklu İlçesi Şar Mahallesi Muhtarlığı	Abdülkadir Yücedağ
Uluslararası Tasarım Vakfı	Mehmet Uncu
Mardin Süryani Kadim Deyrulzafaran Manastırı ve Kiliseleri Vakfı	Yılmaz Hiçbezmez

EŞGÜDÜM ve DENETLEME KURULU ³	
Mardin Artuklu Alan Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlayan
Mardin Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Koruma Uygulama Şube Müdürlüğü	Fırat Ulaş Tur
KTB Mardin Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü	Abdulgani Tarkan
Mardin Valiliği, İl Kültür Turizm Müdürlüğü	Muaviye Şahin
Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)	Sihat Ferat Toktaş
Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü	Ramazan Baylan
Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü	Neslihan Güteryüz Alökmen
Mardin Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü	Şahab Ağaoğlu
Mardin Artuklu Belediyesi, KUDEB Müdürlüğü	Uğur Özbek
Artuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	Ümit Serçek
GAP İdaresi	Leyla Akbıyık
Mardin Mimarlar Odası Başkanlığı	Önder Duyan
Mardin Artuklu İlçesi Şar Mahallesi Muhtarlığı	Abdülkadir Yücedağ

¹ Kültür ve Turizm Bakanlığının 18.08.2021 tarihli ve E-71480061-181.99-1629049 sayılı Makam Oluru ile Mardin Artuklu Alan Başkanı olarak atanmıştır.

² Kültür ve Turizm Bakanlığının 13/09/2021 tarih ve E-71480061-181.02-1696306 sayılı Makam Oluru ile oluşturulmuştur.

³ Kültür ve Turizm Bakanlığının 13/09/2021 tarih ve E-71480061-181.02-1696306 sayılı Makam Oluru ile oluşturulmuştur.

PROJE EKİBİ ⁴	
1. Proje Koordinatörü / Y. Şehir Plancısı - Kentsel Politika Uzmanı	Aysin Tektaş Keskin
2. Mimar	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Ataş
3. Mimar	Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlayan
4. Y. Şehir ve Bölge Plancısı	Murat Çevik
5. Sanat Tarihçisi	Doç. Dr. Evindar Yeşilbaş
6. Arkeolog	Prof. Dr. Mehmet Önal
7. İşletme ve Ekonomi Uzmanı	Mehmet Uncu
8. CBS Uzmanı	Doç. Dr. Serkan Kemeç
9. Sosyo-Ekonomi Uzmanı	Doç. Dr. Yener Ataseven
10. Taşıma Kapasitesi-Ziyaretçi Yönetim Planı- Araştırma Yürütücüsü	Doç. Dr. Aygün Erdoğan
11. Taşıma Kapasitesi-Ziyaretçi Yönetim Planı- Araştırmacı	Merve Özen
12. Genel Koordinatör - Y. Şehir ve Bölge Plancısı	Levent Keskin
13. Genel Editör	Duygu Toprak

MARDİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ PROJE EKİBİ	
İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanı	Abdülbaki Turğut
KUDEB Şube Müdürü (Mimar)	Servet Abdan
Mimar	Pelin Kartal
Arkeolog	Şahin Özmen
Arkeolog	Fırat Ulaş Tur
Sanat Tarihçisi	Betül Özkan

⁴ 04.06.2021 tarihinde Mardin Büyükşehir Belediyesi ve AnaDOKU arasında imzalanan sözleşmeye istinaden oluşturulmuştur.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. ALANIN TANIMI	3
1.1. Genel Bilgiler	3
1.1.1. Fiziksel Yapı.....	3
1.1.2. İdari Yapı.....	10
1.1.3. Demografik Yapı	12
1.1.4. Ulaşım.....	17
1.1.5. Turizm.....	19
1.1.6. Ekonomik Yapı	21
1.1.7. Mülkiyet Durumu	23
1.2. Tarihsel Gelişim	24
1.2.1. Somut Olmayan Kültürel Miras	27
1.3. Mevcut Koruma ve Yönetim Sistemi	29
1.4. Alanın Korunma Durumu.....	31
1.5. Alanın Önemi ve Değeri.....	47
1.5.1. Mimari ve Kültürel Değerler.....	60
1.5.1.1. Mardin Kalesi ve Kaledeki Yapılar.....	60
1.5.1.2. Çarşılar ve Ticari Yapılar	67
1.5.1.3. Abbaralar	87
1.5.1.4. Dini Yapılar	91
1.5.1.4.1. Camiler ve Mescitler.....	93
1.5.1.4.2. Zaviye ve Türbeler	113
1.5.1.4.3. Kiliseler, Manastırlar ve Sinagoglar.....	117
1.5.1.5. Külliyeleer.....	126
1.5.1.6. Medreseler	128
1.5.1.7. Hamamlar	136
1.5.1.8. İdari ve Sivil Yapılardan Örnekler	140
1.5.1.9. Kasırlar.....	148
1.5.1.10. Çeşmeler.....	152
1.5.1.11. Taş Ocakları	159
1.5.2. Kazı ve Yüzey Araştırmaları	160
2. ALANIN DEĞERLENDİRİLMESİ	165
2.1. Paydaş Analizi	165
2.2. Sorun ve GZFT Analizi	180
2.3. Sosyo-Ekonomik Yapı Analizi.....	186
2.4. Turizm Taşıma Kapasitesi ve Ziyaretçi Yönetimi	212
2.4.1. Yazın İncelemesi ve Artuklu Alan Yönetimi Planı Çalışması Kapsamında Değerlendirilmesi	212

2.4.2. Çalışmanın Yöntemi ve Kullanılan Veriler	214
2.4.3. Resmi Turizm İstatistiklerinin Turizm Taşıma Kapasitesi Bağlamında İncelenmesi	217
2.4.4. Artuklu İlçesi Turizm Tesis Bilgilerinin Güncellenmesi, Haritalanması ve Kapasitelerinin İncelenmesi	232
2.4.5. Ziyaretçi Yönetim (Farklı Turist Yoğunluğu) Bölgelerinin Belirlenmesi.....	236
2.4.6. Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri ve Alan Bütününde Fiziksel, Gerçek ve Etkin Taşıma Kapasitelerinin Hesaplanması	241
2.4.7. Sosyal Taşıma Kapasitesinin Değerlendirilmesi.....	249
2.4.8. Sonuç ve Öneriler	252
3. ALANIN PLANLANMASI.....	267
3.1. Vizyon, Strateji, Politikalar ve Hedefler.....	267
3.2. Eylemler.....	270
3.3. Uygulama, İzleme ve Değerlendirme	285
3.3.1. Artuklu AYP Uygulama Süreci.....	285
3.3.2. Uygulamadan Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar	286
3.3.3. Kaynak Geliştirme ve Bütçeleme Tanımlanması	286
3.3.4. İzleme Değerlendirme ve Güncelleme	292
KAYNAKÇA.....	300

Fotoğraflar Dizini

Fotoğraf 1. Mardin Kalesi ve Artuklu ilçesi Kentsel Sit Alanı (M. Çağlayan)	47
Fotoğraf 2. Kaleden Kentsel Dokunun Mezopotamya Ovası Manzarası (M. Çağlayan).....	50
Fotoğraf 3. Kademelenerek Araziye Oturan Bir Mardin Evi (M. Çağlayan).....	51
Fotoğraf 4. Geleneksel Mardin Mimarisinden Örnekler (M. Çağlayan).....	52
Fotoğraf 5. Mardin Kalesi (Zahit Mungan)	60
Fotoğraf 6. Mardin Kale Cami Havadan Görünüşü, 2014 (Mardin Müzesi Arşivi).....	62
Fotoğraf 7. Kale Cami Genel Görünüş (E. Yeşilbaş)	62
Fotoğraf 8. Kale Cami Kubbe Detayı (E. Yeşilbaş).....	63
Fotoğraf 9. Hızır Camii Güney Cephe ve Minare Görünüşü (E. Yeşilbaş).....	64
Fotoğraf 10. Hızır Camii Güney Cephe Görünüşü (E. Yeşilbaş)	64
Fotoğraf 11. Hızır Camii Kuzey Cephe Görünüşü (E. Yeşilbaş)	65
Fotoğraf 12. Artuklu Konağı (D. Bekin).....	66
Fotoğraf 13. Kale Kapısı (D. Bekin)	66
Fotoğraf 14. Mardin Kalesi Burcu (M. Çağlayan)	67
Fotoğraf 15. DİKA Tarafından Restore Edilen Bakırcılar Çarşısı (M. Çağlayan)	69
Fotoğraf 16. DİKA Tarafından Restore Edilen Zahireciler Çarşısı (M. Çağlayan)	69
Fotoğraf 17. Kayseriye Bedesteni İç Mekânı (M. Çağlayan).....	71
Fotoğraf 18. Revaklı Çarşı (M. Çağlayan).....	72
Fotoğraf 19. Sürur Hanı Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş).....	73
Fotoğraf 20. Sürur Hanı (M. Çağlayan).....	73
Fotoğraf 21. Arasta Hanı (M. Çağlayan)	74
Fotoğraf 22. Çarıkcılar Çarşısı, 2017 (E. Yeşilbaş).....	75
Fotoğraf 23. Marangozlar Çarşısı, 2017 (E. Yeşilbaş)	77
Fotoğraf 24. Marangozlar Çarşısı (E. Yeşilbaş)	77
Fotoğraf 25. Bakırcılar Çarşısı Genel Görünüşü, Restorasyon Öncesi (E. Yeşilbaş).....	79
Fotoğraf 26. Bakırcılar Çarşısı, Restorasyon Sonrası (E. Yeşilbaş)	79
Fotoğraf 27. Tellallar Çarşısı, 2017 (E. Yeşilbaş).....	81
Fotoğraf 28. Tellallar Çarşısı (E. Yeşilbaş).....	81
Fotoğraf 29. Ayakkabıcılar Çarşısı Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş).....	83
Fotoğraf 30. Restorasyon Öncesi Zahireciler Çarşısının Havadan Görünüşü (F. Duyan, 2017) 84	
Fotoğraf 31. Restorasyon Sonrası Zahireciler Çarşısı (E. Yeşilbaş).....	85
Fotoğraf 32. Aktarlar Çarşısı Kuruluş ve Düzeni (E. Yeşilbaş).....	86
Fotoğraf 33. Debelen Sokak'taki Abbara (E. Yeşilbaş).....	88
Fotoğraf 34. Gül Mahallesi'nden Abbara Örneği (E. Yeşilbaş)	88
Fotoğraf 35. Medrese Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal).....	89
Fotoğraf 36. Savurkapı Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal).....	89
Fotoğraf 37. Savurkapı Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal).....	90
Fotoğraf 38. Çabuk Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal)	90

Fotoğraf 39. Şar Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal)	91
Fotoğraf 40. Ulu Cami Üstten Görünüm (E. Yeşilbaş)	95
Fotoğraf 41. Ulu Cami Minaresi (E. Yeşilbaş)	96
Fotoğraf 42. Ulu Cami orta sahnını ve payeler (E. Yeşilbaş).....	97
Fotoğraf 43. Melik Mahmut (Bab'us Sor - Savurkapı) Cami (M. Çağlayan).....	98
Fotoğraf 44. Melik Mahmud Camii Ana Mihrabı (E. Yeşilbaş)	99
Fotoğraf 45. Latifiye (Abdülhatif) Cami (M. Çağlayan)	100
Fotoğraf 46. Latifiye Camii Harimi (E. Yeşilbaş).....	101
Fotoğraf 47. Latifiye Camii Taç kapısı (E. Yeşilbaş).....	101
Fotoğraf 48. Şeyh Çabuk Cami (M. Çağlayan)	102
Fotoğraf 49. Şeyh Çabuk Camii harimi (E. Yeşilbaş)	103
Fotoğraf 50. Molla Halil (Süleyman Paşa) Cami (M. Çağlayan)	104
Fotoğraf 51. Hamidiye Cami (M. Çağlayan).....	105
Fotoğraf 52. Hamidiye Cami harimi (E. Yeşilbaş)	106
Fotoğraf 53. Reyhaniye Cami (M. Çağlayan)	107
Fotoğraf 54. Reyhaniye Camii sahnınlar ve payeler (E. Yeşilbaş).....	107
Fotoğraf 55. Şeyh Muhammed Ez-Zerrar Cami ve Mezarlığı (M. Çağlayan)	108
Fotoğraf 56. Kuseyri Cami Güney Cephesi ve Çeşmeli Eyvanı (E. Yeşilbaş)	109
Fotoğraf 57. Şeyh Mahmud Türki Camii harim kısmı ve payeler (E. Yeşilbaş)	110
Fotoğraf 58. Halife Ömer Cami harimi (E. Yeşilbaş)	110
Fotoğraf 59. Pamuk Dinari Cami Cephe Görünüşü (E. Yeşilbaş)	111
Fotoğraf 60. Arap Cami Avlusundan Görünüş (E. Yeşilbaş).....	112
Fotoğraf 61. Şeyh Libben Cami Avludan Görünüş (E. Yeşilbaş).....	112
Fotoğraf 62. Hamza-i Kebir Zaviyesi (M. Çağlayan).....	114
Fotoğraf 63. Hamza-i Sagir Zaviyesi (M. Çağlayan)	115
Fotoğraf 64. Cihangir Bey Zaviyesi ve Türbesi (M. Çağlayan)	115
Fotoğraf 65. Şeyh Kasım Halveti Zaviyesi (M. Çağlayan).....	116
Fotoğraf 66. Şeyh Hamid Türbesi (E. Yeşilbaş)	117
Fotoğraf 67. Kırklar (Kırk Şehit) Kilisesi (Mar Behnam ve Sara Kilisesi) (M. Çağlayan)	119
Fotoğraf 68. Mar Mihail Kilisesi (Burç Manastırı) (M. Çağlayan)	120
Fotoğraf 69. Mar Hürmüzd (Behirmiz) Kilisesi (M. Çağlayan)	121
Fotoğraf 70. Surp Kevork Kilisesi (Kırmızı Kilise) (M. Çağlayan)	121
Fotoğraf 71. Mort Şmuni Kilisesi (M. Çağlayan).....	122
Fotoğraf 72. Surp Hovsep (Mar Yusuf) Kilisesi (Zahit Mungan)	123
Fotoğraf 73. Meryem Ana Kilisesi (Süryani Katolik Patrikhanesi) (M. Çağlayan).....	124
Fotoğraf 74. Mar Efrem Manastırı (M. Çağlayan)	124
Fotoğraf 75. Mar Petrus ve Mar Pavlus Kilisesi (M. Çağlayan)	125
Fotoğraf 76. Sinagogun bulunduğu parsel (M. Çağlayan)	126
Fotoğraf 77. Eminateddin Külliyesi'nin güney cephesi (M. Çağlayan)	127
Fotoğraf 78. Sitti Radviyye Medresesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)	131
Fotoğraf 79. Şehidiye Medresesi Genel Görünüşü (M. Çağlayan)	132

Fotoğraf 80. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi (Z. Mungan)	134
Fotoğraf 81. Kasımiye (Sultan Kasım) Medresesi (M. Çağlayan).....	135
Fotoğraf 82. Kasımiye Medresesi Eyvanı (E. Yeşilbaş)	136
Fotoğraf 83. Maristan Hamamı'nın Ayakta Kalan Soğukluk Bölümü (M. Çağlayan).....	137
Fotoğraf 84. Emir Hamamı Soğukluk Bölümü Görünümü (E. Yeşilbaş).....	138
Fotoğraf 85. Bab'us Sor Hamamı (M. Çağlayan)	139
Fotoğraf 86. Yenikapı Hamamı Kalıntıları (M. Çağlayan)	139
Fotoğraf 87. Mardin Rüştiye (İdadi) Binası (M. Çağlayan)	140
Fotoğraf 88. Eski Hükümet Konağı (MAÜ Mimarlık Fakültesi Binası) (M. Çağlayan).....	141
Fotoğraf 89. Eski Askeri Kışla Binası (Sabancı Kent Müzesi) (M. Çağlayan)	142
Fotoğraf 90. Şahtana Konağı (M. Çağlayan).....	143
Fotoğraf 91. Şahtana Konağı Eyvan ve Pencere Düzeni Detayı (E. Yeşilbaş)	144
Fotoğraf 92. Gazipaşa İlkokulu (Mükellefi Ailesi evi) Binası (M. Çağlayan).....	144
Fotoğraf 93. Şahkulubey Konağı Ön Cephesi (M. Çağlayan).....	145
Fotoğraf 94. Kapı Detayı ve Detay Çizimi (G. Güzel)	146
Fotoğraf 95. Fuat Pamukçu Evi, 2. Kat Kuzey ve Batı Bölüm Genel Görünüş (E. Yeşilbaş)	146
Fotoğraf 96. Jaklin Ezilmez Evi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)	147
Fotoğraf 97. Milli Ailesi Evi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş).....	148
Fotoğraf 98. Firdevs Köşkü (M. Çağlayan).....	149
Fotoğraf 99. Ayn Since Kasrı (M. Çağlayan).....	150
Fotoğraf 100. Cineyni Kasrı (M. Çağlayan)	151
Fotoğraf 101. Fahriye Kasrı fotoğraf ve çizimleri (Çağlayan, 2017a, s.122).....	151
Fotoğraf 102. Bâb-ı Sôr Çeşmesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş).....	153
Fotoğraf 103. Maristan Çeşmesi (İ. Yıldız).....	153
Fotoğraf 104. Cevheriye Çeşmesi (E. Yeşilbaş).....	154
Fotoğraf 105. Zinciriye Medresesi Çeşmesi (İ. Yıldız).....	154
Fotoğraf 106. Tumbağa Çeşmesi (İ. Yıldız)	155
Fotoğraf 107. Kıseyri Camii Çeşmesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş).....	155
Fotoğraf 108. Melha Çeşmesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)	156
Fotoğraf 109. Şeyh İmamettin Çeşmesi Niş Detayı (E. Yeşilbaş).....	157
Fotoğraf 110. Tokmak Çeşmesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş).....	157
Fotoğraf 111. Sultan Çeşmesi (İ. Yıldız)	158
Fotoğraf 112. Yahudi Çeşmesi (M. Çağlayan).....	158
Fotoğraf 113. Ensar Mahallesindeki Antik taş Ocakları.....	159
Fotoğraf 114. Ensar Mahallesindeki Ahır Olarak Kullanılan Eski Taş Ocaklarından Birinin İç Mekânı.....	159
Fotoğraf 115. Girnavaz Höyük.....	160
Fotoğraf 116. Sunu Kabı, Girnavaz Höyük.....	160
Fotoğraf 117. Dara Kenti'ndeki Kazı Çalışmalarından Görünüm (NTV, 2020)	161
Fotoğraf 118. Anıtsal Tapınağın Görünümü, Boncuklu Tarla	162
Fotoğraf 119. Boncuk Objeler, Boncuklu Tarla	162

Fotoğraf 120. Mardin Kale Cami 2020 Yılı Kazı Çalışmalarından (E. Yeşilbaş)	163
Fotoğraf 121. Mardin Kalesi Kazı Sonrası Genel Görünüm, 2020 (Mardin Müzesi Arşivi).....	163
Fotoğraf 122. Ölü Kültü Heykelleri, Bazalt, Girbella Höyük (Mardin Müzesi).....	164

Haritalar Dizini

Harita 1. Artuklu Alan Yönetim Planı Sınırı.....	2
Harita 2. Mardin'in Türkiye'deki Konumu	3
Harita 3. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 1990	6
Harita 4. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 2000	6
Harita 5. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 2006	7
Harita 6. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 2012	7
Harita 7. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 2018	8
Harita 8. Yönetim Planı Alanı Yükselti Haritası.....	9
Harita 9. Yönetim Planı Alanı Bakı Haritası	9
Harita 10. Yönetim Planı Alanı Kabartma Haritası	10
Harita 11. Mardin İli İdari Haritası.....	11
Harita 12. Artuklu İlçesi İdari Bölünüşü.....	11
Harita 13. Artuklu İlçesi Eğitim Kurumları	16
Harita 14. Mardin İlinin Önemli Merkezlere Uzaklıkları.....	17
Harita 15. Mardin İli Ulaşım Ağı	18
Harita 16. Mardin Kentsel Sit Alanı'nda Mülkiyet Yapısı.....	23
Harita 17. M.Ö. 27-M.S. 6. Yüzyıl Roma'nın Doğu Sınırı.....	26
Harita 18. Yönetim Planı Alanı'ndaki Sit Alanları	29
Harita 19. Yönetim Planı Alanı'ndaki Tescilli Yapılar	30
Harita 20. Yönetim Planı Alanı'ndaki Tescilli Parseller	30
Harita 21. TRC3 Bölgesi Mekânsal Gelişme Şeması	35
Harita 22. Mardin Merkez İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası.....	37
Harita 23. Mardin Kentsel Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Yapısal Durum Sentezi.....	39
Harita 24. Mardin Kentsel Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Sentez Harita	40
Harita 25. Halihazır Harita ve Topoğrafya Kesiti (A. Gabriel).....	48
Harita 26. Yönetim Planı Alanı Eğim Haritası	49
Harita 27. Yönetim Planı Alanı İçinde Yer Alan Mahalleler	55
Harita 28. Yönetim Alanındaki Tescilli Abbaralar	87
Harita 29. Yönetim Alanındaki Dini Yapılar	92
Harita 30. Yönetim Alanındaki Camiler	93
Harita 31. Yönetim Alanındaki Kiliseler	118
Harita 32. Yönetim Alanındaki Medreseler	129
Harita 33. Yönetim Alanındaki Çeşmeler	152
Harita 34. Yerli Halk Anketleri Örneklem Dağılımlarına Farklı Mahallelerden Örnekler	188
Harita 35. Ekim 2021 itibariyle Artuklu ilçesi konaklama tesisleri ve maksimum yatak kapasitelerine göre yoğunluk dağılımları (hektar başına yatak sayısı).....	234

Harita 36. Mart 2020-Ekim 2021 arasında Artuklu ilçesi konaklama tesislerinin yatak kapasitelerindeki değişim mekansal dağılımı ve Ekim-2021 maksimum yatak kapasitelerine göre yoğunluk dağılımları (hektar başına yatak sayısı)	235
Harita 37. Noktasal ya da aksiyel turist çekim katmanları	238
Harita 38. Noktasal ya da aksiyel turist çekim katmanlarının her birinin yoğunlukları (hektar başına çekim faktörü)	239
Harita 39. Noktasal ya da aksiyel turist çekim yoğunluk haritalarının ağırlıklı doğrusal toplam ÇÖKV tekniği ile birleştirilmiş biçimi.....	239
Harita 40. Artuklu Alan Yönetimi Planlama alanı bütününde ziyaretçi yönetiminde kullanılması önerilen Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgeleri....	240

Şekiller Dizini

Şekil 1. Corine Arazi Kullanım Oranları.....	5
Şekil 2. Mardin İlçelerinin İl Nüfusuna Oranları, 2020	12
Şekil 3. Artuklu İlçesi Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı, 2020.....	13
Şekil 4. Artuklu İlçesi Yaş Piramidi, 2020	14
Şekil 5. Artuklu İlçesi Eğitim Düzeyi, 2020.....	15
Şekil 6. Mardin'in Yeni Assur Dönemi'ndeki Antik Yollar (Kessler, 1980)	25
Şekil 7. Mardin Şehir Dokusundan Kesitler (Alioğlu, 2003).....	51
Şekil 8. Kayseriye Bedesteni'nin Ayakta Kalan Bölümü (E. Yeşilbaş).....	70
Şekil 9. Revaklı Çarşı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017 s.40)	72
Şekil 10. Çarıkçılar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.32)	75
Şekil 11. Marangozlar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.35)	76
Şekil 12. Bakırcılar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.27)	78
Şekil 13. Tellallar Çarşısı Plan ve Görünüşü (E. Yeşilbaş, 2017, s.45)	80
Şekil 14. Ayakkabıcılar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.23).....	82
Şekil 15. Zahireciler Çarşısı Planı (F. Duyan, 2017, s.48)	84
Şekil 16. Aktarlar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.20)	86
Şekil 17. Ulu Cami Planı (DVBM Arşivi).....	94
Şekil 18. Melik Mahmud Camii Planı (A. Altun).....	98
Şekil 19. Latifiye Camii Planı (A. Altun).....	100
Şekil 20. Molla Halil Cami rölöve ve fotoğrafları	104
Şekil 21. Eminateddin Külliyesi Planı (Kuzu, 2020).	128
Şekil 22. Selsebilli Eyvan Akış Şeması (Çağlayan, 2017a)	149
Şekil 23. Yönetişim Modeli	166
Şekil 24. Ana Paydaş Grupları ve Planlama Sürecine Katkıları	167
Şekil 25. Paydaş Katılım Stratejisi.....	177
Şekil 26. Çalışma yöntemindeki aşamaların ana akışı	214
Şekil 27. Mardin il bütünü belediye belgeli tesis sayılarındaki değişim, 1988-2020.....	218
Şekil 28. Mardin il bütünü belediye belgeli tesislerin oda ve yatak kapasitelerindeki değişim, 1988-2020	218
Şekil 29. Mardin il bütünü turizm belgeli (işletme veya yatırım belgeli-toplam) tesis sayılarındaki değişim, 1988-2020.....	219
Şekil 30. Mardin il bütünü turizm belgeli (işletme veya yatırım belgeli-toplam) tesislerin oda ve yatak kapasitelerindeki değişim, 1988-2020	220
Şekil 31. Mardin il bütünü toplam (belediye ve turizm belgeli) tesislerin oda ve yatak kapasitelerindeki değişim, 1988-2020	221
Şekil 32. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerdeki yabancı, yerli ve toplam turistlerin konaklama, geceleme sayıları, 1995-2020	222
Şekil 33. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin ortalama kalış süreleri, 1995-2020	223

Şekil 34. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin aylık doluluk oranları, 1995-2020	224
Şekil 35. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerde konaklayan yabancı turistlerin aylara göre sayıları ve oransal dağılımı, 2010-2020	225
Şekil 36. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerde konaklayan yerli turistlerin aylara göre sayıları ve oransal dağılımı, 2010-2020 <i>Kaynak: Tablo 18.</i>	226
Şekil 37. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı, yerli ve toplam turistlerin konaklama, geceleme sayıları, 1995-2020.....	228
Şekil 38. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin ortalama kalış süreleri, 2000-2020	228
Şekil 39. Mardin Müzesi ziyaretçi sayıları, 2001-2014 ve 2018-2021 yılı ilk yedi ay.....	229
Şekil 40. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin aylık doluluk oranları, 1995-2020	229
Şekil 41. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki toplam turistlerin aylar bazında konaklama ve geceleme sayıları; 2018, 2020, 2021	231
Şekil 42. Artuklu ilçesi konaklama tesisleri oda ve yatak kapasitelerindeki gelişim; Mart 2020, Ağustos 2020, Ekim 2021	235
Şekil 43. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin hangi aşamalarla gerçekleştirildiği	236
Şekil 44. Cifuentes (1992)'in modelinde Fiziksel Taşıma Kapasitesini belirleme adımlarının çalışma alanına ve günümüz koşullarına uyarlanan uygulanma aşamaları	243
Şekil 45. Doxey'in "rahatsızlık" endeksi (<i>irridex</i>)	250
Şekil 46. Bir turizm alanının kuramsal evrimi	251
Şekil 47. Yüksek+orta yoğunluk Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri toplamı için hesaplanan ve günlük maksimum ziyaret sayısını gösteren gerçek ve etkin taşıma kapasiteleri ile Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerde %30 civarı dolulukla gerçekleşen günlük ortalama konaklamalı turist sayısı, 2018, 2021.....	264

Tablolar Dizini

Tablo 1. 1990, 2000, 2006 Yılları Arazi Örtüsü Dağılımı	4
Tablo 2. 2012 Yılı Arazi Örtüsü Dağılımı	4
Tablo 3. 2018 Yılı Arazi Örtüsü Dağılımı	5
Tablo 4. Yıllara Göre Arazi Örtüsü Dağılımı Karşılaştırması.....	5
Tablo 5. Mardin İlçelerinin Nüfus Dağılımı	12
Tablo 6. Artuklu İlçesi Nüfusun Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2020.....	13
Tablo 7. Yönetim Planı Alanı'ndaki Mahalle Nüfusları	14
Tablo 8. Mardin Turizm İstatistikleri	19
Tablo 9. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri İstatistikleri, 2019	20
Tablo 10. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (15+ yaş), 2011-2013	21
Tablo 11. Mardin İli İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları (DİKA, 2017).....	22
Tablo 12. Mardin Merkez Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu.....	36
Tablo 13. Artuklu Alan Yönetim Planı Paydaşları	167
Tablo 14. Paydaş Grupları Katılım Tablosu.....	178
Tablo 15. Artuklu Alan Yönetim Planı Sorun Analizi.....	181
Tablo 16. Artuklu Alan Yönetim Planı GZFT Analizi.....	183
Tablo 17. Alandaki Mahalleler ve Yerli Halk Anket Örneklem Sayılarının Dağılımı.....	187
Tablo 18. Çalışmada kullanılan verilerin kapsadıkları zamansal aralıklar (aylar/yıllar), mekansal ölçek/düzeyleri ve hangi kaynaklardan derlendikleri	216
Tablo 19. Mardin il bütünü belediye belgeli tesis sayıları ve kapasitelerindeki değişim, 1988- 2020.....	217
Tablo 20. Mardin il bütünü turizm belgeli (işletme veya yatırım belgeli-toplam) tesis sayıları ve kapasitelerindeki değişim, 1988-2020.....	219
Tablo 21. Mardin il bütünü toplam (belediye ve turizm belgeli) tesis sayıları ve kapasitelerindeki değişim, 1988-2020	220
Tablo 22. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerdeki yabancı, yerli ve toplam turistlerin konaklama, geceleme sayıları, yabancı turist oranları, 1995-2020.....	222
Tablo 23. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı, yerli ve toplam turistlerin konaklama, geceleme sayıları, yabancı turist oranları, 1995-2020	227
Tablo 24. Mardin il bütünü ve Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin konaklama ve geceleme sayıları ile ilçenin il içindeki oranları; 2018, 2019, 2020.....	230
Tablo 25. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin aylar bazında konaklama ve geceleme sayıları; 2018, 2020, 2021.....	230
Tablo 26. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki toplam turistlerin aylar bazında konaklama ve geceleme sayıları ile ortalama kalış süreleri; 2018, 2020, 2021	231
Tablo 27. Artuklu ilçesi turizm tesis bilgileri, oda-yatak kapasiteleri, Mart ve Ağustos 2020, Ekim 2021	233
Tablo 28. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin tespitinde kullanılan yoğunluk haritasını oluşturan turist çekim katmanları, skorlamaları ve ağırlıkları	237

Tablo 29. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte (yüksek+orta) ve çalışma alanı (yüksek+orta+düşük) FTK'ları.....	244
Tablo 30. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte (yüksek+orta) ve AAYP alanı (yüksek+orta+düşük) GTK'ları	247
Tablo 31. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte (yüksek+orta) ETK'ları	249
Tablo 32. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte (yüksek+orta) ve AAYP alanı (yüksek+orta+düşük) FTK, GTK ve ETK'ları.....	258
Tablo 33. Strateji, Politika, Hedef ve Eylemler Tablosu	274
Tablo 34. Strateji, Politika, Hedef ve Eylemler İzleme Göstergesi Tablosu.....	293

SUNUM

Mardin; önemli medeniyetlerin ortaya çıktığı Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Mezopotamya sınırının birbirine geçtiği yerde konumlanır. Kent, tarihi boyunca kadim ticaret yollarının kavşağında olduğu için önemli bir yerleşimdir.

Mardin Artuklu ilçesi kentsel sit alanındaki geleneksel doku, Ortaçağ Anadolu kentlerinde rastlanan bir durum olan bir kale ve onun eteklerinde yer alan bir dış mahalle (sur içi) şemasına uyar. İlk dönemde tüm yerleşim kale içindedir; sivil mimarlık örnekleri daha sonraları kale dışına taşmıştır. Manzarası güneye, Mezopotamya'ya bakan alan, çeşitli semavi dinlere ait anıtsal yapıların yanında yoğun olarak konutların yer aldığı doğu-batı aksında çizgisel olarak gelişmiştir. Buradaki mimarinin oluşumunda topoğrafya, iklim ve yapım malzemesi etkilidir. Alandaki mimari biçimlenme, daha çok güneyindeki uygarlıklardan etkilenmiş, yüzyıllarca uygulanarak benimsenmiş bir yapım geleneğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Mardin Artuklu ilçesinin etkileyici geleneksel şehir dokusunu içine alan bu yönetim alanı; 2000 yılında "Mardin Kültürel Peyzaj Alanı" adı ile Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nin "2, 3 ve 4" numaralı kriterleri çerçevesinde UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır. Günümüze kadar geçen sürede alanın Dünya Mirası Listesi'ne girebilmesi için birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle 2000 yılından sonra yapılan çalışmalar, kentin Dünya Mirası Listesi'ne girebilmesi için önem arz etmektedir. Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nin 108. maddesi uyarınca Dünya Mirası olarak önerilen ve Dünya Miras Listesi'nde yer alan alanlar için yönetim planı hazırlanmalıdır. Hazırlanan Artuklu Alan Yönetim Planı ile bir eksik daha giderilmiş; UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne başvuru yapabilmemizin önü açılmıştır.

Artuklu Alan Yönetim Planı, alandaki kültürel ve doğal miras alanlarının özgün yapılarına uygun olarak akılcı, sürdürülebilir ve bütüncül bir anlayışla, ilgili tüm paydaşlarıyla birlikte korunmasını, varlığın üstün evrensel değeri yanında gelişiminin ve canlılığının muhafaza edilmesini, bunlar arasında bir denge kurulmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan bir yol haritasıdır. Stratejik bir plan olan Artuklu Alan Yönetim Planı, korumanın nasıl yapılacağına tanımlanmasının yanında, turizm kapasitesi ve ziyaretçi yönetimi gibi başlıklarda, paydaşlarla birlikte belirlenen vizyon ve hedefler çerçevesinde kurgulanan eylem planlarını içermektedir.

Alan Başkanı olarak bu planın hazırlanmasında emeği geçen herkese, başta bu konuda öncü rol üstlenen ve desteğini esirgemeyen Mardin Büyükşehir Belediyesi'ne, Artuklu Belediyesi'ne, Dicle Kalkınma Ajansı'na, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, yönetim planını hazırlayan Anadolu Doğa ve Kültür Koruma Kooperatifi (AnaDOKU) ekibine, süreç boyunca katkılarından dolayı Artuklu Alan Başkanlığı Danışma, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu üyelerine çok teşekkür ederim.

Dr. Öğrt. Üyesi Murat ÇAĞLAYAN
Mardin Artuklu Alan Başkanı

KISALTMALAR

AAYP Artuklu Alan Yönetim Planı

ADNK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

ÇDP Çevre Düzeni Planı

DİKA Dicle Kalkınma Ajansı

DM Dünya Mirası

DMK Dünya Miras Komitesi

DML Dünya Miras Listesi

DMM Dünya Miras Merkezi

DMV Dünya Miras Varlığı

DPT Devlet Planlama Teşkilatı

EC Avrupa Komisyonu

EUROPA NOSTRA Avrupa Kültürel Miras Kuruluşları Federasyonu

DRAM Diyarbakır Röleve ve Anıtlar Müdürlüğü

DVBM Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü

GEEAYK Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

GZFT Güçlü ve Zayıf Yanlar, Fırsatlar ve Tehditler

ICCROM Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi

ICOM Uluslararası Müzeler Konseyi

ICOMOS Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

IUCN Doğanın Korunması Uluslararası Birliği

KAİP Koruma Amaçlı İmar Planları

KUDEB Koruma, Uygulama ve Denetim Bürosu

KVMGM Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

SMÖ Sivil Mimari Örneği

STK Sivil Toplum Kuruluşları

TOBB Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TUİK Türkiye İstatistik Kurumu

UNESCO Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu

WH Dünya Mirası

YP Yönetim Planı

ŞKVKBK Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

MKVKBK Mardin Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

UTMK UNESCO Türkiye Milli Komisyonu

FTK Fiziki Taşıma Kapasitesi

ETK Etkin Taşıma Kapasitesi

GTK Gerçek Taşıma Kapasitesi

ÇÖKV Çok Ölçütlü Karar Verme

Giriş

Alan yönetimi yaklaşımı, dünyada olduğu kadar Türkiye’de de gerek kentsel koruma ve planlama uygulamaları gerekse alan bazlı yönetim açısından yenilikçi bir yaklaşım olarak uygulanmaktadır. Yönetim planları ile koruma-kullanma ilkesi doğrultusunda gelişme dengesi gözetilerek bir planlama yapılmakta, uygulama çalışmalarına altyapı oluşturulmakta, aynı zamanda ilgili taraflara/aktörlere alanın korunması planlanması ve yönetilmesi açısından bir yol haritası sunulmaktadır.

27/11/2005 tarih ve 26006 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile ülkemizde yapılan uygulamalara yasal bir boyut kazandırılmıştır.

Ulusal ve uluslararası yönetmelik ve sözleşmelerde alan yönetimi kavramı ayrı bir duyarlılık içinde ele alınmıştır. Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi’nin 108. Maddesi uyarınca Dünya Mirası olarak önerilen ve Dünya Miras Listesi’nde yer alan alanlar için yönetim planı hazırlanmalıdır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Mardin Büyükşehir Belediyesi arasında karşılıklı işbirliği protokolü yapılmış ve Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlanması için gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığının 12.02.2021 tarihli ve 1123378 sayılı Makam Oluru ile Artuklu (Mardin) Alan Yönetim Planı Sınırları belirlenmiştir (Harita 1). Artuklu (Mardin) Yönetim Planı Planlama Alanı toplam 446.74 Ha dır.

16.10.2020 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Mardin Büyükşehir Belediyesi arasında imzalanan protokol kapsamında “Artuklu Mardin Alan Yönetim Planı Hazırlanması İşi” Mardin BŞB tarafından 26.04.2021 tarihinde ihale edilmiş ve 04.06.2021 tarihinde AnaDOKU ile sözleşmeye bağlanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığının 18.08.2021 tarihli ve E-71480061-181.99-1629049 sayılı Makam Oluru ile Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlayan “Mardin Artuklu Alan Başkanı” olarak atanmıştır. Ardından, Kültür ve Turizm Bakanlığının 13/09/2021 tarih ve E-71480061-181.02-1696306 sayılı Makam Oluru ile Danışma Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu oluşturularak, mevzuat açısından alan yönetimi için tüm gereklilikler yerine getirilmiştir.

Harita 1. Artuklu Alan Yönetim Planı Sınırı

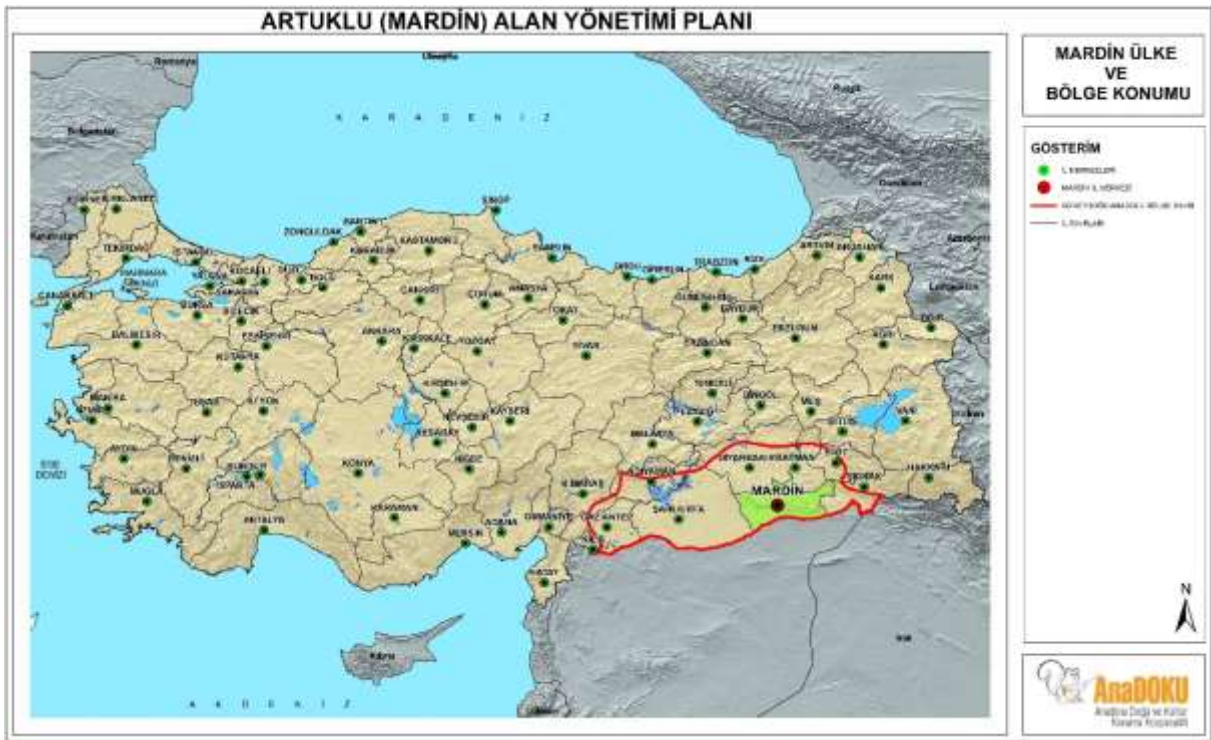
Projenin amacı, Artuklu (Mardin) Kentsel ve Antik Kentinin sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması, değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve toplumun ihtiyaçlarıyla buluşturulmasıdır. Artuklu Alan Yönetim Planı; alanın geleceğine ilişkin vizyon, alanın korunmasına ve planlı gelişimine ilişkin ana hedefler, temel stratejiler, eylem ve projeler ile uygulama araçlarını kapsamaktadır. Alan Yönetim Planı'nın hazırlanmasıyla birlikte tüm paydaşların katıldığı yasal bir strateji planı ve yol haritası elde edilmiştir.

1. Alanın Tanımı

1.1. Genel Bilgiler

1.1.1. Fiziksel Yapı

Mardin 36° 55' - 38° 51' kuzey enlemleri ve 39° 56' - 42° 54' doğu boylamları arasında yer alır. Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Siirt, Şırnak ve Suriye ile komşudur. Mardin'in Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisindeki konumu Harita 2'de verilmektedir.

Harita 2. Mardin'in Türkiye'deki Konumu

8.891 km²'lik yüzölçümünün %4,8'ini kaplayan dağlar doğu-batı istikametinde uzanır ve ovoidan ortalama 600 metre yükseklikte çok geniş bir kütle oluşturur. Yükselti bazı kesimlerde 1000 metrenin üzerine çıkar. Dağlar genellikle çıplaktır. Büyük bölümü kalkerli olduğundan çatlaklar ve yarıklar oluşmuştur. Yüzeysel suları çatlaklardan dibe çekilmekte ve ovalara yakın platolarda yüze çıkılmaktadır. Mazıdağı, Derik, Midyat, Savur ve Nusaybin'de meşe ağaçlarına rastlanır. Dağların kalkerli kesimleri aşınarak platolara dönüşmüştür. Bu platolar yer yer yüze çıkan lavlarla kaplıdır.

Mardin ilinde Gümüş Çayı, Çağçağ Suyu ve Savur Çayı'nın yanı sıra Seyhan Deresi ve Yeşilli Gülzar Deresi bulunmaktadır. Dicle ve Fırat nehirlerinin kolları il topraklarında koridor oluşturmuştur.

Mardin ilinde Akdeniz iklimi ile karasal iklim bir arada görülmektedir. İklim üzerinde kuzeydeki yüksek dağlar etkili olmaktadır. Bölgede kış döneminde oluşan yüksek basınç alanı, kış aylarının yağışlı ve soğuk geçmesine yol açar. Güneydeki çöl ikliminin etkisinin yanı sıra kuzeydeki dağların serin hava kütlelerinin bölgeye girişini engellemesi nedeniyle il genelinde yazlar çok sıcak ve kurak geçer.

Mezopotamya'nın dağlık kesiminde kurulan Artuklu ilçesinin rakımı 1083 metre, yüzölçümü ise 969,1 km²'dir. Doğusunda Yeşilli ve Nusaybin, kuzeyinde Savur, batısında Kızıltepe ve Mazıdağı ilçeleri ve güneyinde 32 km'lik Suriye sınırı ile çevrilidir.

Arazi yapısı genel olarak kalkerli diye adlandırılan kayalık bir yapıya sahip olup bu kaya katmanının meydana getirdiği derin vadi ve tepeler şeklindedir. Karasal bir iklime sahip olan ilçede yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk ve yağışlı geçer. Bitki örtüsü makidir.

CORINE Arazi örtüsü verisi 1990, 2000, 2006, 2012 ve 2018 yılları için çalışma alanı genelinde değerlendirilmiştir. İlk üç dönemde (1990, 2000 ve 2006) arazi örtüsü dağılımı aynı şekildedir.

Tablo 1. 1990, 2000, 2006 Yılları Arazi Örtüsü Dağılımı

Arazi Örtüsü Sınıfı	Kod	Alan (ha)	%
Sürekli Şehir Yapısı	111	118.6818481	26.57
Kesikli/Süreksiz Şehir Yapısı	112	93.80752764	21.00
Üzüm Bağları	221	79.51862035	17.80
Karışık Tarım Alanları	242	137.7734385	30.84
Seyrek Bitki Alanları	333	16.95439433	3.80
			100

Tablo 2. 2012 Yılı Arazi Örtüsü Dağılımı

Arazi Örtüsü Sınıfı	Kod	Alan (ha)	%
Sürekli Şehir Yapısı	111	116.440242	26.06
Kesikli/Süreksiz Şehir Yapısı	112	136.4062334	30.53
Mera Alanları	231	22.65444409	5.07
Karışık Tarım Alanları	242	160.6808632	35.97
Seyrek Bitki Alanları	333	10.55396824	2.36
			100

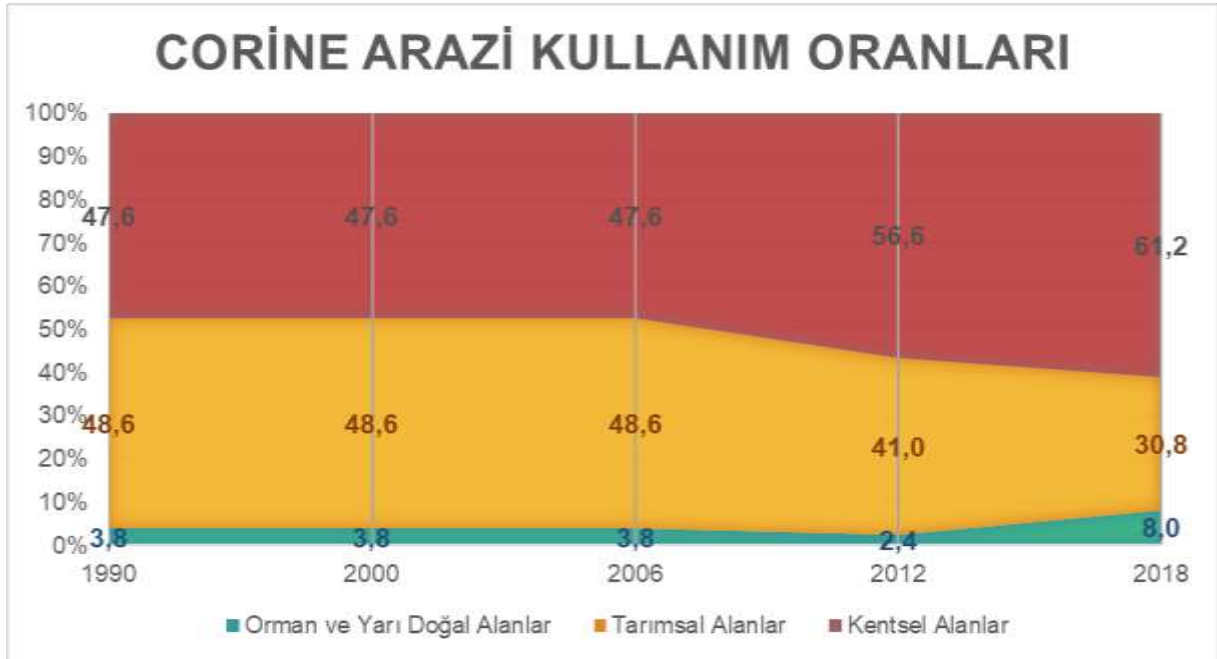
Tablo 3. 2018 Yılı Arazi Örtüsü Dağılımı

Arazi Örtüsü Sınıfı	Kod	Alan (ha)	%
Sürekli Şehir Yapısı	111	128.4877812	28.76
Kesikli/Süreksiz Şehir Yapısı	112	115.0707586	25.76
Spor ve Eğlence Alanları	142	29.8661232	6.69
Karışık Tarım Alanları	242	135.2724878	30.28
Doğal Bitki Örtüsü ile Birlikte Bulunan Tarım Alanları	243	2.232104993	0.50
Bitki Değişim Alanları	324	2.099965835	0.47
Seyrek Bitki Alanları	333	33.70660195	7.55
			100

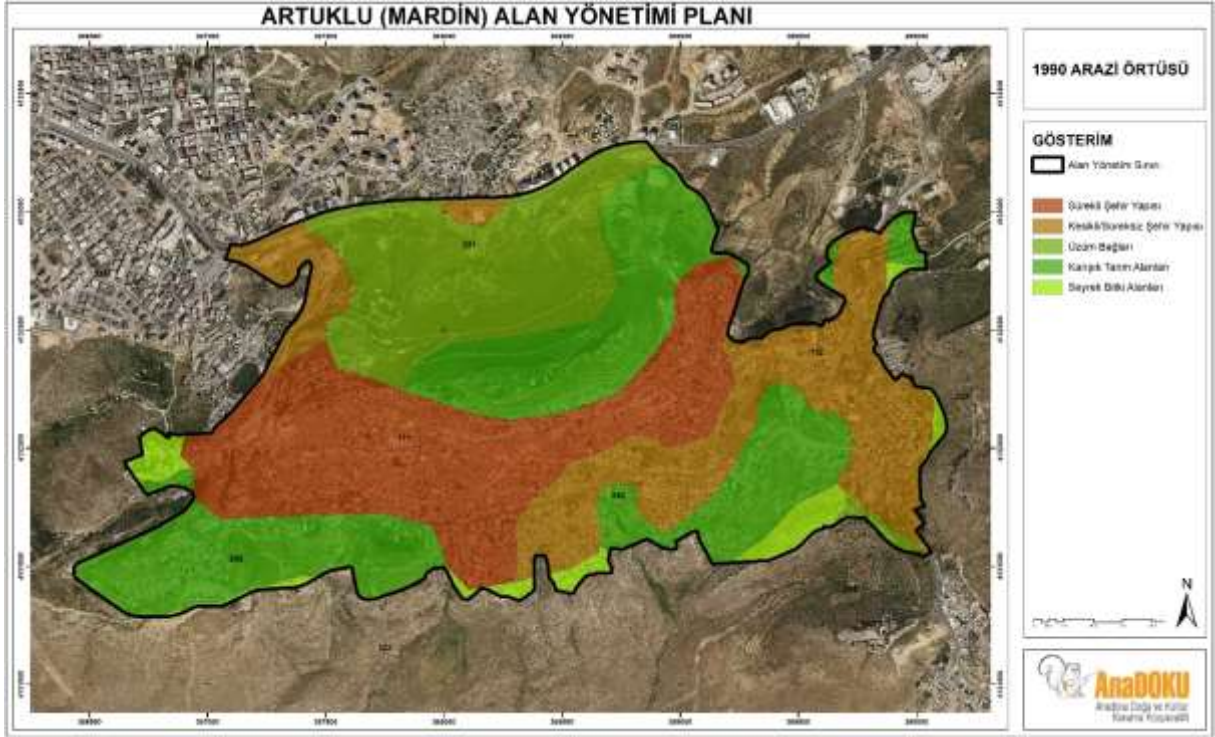
Beş CORINE veri dönemine genel olarak bakılırsa Yapay Alanların (Kentsel ve Tarımsal Alanlar) oranının zamanla arttığı Doğal Alanların oranının ise zamanla azaldığı görülmektedir.

Tablo 4. Yıllara Göre Arazi Örtüsü Dağılımı Karşılaştırması

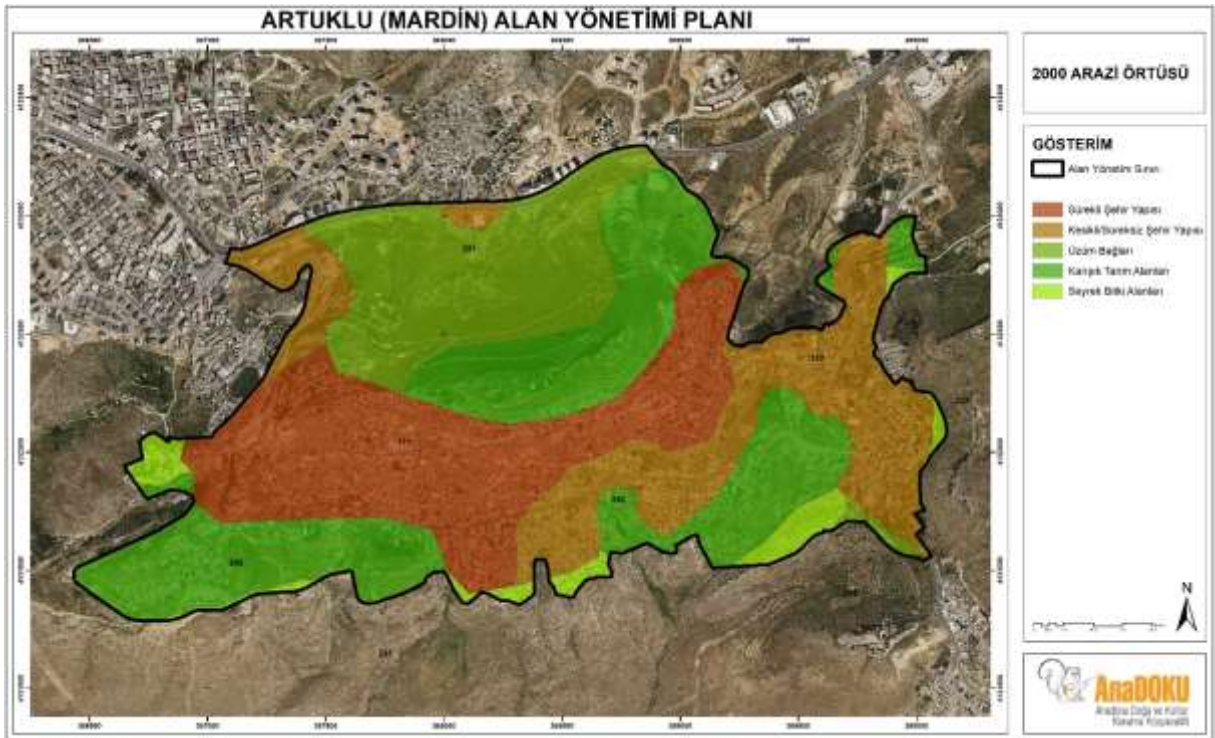
	1990 %	2000 %	2006 %	2012 %	2018 %
Kentsel Alanlar (1)	47.6	47.6	47.6	56.6	61.2
Tarımsal Alanlar (2)	48.6	48.6	48.6	41.0	30.8
Orman ve Yarı Doğal Alanlar (3)	3.8	3.8	3.8	2.4	8.0
	100	100	100	100	100

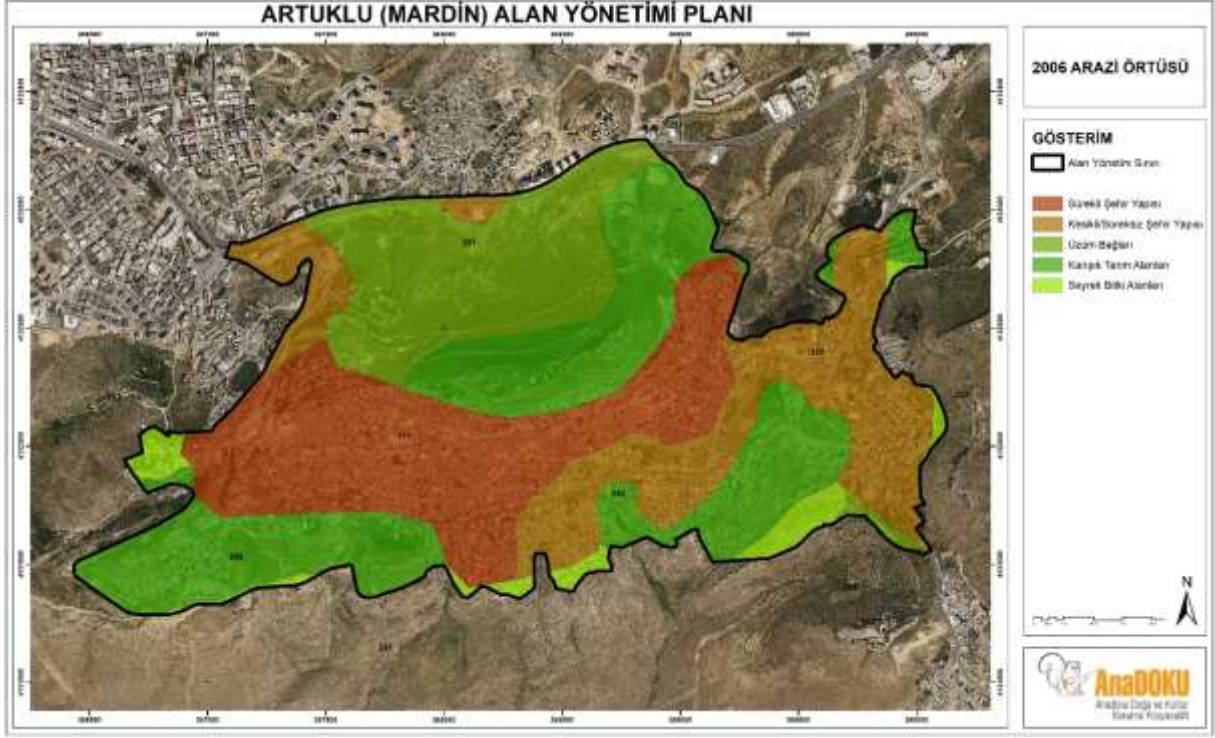
Şekil 1. Corine Arazi Kullanım Oranları

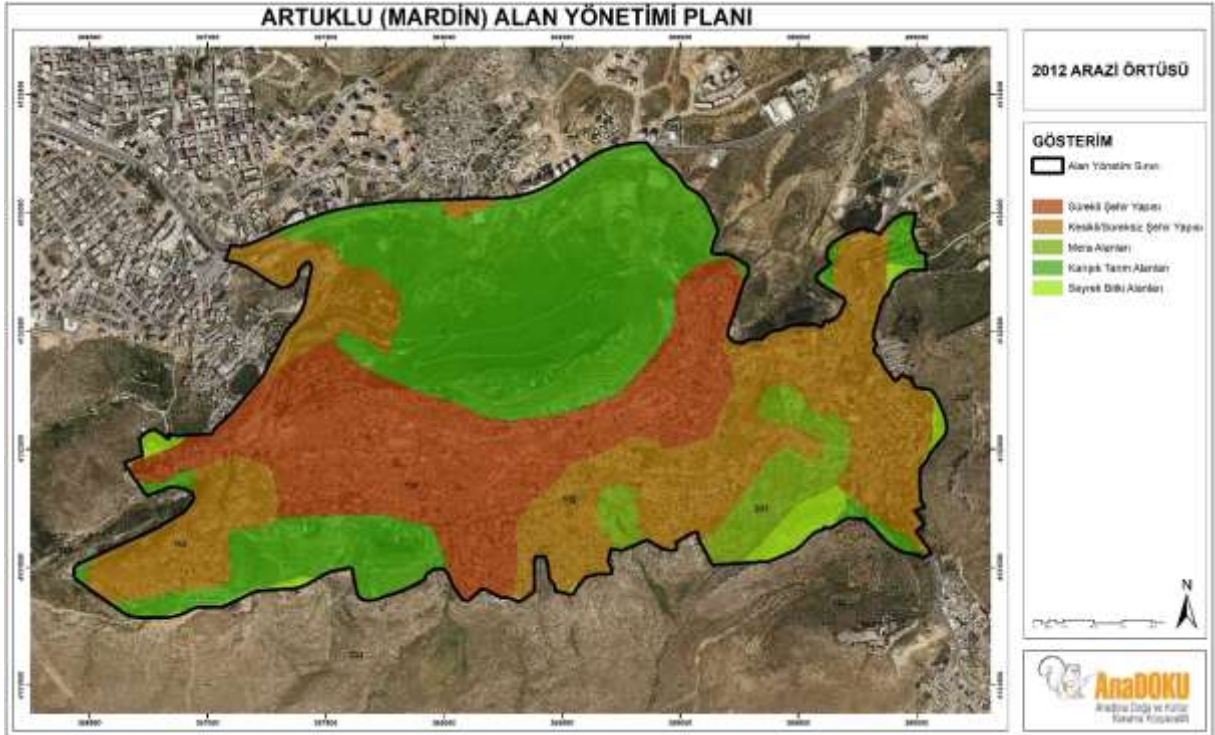
Harita 3. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 1990

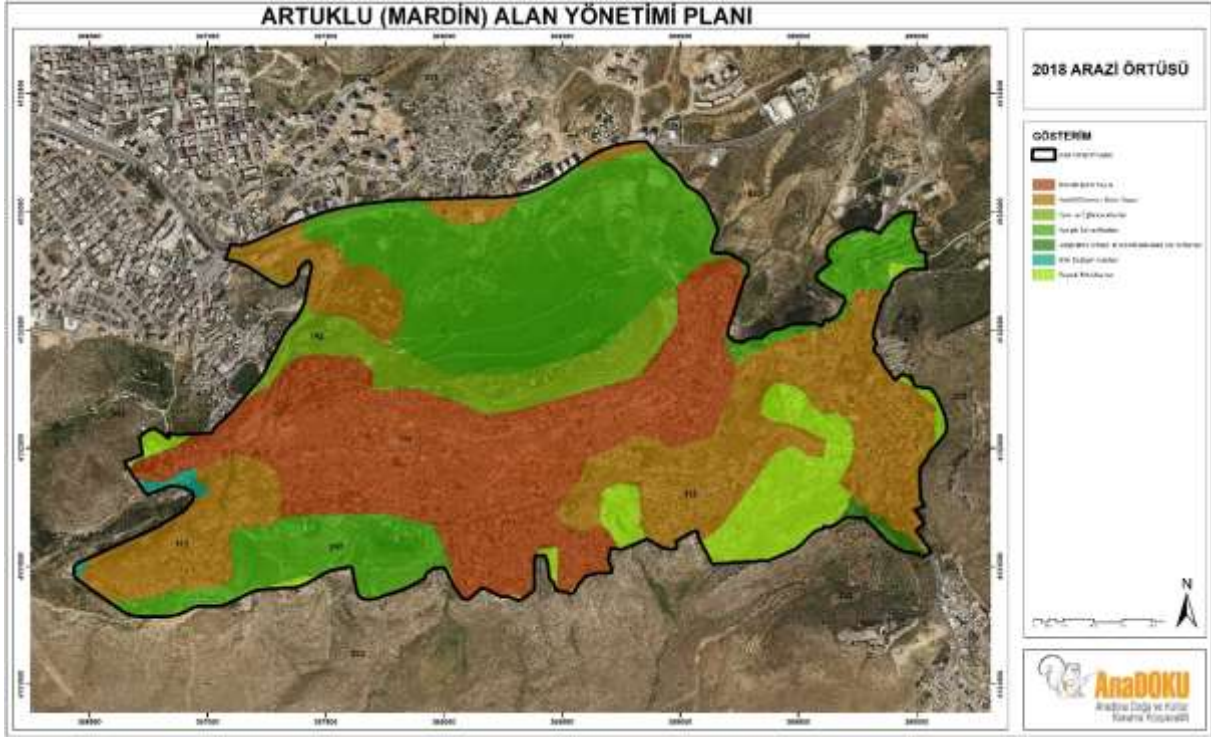
Harita 4. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 2000

Harita 5. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 2006

Harita 6. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 2012

Harita 7. Yönetim Planı Alanı Arazi Örtüsü, 2018

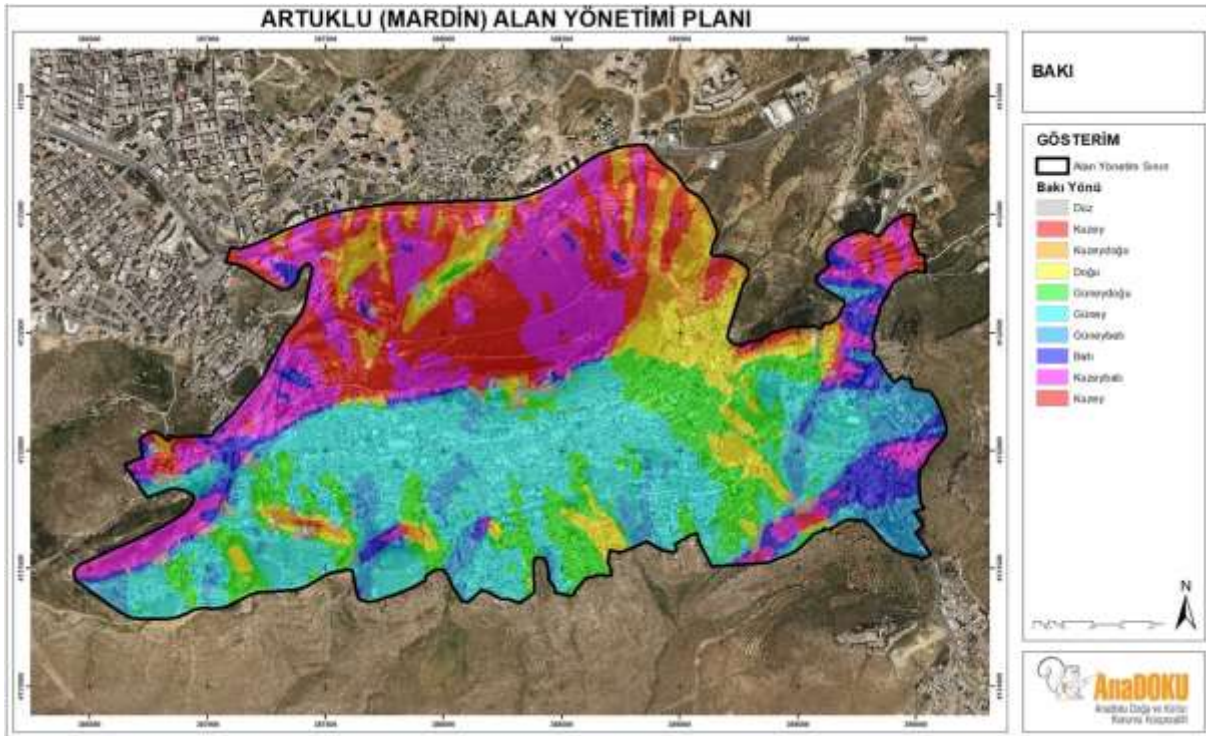
Mardin tarihi kenti, Mazı Dağları'nın güney yamaçlarında konumlanmış olup üzerinde kurulduğu topoğrafya nedeniyle doğu-batı doğrultusunda gelişmiştir. Doğü-batı yönünde yaklaşık 2500 metre uzunluğunda ve 500 metre genişliğinde bir alana yayılmış olan kentin kuzey ve güney kesimleri arasındaki kot farkı 50 metreden 150 metreye kadar çıkmaktadır.

Alanda gözlenen en düşük kot değeri 857,22 m ile alanın güneyinde en yüksek kot değeri ise 1225 m ile Mardin Kalesi'nde yer almaktadır. Alanın merkezinde yer alan Mardin Kalesinin kuzeyi ve güneyine doğru yükseklik değerleri azalmaktadır (Harita 8).

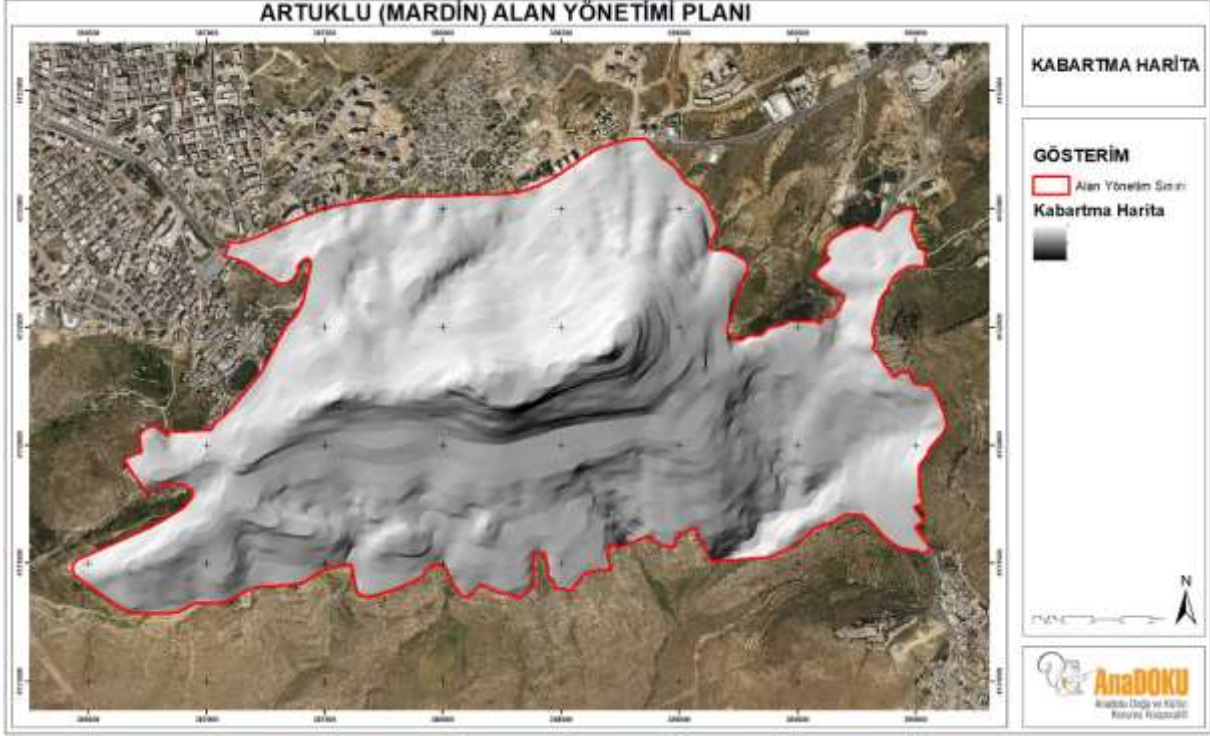
Harita 8. Yönetim Planı Alanı Yükselti Haritası

Yerleşimin en yüksek kısmında yer alan Mardin Kalesi'nden itibaren yapılar ovaya doğru teraslar halinde oldukça sıkışık bir biçimde yer almaktadır. Yapıların tümü güney bakılı olup Mardin ya da daha çok bilinen adıyla Mezopotamya Ovası'na yönelmiştir (Harita 9).

Harita 9. Yönetim Planı Alanı Bakı Haritası

Alanda Mardin Kalesi bir Sirt yapısında (hazırlanan kabartma harita ile yapı kolaylıkla gözlenebilmektedir) olup Kalenin Kuzeyi ağırlıkla Kuzey – Kuzeybatıya bakan yamaçlardan oluşmakta, Kentsel sit alanının da içinde bulunduğu Güneyi ise Güneye bakan yamaçlardan oluşmaktadır.

Harita 10. Yönetim Planı Alanı Kabartma Haritası

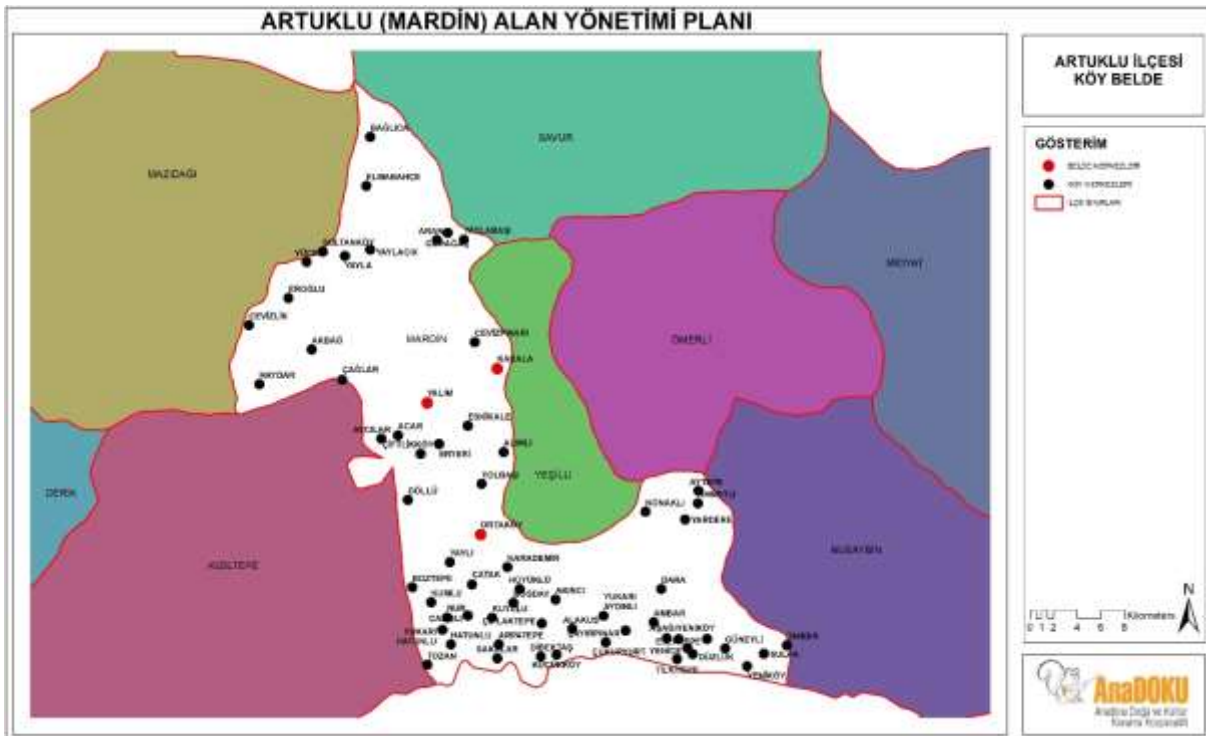
1.1.2. İdari Yapı

Mardin ili, 2002 yılında Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde DPT ve TÜİK tarafından üç ayrı düzeyde oluşturulan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması kapsamında Şırnak, Siirt ve Batman ile birlikte TRC3 Bölgesi'nde yer almakta ve 10 ilçeden oluşmaktadır (Harita 11). Merkez ilçenin Mazıdağı ilçesine uzaklığı 48 km, Savur İlçesine uzaklığı 46 km, Midyat ilçesine uzaklığı 63 km, Dargeçit ilçesine uzaklığı 113, Nusaybin İlçesine uzaklığı 61 km ve Derik ilçesine uzaklığı 72 km dir.

Harita 11. Mardin İli İdari Haritası

Artuklu ilçesi idari olarak, mülki idare amirlik makamı olan kaymakamlık, belediye ve mahalle muhtarları tarafından yönetilmektedir. Artuklu ilçesinde 91 mahalle yer almaktadır (Harita 12).

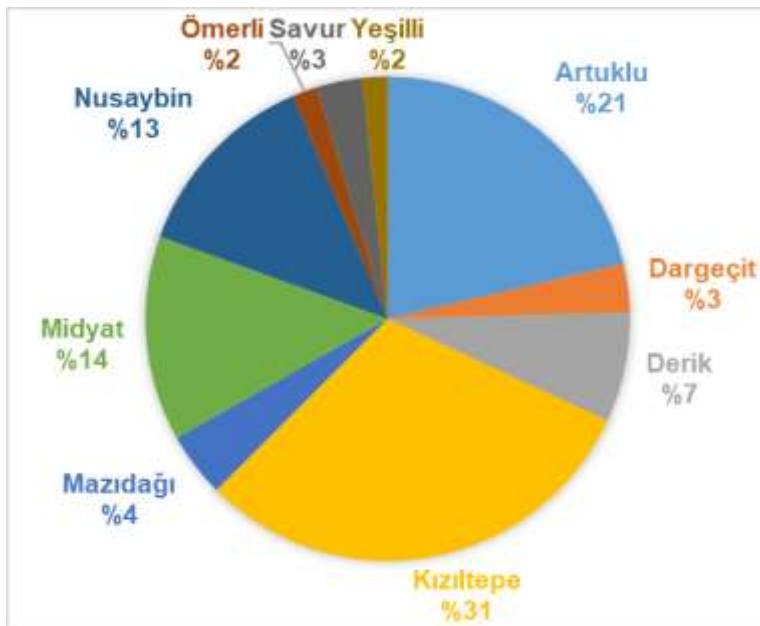
Harita 12. Artuklu İlçesi İdari Bölünüşü

1.1.3. Demografik Yapı

Toplam nüfusu 2020 yılında 854.716 olan Mardin ilinin ilçelere göre nüfus dağılımı Tablo 5'te verilmiştir. Nüfusu 182.400 olan Artuklu, Mardin ilinde Kızıltepe'den sonra en yüksek nüfusa sahip ilçedir ve ilin toplam nüfusunun %21'ine ev sahipliği yapmaktadır (Şekil 2). İlçenin nüfusu artış eğiliminde olup 2013-2020 yılları arasında bu oran %23 olarak kaydedilmiştir.

Tablo 5. Mardin İlçelerinin Nüfus Dağılımı

İlçe	Nüfus
Artuklu	182.400
Dargeçit	27.743
Derik	62.611
Kızıltepe	261.442
Mazıdağı	36.747
Midyat	117.364
Nusaybin	111.674
Ömerli	14.119
Savur	26.101
Yeşilli	14.515
Toplam	854.716

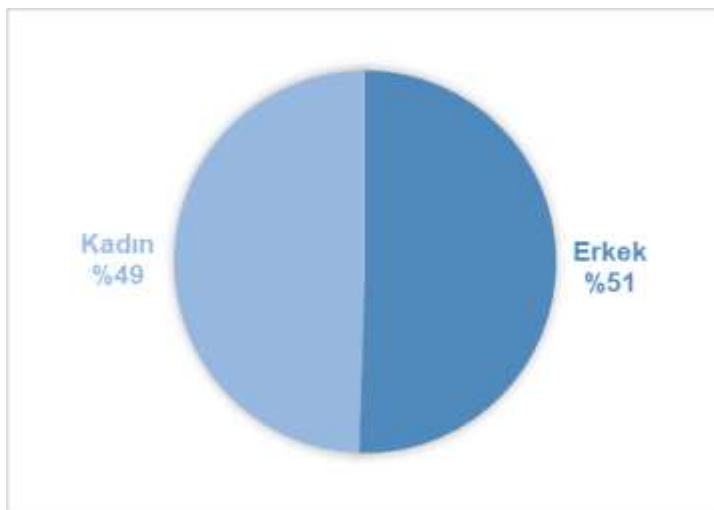
Şekil 2. Mardin İlçelerinin İl Nüfusuna Oranları, 2020

Mardin’de ortalama hanehalkı büyüklüğü Türkiye genelinden (3,30) yüksek olmakla beraber azalma eğilimi göstermektedir. 2016’da 5,38 olan hanehalkı büyüklüğü 2020 yılında 4,79’a gerilemiştir. Artuklu ilçesinde ortalama hanehalkı büyüklüğü 4,48 kişidir.

2020 yılı verilerine göre Artuklu ilçesinin nüfusunun %49’u kadın, %51’i erkektir (Şekil 3).

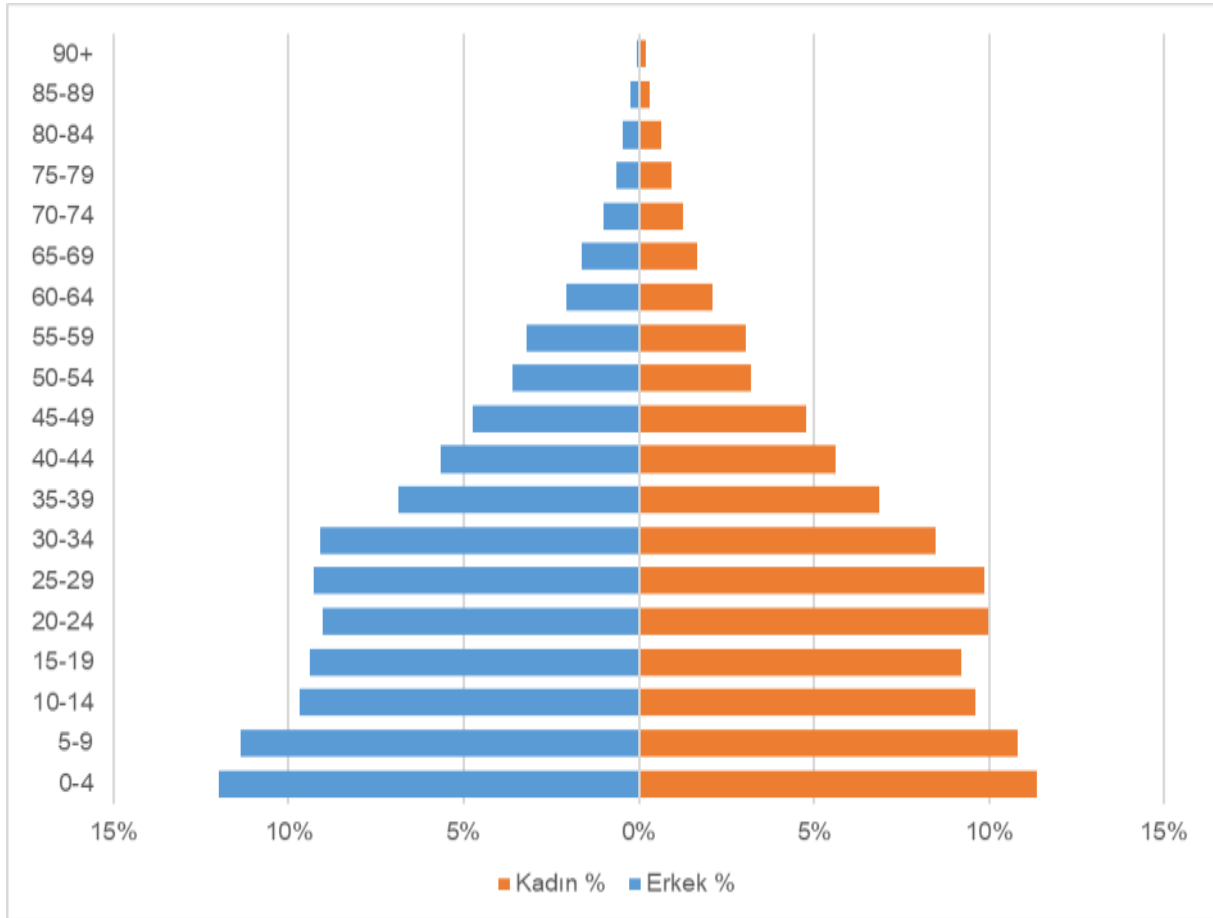
Tablo 6. Artuklu İlçesi Nüfusun Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2020

Yaş Grubu	Erkek	Kadın
0-4	11032	10279
5-9	10479	9760
10-14	8910	8690
15-19	8658	8305
20-24	8319	9000
25-29	8551	8913
30-34	8366	7660
35-39	6330	6187
40-44	5200	5069
45-49	4369	4319
50-54	3323	2892
55-59	2942	2753
60-64	1896	1895
65-69	1492	1514
70-74	930	1147
75-79	594	834
80-84	437	580
85-89	235	290
90+	61	189
Toplam	92124	90276

Şekil 3. Artuklu İlçesi Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı, 2020

Artuklu'da 2020 yılında 19 yaş altı nüfus 76.113 olup toplam ilçe nüfusunun %41,7'sini oluşturmaktadır. 15-24 yaş grubundaki genç nüfus 34.282 olup toplam ilçe nüfusuna oranı %18,8'dir. Bu oran ülke genelinde %15,4'tür.

Şekil 4. Artuklu İlçesi Yaş Piramidi, 2020

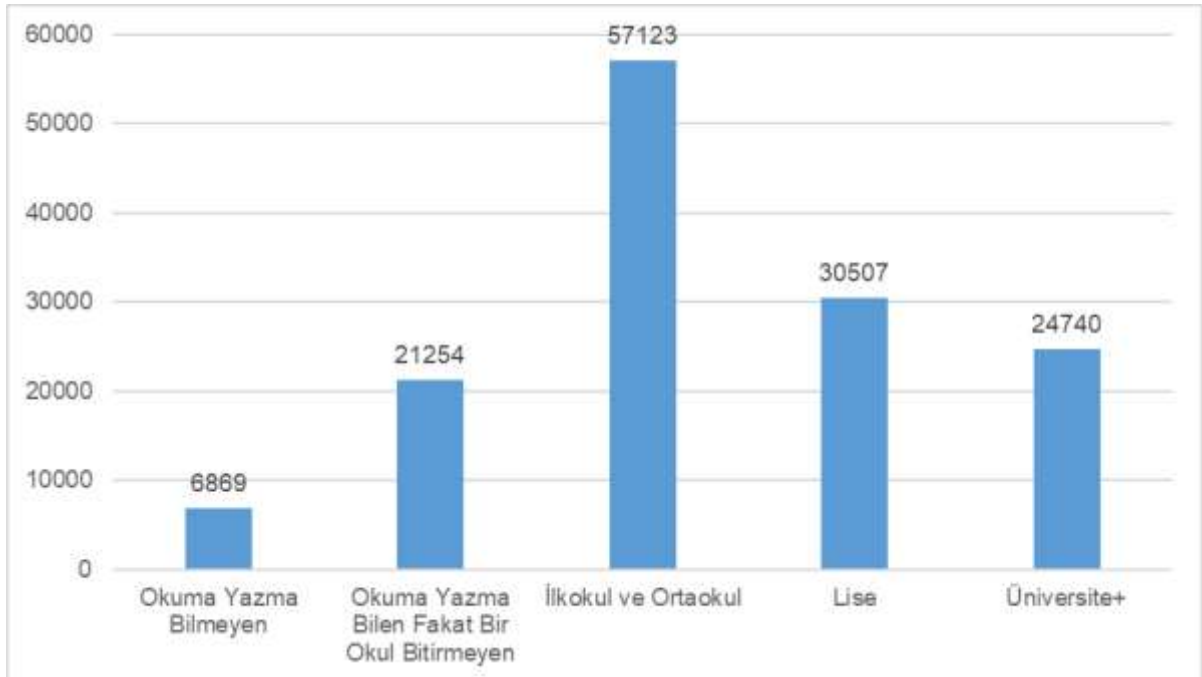
Artuklu ilçesi nüfus yoğunluğu 2020 nüfus verilerine göre 204,714 kişi/km²'dir. Kentsel sit alanı içinde geleneksel konut dokusunun hâkim olduğu Yenikapı, Ulucami, Necmettin, Latifiye ve Teker mahallelerinin nüfus yoğunlukları yüksektir (KAİP, 2019). Yapılaşmamış alanlar bulunan Savurkapı ve Çabuk mahallelerinde ise nüfus yoğunluğu düşüktür. Yönetim Planı Alanı'ndaki toplam nüfus 23.164'tür (Tablo 7). Herhangi bir yerleşim yerinin plan sınırı içine girmediği Yalım Mahallesi hariç tutulmuştur.

Tablo 7. Yönetim Planı Alanı'ndaki Mahalle Nüfusları

Mahalle	Nüfus
Çabuk	2045
Cumhuriyet	2251
Diyarbakır Kapı	1092
Saraçoğlu	3365

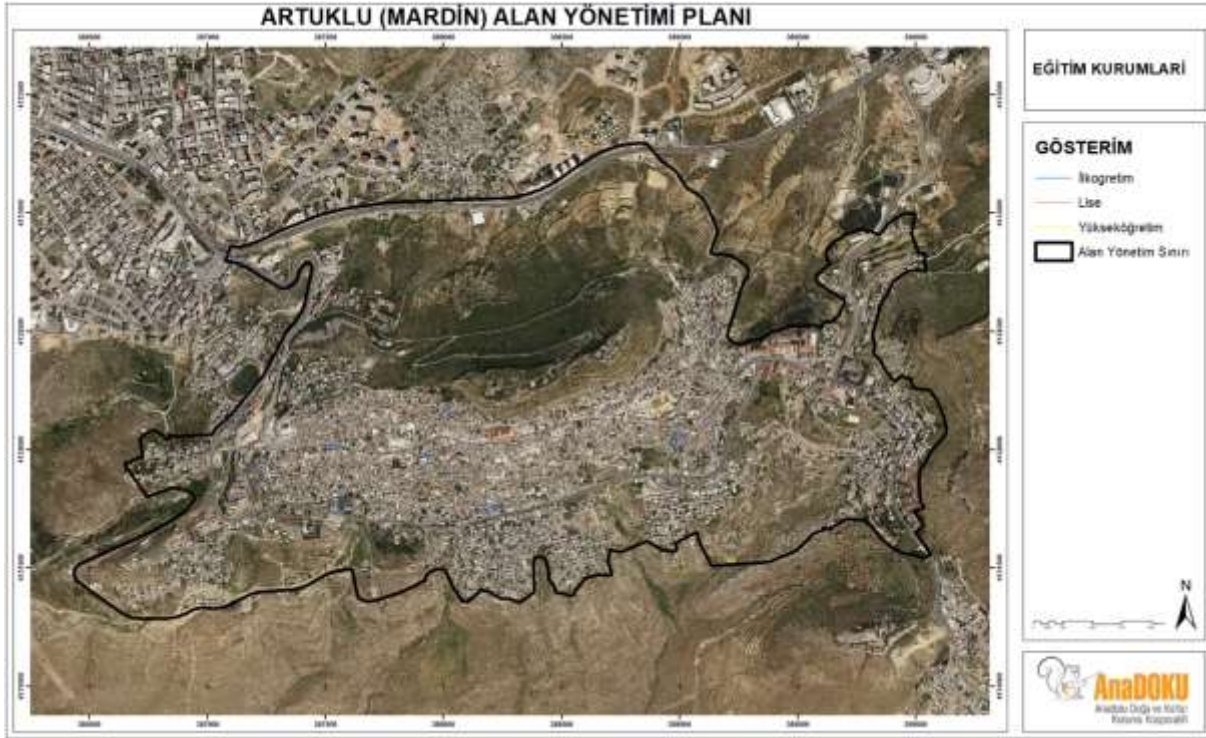
Eminettin	435
Şar	1460
Latifiye	415
Necmettin	499
Ulucami	514
Yenikapı	770
Teker	1126
Medrese	374
Gül	959
Şehidiye	781
Ensar	2909
Savurkapı	2680
Kayacan	1489
Toplam	23164

İlçe nüfusunun (6 yaş ve üzeri) %31'inin eğitim düzeyi ilkököl, ortaokul veya ortaöğretim seviyesindedir. Okuma yazma bilmekle beraber okul bitirmeyen nüfusun ilçe nüfusuna oranı ise %11,6'dır (Şekil 5).

Şekil 5. Artuklu İlçesi Eğitim Düzeyi, 2020

Artuklu ilçesinde 197 okul, 1529 derslik, 2993 öğretmen ve 44105 öğrenci bulunmaktadır. Derslik başına düşen öğrenci sayıları, ilkokul ve ortaokulda 31, genel ortaöğretimde 35, mesleki ve teknik okullarda ise 25'tir ("Mardin Artuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü", t.y.).

Harita 13. Artuklu İlçesi Eğitim Kurumları

1.1.4. Ulaşım

Karayolu, Artuklu ilçesine ulaşımında ve yük taşımacılığında ağırlıklı paya sahiptir. İlçenin çevresiyle bağlantısını sağlayan iki ana yoldan biri yaklaşık 32 km uzunluğundaki E90 Karayolu (Habur yolu), diğeri ise 18 km'si ilçe sınırları içinde olan, Mardin'i Diyarbakır'a bağlayan D950 Karayolu'dur. Mardin ilinin başlıca il merkezlerine uzaklığı; İstanbul 1449 km, İzmir 1430 km, Ankara 996 km, Samsun 913, Trabzon 668, Mersin 599 ve Van 434 km dir.

Harita 14. Mardin ilinin Önemli Merkezlere Uzaklıkları

Mardin Havaalanı'nda 1999 yılından beri yurt içi seferleri düzenlenmektedir. Artuklu ilçesinin havaalanına uzaklığı 15 km'dir.

Demiryolu ağırlıklı olarak yük taşımacılığına yönelik hizmet vermektedir. Hem yolcu hem yük taşımacılığı potansiyeli yüksek olarak görülen Karaman–Niğde– Mersin–Adana–Osmaniye–Gaziantep–Şanlıurfa-Mardin hattı, Ulaştırma Bakanlığı tarafından önceliklendirilmiş bir koridordur.

Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Diyarbakır gibi şehirler başta olmak üzere günlük otobüs seferleriyle Türkiye'nin hemen her yerine ulaşım sağlanmaktadır. Artuklu Şehirlerarası Terminali'nde seyahat işletmeciliği yapan 12 firma bulunmaktadır.

1.1.5. Turizm

Türkiye Turizm Stratejisi 2007-2013 Eylem Planı'nda Kentsel Ölçekte Markalaşma başlığı altında kültür kentleri olarak Adıyaman, Amasya, Bursa, Edirne, Gaziantep, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Kars, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon'un yanı sıra Mardin'de de kültür turizminin canlandırılması, bu sayede marka kültür kentlerinin oluşturulması hedeflenmiştir. Kültür temalı marka kentlerde kültürel varlıkların tespiti, restore edilmesi ve bu varlıklara uygun işlevler kazandırılması, bu kentlerde özel bütçeleme çalışmaları yapılması ve yerel fonların geliştirilmesi, altyapı ve üstyapının iyileştirilerek konaklama kapasitesi de dahil geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Artuklu ilçesi kentsel sit alanını içeren tarihi kent bütünü (Mardin Kültürel Peyzaj Alanı) UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine 2000 yılında alınmıştır. Bu yıldan sonra kent, bir turizm cazibe merkezine dönüşmüş ve turizm gözlenebilir biçimde temel sektörlerden biri haline gelmiştir. Kente son 15-20 yıldır, belirli dönemlerde alanla birebir ilgisi olmamasına karşın terör ve 2020 yılı başından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 nedeniyle kesintilere uğrasa da genel olarak artan bir turist akını gerçekleşmektedir.

Tablo 8. Mardin Turizm İstatistikleri

Konaklama Tesislerinin Sınıf ve Kapasitelerine Göre Durumları			
Tesisin Türü ve Sınıfı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Turizm İşletme belgeli 5 Yıldızlı Otel	2	347	694
Turizm İşletme belgeli 4 Yıldızlı Otel	2	203	410
Turizm İşletme Belgeli 3 Yıldızlı Otel	5	168	334
Turizm İşletme belgeli 2 Yıldızlı Otel	1	22	41
Turizm İşletme belgeli Özel Konaklama Tesisleri	6	131	264
Turizm İşletme Belgeli Butik Otel	2	81	170
Turizm İşletme Belgeli Apart Otel	2	41	82
Turizm İşletme belgeli pansiyon	1	8	18
Turizm Belgeli Oteller Toplam	21	1.001	2.013
Belediye Belgeli Otel	36	1.1146	2.488
Kamu Konukevi	9	234	499
Genel Toplam	66	2.381	5000
	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Turizm Yatırım Belgeli Tesisler	8	623	1.323
Konaklayan Turist Sayısı	Yerli	Yabancı	Toplam
2018 TOPLAM	455.356	31.418	486.774
2019 TOPLAM	499.493	35.036	534.529

Kaynak: <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-257814/istatistik-tablosu.html>

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 verilerine göre Mardin'deki turizm işletme belgeli konaklama tesislerine toplam gelişlerin %58'i Artuklu ilçesindedir (Tablo 8) Tesise geliş ve geceleme sayısı açısından ilk 5 ülke Irak, Almanya, İsveç, KKTC ve Hollanda'dır. Turizm işletme belgeli

konaklama tesislerinde tesislere geliş, geceleme, ortalama kalış süresi ve doluluk oranlarının Mardin ilçelerine göre dağılımı Tablo 9’da verilmektedir.

Tablo 9. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri İstatistikleri, 2019

İlçe	Tesis Geliş			Geceleme			Ortalama Kalış	Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
Artuklu	9.811	110.297	120.108	14.215	156.441	170.656	1,42	40,91
Dargeçit	0	208	208	0	629	629	3,02	3,49
Kızıltepe	1.006	9.512	10.518	1.148	20.053	21.201	2,02	40,34
Midyat	4.831	51.241	56.072	6.277	81.750	88.027	1,57	43,81
Nusaybin	2.877	16.253	19.130	3.314	20.700	24.014	1,26	35,29
Merkez	94	677	771	188	1.245	1.433	1,86	53,07
Savur	0	66	66	0	69	69	1,05	1,06
Toplam	18.619	188.254	206.873	25.142	280.887	306.029	1,48	39,96

Bin yıllar içinde oluşan ve dünyada az sayıda kentte görülen şehir bütünü kapsamında benzersiz, özgün bir tarihi, fiziksel ve toplumsal dokuya ve birikime sahip yerleşim, betonarme yapı tekniğinin artan kullanımıyla birlikte özellikle 1950’lerden sonra bozulma sürecine girmiştir. Bu sürecin olumsuz etkileri, alanın kalkınma ve diğer üst ölçekli planlar ile ulusal strateji belgelerinde yer verilen turizm cazibe merkezi haline getirilmesi sürecinde ve kalıcı miras listesine girmesinde en önemli sorunlarından biri olagelmıştır.

Revizyon imar planları ile getirilen h=serbest gibi düzenlemeler kente başta silüet olmak üzere onarılması güç zararlar vermiştir. Alanda bu ve çok çeşitli diğer sorunlara yönelik olarak yerel yönetimlerin kendi içinde önemli sorunları da barındıran ve 2000’lerin ortalarından itibaren sürdürülen kenti eski silüetine kavuşturma, yenileme, sağlıklılaştırma ve canlandırma faaliyetleri halen devam etmektedir.

Mardin tarihi kent bütününe kültür miras listesine girmeye yönelik koşulları sağlama çerçevesinde; turizm taşıma kapasitesi ve ziyaretçi yönetimi konuları, tarihi kentin alan yönetimi planının hazırlanmasında önemli bir konu başlığı olma niteliğindedir.

1.1.6. Ekonomik Yapı

Ana Sektörler ve İstihdam

TÜİK işgücü araştırması kapsamında 2008-2013 yılları için il düzeyinde temel işgücü göstergeleri üretilmiş, bu tarihten itibaren il düzeyinde temel işgücü göstergelerinin tahmininde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmediği gerekçesiyle sonuçlar yayımlanmamıştır.

Mardin ilinin işsizlik oranı 2013 yılı için %20,6, işgücüne katılma oranı %37,4 ve istihdam oranı %29,7'dir. 2013 verilerine göre illerin işsizlik oranları sıralamasında Mardin ili 2., işgücüne katılımda 79. ve istihdam oranıyla 80. sıradadır.

2020 yılı verilerine göre TRC3 Bölgesi'nde işgücüne katılım oranı %39,1, istihdam %26 ve işsizlik %33,5'tir. Ülke ortalamaları sırasıyla %49,3, %42,8 ve %13,2'dir.

TRC3 bölgesinde 2013 yılında istihdam edilenlerin %12,3'ü tarımda, %26'sı sanayide, %61,7'si ise hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir (Tablo 10. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (15+ yaş), 2011-2013). TRC3 bölgesi cari fiyatlarla bölgesel gayrisafi katma değerinin sektörel paylarına bakıldığında hizmetler sektörü 2011 yılında %53,9 ile en büyük payı oluşturmaktadır. Aynı yılda sanayi sektörü %28,8 ile ikinci sırada gelmektedir.

Tablo 10. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (15+ yaş), 2011-2013

	(NACE Rev. 2)						
	Toplam	Tarım	Sanayi ⁽¹⁾	Hizmetler	Tarım	Sanayi ⁽¹⁾	Hizmetler
		(Bin)			(%)		
TR Türkiye							
2011	24 110	6 143	6 380	11 587	25,5	26,5	48,1
2012	24 821	6 097	6 460	12 264	24,6	26,0	49,4
2013	25 524	6 015	6 737	12 771	23,6	26,4	50,0
TRC3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt							
2011	365	62	82	221	17,1	22,5	60,4
2012	340	42	78	221	12,4	22,9	65,0
2013	373	46	97	230	12,3	26,0	61,7

Not. 1. Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2. İkbin kişiden az gözlem değerlerinde örneklem büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.

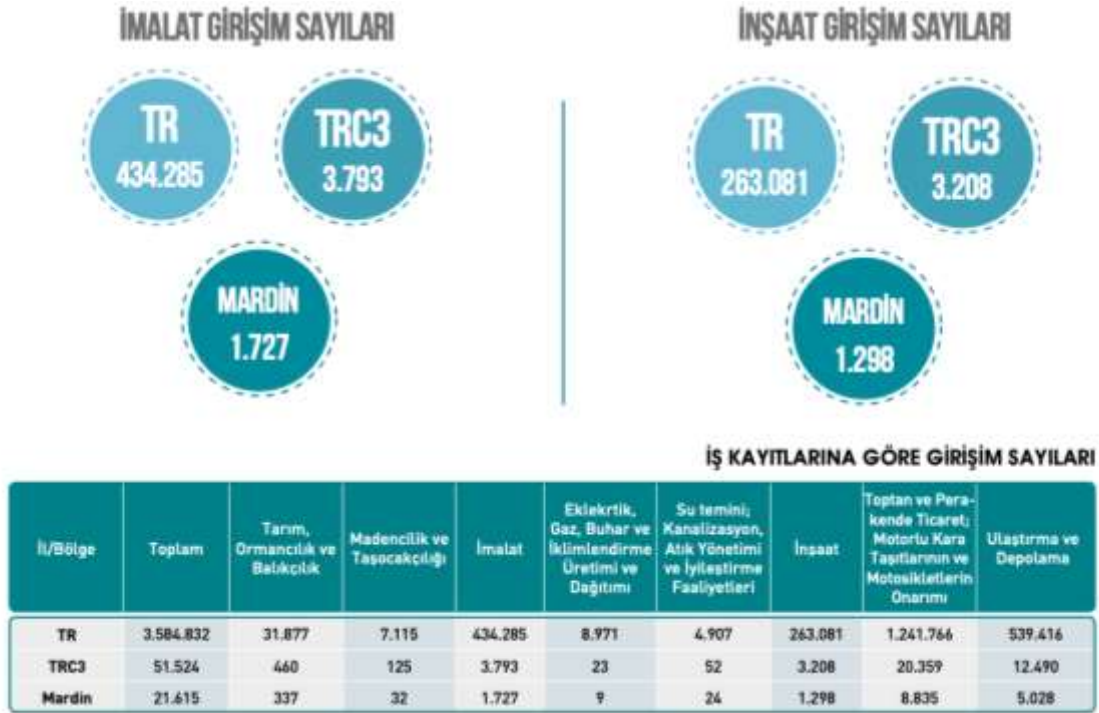
(1) İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

(TÜİK, 2013)

Mardin'den yapılan ihracatın 2013 yılı için ekonomik faaliyetlere göre dağılımına bakıldığında en büyük pay %96 ile imalat sektörüne aittir. Mardin'den yapılan ithalatın 2013 yılı için ekonomik faaliyetlere göre dağılımına bakıldığında en büyük pay %73 ile imalat sektörüne aittir.

Mardin ilinde en çok girişim 2013 yılında toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı sektöründedir. Bunu, sırasıyla ulaştırma ve depolama ile imalat sektörleri izlemektedir.

Tablo 11. Mardin İli İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları (DİKA, 2017)

Artuklu ilçesinin geleneksel ekonomik yapısı tarım, el sanatları, ticaret ve son zamanlarda artış gösteren imalat sanayi ile küçük çaplı sanayiye dayalıdır. İlçenin Nusaybin ve Habur Sınır Kapılarına yakınlığı sebebiyle nakliyecilik sektörü gelişmiş, son yıllarda ilçeye verilen teşviklerde de bu sektör ilk sıralardadır. Bunu tarım ve hayvancılık sektörleri izlemektedir ("Artuklu Kaymakamlığı", t.y.).

Artuklu ilçesinin yüzölçümünün yaklaşık %57'si ova olup tarımsal üretim ekonomik faaliyetlerde önem taşımaktadır. En çok yetiştirilen ürünler buğday, pamuk ve mısır olup Organize Sanayi Bölgesi'nde bunlara dayalı entegre tesislerin sayısı artmaktadır. İlçede geleneksel olarak bahçe ve bostanlarda domates, patlıcan, salatalık, kavun-karpuz ekilmekte, dağlık kesimlerde (özellikle Zınнар, Şeyhan ve Kabala) ise bağcılık gelişmiştir. Zeytin, nohut ve mercimek yetiştiriciliği artış göstermekte ve Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli kapsamında desteklenmektedir (Artuklu Kaymakamlığı; Tarım ve Orman Bakanlığı, Mardin Tarımsal Yatırım Rehberi 2021).

Artuklu'da hayvancılık başlıca gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Koyunun yanı sıra kıl keçisi ve yöreye özgü bir çeşit Ankara keçisi yetiştirilmekte, yün, kıl ve tiftik gibi hayvansal ürünler dokumacılıkta kullanılmakta ve ilçenin bazı iç kesimlerinde sığır yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Mardin Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü verilerine göre Artuklu ilçesindeki Mardin Organize Sanayi Bölgesi bünyesinde 167 firma barındırmaktadır (2014). Artuklu ilçesi civarında çimento hammaddesi ve Yalım Mahallesi civarında iyi kalitede mermer ve Nahit taşı sahaları bulunmaktadır (Artuklu Kaymakamlığı).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından sosyo-ekonomik gelişmişliği ölçmeye yönelik SEGE 2017 çalışmasında 973 ilçe 32 değişkene göre değerlendirilmiş ve ilçeler 6 gelişmişlik kademesinde gruplandırılmıştır. Mardin ilinde Artuklu sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasındaki tek 3. kademe ilçe olup Türkiye genelinde 401. sıradadır.

1.1.7. Mülkiyet Durumu

Yönetim alanı içindeki parsellerin çoğunluğu özel mülkiyettir, diğer mülkiyet türlerindeki alan yalnızca 31,73 hektar büyüklüğündedir (KAİP, 2019). Kentsel sit alanında özellikle yola terk ve yeni yol açmalar nedeniyle bozulmalar görülse de doku korunmuştur. Kentin verdiği göç ile mülkiyet sahipliğinde değişiklik meydana gelmiş, yeni kullanıcıların daha düşük gelirli olmalarından kaynaklı yapılara müdahalelerde artış görülmüştür.

Harita 16. Mardin Kentsel Sit Alanı'nda Mülkiyet Yapısı

Miras hukukundan kaynaklanan parçalı mülkiyet durumu, özel mülkiyet altındaki kültürel miras unsurlarının korunmasını güçleştirmektedir. Kültür varlığı bütünlüğünü koruyarak, toplulaştırma yoluyla yaşatmaya yönelik düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç vardır.

1.2. Tarihsel Gelişim

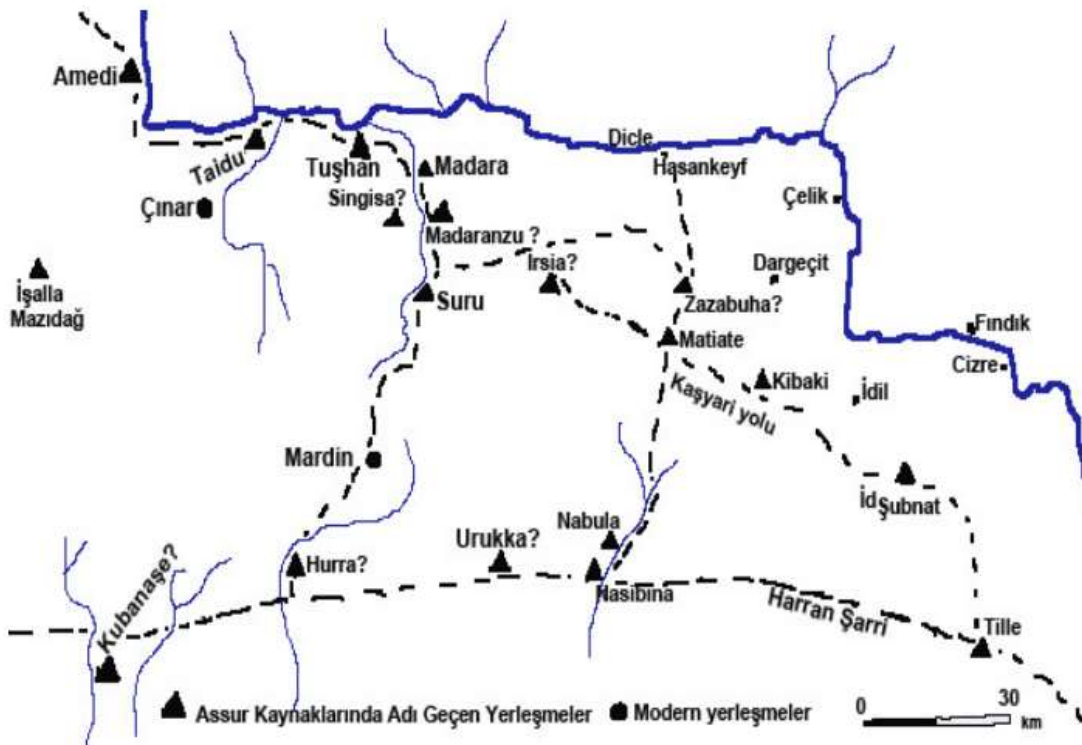
Mardin Kenti ve çevresi, avcı toplayıcı insanların yaşadığı Paleolitik (Yontma Taş) Çağ'dan beri yerleşime sahne olmuştur. Çakmak taşından yapılan aletler Artuklu'ya 6 kilometre mesafede Harebe Helale'de yoğun şekilde görülmektedir. Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşim yerlerinden Boncuklu Tepe'de anıtsal tapınaklar bulunmuştur. Zengin boya bezemeli çanak çömleği, dairesel planlı yapıları ve gelişkin sosyal yapılanmaya işaret eden mühürleriyle Halaf kültürü, kentlerin oluştuğu Ubeyd (Obeyd) kültürlerini içinde barındıran Kalkolitik Çağ (Bakır Taş), Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik, Roma, Doğu Roma yerleşimleri tespit ve tescil edilmiştir.

M.Ö. 3. binyılın sonunda III. Ur döneminde bazı Hurrili kentlerden Ukresh (Tell Mozan) ve Nawar ile birlikte Mardaman ismi de geçmektedir (Salvini, 1998). Mardaman'ın günümüz Mardin ili ile eşleştirilmesi olasıdır. Yeni Assur dönemindeki Aramice metinlerde Marde cesur/cesaretli anlamındadır ve kişi ilgili olmalıdır. MÖ 7. yüzyıl metinde Marda-(a), Bet Zammi bölgesinde Amida (Diyarbakır) yolu üzerindedir ve ismi Marde-Mardu'dur. Herodot'a göre de etimolojik olarak Akamenid dönemi İranlı bir göçebe kabileyle ilişkilendirilir (Lipiński, 2000). Çivi yazılı belgelerde benzer adlar olsa da genel olarak Mardin adının ilk defa milâttan sonra IV. yüzyıl Roma tarihçilerinden Ammianus Marcellinus'ta geçtiği kabul edilmektedir. Marcellius, Amid-Nisibis yolu üzerinde Maride ve Lorne kaleleri olduğunu belirtir (Marcellinus, 1950). Mardin, Doğu Roma (Bizans) İmparatoru Iustinianus (527-565) döneminde Margdis olarak adlandırılır (Taştemir, 2003; Atçı vd., t.y., s. 224). Sasanilerin kumandanlarından Mardius zamanında ihya edildiği için Mardius adı aldığı ifade edilir (Sevgen, 1959). Süryânîce kaynaklarda Marde, Arapça kaynaklarda Mâridîn olarak geçmektedir. Süryani dilinde Marde kelimesi "tek kale" anlamına gelmektedir (Gürhan, 2012, s. 21; Gürhan, 2015, s. 222). Bizanslılar Maride, Mardia, Ermeniler Merdin, Osmanlılar Mardin olarak adlandırmıştır (Dolapönü, 1972, s. 13). Savaşçı bir kavim olan Mardeler'in İran hükümdarlarından Erdeşîr (226-240) tarafından buraya yerleşmesinden sonra şehrin adı Mardiyö, Mardlar ismini aldığı (Hammer, 1998; Alioğlu, 2003, s. 13), günümüzde kullanılan Mardin adının ise Arapça kaynaklarda geçen "Mâridin" isminin değişime uğramış halinden kaynaklandığı ifade edilmektedir (Taşdemir, 2003, s. 43).

Mardin sınırları içerisindeki yollardan önemlileri İpek Yolu olarak bilinen antik Harran-Şarri yolu Tur Abdin'in güneyindeki oviden geçmektedir (Kessler, 1980). Diğer yollar Tur Abdin'in üzerinde belli akarsuların açtığı vadi boyunca devam eden yollardır ki bunlar yine antik kaynaklarda Kaşyari Yolu olarak bilinen Girnavaz'dan Midyat'a oradan da Hasankeyf'e devam eden yoldur. Midyat'ı Mardin'e bağlayan yol da Hop geçidi ile Mardin'e bağlanırken; Hop Geçidi'nden ayrıldıktan sonra kuzeye devam edip Savur'a çıkan yol Savur Çayı boyunca devam edip Yukarı Dicle Havzasına bağlanmaktadır (Erkanal, 2007). Akad ordularının kuzeydeki maden kaynaklarına sahip olmak için kullandıkları yollar, Mardin'den kuzeye, Göksu Vadisi'nden, Mazı Dağından Ta'ıdu-Üçtepe'ye ve Dicle nehrine ulaşmaktaydı (Karg,

1999, s. 239). Anadolu'dan Kültepe'den Assur'a giden ticaret yolu üzerinde yirmiye yakın yerleşme adı bilinmektedir. Bu ticaret yolu günümüz İpek yolu-Harran şarri ile ilişkili olmalıdır ve buradaki yerleşmelerin bir kısmı Mardin sınırları içerisinde olmalıdır (Eroğlu, 2011, s. 89).

Kral yolları Assur merkezi ile eyaletleri arasında bağlantıları sağlayan yollardır. Bunlar hem ticari hem de siyasi olaylarda kullanılmış ve bir kısmı tarihi olaylarda bahsedilerek kayıt altına alınmıştır. Bu yolların Assurca adı Harran-şarri dir. Bu yollardan belki de en önemlisi Doğu Akdeniz sahillerinden başlayıp, doğu-batı yönünde Fırat'ı geçerek devam eden yoldur. Bu yol Fırat'ı geçtikten sonra sırasıyla Harranu, Guzana ve Naşibina eyaletlerine ulaşmaktadır. Naşibina'dan ikiye ayrılmakta ve biri kuzeye yönelip Çağ Çağ yoluyla Midyat'a, diğeri ise Nusaybin'den doğuya devam edip Şubnat kaynağında Babil köyünde Kaşyari Yolu ile birleştikten sonra Assur merkezine giden yoldur (Erkanal, 2007, s. 12).

Şekil 6. Mardin'in Yeni Assur Dönemi'ndeki Antik Yollar (Kessler, 1980)

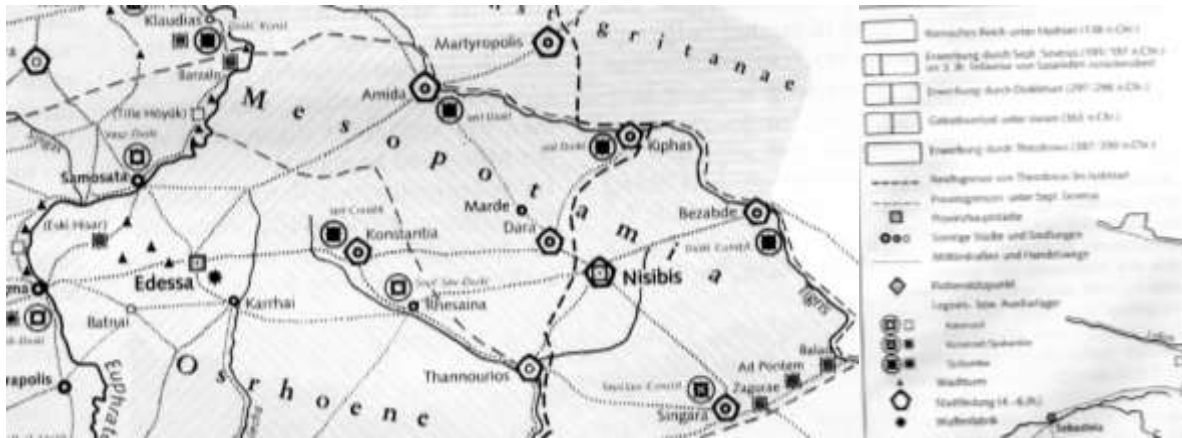
Mardin'e ulaşan yollara göre Elaziğ-Harput üzerinden, Güneydoğu Toroslar'daki tek geçit olan Ergani-Maden geçitini aşarak, düzlüklere inilmekte ve buradaki ilk kent Amedi kentidir. Sonra Assurlar'ın Kaşyari, klasik dönemde Masius denilen Mazı Dağı geçitlerinden geçilerek Mardin'e ulaşılmaktadır. Bu bölge hakkında Herodot da bilgi vermektedir. Ona göre Matiene ya da Matienler ülkesi adını verdiği bölgeye girilmekte ve Mazı Dağı'nın güneyinden Mezopotamya ovasına inilmektedir (Sevin, 2007).

Geç Tunç Çağı'nda, Hitit Döneminde I. Şuppiliuma'nın Mitanni başkenti Waşşukanni'ye yaptığı seferde Kral Tuşrata'yı yenip bağımsız Mitanni devletini ortadan kaldırıp, tahta Tuşrata'nın oğlu Mattiwaza'yı oturttuğu antlaşma metninde; kral "Fırat Nehri'ni geçtim, Alşe

ülkesine (Yukarı Dicle) ulaştım, bölge merkezi Kutmar'ı (Batman suyunun doğusu) ele geçirdim." denilmektedir (Alp, 2000, s. 93). Burada adı geçen Kutmar Mardin için önemli ve bu isim Mari metinlerinde de Kumme olarak geçer. Yukarı Dicle bölgesinde önemli bir Hurri merkezidir (Salvini, 1998, s. 113).

Erken Tunç Çağı'nda belirlenen yerleşmeler Tur Abdin Dağları'nın güneyindeki ovada tespit edilmiştir. Orta Tunç Çağı'nda ise dağlık alanda yerleşme az iken Geç Tunç Çağı'ndan itibaren Tur Abdin Dağları'nda da yerleşmeler artmaya başlamış ve Yeni Assur Dönemi'nde ovanın yanı sıra dağlık alanda ve vadilerde yerleşme sayısı oldukça artmıştır. Yeni Assur Dönemi'ne ait yazılı kaynaklardan Mardin tarihi coğrafyası açısından önemli olan birçok dağ, geçit ve yerleşme adı bilinmektedir (Eroğlu, 2011, s. 107).

Orta Tunç Çağı'nda Assur Ticaret ilişkilerinin artması ve bu ticarete bağlı olarak yeni kentler ve ticaret yollarının kurulmasıyla Mardin ilinde de yeni kentlerin kurulmuş olabileceği sonucuna varılmaktadır. Yeni Assur Dönemi'nde ovada nehir kenarlarında büyük eyalet kentleri ve onların çevresinde küçük kentler kurulurken, dağlık bölgede de kent sayısının arttığı tespit edilmiştir (Eroğlu, 2011, s. 107).

Harita 17. M.Ö. 27-M.S. 6. Yüzyıl Roma'nın Doğu Sınırı

Orta Çağ'da Mardin, Mezopotamya ovasına bakan kale eteğinde, kaleden 200 m genişliğinde çıplak ve dik yamaçla ayrılmış, meyilli bir satır üzerinde doğudan batıya 2500 m uzunluğunda ve 500 m genişliğinde bir şehirdi (Taşdemir, 2003). Bu alanda İpek Yolu ticaretinin getirdiği zenginlikle çarşılar, atölyeler, hanlar gibi ticari yapıları, hoş görünün hakim olduğu kilise ve camilerden oluşan dini yapılar, eğitimle ilgili medreseler, hamamlar ve konutlar yer almaktaydı.

19. yüzyılın ilk yarısında mevcut olan surların şimdi bazı yerlerde yalnız temellerine rastlanılmaktadır. Bu surlar mevcut iken şehrin altı kapısı vardı. Bunların en önemlileri Diyarbakır istikametinde "Muş Kapısı", bir de kuzeyde, Savur ve Nusaybin yollarının çıktığı "Savur Kapısı" idi (Sevgen, 1959, s. 263). Bu surların, muhtemelen daha önce sık sık saldırıya

uğrayan kale dışındaki asıl şehri (rabat) güvenlik altına almak maksadıyla XIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olduğu söylenebilir. Surların dördü kullanılmakta olan altı kapısı vardı. Bugün şehrin ana caddesinin iki ucundaki yerlerden biri Diyarbakır Kapısı, diğeri Savur Kapısı adını taşır (Taşdemir, 2003, s. 48).

1.2.1. Somut Olmayan Kültürel Miras

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)'nun Paris'te toplanan 32. Genel Konferansı, 17 Ekim 2003 tarihinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Sözleşme Somut Olmayan Kültürel Mirası, somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve el sanatları geleneği alanlarında tanımlamaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığının Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri'nde Mardin ili için aşağıdaki unsurlar listelenmiştir:

- Geleneksel el sanatı ustalığı: Cam Altı Resmi
- Geleneksel el sanatı ustalığı: Telkari Sanatı
- Geleneksel el sanatı ustalığı: Semercilik
- Geleneksel mimari ve yapı ustalığı: Geleneksel taş yapı ustalığı/Taş işlemeciliği
- Doğum öncesi / sonrası ve çocukluk çağı gelenekleri: Diş hediği geleneği
- Takvime bağlı inanış, kutlama ve gelenekler: Hıdırellez
- Takvime bağlı inanış, kutlama ve gelenekler: Hesit Merene Şenliği
- Takvime bağlı inanış, kutlama ve gelenekler: Çoban Bayramları: Koç katımı, yünüm-koyun yüzdürme
- Takvime bağlı inanış, kutlama ve gelenekler: Serisali
- Geleneksel Halk Dansları: Reyhani oyunu

Mardin 2021 yılında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na "Zanaat ve Halk Sanatları" temasında adaylık dosyasını sunmuştur.

Mardin farklı dini inançlar ile gelenek ve göreneklerin yüzyıllardır sürdürülmesinin bir yansıması olarak el sanatlarında geniş bir yelpazeye sahiptir. Çanak çömlek, demircilik, bakırcılık, kalaycılık, kuyumculuk, gümüşçülük (telkâri), iğne oyası, Midyat el nakışı, tohum iğnesi, yorgancılık, oyacılık, boyacılık (sibbeğ), dericilik (debbağ), sabunculuk, dokumacılık, şalüşapik (özel bir kumaş dokuması), kilimcilik, halıcılık (yün ve ipek), semercilik, keçecilik, tahta oymacılığı (kakmacılık), sedef işlemeciliği, halburculuk (gürgen ağacı işlemeciliği) ve taş oymacılığı gibi yöreye has el sanatları eski çağlardan beri yapılmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü).

Telkâri: Mardin ve Midyat ilçesine özgü olan telkâri, tel haline getirilmiş gümüşü veya altını tahta üzerinde açılmış oyuklara kakarak ve gömerek yapılan bir süsleme sanatıdır. Tel haline getirilen altın ve gümüş işlenerek süs ve ziynet eşyalarına dönüştürülür.

Testicilik-Çömlekçilik: Yörenin küp yapımcılığına elverişli kırmızı toprağı sayesinde testicilik ve çömlekçilik merkez ve Midyat ilçelerinde çok uzun süredir yapılagelmiştir. Testi ve küpler aynı zamanda evlerin kubbeli tavanlarında kullanılarak Mardin'e özgü bir mimari öge olmuştur.

Bakırcılık: Bakırcılık, şehrin kendi adıyla anılan çarşısında yüzyıllardan beri varlığını sürdürmektedir. Yörede birçok sofrta takımı, çanak, kaşık, kepçe, kevgir, sini, leğen, kazan, ibrik ve su güğümü gibi mutfak eşyaları üretilmektedir.

Oyacılık-Basmacılık: Oyacılık, örtü, kırlent, yazma, mendil gibi eşya ve aksesuar yapımında kullanılan köklü el sanatlarındandır. El yapımı tahta kalıplar ve kök boya kullanılarak yapılan basmacılık ise daha çok ev tekstilinde kullanılmaktadır.

Bunlara ek olarak Mardin'in Coğrafi İşaret tescili yapılmış 12 ürünü vardır: Mardin İmlebbes (Mardin Badem Şekeri), Mardin Kibe, Mardin Sembusek, Mardin Bulguru, Mardin İkbebet, Mardin Kaburga Dolması, Mardin Kiliçesi, Ömerli Karfoki Üzümü, Midyat İnciri, Midyat Acuru, Mardin Taşı ve Mardin Telkarisi (Türk Patent Enstitüsü, 2020).

Mardin'in gerek somut gerekse somut olmayan kültürel varlıklarının tanıtımına katkı sağlayabilecek Mardin'li bazı ünlü şahsiyetler şunlardır; Zeynel Abidin Erdem, Emel Sayın'ın Annesi, Cavit Kavak, Tahincioğlu ailesi, Aziz Sancar, Şerif Eşref Ayaz, Sermiyan Midyat, Murathan Mungan, Faruk Süren, Arif Mardin, Betül Mardin, İsmet Yedikardeş, Coşkun Sabah, Sultan Kösen vd.

1.3. Mevcut Koruma ve Yönetim Sistemi

Mardin, günümüzde 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve Kentsel Sit olarak tescillidir. 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı tepe üstündeki kalenin oturduğu alanı kapsamaktadır. Kale altındaki dik yamaç ile Kentsel Sit'in bir kısmı Afete Maruz Bölge'dir. Mardin'in eski kent dokusunu kapsayan I. Cadde ve II. Cadde arası ile Afete Maruz Bölge arası Kentsel Sit olarak tescillidir. Kentsel Sit'in etrafı Sit Etkileşim Geçiş Alanı, kentsel Sit Alanı'nın güneydoğusundaki küçük bir alan ise yine 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'dır. Alan içinde 98, 52 ha'lık alan Kentsel Sit, 58,5 ha'lık alan I. Derece Arkeolojik Sit (4,62, 15,50, 38,38) ve 237,66 ha'lık alan Etkileme Geçiş Alanı statüsündedir.

Harita 18. Yönetim Planı Alanı'ndaki Sit Alanları

Mardin Müzesi Müdürlüğü ve Mardin Artuklu Koruma Amaçlı İmar Planı verilerine göre Mardin Artuklu ilçesi sınırları içinde 2021 Mayıs ayına kadar tescilli toplam kültür mirası sayısı 825 adettir. 750 adet kültürel varlık alan yönetim planı sınırları dâhilindedir.

Konutlar (sivil mimarlık örnekleri), camiler, kiliseler, manastırlar, medreseler, hamamlar, mezarlıklar, çarşılar, sokaklar, türbeler, çeşmeler, abbaralar, dükkânlar, taş ocakları, köşkler (kasır-bağ evi), hanlar, çarşılar, bedesten, idari ve askeri yapılar, alan yönetim planı sınırları içinde tescil edilen yapı türleridir.

Harita 19. Yönetim Planı Alanı'ndaki Tescilli Yapılar

Harita 20. Yönetim Planı Alanı'ndaki Tescilli Parseller

1.4. Alanın Korunma Durumu

Mevcut Plan, Proje ve Koruma Uygulamaları

Bu bölümde ulusal strateji belgeleri, bölgesel kalkınma programları ve bölge planları ile üst ölçekli planlar ve koruma uygulamaları incelenmiş, Mardin ilini ve Artuklu Yönetim Planı Alanı'nı etkileyen belli başlı kararlar ile alanda gerçekleştirilen projeler ve koruma çalışmaları özetlenmiştir.

Türkiye Turizm Stratejisi (2023)

Türkiye Turizm Stratejisi'nde Mardin iline yönelik üç strateji bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Kentsel Ölçekte Markalaşma stratejisi kapsamında zengin kültürel ve doğal değerlere sahip kentlerin markalaştırılarak, turistler için bir çekim noktası haline getirilmesi hedeflenmiştir. Bu strateji doğrultusunda kültür kentleri olarak belirlenen Adıyaman, Amasya, Bursa, Edirne, Gaziantep, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Kars, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon'un yanı sıra Mardin'de de kültür turizminin canlandırılması, bu sayede marka kültür kentleri oluşturulması hedeflenmiştir. Kültür temalı marka kentlerde kültürel varlıkların tespiti, restore edilmesi ve bu varlıklara uygun işlevler kazandırılması, bu kentlerde özel bütçeleme çalışmaları yapılması ve yerel fonların geliştirilmesi, altyapı ve üstyapının iyileştirilerek konaklama kapasitesinin geliştirilmesi öngörülmüştür.

Turizm Gelişim Bölgeleri stratejisi ise "varış noktası olarak geliştirilecek ve birden fazla ili kapsayan turizm gelişim bölgelerinde yerel ve bölgesel kalkınmada turizmin güçlü bir araç olarak kullanılması" olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda önerilen 9 adet tematik bölgeden birisi **GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi**'dir: "Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, **Mardin**, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak illerini kapsayan bölgenin kültür turizminin yanı sıra golf turizmi, sağlık turizmi, gençlik turizmi, eko-turizm, yamaç paraşütü, trekking, su sporları, kanoculuk, kuş gözleme ve kongre turizmi gibi turizm türleri ile odaklı gelişimi sağlanacaktır." GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi'nde mevcut konaklama kapasitesinin kültür-inanç turizminin geliştirilmesiyle artırılması vurgulanmış, bunu destekleyici olarak nitelikli tesis sayısının artırılması ve batı bölgelerine gelen yabancı turistlerin havayolu ile bölgeye ulaşımının sağlanması öngörülmüştür.

"Belli bir güzergahın doğal ve kültürel dokusunun yenilenecek belli temalara dayalı olarak turizm amacıyla geliştirilmesi" olarak tanımlanan Turizm Gelişim Koridorları stratejisi kapsamında ise Tarsus, Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve **Mardin** yörelerini kapsayan bir İnanç Turizmi Koridoru tanımlanmıştır. Buna göre Tarsus'u Mardin'e bağlayan bölünmüş yol ile Şanlıurfa'dan Mardin'e ve sonrasında iki koldan Diyarbakır ve Siirt'e bağlanacak demiryolu ile bölgeye ulaşımın kolaylaştırılacağı öngörülmüştür. Ayrıca tarihi yapıların restore edilerek pansiyonculuğun ve küçük otellerin desteklenmesinin sağlanması hedeflenmiştir.

GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023)

2019 yılında hazırlıklarına başlanan GAP Bölge Kalkınma Programı, 2021-2023 yıllarını kapsamakta olup GAP Bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılmasını hedeflemektedir. Program, bu doğrultuda belirlenen 3 amaç, 9 hedef ve 15 sektörel operasyonel programdan (SOP) oluşmaktadır. Programın ana amaçları “Tarımda Rekabet Gücünün Artırılması ve Sürdürülebilir Çevre”, “Turizm ve Sanayide Ekonomik Büyüme” ve “Beşeri ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi” olarak tanımlanmıştır.

Program’da belirtildiği üzere 2014 yılında uygulamaya konulan ve 2014-2018 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı (2014-2018) kapsamında beş yıllık dönemde Dicle Kalkınma Ajansı tarafından Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illerinde Mali Destek Programları ile 70, Teknik Destek Programları ile 123, Doğrudan Faaliyet Desteği ile de 19 proje desteklenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen 14 bakım onarım, teşhir tanzim ve çevre düzenleme işinden yönetim planı alanı ve etki alanında Mardin Kalesi restorasyon işi ile Mardin-Dara Antik Kenti arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Mardin’de 6 adet eski eser onarım işi tamamlanmıştır.

İl bazında öne çıkan sektörler analizinde Mardin’de en fazla istihdam kapasitesine sahip sektörler bina inşaatı, kara taşıma ve boru hattı taşıma ile bina ve çevre düzenleme faaliyeti olarak tespit edilmiştir. 2018 ve 2019 yılları için Mardin ilinde gıda ürünleri ve içecek, giyim eşyası, tarım ve hayvancılık, kimyasal madde ve ürünleri, ana metal sanayi ürünleri en çok ihraç edilen ürünler arasındadır. Bölgede tarım ve hizmetler alanında gelişim potansiyelinin yüksek olduğu ve Mardin ilçelerinde imalat sektörü ile ilgili bir yatırım trendi olduğu belirtilmiştir. 2019-2023 yıllarını kapsayan ancak Kalkınma Bakanlığı mülga olduğunda durdurulan İl Yatırım Destek ve Tanıtım Strateji Belgesi için yapılan çalışmalarda ise Mardin ilinde kültür ve inanç turizmi, ulaşım sektörü ve öğütülmüş tarım ürünleri imalatı öne çıkmıştır.

GAP Bölge Kalkınma Programı’nda kültürel mirasın bölgenin kalkınması, istihdam yaratarak yoksulluğun azaltılması, bölgenin turizmden elde edilen gelir düzeyinin artırılması ve kültürel etkileşimin geliştirilmesindeki rolü vurgulanmıştır. Bölgesel kalkınmada kültürel mirasın özellikle koruma-kullanma dengesi gözetilerek turizm odaklı değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu bakımdan GAP Bölgesi’ndeki UNESCO Dünya Miras ve Geçici Listesinde yer alan kültür varlıkları, sivil mimarlık örnekleri, el sanatları ve yöre mutfağı vurgulanmıştır. Programda inanç kültürünün en önemli durakları arasında sayılan Mardin kent merkezinin kültür turizmi ve inanç kültürü açısından taşıdığı potansiyele, özellikle Mardin Kültürel Peyzaj Alanı, Zeynel Abidin Camii ve Mor Yakup Kilisesi’ne dikkat çekilmiştir.

GAP Bölgesi Turizm Master Planı (2011)

GAP Bölge Kalkınma Programı'nda belirtildiği üzere tamamlanmış olan GAP Turizm Master Planı kararları doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmalar şu şekilde özetlenmiştir:

“Plan kararları doğrultusunda; GAP Bölgesi'nin bütüncül bir yaklaşımla kültür ve turizm açısından önemli yer ve illerin markalaştırılmasının sağlanmasına ve bölgenin kültürel mirasının koruma-kullanma dengesi gözetilerek turizm odaklı değerlendirilmesine yönelik başlatılan “GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi”nin Eylem Planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bölge marka sloganı olarak “Mezopotamya–Destansı Topraklar” belirlenerek Mezopotamya, GAP BKİ'nin bir turizm destinasyon markası haline gelmiştir. Mezopotamya markası ve logosu oluşturulmuş ve Türk Patent ve Marka Kurumunda tescili yapılmıştır. Türkiye'nin destinasyon odaklı ilk bölgesel turizm markası olan Mezopotamya'nın değerlerini tanıtan ve içinde interaktif haritanın da yer aldığı web portalı oluşturulmuştur. Ayrıca “Harran (Şanlıurfa) ve Savur (Mardin)” yerleşimlerinin yönetim planlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar tamamlanmış olup uygulamalar devam etmektedir. Mezopotamya markasına ait mobil uygulama hazırlanmış olup Mezopotamya Gezi Rehberi ismi ile uygulama mağazalarında yer almıştır. Markanın tanıtımı için yüksek tirajlı dergilere ilan verilmiş olup yaklaşık 5 milyon kişiye ulaşılmıştır. Üç adet kısa film hazırlanmış ve çeşitli sosyal medya mecralarında yayımlanmıştır.”

GAP Bölgesi Turizm Master Planı'nda GAP Bölgesi'nin yıllık yerli turist çekim potansiyeli bir milyon, yabancı turist potansiyeli ise 500 bin olarak tahmin edilmiştir. Planda farklı turizm taleplerinin plan döneminde en fazla yöneleceği kaynaklara dair tahminler yürütülmüştür. Buna göre Mardin ilinde yabancı turistlerin ziyaret etmesi muhtemel bir kaynak bulunmazken Mardin merkez yerli turistler tarafından ziyaret edilmesi en muhtemel 10 kaynaktan biri olarak listelenmiş ve bölgeyi inanç turizmi amaçlı ziyaret eden yerli ve bölge turistlerinin Zeynel Abidin Türbesi ve Camii ile Süryani manastır ve kiliselerini tercih edeceği belirtilmiştir.

Planda konaklama süresinin uzatılmasına ilişkin alınan kararlar arasında Turabdin Bölgesi'ne ve özellikle Mardin ve Midyat'ta ve yurtdışında yaşayan ancak bölgeyle ilişkisini kesmemiş olan yaklaşık 300 bin kişilik Süryani nüfusuna dikkat çekilmiştir. Buradan hareketle Mardin ve Midyat'ın ortak düzenleyeceği "Turabdin Kültür Haftası" önerisinde bulunulmuş ve bu konuda görüşülen Midyat Metropolit, Mardin Metropolit, Midyat ve Mardin Belediye Başkanlıkları Midyat Kaymakamlığı ile Mardin Valiliğinin katkısının alınabileceği belirtilmiştir. Bu etkinliğin güçlenmesi ve geceleme sürelerinin artırılması için ayrıca Hah Kilisesi, Mor Avgin Manastırı ile Mor Kiryakus Manastırı'nın restore edilmesi ve ziyarete açılması önerilmiştir.

Önerilen plan uygulama etaplama, ağırlıklı kültür turizmi, inanç turizmi, yerel rekreasyon ve termal turizm üzerine yoğunlaşmıştır. Nemrut, Göbekli Tepe, Mardin, Midyat ve Harran projelerinin etaplama öncelikli olduğu belirtilmiştir. Mardin'in son dönemde hafta sonları

artan sayıda yerli turist tarafından ziyaret edilmesinden hareketle Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı'nın hızla hayata geçirilmesi önerilmiştir.

GAP Bölgesi Turizm Master Planı'nda iç turizmde "hızla marka değeri kazanan bir kaynak" olarak nitelendirilen Mardin'de yönetim planı alan sınırları içerisinde kalan günübirlik ziyaret edilebilecek noktalar olarak Mardin kent merkezi ve Mardin Kalesi listelenmiştir. Bu açıdan Mardin Kentsel Sit Alanı'nda gerçekleştirilecek yenileme çalışmalarının tespit ve değerlendirme çalışmaları kapsamında incelenen 4760 yapıdan 570'inin tamamen, 860'ının ise kısmen yıkılmasına yönelik faaliyetlerin koruma amaçlı imar planı kararlarına uygun şekilde gerçekleştirilmesinin altını çizmiştir.

GAP Bölgesi Turizm Master Planı'nda kentsel sit alanı için altı çizilen bir diğer sorun araç trafiği ve otopark ihtiyacıdır. Bu doğrultuda, alandaki en önemli yaya aksı olan 1. Cadde'nin yaya ağırlıklı olarak düzenlenmesi ile Cumhuriyet Meydanı ve eski hükümet meydanındaki park sorununu gidermek için kentsel sit alanı sınırları dışında bir otopark oluşturulması önerilmiştir. Mardin Kalesi'nin turizm açısından önemi vurgulanmış, güney yamaçlarındaki kaya düşmesi riski ile ilgili önlemlerin ayrıntılı bir jeolojik ve jeoteknik rapor doğrultusunda alınması gerektiği belirtilmiştir. Planda Mardin ilinde yapılması öngörülen 7 proje ve iş tanımları aşağıdaki gibidir:

- Turabdin Bölgesi: Yurtiçi ve dışındaki Süryani nüfusun turizm amaçlı bölgeye ziyaretinin sağlanması
- Kilise-Manastır Restorasyonları: Hah (Anıtlı) Kilisesi ile Mor Avgin Manastırı'nın restorasyonlarının yapılması
- Mardin Kent Merkezi: Mardin kentsel sit alanı koruma planının, sokak sağlıklılaştırmasının ve meydan düzenlemelerinin yapılması
- Mardin Kalesi: Kaya düşmesi tehlikesi olan alanda gerekli önlemlerin alınması, kalenin restore edilmesi, koruma planı ve çevre düzenlemesinin yapılması
- Midyat Kenti: Midyat ziyaretçi karşılama merkezi yapılması, Estel Meydan düzenlemesi, restorasyonu ve sokak sağlıklılaştırması yapılması
- Dara Antik Kenti:
- Mardin İnanç Parkı: Zeynel Abidin Türbe ve Camii ile Mor Yakup Manastırı'nın bulunduğu alanın İnanç Parkı olarak düzenlenmesi

Son olarak bölgenin tanıtımı için Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bir bütün olarak tanıtılması yerine Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman'ın kendilerini markalaştıracak tanıtım politikaları izlemesi ve il merkezlerinin markalaşması için bölgedeki üç kalkınma ajansının Şanlıurfa'da bir markalaşma ofisi kurması ve bu ofis aracılığıyla profesyonel hizmet vermesi önerilmiştir.

TRC3 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı

Dicle Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan TRC3 Bölgesi (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) 2014-2023 Bölge Planı'nın amacı "Bölge'de beşeri gelişme ve sosyal içermeyi sağlamak; Bölge'nin tarımsal ve doğal kaynakları ile turistik ve tarihsel kimliğini korumak; yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevre oluşturmak ve Türkiye'nin kalkınma politikası kapsamında sektörel gelişme hedeflerine uygun olarak belirlenen planlama ilkeleri doğrultusunda sağlıklı gelişmeyi ve büyümeyi sağlamak" olarak belirtilmiştir. Bu doğrultuda beşerî gelişme ve sosyal içermeyi, katma değerli üretim ve hizmet, sürdürülebilir çevre ve mekânsal yerleşim olmak üzere üç ana stratejik eksen belirlenmiştir (Harita 21).

Harita 21. TRC3 Bölgesi Mekânsal Gelişme Şeması

TRC3 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı, bölge genelinde sürdürülebilir yerel kalkınma açısından önemli görülen tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülmesini, bu sayede kırsal nüfusun korunması ve iç göçün engellenmesini, bölge kentlerinde yaşanan hızlı kentleşmenin tetiklediği kentsel altyapı (içme ve kullanma suyu, kanalizasyon, katı atık yönetimi başta olmak üzere) sorunlarının ve ulaşım altyapısının güçlendirilmesini öngörmüştür.

Bölge içerisinde Mardin'in, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nde belirtildiği gibi bir turizm odağı haline dönüştüğü belirtilmiştir. Son yıllarda özellikle kültür turizminde görülen gelişmenin devam etmesi ve ticaret sektörüne de katkı sağlanması için Mardin Havaalanı'nın geliştirilmesi ve kapasitesinin artırılması, bölgesel ve rota temelli bir planlama ile Mardin'in inanç turizminden daha fazla yararlanmasının sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Mardin'in

büyükşehir olmasına bağlı olarak meydana gelecek gelişmelerden dolayı iş turizminin de gelişmesinin beklendiği belirtilmiştir.

Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı

Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı'nda (ÇDP) 2040 yılına yönelik nüfus projeksiyonları doğrultusunda mekânsal ve fiziksel kararlar üretilmiştir. 2009 yılında 737.856 olan il nüfusunun 2040 yılında 1.285.000 olacağı öngörülmüştür. Artuklu'da 130.318 olan 2009 yılı nüfusundan yola çıkarak yapılan projeksiyonda 2018 nüfusunun 174.731, 2040 nüfusunun 250.000 olacağı öngörülmüştür.

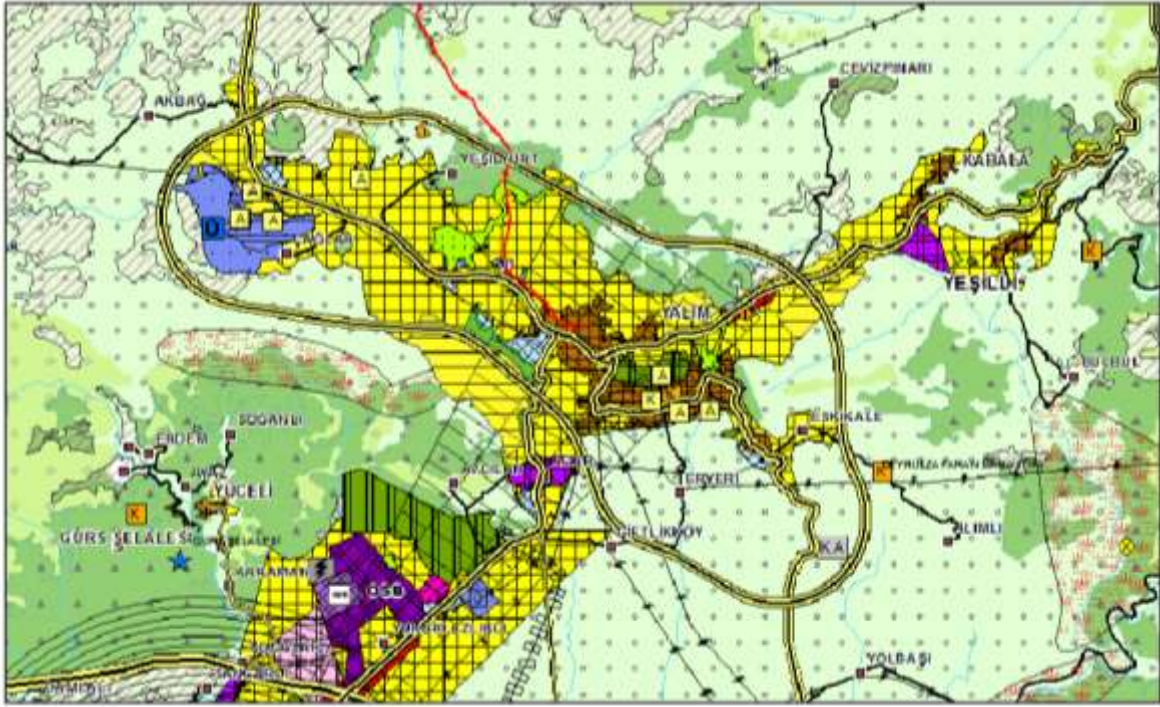
1990'dan sonra şehirlerarası ilişkilerin de etkisiyle Diyarbakır yolu yönünde gelişmeye başlayan Mardin Merkez'in (Artuklu ilçesinin), topografya sınırlarının zorlandığı, doğusunda eğimin fazla olduğu, güneyde ise tarım alanlarının bulunması ve genel anlamda kent merkezine uzaklığın artmasının kentsel gelişim açısından dezavantajlar olduğu belirtilmiştir.

Genel eğilimler doğrultusunda, Mardin ilinde 2040 yılı için öncül sektör turizm, ikincisi hizmetler, üçüncüsü tarım ve dördüncüsü de sanayi olarak öngörülmüştür. Artuklu ilçesinde ise birincil sektör turizm olarak belirlenirken ikincil sektör hizmetler ve üçüncül sektör sanayi olarak belirlenmiştir.

Tablo 12. Mardin Merkez Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu

2009			2040			Gelişme	
Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Alan (ha)	Kentsel Gelişme Alanları Yönü
82.449	534	154	220.000	5.158	43	4.624	Kuzeybatı, Kuzeydoğu ve Güneybatı

Kaynak: Mardin - Batman - Siirt - Şırnak - Hakkari 1/100000 ölçekli Çevre Düzeni Planı

Harita 22. Mardin Merkez İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası

Mardin Turizm Strateji Planı (2014-2023)

Mardin Turizm Stratejik Planı (MTSP) turizm alanında deneyimli yerli ve yabancı danışmanlar grubu tarafından hazırlanmıştır. Planın hazırlık süreci boyunca katılımcı bir anlayışın izlenmesine büyük özen gösterilmiş olup, bu yöntem şehrin sosyal ve ekonomik gelişimini destekleyecek turizm sektörünün kapasitesinin geliştirilmesine büyük katkı sağlamıştır.

Mardin Sürdürülebilir Turizm Stratejik Planı hazırlığı süresince; Literatür Taraması, Pazar Araştırması, Ziyaretçiler, Tur Operatörleri ve Rehberler ile Anketler, Vizyon Geliştirme Çalıştayı, Odak Grup Toplantıları, İyi Uygulama Örneklerinin İncelenmesi, Eğitim Kurumları İhtiyaç Analizi, Senaryo Geliştirme, Kapasite Kullanım Araştırması gibi pek çok analitik çalışma ve araştırmaya yapılmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda Mardin 2023 Turizm Vizyonu; "Mardin, kültürel mirası, çok kültürlü, barışçıl, hoşgörülü kimliğiyle; rekabetçi ve sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla; turizm gelirlerini artırarak sosyo-ekonomik ve kültürel olarak gelişen; bir dünya markası olacaktır." Şeklinde belirlenmiştir.

Alandaki Koruma Çalışmaları

1973 yılında Mardin için hazırlanan imar planında tarihi dokunun ve anıtların korunması gerektiği üzerinde durulmuştur. İlk resmi koruma çalışmaları 1979 yılında Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEYAK) kararı ile Mardin'in geleneksel dokusu kentsel sit alanı ilan edilmesi ile başlar. 90 adet anıtsal, 272 adet sivil mimari eser tescil edilmiş; koruma imar planının yapılmasına karar verilmiştir (Canatan, 2012, s. 325-326). Mardin Kalesi 1985 yılında arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir.

1950'li yıllardan beri Hava Radar Komutanlığı'nın kullanımında olan kale, bu tarihte tamamen kendilerine tahsis edilmiş ve sivil ziyarete kapatılmıştır. Son birkaç yıldır kalenin turizme açılması ile ilgili Kültür Bakanlığı, Savunma Bakanlığı'ndan talepte bulunmuşsa da komutanlık talebi uygun görmemektedir. 2015 yılında kalede kaya sağlamlaştırma projesi uygulanmıştır. 2014 yılının sonlarında Mardin Müzesi gerekli izinleri alıp, kalenin batı tarafında küçük bir alanda arkeolojik kazıya başlamıştır.

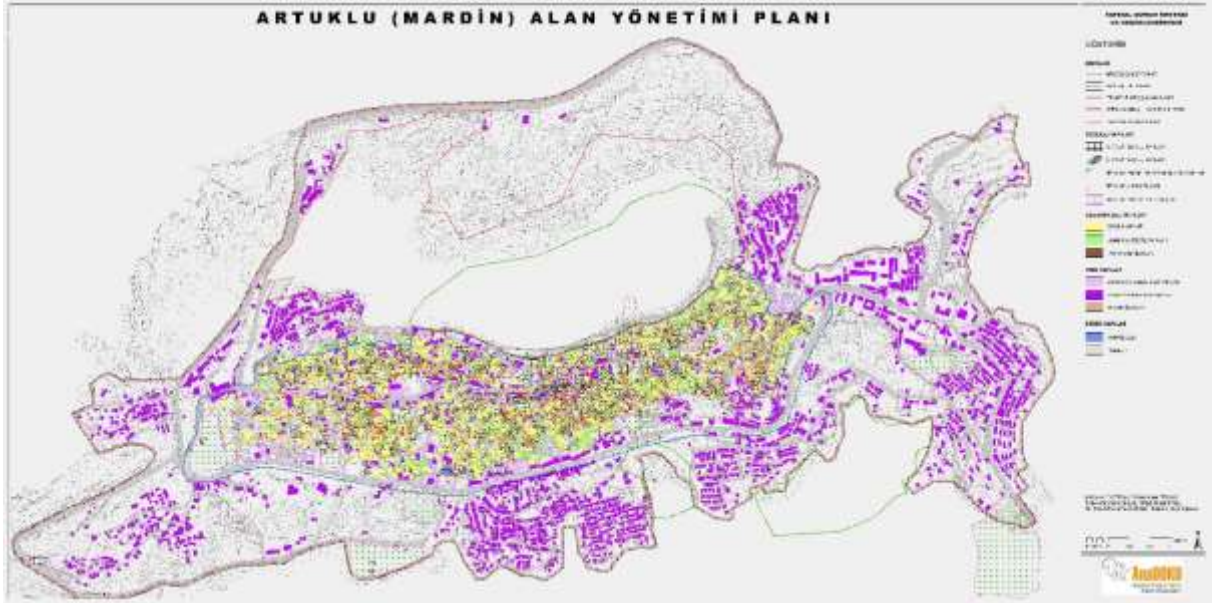
1990 yılında Esat Turak tarafından sit alanı ve dışında kalan alanlar için 1/25000 ve 1/5000 ölçekli planlar hazırlanmıştır. 1990 yılı sonlarında 1/5000 ölçekli bir başka koruma imar planı Dr. İsmet Okyay tarafından yapılmaya başlanmıştır (Canatan, 2012, s. 325). Çalışmanın devamını 1991 yılında Işık Nural ve ekibi sürdürmüştür. Proje yöneticiliğini Işık Nural'ın yaptığı koruma amaçlı imar planı 13.05. 1993 tarihinde Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun onayını almış ve yürürlüğe girmiştir. Tescilli yapılar, yeni yapılacak olanlar, mevcut parseller ve yapı elamanları ile ilgili korumaya yönelik yeni hükümler getirilmiş fakat yerel yönetim, uygulama zorlukları yaşamıştır. Özellikle 1990'lardan sonra terör sebebi ile köylerden şehir merkezine başlayan göçler, kentsel sit alanı içinde kaçak yapılaşmayı veya tescilli yapının üstüne kat çıkmayı hızlandırmış, yerel yönetim, bu duruma karşı bir yaptırım uygulayamamıştır.

Mardin Merkez Koruma Amaçlı İmar Planı (2020)

2020 yılında Mardin Merkez Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Şanlıurfa Kültür Varlıkları Koruma Kurulunun onayı ile yürürlüğe girmiştir.

Mardin Merkez Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmasının amacı, "2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca planlama alanında belirlenmiş olan Kentsel Sit Alanında ve bu alanların dışında kalan ve idare tarafından planlanması öngörülen alanlarda; kültür varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması ve gelecek nesillere aktarılmasıdır". Yeni bir koruma amaçlı imar planına olan gereksinim, tescili gerçekleşen ve koruma altına alınmış olan yapıların onaylı plan içindeki konumları, araç dolaşımını hedefleyen kararların işlevsiz kalması ve geleneksel kent dokusunun tamamlayıcısı olan unsurların da ele alınarak gözden geçirilmesi gerekliliğinden doğmuştur.

1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 240,77 hektar büyüklüğündeki etkileme geçiş alanını da kapsamakta olup planlama alanının toplam büyüklüğü 339,30 hektardır. 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'na konu olan Kentsel Sit Alanı'nın büyüklüğü ise 98,52 hektar olup toplan alanın yaklaşık %29'udur. Kentsel sit ve etkileme geçiş alanı sınırları içinde Cumhuriyet, Çabuk, Diyarbakırkapı, Eminettin, Ensar, Gül, Kayacan, Latifiye, Medrese, Necmettin, Saraçoğlu, Savurkapı, Şar, Şehidiye, Teker, Ulucami, Yenikapı mahalleleri yer almaktadır (Harita 23Harita 23. Mardin Kentsel Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Yapısal Durum Sentezi).

Harita 23. Mardin Kentsel Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Yapısal Durum Sentezi

1/5000 ölçekli koruma amaçlı imar planı ile belirlenen kullanım kararları doğrultusunda, 1/1000 ölçekte yapı adaları ve sokaklara ilişkin düzenlemeler yapılmış, sosyal donatıların, açık alan kullanımlarının tasarımının yanı sıra ulaşım ve otopark düzenlemelerine yer verilmiştir.

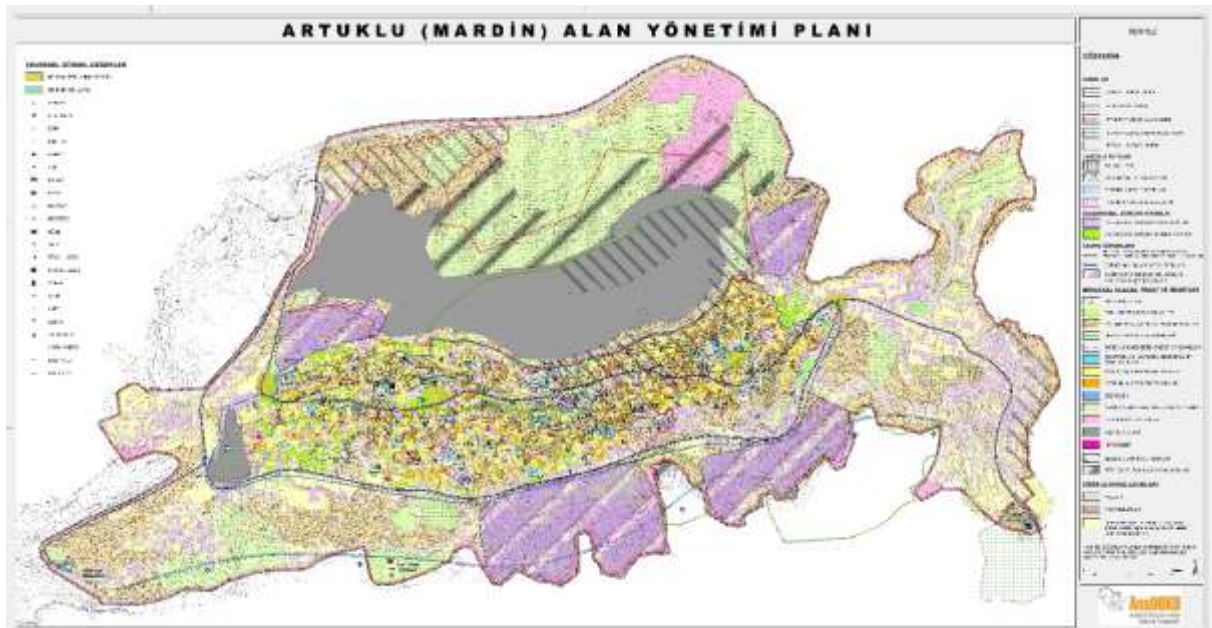
Plan sınırları içerisinde yapılaşmaya uygun parsel sayısı 2385 adet olarak belirlenmiş ve geleneksel konutların bulunduğu bu parsellerin her birinde bir hanenin yaşayacağı kabul edilmiştir. Anket çalışması sonucunda bulunan ortalama hane halkı büyüklüğünden (5,4 kişi) hareketle planlama alanının taşıma kapasitesi toplam 12.733 kişi olarak belirlenmiştir.

“Geleneksel doku içinde yer alan önemli anıtsal ve sivil mimari örneği yapılar belirlenmiş ve bu yapılarda gerçekleştirilecek her türlü fiziksel müdahale ve işlev değişikliğinde Koruma Bölge Kurulu kararı alınması zorunlu kılınmıştır. Ayrıca yapıldığı dönemin mimari özelliklerinden bir bölümünü günümüze taşıyan, tescilli taşınmaz kültür varlığı yapılar ile birlikte geleneksel dokuyu bütünleyen ve analiz çalışmalarında planlama ekibince saptanan

yapılar, özgün özellikleri ile korunacak geleneksel yapılar olarak plan üzerinde ayrıştırılarak gösterilmiştir. Ayrıca tescilli kültür varlıkları ile birlikte geleneksel dokunun önemli parçaları olup, zaman içinde bozulmaya uğramış yapılar, Muhdes Eklerinden Arındırılarak Özgün Özelliklerine Kavuşturularak Korunacak Geleneksel Yapılar olarak plan üzerinde gösterilmiştir. Geleneksel dokuyu oluşturan özgün özellikleri ile korunacak geleneksel yapılar ile tescilli anıtsal ve sivil mimarlık örneği yapılarla birlikte geleneksel dokuyu bütünleyen, kütle boyutları, konumlanmaları ve yapı yükseklikleri açısından korunması öngörülen, tespit ve analiz çalışmalarında planlama ekibince saptanan dokuya uyumlu yeni yapılar ve müdahale edilerek korunacak yeni yapılar plan üzerinde ayrıştırılarak gösterilmiştir.”

Koruma Amaçlı İmar Planı'nda geleneksel ticaret alanları dokuyu bozmayarak korunmuştur. Cumhuriyet Meydanı, 1. Cadde ve Ulu Camii çevresinde yoğunlaşan güncel ticaret alanları ile Cumhuriyet Caddesi ve 2. Cadde doğu-batı aksında geleneksel el sanatlarının üretildiği bir ticaret aksı oluşturulmuştur.

Kentsel Sit Alanı içerisinde yaya odaklı bir ulaşım planlaması için Cumhuriyet ve Yeni Yol Caddeleri - sürekli taşıt erişimine olanak tanıyan yollar olarak belirlenmiş, bu yollar üzerinde Savurkapı ve Diyarbakırkapı alanlarında transit noktalar belirlenerek otopark düzenlemeleri yapılmıştır (Harita 24).

Harita 24. Mardin Kentsel Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Sentez Harita

Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne Katılım Süreci

Mardin'in geleneksel şehir dokusu, 1979 yılında "Kentsel Sit Alanı" ilân edilerek koruma altına alınmıştır. 2000 yılında bu alan, "Mardin Kültürel Peyzaj Alanı" adı ile Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nin "2, 3 ve 4" numaralı kriterleri çerçevesinde UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır. Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne başvurusu, 2002 yılının Ocak ayında yapılmıştır. Alan, 2003 yılının Mart ayında ICOMOS'un yaptığı değerlendirmeye göre UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmeye uygun görülmemiştir. Bu sebep ile ülkemiz, ilerleyen yıllarda dosyanın revize edilip tekrar başvuruda bulunulabilmesi için adaylık başvurusunu geri çekmiştir. Günümüze kadar geçen sürede alanın Dünya Mirası Listesi'ne girebilmesi için birçok çalışma yapılmıştır (Çağlayan, 2021).

ICOMOS'un Mardin dosyası için yapmış olduğu değerlendirme içeriğinden bazı önemli veri ve tavsiyeler aşağıdaki şekildedir (Çağlayan, 2021):

- Turabdin ya da belirli bölgeleri kutsal bölge olarak görülebilir ve geçmiş dönemlerde yüksek derecede üretken olan ve rahipler tarafından geliştirilmiş Mezopotamya Ovası'yla ilişkilendirilebilir.
- Mardin'in doğal coğrafyası ile ilişkilendirilen teraslanmış şehir dokusu, eşsiz ve özgün olarak değerlendirilemez. Bu sebeple dosyanın dört numaralı kriter bakımından değerlendirilmesi uygun görülmemiş ve bu kriter sonradan düşürülmüştür. Aynı dokuya sahip birkaç şehrin mevcudiyeti bilinmektedir. Mardin'in şehir dokusu, kültürel bağlamı farklı olsa da 1993'te Dünya Mirası Listesi'ne dâhil olan İtalya'daki Matera şehrine benzemektedir.
- Mardin'in Dünya Mirası değerini oluşturan doku, bütünlük adına bariz derecede hasar görmüştür. Birçok yapı, şehirdeki mevcut dokuyu, yapı yüksekliklerini ve malzemelerini dikkate almaksızın inşa edilmiştir.
- Şehrin surları kaybolmuştur ve şehrin genel tarihî dokusu iyi bulunmamıştır. Tekil birçok yapı, şüphesiz özgünlük kriterlerini yerine getirmekte, ancak bazıları acil onarım gerektirmektedir. Mardin'in kent dokusunun bütün olarak aday gösterildiği göz önünde bulundurulursa, birçok anıt onarılmalıdır.
- Mardin, Artuklu döneminin en görkemli taş işçiliğini temsil eden şehir olarak tanıtılmaktaysa da üstün evrensel değer tanımları yetersizdir. Yakın çevresinde benzer niteliğe sahip fazlasıyla alan ve şehir bulunması yeterli ölçüde açıklanmamıştır. Mardin Kalesi'nde mevcut olan yerel Selçuklu hükümdarlarının sarayı; Musul, Diyarbakır ve Halep'tekilerle benzeşmektedir. Mardin tarihi şüphesiz ilginç iken, kültürel-tarihsel bağlamını ve farklılığını açıklayacak yeterli derecede öge yoktur.
- Mardin, Süryânî-Ârâmî kültürünün anavatanı olarak tanıtılmış, ancak 4. yüzyıla uzanan Deyrulzafaran Manastırı bu adaylık sürecinde dâhil edilmemiştir.
- Yönetim organizasyonunda yetişmiş teknik personel ve kaynak sorunu bulunmakta, bunun yanında yetersiz olan koruma imar planına uyulmamaktadır. Alan yönetim planı bulunmamaktadır.

- Alandaki en büyük riskler; kalkınma baskısı ve tarihî binaların ve alanların kırsal göçmenler tarafından işgal edilmesi, koruma ihtiyaçlarının yeterince anlaşılması, yoksulluk, kaynak eksikliğidir. Yeni bir faktör ise muhtemelen hazırlıksız yakalanılan ve acele ile gelişen turizm etkisidir.

ICOMOS'un 2003 yılında yapmış olduğu değerlendirme ve önerilerin çoğu süreç içerisinde dikkate alınmıştır. Mardin'deki Süryânî-Ârâmî kültürü ve Deyrulzafaran Manastırı'nın önemi konusundaki çalışmalar meyvelerini vermiştir. 2021 yılında "Mardin Midyat Çevresi (Tur Abdin) Geç Antik ve Orta Çağ Kilise-Manastırları" adı ile UNESCO Dünya Miras Listesi'ne bir unsurumuz daha kaydedilmiştir. Mor Sobo Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi (Yoldath Aloho), Deyrulzafaran Manastırı, Mor Gabriel Manastırı, Mor Abai Manastırı, Mor Loozor Manastırı, Mor Yakup Manastırı, Mor Quryaqos Kilisesi ve Mor Azozo Kilisesi bu seri dosyanın öğelerindedir (Çağlayan, 2021).

ICOMOS'un bütünlük adına şehrin genel dokusu konusunda üzerinde durduğu hasarlar, Mardin Valiliği'nin "Tarihî Dönüşüm Projesi" ile telafi edilmeye başlanmış ve edilmeye devam etmektedir. Konu ile ilgili detaylar, "ICOMOS Değerlendirmesinden Sonra Günümüze Kadar Yapılanlar" bölümünde anlatılmıştır. ICOMOS'un altını çizdiği bir diğer konu, teknik uzman ve yetersiz olan koruma imar planına uyulmaması idi. Günümüzde belediye ve valilikte yeterli derecede koruma uzmanı bulunmakta olup gerekli durumlarda üniversitedeki uzmanlardan da destek alınmaktadır. Koruma imar planı, çağın gerektirdiği biçimde revize edilmiş olup alan yönetim planı eksikliği de iş bu çalışma ile giderilmiştir. ICOMOS'un 2003 yılında alt yapısı olmadığı için şehirdeki turizm gelişimini risk olarak görmüştür. Bugün sürecin içine şehrin tarihî dokusu ve konakları da dâhil edilerek sürdürülebilir turizm projeleri ile alt yapı ve turizm planlamaları yapılmıştır (Çağlayan, 2021).

Adaylık dosyası başlangıçta "Kültürel Peyzaj" olarak UNESCO'ya gönderilmiş. 2002'de dosyada değişiklik yapılmadığı halde başvuru adı; "Historic City of Mardin (Mardin Tarihi Şehri)" olarak değerlendirilmiştir. Fakat bu iki Dünya Mirası kategorisi (kültürel peyzaj ve tarihi kent) birbirlerinden farklıdır. Kültürel peyzaj, insanoğlu ve doğa arasındaki dengeli ilişkiyle tanımlanır. Örnekleri 1993 sonrasında Dünya Mirası olarak tanınmıştır. Japonya Kyoto'daki tapınak bahçeleri örneğindeki tasarlanmış bahçe ve parklar bu grup içindedir. Filipinler'de bulunan Ifugao Pirinç Tarlaları ya da Portekiz'deki Douro Vadisi'nde bulunan şarap üretiminde kullanılan üzüm bağı peyzajları da organik olarak şekillenmiş üretim yapılan kültürel peyzajdır. Bu sebeple Mardin; Dünya Mirası Listesinde örnekleri fazlası ile bulunan "tarihi kent peyzajı (Historic Urban Landscape)" olarak başvurusunu güncelleyebilir.

ICOMOS Değerlendirmesinden Sonra Günümüze Kadar Yapılanlar

2000'lerden günümüze kadar geçen sürede şehir, yeni bir sektör ile tanışmıştır; "turizm". 2000-2006 yılları arasından valilik yapan Mustafa Temel Koçaklar döneminde "medeniyetlerin beşiği, diller ve dinler kenti, kadim şehir" vb. sıfatlar ile şehrin ulusal ve uluslararası tanıtımı yapılmıştır. 2003-2005 yılları arasında dönemin Kültür Bakanı Erkan

Mumcu, iki yıl üst üste turizm sezonunu Mardin'de açmıştır ve kültür turizmini desteklemiştir. Turizm; çok hisseli metruk konakların, yatırımcılar tarafından satın alınarak butik otellere dönüşmelerine vesile olmuştur. Bu da hem sivil hem de anıtsal eserlerin restorasyonlar ile gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır. 20 yıllık süre içerisinde Mardin kentsel sit alanındaki Ulu Cami, Zinciriye Medresesi, Kasımiye Medresesi, Şehidiye Cami, Hatuniye Medresesi, Deyrulzafan Manastırı, Kırklar Kilisesi, Protestan Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Sürür Hanı, Emir Hamamı, Savurkapı Hamamı, Emineddin Külliyesi vb. birçok tescilli anıt restore edilmiştir. Kamu ya da özel teşebbüslerle yapılan restorasyon ya da renovasyonlar şehirde evi bulunan yerli halka da ilham vermiştir. Sivil mimarlık örneği olan tarihi evler onarılıp, yeniden işlevlendirilmeye başlanmıştır. Bugün, kentsel sit alanında kırka yakın butik otel, otel, pansiyon ve birçok turistik tesis vardır. Bunların sayısı giderek artmaktadır (Çağlayan, 2021).

Mardin Valiliği; kentin sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere taşınması, Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmesinin önemini farkında olarak 2009 yılından itibaren "Tarihi Dönüşüm Projesi" adı altında bir dizi faaliyet yürütmektedir. Valiliğin, Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi'ni yürütmesindeki ana hedef; kentin tarihi kimliğinin muhafaza edilerek turizm sektörünün de ekonomik değer olarak kullanılması, şehrin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmesi ile ülkemiz ve dünya turizmine kazandırılması, böylece ilin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlanmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için proje kapsamında; Mardin Artuklu İlçesi kentsel sit alanının karakteristik özelliklerini korumak için sonradan inşa edilen yapıların yıkılması, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik olarak planlama, projelendirme, iyileştirme ve restorasyon çalışmaları yürütülmektedir (Çağlayan, 2021).

Mardin'deki uygulamalar kapsamında Türkiye'nin birçok ilinde de yapılan kentsel dönüşüm projelerinin yanında, "Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi" uygulanan projelerdendir. Bu kapsamda farklı alanlarda birçok çalışma uygulanmıştır (Çağlayan, 2017d). Bunlardan bir kısmı bu şekildedir:

Betonarme ve Eklenti Yapıların Yıkılması: Proje kapsamında, geleneksel şehir dokusunu ve silueti bozdukları gerekçeleriyle birçok yapı ve muhdes yıkılmıştır. Tüm yıkımlar Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunu'nun kararı ve önerileri çerçevesinde yapılmaktadır. Koruma Uygulama ve Denetleme Bürosu (KUDEB) yıkımları kontrol edip denetlemektedir. Bütçe buldukça silueti bozan yapıların yıkımlarına devam edilmektedir.

Tarihi Şehrin Altyapı Çalışmaları: Kanalizasyon, içme suyu, elektrik ve telefon hatlarının yer altına alınması faaliyetlerini kapsamaktadır. Kentin 1950'li yıllarda yapılmış ve çoğu çürüyen, insan sağlığına verdiği zararların yanında; tarihi yapıların bodrum katlarına sızarak temellerine de zarar veren içme suyu ve kanalizasyon şebekesinin yenilenmesi çalışmaları tamamlanmıştır.

Üstyapı Çalışmaları: Sit alanında altyapı çalışmalarının tamamlandığı yerlerde üst yapı çalışmaları başlanmıştır. Kentin ana ulaşım yolu olan 1.cadde bazalt taşı, ara sokaklar kayrak taşı ve çarşı bölgesi kesme bazalt taş ile kaplanmıştır. Telefon ve elektrik direkleri yer altına alınmıştır. 2,9 kilometreden oluşan 1. Cadde'nin üst yapısı tamamlanmış olup, bazı ara sokaklarda çalışmalar devam etmektedir.

Kamu Binalarının Restorasyon Çalışmaları: Tarihi Dönüşüm Projesi kapsamında kamuya ait olan tescilli yapıların restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak "Eski Vali Konağı" binası restore edilerek "Mardin Valiliği Ofisi" olarak kullanıma açılmıştır. 1. Cadde üstünde, Şehidiye Mahallesi Üç yol mevkiinde bulunan ve valilik tarafından kamulaştırılan tescilli yapı restore edilmiş ve "Mardin Gençlik Evi" olarak işlevlendirilmiştir. Gene, ana cadde üzerinde Latifiye Mahallesi'ndeki eski Halk Eğitim Binası'nda restorasyon çalışması tamamlanmış olup "Mardin İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Eğitim Tarihi Müzesi ve Artuklu Halk Eğitim Satış Merkezi" olarak yeniden işlev verilmiştir. Tarihi Mardin Kız Meslek Lisesi restore edilip "Olgunlaştırma Enstitüsü" ne dönüştürülmüştür. Eski kükümet konağı, Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından Mimarlık Fakültesi; eski askeri kışla binası Sabancı Vakfı tarafından, Sabancı Kent Müzesi olarak restore edilip yeniden işlevlendirilmiştir. Vaktiyle anıtsal bir konak olan tarihi Gazipaşa İlköğretim Okulu'nda ise restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

Sokak Sağıklaştırma Çalışmaları: Mardin Artuklu İlçesi Kentsel Sit Alanı içerisinde başlatılan sokak sağıklaştırma çalışmalarının amacı; özellikle turistlerinde yoğun olarak kullandıkları sokakların aslına uygun hale getirilmesidir. Bu kapsamda; yapıların sokaklara bakan cephelerinde çimento esaslı derz ve sıvalar sökülerek, yapılar aslına uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır. Sokaklarda sonradan yapılan beton ve briket duvarlar kaldırılarak taş duvarlara dönüştürülmüştür. Metal ya da betonarme direkler ile yukarıdan giden ve görüntü kirliliğine sebep olan elektrik ve telefon hatları da yer altına alınmıştır. Diyarbakırkapı Mahallesi'nden Mardin Müzesi'ne doğru giden ara sokak, bir kültür sokağı olarak turizm güzergâhına dâhil edilmiştir.

Projelendirme Çalışmaları: Bu kapsamda Mardin Kentsel Sit Alanı'nın hâlihazır haritası ve üç boyutlu rölöve çalışmaları tamamlanmıştır. Koruma amaçlı imar planının revizyonu tamamlanmıştır. 23 adadan oluşan, ana caddenin güney yamacındaki geleneksel zanaat çarşılarının da lazer tarama yöntemi ile rölöveleri tamamlanmıştır. Koruma projeleri, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Zahirreciler Çarşısı, Hasan Ayyar Çarşısı, Manifaturacılar Çarşısı, Bakırcılar Çarşılarının restorasyon uygulamaları DİKA'nın maddi desteği ile tamamlanmıştır.

Otopark ve Meydan Projesi: Diyarbakırkapı Mahallesi'nde içinde turistik ve sosyal tesisleri de barındıran otopark projesinin uygulaması devam etmektedir. Tur otobüslerine de hizmet

verecek projenin, 800 araçlık otoparkıyla kentsel sit alanında yaşanan park ve trafik sorununu büyük ölçüde çözmesi beklenmektedir. Cumhuriyet Meydanı Düzenleme Projesi yakın zamanda tamamlanmış olup yeni tören alanı ve kapalı otopark tasarlanmıştır.

Mardin Kalesi Güçlendirme Projesi: Kaya parçalarının düşmesi nedeniyle can güvenliği riski oluşturan ve kentin yüzyıllardır çözülemeyen sorunu olarak öne çıkan Mardin Kalesi için 2011 yılının Mayıs ayında “Mardin Kalesi Güçlendirme ve Restorasyon Projesi” ihale edilmiş ve sözleşmesi yapılmıştır. Hazırlanan projeler Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Uygulama 2012 yılının sonunda tamamlanmıştır. Fakat kalenin kuzey yamacını içine alan ikinci etaba geçilememiştir. Kale içinde bulunan arkeolojik alan için Kültür Bakanlığı'nın finansı ile arkeolojik kazı başlatılmıştır. Kazı, Mardin Müzesi Müdürlüğü denetiminde devam etmektedir.

Kentsel Dönüşüm Projesi: Mardin'in Artuklu ilçesine bağlı Saraçoğlu Mahallesi ile Ensar Mahallesi'nde gerçekleştirilmek istenen Kentsel Dönüşüm Projesinin, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın desteğiyle ile Mardin Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülmesi planlanmaktadır. Toplam 1671 konutun bulunduğu alanda, kentin kimliği ve silueti ile uyumlu tasarıma yönelik fizibilite çalışmaları devam etmektedir.

Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi: Mardin Valiliği'nin, turizmin kentin ekonomik ve sosyal gelişimini sağlayacak önemli sektörlerden biri olduğu düşüncesinden yola çıkarak geliştirdiği projedir. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yürüttüğü, Rekabetçi Sektörler Programı'nın öncelikleri arasına giren Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi; yaklaşık 9 milyon avruluk mali yardımla desteklenmiştir. Proje; turizm sektöründe rekabetçiliği ve bunun getireceği ekonomik avantajları arttırmayı amaçlamaktadır. Özellikle kültür ve inanç turizmi alanında rekabet gücüne sahip olan Mardin'de turizmin çeşitlendirilerek geliştirilmesi; Mardin için bir marka konsepti oluşturulması ve konseptte uygun görsel ve sözel tasarımlar aracılığıyla Mardin'in turizm sektöründe bir marka olarak konumlanması sağlaması amaçlamıştır. Proje kapsamında kentteki turizm işletmelerine başta gıda üretimi ve servis becerileri olmak üzere çeşitli konularda eğitim verilmiştir. Turizm sektöründe faaliyet gösteren Kobi'ler, restoran işletmeleri, özel tur operatörleri, tur rehberleri ve turizm enformasyon memurlarına yönelik bu eğitimler sayesinde, hizmet kalitesinin artırılması planlanmıştır. Mardin'in fiziksel turizm altyapısının da iyileştirildiği proje kapsamında; sit alanı içinde yer alan tarihi 1.Cadde üzerinde bulunan işyerlerinin dış cepheleri iyileştirilmiştir. Bu iş; Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından “Mardin 1.Cadde Onarım ve Yenileme İşleri” adı altında finanse edilmiştir. Europeaid/ 132931/D/WKS/TR kodlu iş; “Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Bölgesel Rekabet Edebilirlik Programı Koordinasyon ve Uygulama Daire Başkanlığı” tarafından ihale edilmiştir. Yüklenici 2013 yılının Nisan ayında başlamış ve 2015 yılının Mart ayında işi bitirmiştir.

Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi'nin tanıtım ve markalaşma çalışmalarının somut çıktıları olarak hedefler şunlardır:

- Mardin için turizm logosu ve kurumsal kimlik setinin geliştirilmesi,
- Yurtiçi ve yurtdışı fuarlarında Mardin tanıtımına katkı sağlanması,
- Mardin turizm festivalleri, Mardin kitapları, gezi rehberleri, haritalar,
- Turizm web portalinin oluşturulması,
- Pazarlanabilir yeni turizm ürünlerinin tasarlanması,
- Tanıtım filmi, broşür, poster, afiş vb. tanıtım malzemeleri hazırlanması.

Bu somut çıktıların bir kısmı gerçekleşmiş olup, bir kısmı hazırlık aşamasındadır.

Çalışmalar kapsamında "Mardin Turizm Stratejik Planı" hazırlanmıştır. Plan; Mardin'deki paydaşların ortak özlemini yansıtan Mardin turizm vizyonuna erişebilmek için gerekli uygulamalara yön verecek stratejileri ve eylem planlarını ortaya koymaktadır. 2013 yılının Kasım ayında yapılan Bilgilendirme ve Vizyon Geliştirme Çalıştayı'na sektör ile ilgili 191 kişi katılmış ve Mardin 2023 Turizm Vizyonu şöyle belirlenmiştir: "Mardin; kültürel mirası, çok kültürlü barışçıl, hoşgörülü kimliği ile rekabetçi, sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla, sosyo-ekonomik ve kültürel olarak gelişen bir dünya markası olacaktır." Mardin'deki turizm varlıklarını korumak ve geliştirmek, turizm gelirlerini arttırmak, turizmde Rekabet gücünü arttırmak, toplumsal gelişim ve fırsat eşitliğini sağlamak; bu vizyon doğrultusunda amaçlananlardır.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mardin Valiliği, Mardin Büyükşehir Belediyesi ve Dicle Kalkınma Ajansı işbirliğinde gerçekleştirilen Tarihi Çarşıların Canlandırılması Projesi ise 2021 yılında tarihi çarşılardaki dükkanların cepheleri yenilenmiştir.

1.5. Alanın Önemi ve Değeri

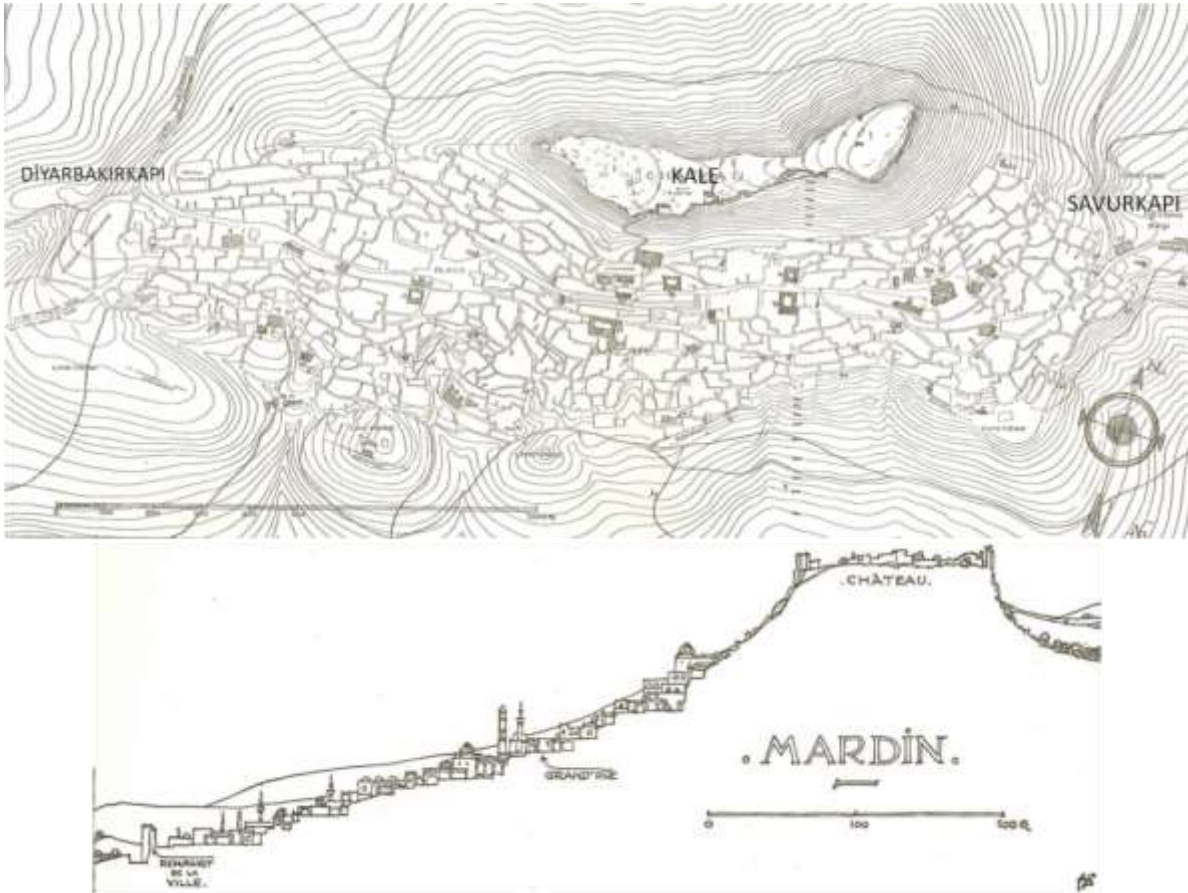
Artuklu Alan Yönetim Planı sınırlarına yakın konumda bulunan arkeolojik alanlar;

- Mezopotamya ovasına hâkim tepe zirvesi ve eteklerindeki kadim Mardin kenti,
- Yontma Taş Çağı taş aletlerinin yoğun olduğu Harabe Helale,
- Roma Dönemi kabartmalarının bulunduğu Begani Nekropol Alanı,
- Dünya'nın en büyük üzüm işliğı Çelbira,
- 639 yıl boyunca Suryanilerin Patriklik Merkezliğini yapmış Deyrulzafaran Manastırı ve
- Doğu Roma'nın askeri garnizon kenti Dara'dan oluşmaktadır.

Yükseltinin en üst kotundaki düzlükte Mardin Kalesi ve eteklerindeki sur içi mahalle yerleşimi geleneksel şehri oluştururlar. Kale, Mardin'in ilk yerleşim birimidir. Öncelikle buradan başlayan iskân hareketi, azalarak 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Kaleden sonra oluşan kale eteğindeki yerleşim, zamanla surlarla çevrilerek bir sur içi mahalle yerleşimini günümüze kadar getirmiştir. Bugün üzerinde konuşulan geleneksel şehir dokusu, sur içindeki bu oluşumdur. Bu alanı sınırlayan surlar ise 19. yüzyıla kadar kısmen var olsalar da bugün sadece Savurkapı Mahallesi'nde kalıntıları bulunmaktadır (Çağlayan, 2016b).

Fotoğraf 1. Mardin Kalesi ve Artuklu ilçesi Kentsel Sit Alanı (M. Çağlayan)

Harita 25. Halihazır Harita ve Topoğrafya Kesiti (A. Gabriel)

Mardin'in içinde bulunduğu bölgenin sosyo-politik sürecine bağlı olarak kale dışında kale etekleri ve aşağısına konumlanan ve kent merkezinin oluşmasına katkı sunan mekânlar, tapınak, kilise ve camiden oluşan ibadethaneler, medreseler, türbeler, hamamlar, hanlar, çeşmeler, pazar ve çarşı ile konut yapılarıdır. İbadethane, çarşı ve idari/adli yapıların oluşturduğu mekânlar, yerleşimlerin kentsel karaktere evrilmesinde temel ölçüt olarak değerlendirilmekte ve kent tanımı, kurucu mekân işlevi gören bu yapıların varlığıyla ilişkilendirilmektedir (Suraiya Froqhi, 2004, s. 12-13).

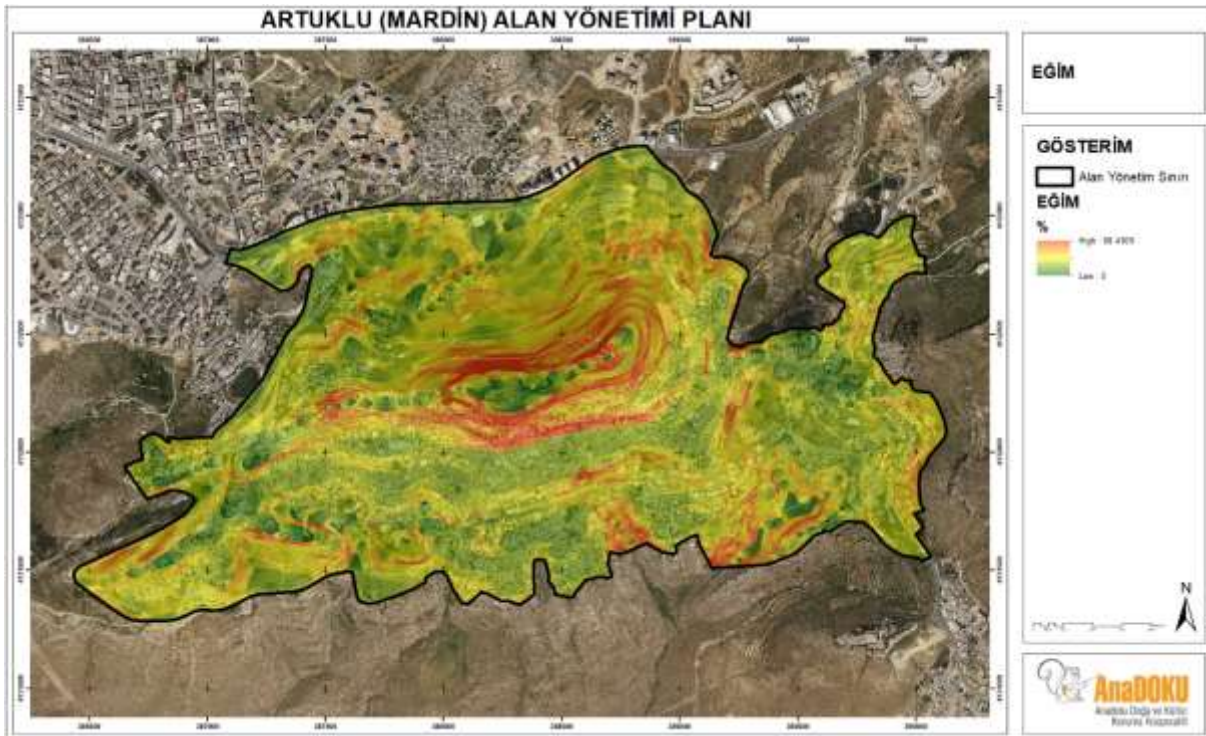
İslam şehirlerinde dini temsilcilik veya hayır kurumu olgusunu tanımlayan vakıf, imar etme fiili ile hem inşaat eylemini hem de bir yerin güzelleştirilmesini ifade eden imaret ile kavramsal olarak çakışmış ve yer değiştirmiştir (Cerasi, 1999, s. 73). İmaret kavramı şehirlerin kentsel mekân organizasyonu, eser restorasyonu, bir yeri donatmak ve toplumsal yaşamı mümkün kılan öğeleri de tanımlar. Mardin'de Artuklular döneminde başlayan etnik ve dini farklılıklarla birlikte cemaatlerin kamu yaşamı için gerekli binaları, vakıf sistemi ile imar ettiklerini görmekteyiz. Cami- Kebir, Melik Mahmut Camii, Şehidiye Medresesi, Zinciriye Medresesi, Şeyh Eminateddin Medresesi vakıfları, Artuklular Döneminde kurulmuş ve 19. yüzyılda kayıtları mevcut olan vakıflardan bazılarıdır. Hamza-i Kebir Zaviyesi, Hamza-i Sağır Zaviyesi, Kasımiye Medresesi, Cihangir Bey Zaviyesi, Şeyh Baba Abdurrahman Zaviyesi de Akkoyunlu döneminde kuruldukları bilinen vakıf kayıtlarındandır (Eken, 2006, s.233-253). Osmanlı Dönemi öncesinde kurulan bu vakıflar 19. yüzyılda da işlerliğini devam ettirdiği

anlaşılmaktadır. Bu vakıfların kurucularının daha çok şeyh, seyid, ağa, efendi ünvanlarına sahip erkekler olduğu ve mallarının bölünmeden ailenin elinde kalması maksadıyla kurulduğu görülür (Eken, 2006, s. 250). Kurulan vakıfların da gelir kaynaklarını daha çok ev, dükkân, arazi, bağ ve bahçe gibi gayrimenkuller oluşturmaktadır.

Tarihi boyunca doğu ticaret yollarının kavşağında olduğu için önemli bir yerleşim olan Mardin şehir dokusunda, etnik karakterine bağlı olarak çeşitli mezheplerden Hıristiyanların kilise, manastır; Müslümanların külliye, camii, medrese, türbe, çeşme gibi anıtsal yapıları yoğun olarak yer almaktadırlar. Ancak dokuya egemen olan asıl yapı türü, Müslüman Arap ve Türklerin, Hıristiyanların özellikle de Süryanilerin, Kürtlerin, Şemsilerin, Yahudilerin içinde yaşadıkları geleneksel evlerdir. Tüm yapılar eğimli topografyaya, bu eğimden yararlanarak teraslamalar biçiminde yerleşir.

Topoğrafya geleneksel konut tasarımında çok önemli etkiler yaratacak biçimlenmelere neden olmuştur ve oturduğu reel bir nokta vardır. Parselin derinliği ve eğim, kademelenmenin çıkış noktasıdır. Mardin'de bu kademelenmenin çeşitli örnekleri tek, iki, üç ve dört katlı olarak gözlemlenebilmektedir. Bunlar kübik birer yükselti biçiminde değildir, araziye oturacak biçimdedir (Harita 25). Burada yapı, arazisi ile uyum içindedir ve eğimli topoğrafya sayesinde arkasındaki komşu yapının manzarasını kapatmaz (Alioğlu, 2003).

Artuklu (Mardin) Yönetim Planı Planlama Alanında gözlenen en yüksek eğim değeri yaklaşık %68 ortalama eğim değeri %16 ve eğim değerlerinin standart sapması 8,5 dir. Kentsel Sit Alanı içerisinde eğim değerleri %10 ile %40 değerleri arasındadır (Harita 26).

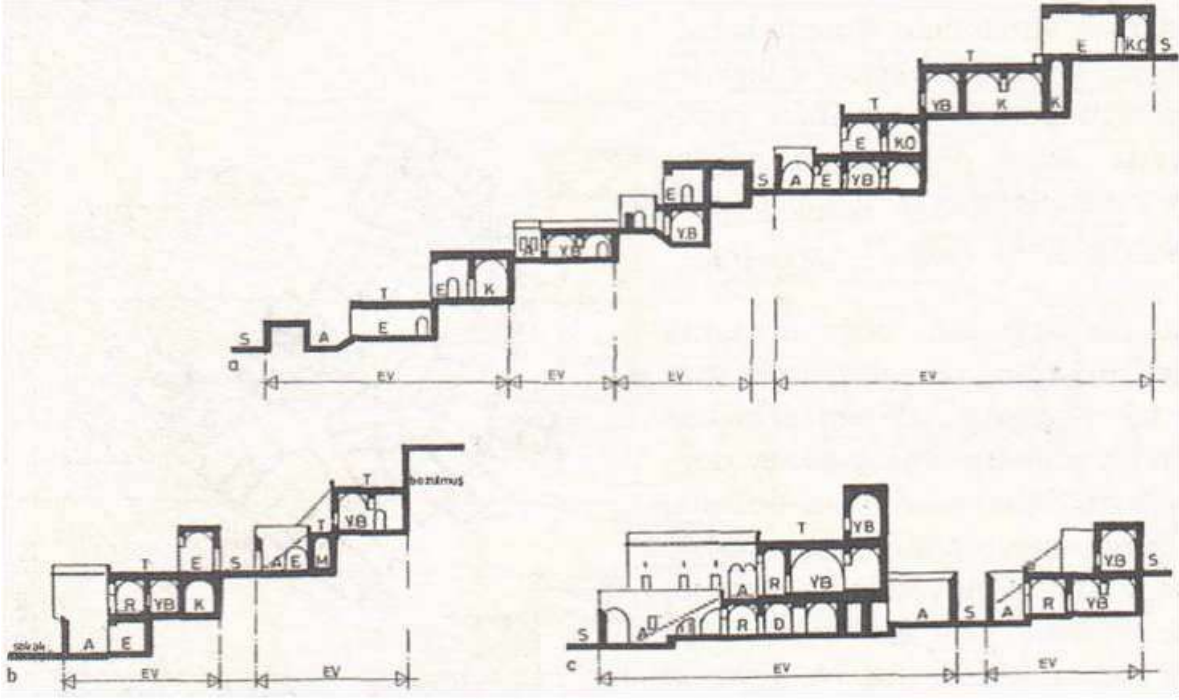

Harita 26. Yönetim Planı Alanı Eğim Haritası

Taş malzemenin egemen olduğu yapılar, çok az boş alan bırakarak sıkışık bir görünüm sunar; birbirleri ile bitişerek organik bir doku oluştururlar. Mardin'deki mimari biçimlenme, daha çok güneyindeki uygarlıklardan etkilenmiş, yüzyıllarca uygulanarak benimsenmiş bir yapı geleneğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Canatan, 2012, s. 324).

Fotoğraf 2. Kaleden Kentsel Dokunun Mezopotamya Ovası Manzarası (M. Çağlayan).

Şekil 7. Mardin Şehir Dokusundan Kesitler (Alioğlu, 2003)

Fotoğraf 3. Kademelenerek Araziye Oturan Bir Mardin Evi (M. Çağlayan)

Mardin'deki geleneksel konut tasarımı, karmaşık tarihsel sürece paralel olarak, yerel bazı kıstaslarca belirlenir. Mardin'de ev süreç içinde oluşmaktadır. Önce zemin katlar inşa edilir, avlu ve etrafında odalar oluşur. Aile büyüdükçe parsel bitene kadar avlu etrafında yatayda büyüme devam eder. Sonra düşeyde yani topoğrafya kullanılarak evin üst katları oluşmaya başlar. Bölgedeki taş ocaklarından elde edilen sarı kalker (kireç) taşı; doğramalar hariç mimaride kullanılan yegâne malzemedir. Yapım malzemesi olan taş, mimari karakterin ana belirleyicisidir. Her ne kadar geç dönemde Diyarbakır sivil mimarisine öykünen ahşap kirişli yapılara rastlansa da Mardin'de geleneksel olarak üstü düz damlı tonozlu örtüler bulunmaktadır. Bugün herkesin hayran olduğu yoğun bezeme programlarına sahip anıtsal yapıların hepsi 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı olarak tarihlenmektedir.

Mimari doku için belirleyici bir diğer etmen karasal iklimdir. Sıkışık, organik, dar sokak dokusu ile Mardin'e has, altı kamusal üstü özel mülkiyete ait tünel şeklindeki sokak elemanı olan "abbara"ların yazın ve kışın korunaklı mekânlar oluşturmaları bu iklimin bir sonucudur. İklim hem anıtsal hem sivil mimaride avlu ve eyvanın karakteristik mimari elemanlar olarak kullanılmalarında sürekliliği sağlamıştır.

Fotoğraf 4. Geleneksel Mardin Mimarisinden Örnekler (M. Çağlayan)

Son derece özgün olarak gelişen kent mimarisi 1950'li yıllardan itibaren Mardin'den batıya gerçekleşen göçler ve devamında 1990'lı yıllarda Güneydoğu'da köylerin boşaltılması ile

Mardin'e olan göçler sonucu kentin demografik yapısında meydana gelen değişimin paralelinde dönüşmeye başlamıştır.

1980'li yıllarda tüm Türkiye kentlerini de etkisi altına alan neoliberal politikaların etkisinde Mardin-Yenişehir gelişmeye başlar (Çağlayan, 2016b). Kentsel gelişimin kuzey-batı düzlüğüne kaymasındaki en önemli nedenlerden biri Mardin eski kent merkezinin yerleştiği topoğrafyanın hem kentsel büyümede hem de modern kentsel altyapının buraya erişiminde kısıtlamalar yaratmasıdır. 1990'ların sonlarına doğru hem idari merkezin Yenişehir'e taşınması hem de sunduğu 'konforlu 'yaşam olanakları ile Yenişehir orta ve üst gelirli kesimin tercih ettiği bir yaşam alanı olmaya başlar. Hızlanan kente göç ile birlikte de eski kent merkezindeki mahalleler çoğunluğu kiracı olan orta ve alt gelir kesiminden grupların çoğunlukla yaşadığı alanlar olmaya başlar (Tuncer ve Aksulu, 1993).

Tüm bu gelişmelerin paralelinde, 1979'da tarihi sit alanı ilan edilen eski kent merkezi, 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası geçici listesine girer. Bu süreçlerde, Mardin eski kent merkezi bir taraftan merkezi ve yerel hükümet kaynakları ile yenilenirken, bir taraftan da mahalle ölçeğinde, kullanıcısı tarafından tarihi yapılara eklenen çoğunluğu betonarme olan mekansal eklerle dönüşür. Geleneksel yapıların donatıları ile güncel yaşamsal donatı gereksinimleri arasında ortaya çıkan uyumsuzluk nedeniyle de kentin geleneksel dokusuna eklenerek organik olarak gelişen yeni bir mimari dil ortaya çıkar. Merdivenden odaya farklılaşan ölçeklerde ortaya çıkan bu oluşumlar, mekânsal stratejileri ve kentin geleneksel dokusuna eklenme biçimleri ile son derece özgün bir mimari dil ortaya koyar.

Yapı eklerinin yapılış biçimleri ve hikayelerinden yola çıkarak betonarme eklerin, geleneksel yapıların gündelik pratiklerin dönüşümüne adaptasyonu bağlamında gündelik yaşamsal altyapıyı sağlamak üzere üretildiklerini söylemek yanlış olmaz. Bu eklerin üretiminin ardındaki ikinci büyük etkenin Mardin'in sosyo-kültürel yapısı ve bu yapıda meydana gelen dönüşüm olduğu açıktır. Mardin gibi çekirdek aile yaşantısından ziyade büyük ve genişleyen aile yapısının hâkim olduğu bir bölgede bu temel ekler kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Belgeleme aşamasında yapı kullanıcılarından ekin yapılışına dair edinilen bilgiler de bunu doğrular niteliktedir.

Ailedeki genişlemenin paralelinde değişen mülkiyet durumu doğrultusunda yapıların kendi içlerinde bağımsız bölümlere ayrılması ya da yapıya yeni bir kat veya birim eklenmesi, bir yapıya farklı zamanlarda birden fazla merdiven, WC ya da mutfak-banyo eki yapılmasındaki en temel motivasyondur. Örneğin bir yapıda, oğlunu evlendiren anne, gelini ile anlaşamadığı için üst kotta yer alan kendi evine gelinin evinden geçerek çıkmak istemez ve avludan 3 kat boyunca yükselen bir merdiven kulesi ile kendi kaldığı birime bağımsız bir erişim inşa ettirir. WC'ler genellikle yapının yaşam mekanlarından ayrı olarak terasların en uzak köşelerinde konumlanır. Banyo işlevi genel olarak WC ile değil mutfak ile birlikte çözülür. Bu mekân örgütlenmesi de toplumsal yaşayış ve hijyen anlayışı bağlamında ipuçları vermektedir.

Zaman içinde geleneksel aile yapısının dönüşmesi ile birkaç odanın (evin) ortak kullanım alanı olan eyvanlar tek ailenin kullanımına hizmet etmeye başlamış ve kapatılarak genel olarak geçiş mekânı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Islak hacimlerin çoğunlukla yapılara eyvanın kapatılan cephesine eklenerek bağlandığı tespit edilmiştir. Bazı durumlarda da bu bağlantıyı sağlayan yine yapı cephelerine eklenen rüzgarlıklardır.

Mardin eski kent merkezi, gündelik yaşamın kendi debisiyle son derece yoğun olarak aktığı bir yerdir. Son derece geçirgen bir mekansal, sosyo-kültürel ve ekonomik dokuya sahip kentte, mekanların görsel geçirgenliği, insanlar arası ilişkilerin geçirgenliği, doğal kaynaklara ulaşımın ve evde üretimin getirdiği geçirgenlik toleranslı bir yaşam imkânı sunar.

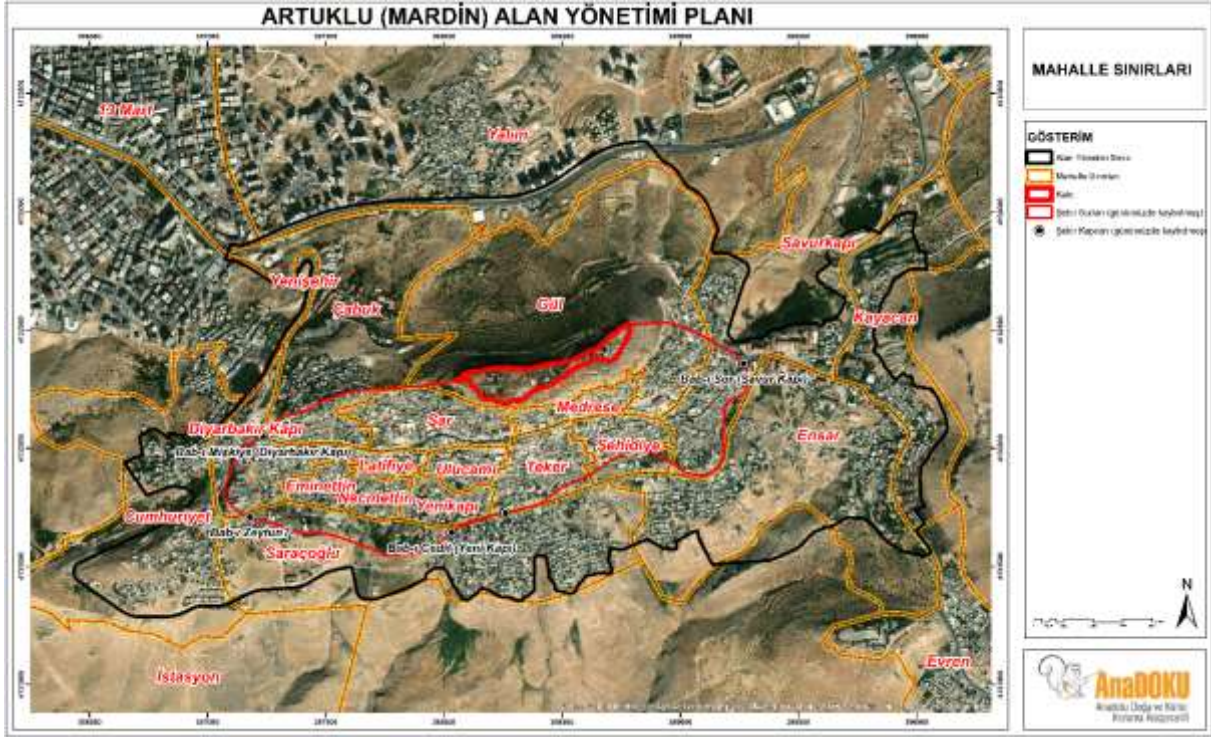
Mardin'de eski kent yapılanması geçirgen kapalı ve açık mekanlardan oluşur. Mekansal geçirgenlik 3 anlamda belirgindir:

- Evlerin birbiri içinden geçilerek ulaşılan açık (teras, avlu), yarı-açık (eyvan) ve kapalı (odalar, mutfak, wc, banyo) alanlardan oluşturularak, kendi içinde mekansal geçirgenliğe sahip oluşu;
- Topoğrafya üzerine yerleşimin sonucunda ortaya çıkan ve evler arasındaki görsel geçirgenlik sağlayan teraslanmalar;
- Açık alanlar aracılığıyla sokak ile kurulan dolaysız, geçirgen ilişki.

Sosyo-kültürel anlamda eski kent merkezinin çeşitliliği ve yeni gelenleri kapsayarak onlarla zenginleşen yapısı geçirgenliği sağlayan en önemli unsurdur. Aynı zamanda 'komşu' olan bakkalın, manavın, eczacının veya sucunun erişilebilirliğindeki dolaysızlık Mardin eski kent merkezindeki sosyo-kültürel yapının önemli getirilerindedir.

Son olarak ekonomik anlamda, ekonominin temeli olan "oikos" yani ev ekonomisinin sürdürülebilirliği önemli bir yaşamsal girdidir. Yine yapısal oluşumunun verdiği avantaj ile evler bitkisel ve hayvansal üretim için olanak sağlamaktadır. Teraslarında ve avlularında nar, zeytin, incir, asma gibi yörede yetişen bitkilerin yetiştirilmesi ve bunlardan üretilen ürünler ile birçok evde halen ev halkının ihtiyacını karşılamaya yönelik üretimler yapılmaktadır. Evde üretimin varlığı, dışarıya bağımlılığı azaltarak toleransı daha yüksek bir yaşama izin vermektedir.

Mardin Alan Yönetim Planı sınırları içine sur içi ve sur dışında kalan mahalleler girmektedir (Harita 27).

Harita 27. Yönetim Planı Alanı İçinde Yer Alan Mahalleler

Kaynak: Tablo 18.

Sur İçindeki Mahalleler

1. Diyarbakırkapı Mahallesi: Kentsel sit alanına Yenişehir'den geldiğinde ilk olarak Diyarbakırkapı Mahallesi'ne gelir. İlk adı "Mişkiye Mahallesi" olan mahalleye on dokuzuncu yüzyılda şehre girişi sağlayan sur kapısının adı verilmiştir.

2. Çabuk Mahallesi: On dokuzuncu yüzyılda Diyarbakırkapı Mahallesi'ne bağlı olan Şeyh Çabuk Mahallesi Diyarbakırkapı ile Latifiye Mahalleleri arasında yer alır. Adını on beşinci yüzyılda tamamlanmış olan Şeyh Çabuk Camisi'nden alır.

3. Eminateddin Mahallesi: Eski adı Kamil ve Bimaristan olan mahalle, adını burada bulunan külliye'den alır. Eminateddin Külliyesi bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş çeşme, medrese, hamam, hastane (maristan) gibi çeşitli yapıların bütünüdür. Külliye Anadolu'daki ilk örnek olması açısından önemlidir. Mahallede önemli birçok tarihi yapı bulunur.

4. Latifiye Mahallesi: On dokuzuncu yüzyıla kadar Yenikapı Mahallesi'nin bir parçası olan Latifiye Mahallesi, Şeyh Çabuk ve Ulu Cami Mahalleleri arasında yer alır. Semtte bulunan ve aynı adı taşıyan Artuklu dönemi camisinden dolayı buraya "Latifiye Mahallesi" denilmiştir.

5. Necmeddin Mahallesi: Eminateddin Mahallesi'nin doğusunda bulunan Necmeddin Mahallesi'nin adı on altıncı yüzyıl kaynaklarında "Zarraka" Mahallesi olarak geçer. Adını Artuklu Emiri Necmeddin'ten alır. Kendisinin inşa ettiği eskiden medrese olan bugün cami olarak kullanılan "Cami'ül Asfar" olarak bilinen "Sarı Cami" bugün hala ayakta durmaktadır.

6. Şar Mahallesi: Eski adı “Kırkıs” olan Şar Mahallesi, Diyabakırkapı ile Medrese mahalleleri arasında yer alır. Kırkıs, mahallenin yamacına konumlandığı tepenin adıdır.

7. Ulu Cami Mahallesi: Adını bu semtte bulunan Ulu Cami’den alır. Mahalle on dokuzuncu yüzyıldan önce Yenikapı Mahallesi’ne bağlı iken Cumhuriyet dönemi ile birlikte Mardin’in yeni mahallelerinden biri olmuştur. Mahallede bir alan “Yahudi Mahallesi” olarak adlandırılmıştır. Yirminci yüzyıl başına kadar burada Musevi cemaat yaşamıştır. Sinagog olarak kullandıkları ibadethane bugün eve dönüşmüştür. Yapı metruk olup bakıma muhtaçtır. Sinagogun alt sokağında bulunan Yahudi Çeşmesi (Ayn’el Yahud) adındaki tescilli tarihi mahalle çeşmesinden hala su akmaktadır.

8. Yenikapı Mahallesi: Arap coğrafyacı İbn-i Şaddad’ ın on üçüncü yüzyıl kayıtlarında geçen “Bab-ı Cedid” yani “yeni kapı” adlı sur kapısı bugün Yenikapı Mahallesi’ndedir. Mahalle adını bu kapıdan almıştır. Bugün bu kapının izi kalmamıştır.

9. Medrese Mahallesi: Eski adı “Sevindik” olan Medrese Mahallesi, içinde bulunan on dördüncü yüzyıl eseri olan Sultan İsa Medresesi’nin (Zinciriye) varlığı ile bu adı alır. Mahallenin kuzey cephesi kalenin altında kalır.

10. Teker Mahallesi: Yenikapı ve Şehidiye Mahalleleri arasındadır. On dokuzuncu yüzyıl kayıtlarında Tekke Mahallesi olarak geçen mahalle, bugünkü adını Cumhuriyet döneminde almıştır. Mahalle; geçmişte medrese, on dokuzuncu yüzyılda tekke olan, günümüzde ise “Teker Cami” adı ile anılan camiden adını almıştır.

11. Gül Mahallesi: Mardin kalesinin güneydoğusunda yer alan ve eski adı “Kölesiyân” olarak bilinen mahalle Cumhuriyet döneminde “Gül Mahallesi” adını alır. On dokuzuncu yüzyılda inşa edilen hükümet konağı, askeri kışla ve belediye binaları buradadır.

12. Şehidiye Mahallesi: Şehidiye Mahallesi; Savurkapı Mahallesi’nin batısında bulunur. Adını on üçüncü yüzyılda yapıldığı kabul edilen Şehidiye Medresesi’nden alır.

13. Savurkapı Mahallesi: Şehrin eski mahallelerinden biridir, adını buradaki sur kapısı olan “Bab’el Sor” dan almıştır. “Sor” Savur ilçesinin Arapça adıdır. Kapı, Savur yönüne baktığı için bu adı almıştır. Zamanla kapının izleri kaybolmuştur. Mahallenin kendi içindeki farklı bölümlerin farklı isimleri vardır. Bir dönem Şemsilerin yaşadığı alana “İmhallet-ül Şemsiye (Şemsi Mahallesi)” denilmektedir. Yirminci yüzyıl başında mahallede hiç Şemsi kalmamıştır. Mahallede bugün konut olan ama anlatılana göre eskiden Şemsi tapınağı olarak kullanılan bir mekân vardır. Mahallenin diğer bölümü halk arasında “İmhallet-ül Arap (Arap Mahallesi)” ve “İmhallet-ül Deriyye (Deriyye Mahallesi)” olarak tanınır. Suriye’nin “Deyr’el Zor” kentinden gelen aileler on yedinci yüzyılda buraya yerleşmişlerdir.

Sur Dışındaki Mahalleler

Alan yönetim planının sınırları içine dâhil olan sur dışındaki bazı mahalleler Yalım, Evren, Saraçoğlu ve Cumhuriyet Mahalleleridir. Bu mahalleler Cumhuriyetten sonra kurulan yeni alanlardır.

1. Yalım Mahallesi: Mardin–Midyat yolunu içine alan mahalle, kalenin hemen kuzeyindedir. Adını, burada bulunan ve Mardin, büyükşehir statüsüne geçmeden önce köy olan Yalımköy'den alır. Çukurda kalan ve nispeten düzlük bir alan olan mahallede modern apartmanlar, siteler, ticari alanlar bulunur. Alan sınırları içinde kalan kalenin kuzeyindeki askeri alanın içinde kalan yeşil yamaç, geçmişte kentin mesire alanıydı. Burada birkaç adet bağ evi bulunmaktadır. Günümüzde sivil ziyarete kapalıdır.

2. Saraçoğlu Mahallesi: Şehrin Mezopotamya Ovası'na bakan güney yamacında bulunur. Bu mahallede iki büyük yapı göze çarpar biri "Mor Mihail Manastırı", öteki ise "Şeyh Muhammed Ez'zerrar Cami"dir. Beşinci yüzyıl ile tarihlenen Mor Mihail Kilisesi'nin Mardin'in en eski kilisesi olduğu söylenir. Cami ise on yedinci yüzyıl Osmanlı dönemi eseridir. "Hemin Harabeleri" olarak anılan antik taş ocakları ve Şeyh Salih Mezarlığı, alandaki diğer tescilli kültürel miraslardandır. Mahalleye yerleşim daha çok 1960'lı yıllarda gecekondulaşma ile başlamış "Yeni Yol" denilen caddenin açılması ile mahalle büyümüştür. Günümüzde bu alanda kentsel dönüşüm projesi çalışmaları yürütülmektedir.

3. Ensar Mahallesi: Mardin 'in güneydoğusunda Nusaybin'e uzanan yol üstünde bulunur. Bu yolun batısında Artuklu sultanlarının sayfiyelik mekânı tarihi "Firdevs Kasrı" bulunur. Ayrıca Meydanbaşı'ndan Savur'a inen yolun doğusunda on dokuzuncu yüzyıl ile tarihlenen "Şeyh Hamidi Türbeleri" de mahallenin sınırları içindedir. Mahalle 1960'lardan sonra lise, hastane, vali konağı ve çeşitli kamu kuruluşlarının burada inşa edilmeleri ile meydana gelmiştir.

4. Cumhuriyet Mahallesi: Mahalle adını Cumhuriyetin kurulmasından sonra almıştır. Mahallenin eteklerinde bulunan Akkoyunlu dönemi eseri Kasımiye Medresesi ve Cihangir Bey Zaviyesi, alan sınırı içindedir.

5. Kayacan Mahallesi: 1967'de Vali Celal Kayacan döneminde kendi adının verildiği "Kayacan Sitesi" bölgesi toplu konut ve kooperatif düzenindeki sitelerin ilk örneğini oluşturmuştur.

Alanın Önemi ve Üstün Evrensel Değeri

Kültürel çeşitlilik bakımından Güneydoğu Anadolu'ya denk yerlerin sayısı azdır, bünyesinde sayısız kadim kavmin dinlerini ve düşünce sistemlerini barındırır. Bu özellik doğudan batıya uzanan kültürlerin yol kesişiminde (İpek Yolu) bulunan Mardin bölgesi için de geçerlidir. Kuzeyinde Anadolu ve güneyinde Ortadoğu kültürel miraslarının etkileri Mardin'de görülmektedir. Mezopotamya Ovası'na hâkim bir alanda kurulan şehir; Dicle ve Fırat nehirlerinin arasındaki "Bereketli Hilal" bölgesinde yer almaktadır.

Doğal yapı ile insan etkileşimi sonucu ortaya çıkan taş mimarisinin benzersiz anıtsal ve sivil geleneksel yapılarını barındıran Mardin, tarihi kentsel peyzaj örneğidir. Mardin'in Mezopotamya geleneği üzerine inşa edilen Güneydoğu Anadolu konut mimarisi İslami ve Hristiyan kültürünün sentezini sergilemektedir. Mardin'in en önemli dönemi on ikinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kapsayan Selçuklu döneminde Türkmen hanedanı olan Artuklular yönetimindedir. On ikinci yüzyılda bile Mardin, canlı zanaat çarşılarına ve ticaret hinterlandına sahiptir. Ulu Cami üzerinde vergi muafiyet kitabesi ve caminin vakfiyesi, dönemin seyahatnameleri buna delildir. Bu kadim çarşılar, geleneksel ticaret alanları olarak günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler. Buradaki külliye, cami ve medrese tipolojileri, Anadolu'daki Türk İslam mimarisinin öncü örneklerindedir. Bölge ayrıca Süryani Arami kültürünün anavatanıdır. Şemsi (pagan) tapınakları üzerine dördüncü ve beşinci yüzyılda inşa edilmiş erken Hristiyanlık dönemi örneklerini barındıran bu zengin ve köklü mirasın birçok mimari temsili bugün de yaşamaya devam etmektedir.

Özgünlük: Bazıları acil onarıma ihtiyaç duymakla birlikte, Mardindeki tarihi binaların çoğu özgünlük testinin gerekliliklerini karşılamaktadır. Alan sınırının tamamı göz önüne alındığında, özgünlüğün sorunlu olduğu düşünülebilir. Genel durumu çok iyi olmayan tarihi doku içindeki kötü durumda ve harap durumdaki yapılar konusunda projeler geliştirilmektedir. Şehir surlarını kaybetmiş olsa da ayakta duran kale, geçmişte olduğu gibi şehrin önemli bir unsuru, kentin tacıdır. Günümüzde kalede arkeolojik kazılar devam etmektedir. Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi Mardin Kalesi'nin de ziyaret edilebilir arkeolojik sit alanı olarak düzenlenmesi için çalışmalar devam etmektedir.

Mardin Artuklu ilçesi tarihi kent dokusu, hala ikamete devam edilen konutları, mahalle arasındaki okulları, sokak aralarındaki bakkal ve fırınları, ibadete açık olan kilise ve camileri, geleneksel ticaretin devam ettiği çarşıları ile dinamik bir kenttir. Turizm etkisi ile alandaki bir kısım tarihi konak, konaklama tesislerine dönüşmüş olsa da şehri özgün kılan bu dinamizmin sürekliliğidir.

Bütünlük: Süreç içinde tarihi alana çok katlı betonarme yapıların eklenmesi mekânın bütünlüğüne zarar vermiştir. Bu sorun "Tarihi Mardin Dönüşüm Projesi" süreci kapsamında çözülmeye çalışılmaktadır. Alan içindeki birçok muhdes yapı yıkılmıştır ve de temizleme işlemleri devam etmektedir. Bazı betonarme yapılar dönem eki olup koruma imar planına

uygun olarak inşa edilmişlerdir. Şehir mimarisinin dinamizmi açısından bu yapılar korunacaktır. Kimi betonarme yapıların ise zemin ya da alt katları sıva kaplı olup tarihi yığma binalardır. Bu yapıların sıvaları söküldükten sonra taş dokuları ortaya çıkarılmakta ve muhdes betonarme katları kaldırılmaktadır. Bütün dokuyu Ortaçağ'daki haline dönüştürmek şüphesiz bir "kitsch" yaratacaktır. Bu sebeple, tüm müdahaleler alanında uzmanlardan oluşan Kültür Varlıkları Koruma Kurulu'nun almış olduğu kararlar çerçevesinde yapılmaktadır. Şehrin kalesi ayakta dursa da kentin savunma surlarının sadece izleri yer yer görülmektedir. Şehir surlarının kaybı on dokuzuncu yüzyıl ile başlamıştır. İşlevini kaybeden surların taşları hatta kaledeki kalıntıların taşları yüzyıllar boyunca geleneksel mimaride devşirme malzeme olarak kullanmışlardır.

1.5.1. Mimari ve Kültürel Değerler

1.5.1.1. Mardin Kalesi ve Kaledeki Yapılar

Mardin kentinin eteklerinde kurulu bulunduğu, 1200 metre rakımlı tepenin kayalık zirvesinden yararlanılarak yapılan kale; doğudan batıya 800 metre, kuzeyden güneye en dar yeri 30 metre, en geniş yeri ise 150 metredir. En erken yazılı kaynaklara göre 4. yüzyılda varlığını bildiğimiz kale, falez biçimindeki kayalık yapıdan yararlanılarak inşa edildiğinden, ancak falezlerin eğimli olduğu yerlerde sur duvarları görülür (Gabriel, 1940, s. 6).

19. yüzyıla kadar askerî açıdan ele geçirilemez bulunan kalenin içinde, Uzun Hasan devrinde (15. yüzyıl ortaları) burayı ziyaret eden Josaphat Barbaro'ya göre 300, 19. yüzyıl ortalarında kente gelen Ainsworth'a göre ise 200 hane vardır. Bugün bu yapıların izleri devam eden arkeolojik kazılar ile ortaya çıkmaktadır.

Fotoğraf 5. Mardin Kalesi (Zahit Mungan)

Kalenin giriş kapısı, falezin orta yerine rastlamaktadır. Gabriel, bu kapının üzerinde okunamayan bir kitabe ile kitabenin üstünde bulunan iki kabartma aslandan söz etmektedir (Aydın, vd., 2001). Bu kitabe ile iki kabartmalı aslan figürü günümüzde Mardin Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Kalenin giriş koridoru, tonoz biçimli bir tavanla örtülüdür. İçinde, kayaya oyulmuş çok sayıda ambar ve kuyu mevcuttur. Bugün kalenin burçlarından sadece bir tanesi ayakta. Görünen bu burç güney cephesine (ovaya) bakmaktadır. Burçta yer alan damga ve girişteki yazıtın özellikleri, Akkoyunlu karakteri taşımaktadır.

Budge'in anlatımında, Mardin'in üzerinde kurulu bulunduğu kayaç tepe, bir kale ya da müstahkem mevki için ideal bir konumdur. Muhtemelen, bilinmeyen zamanlardan bu yana da bu amaçla kullanılmaktadır. 10. yüzyılda, Hamdani prenslerinin elinde bulunan Mardin Kalesi'ne, "El-Baz (Şahin)" adı verilmekteydi. 12. yüzyılda, içinde birçok çarşının bulunduğu şehir, dağın güney yamacındaydı. O sıralarda kenti ziyaret eden İbn-i Batuta, şehir için "en güzel İslam şehri" demektedir. Burada, çok kaliteli keçi kılından büyük miktarlarda kumaş üretildiğini kaydetmiştir. İbn-i Cuzay'ın belirttiğine göre, kaleye "Kal'at eş-Şahba (Gri Kale)" denmektedir. On dördüncü yüzyılın ikinci yarısında, şehir Timur tarafından kuşatılır. Yerli gelenekte aktarıldığına göre Timur burayı zapt edilemez bulmuştur. Kale, kayalığın üstünü bütünüyle örter. Buckingham'ın belirttiği gibi, sanki dik yamacın üzerinde yükselmiş doğal surlardan ibarettir (Aydın vd., 2001).

Kale içinde Kale Cami, Hızır Cami ve kale burcu kısmen ayakta kalabilen eserlerdendir. Konak (Saray) yıkılmış olup arkeolojik kazı ile izlerine ulaşılmıştır.

Kale Cami: Mardin Kale Camii, kaleye girişi sağlayan tonoz örtülü giriş eyvanının doğusunda sur duvarları üzerinde yer almaktadır. Yapının kesin inşa tarihini gösteren kitabesi bulunmadığından araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ali Emiri 1912'de yayınladığı Kâtip Ferdi'nin Mardin Artukluları kitabında Artuklu Dönemi, Necmettin İlgazi'ye mal etmiştir. Gabriel ise 14. yüzyıla ait olduğunu ileri sürerken Altun 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl ilk yarısında Akkoyunlular Dönemi eseri olabileceğini ifade etmiştir (Altun, 1978, s. 16; Gabriel, 2014, s. 15). Mardin Kale Camii, kare planlı olup içten kubbe dıştan tonozvari bir kubbe örtülüdür. Cami, düzgün kesme taş ve kaba yonu taştan inşa edilmiştir. Mardin Kale Camii'nin doğu, kuzey ve güney cephe duvarları kısmen yıkık durumdadır. Harim mekânı 5,75m x 5.75m ölçülerinde kare planlıdır. Mardin Kale Camii ana mekânına geçiş kuzey duvarındaki dikdörtgen formlu, lentolu giriş açıklığından geçiş sağlanmaktadır. Harim mekânın doğu, güney ve batı duvarında günümüze kısmen yıkık durumda ulaşan pencereler bulunmaktadır. Ana mekânın güney cephe duvarında mihrap nişi yer almaktadır. Mardin Kale Camii'nin batı duvarı uzantısında dikdörtgen planlı bir mekân bulunmaktadır. Söz konusu mekânın güney cephe duvarları ve kuzey cephe duvarları kısmen yıkık durumdadır. Örtüsü yıkık bir durumda olan mekânın örtü sistemi hakkında bilgi bulunamamaktadır. Dikdörtgen mekânın kuzey cephe duvarının ortasındaki dikdörtgen formlu giriş açıklığından avlulu bir mekâna geçiş sağlanmaktadır.

Fotoğraf 6. Mardin Kale Cami Havadan Görünüşü, 2014 (Mardin Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 7. Kale Cami Genel Görünüş (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 8. Kale Cami Kubbe Detayı (E. Yeşilbaş)

Hızır Cami: Minare kaidesi üzerindeki Akkoyunlu damgasına dayanarak, Akkoyunlu yapısı olarak nitelenmiştir. Ancak, on ikinci yüzyılda yaşamış İbn'ül-Ezrak; “Tarih-i Meyyafarukin (Silvan Tarihi)” adlı eserinde, Necmeddin İlgazi ile oğlu Şemsüddeve'nin ölümlerini Meyyefarukin'den (Silvan) Mardin'e getirilerek kale içindeki bu caminin haziresine gömüldüğü bilgisi, bu tarihlendirmeyi geçersiz kılmaktadır. Dolayısıyla cami, 12. yüzyılın başlarından, daha yeni bir tarihte inşa edilmiş olamaz. Yerli gelenek, camiye Hızır Aleyhisselam Cami adını vererek yapım tarihini, Halife Ömer zamanına indirmektedir. Caminin 12. yüzyılın sonlarında, Melik Mansur döneminde onarım gördüğüne ilişkin bilgiler mevcuttur. Melik Mansur'un (1294-1312) restorasyonu, mihrabın üzerinde Abdülgani Efendi'nin okuduğu kitabeden anlaşılmaktadır. Ancak, 1910'da yapıda sadece minare kaidesi ile mihrap duvarı kalmıştır (Aydın vd., 2001). Kalenin doğusunda, bugünkü radar üssünün içinde yer alan yapı son olarak 2002 yılında Mardin İl Özel İdaresi ve Hava Radar Mevzi komutanlığı tarafından restore edilmiştir.

Yapı, kesme ve kaba yonu taştan inşa edilmiştir. Caminin minaresi kare kaideli ve silindirik gövdeli olup kuzey cephe duvarına bitişiktir. Tek katlı olan camiye, biri güneyde ve ikisi kuzeyde olmak üzere üç kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır. Cami, üzeri kubbe ile örtülü olan kare mekân ve üç bölümlü kısımdan oluşmaktadır. Basık kemerli giriş kapısının üzerinde kitabe bulunmaktadır. Kuzey kısımda sivri kemerli bir açıklık ile üç bölümlü mekâna geçiş

sağlanmaktadır. Harim mekânı giriş bölümünün batısında yer almaktadır. Harim mekânı enine dikdörtgen planlı olup mihraba paralel iki sahnıdır. Ana mekânın güney duvarında mihrap nişi yer almaktadır. Mihrabın batısında sivri kemerli bir niş doğusunda ise giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş kapısının doğusundaki kısım dikdörtgen planlı olup beşik tonozla örtülüdür.

Fotoğraf 9. Hızır Camii Güney Cephe ve Minare Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 10. Hızır Camii Güney Cephe Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 11. Hızır Camii Kuzey Cephe Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Konak (Saray): Kalenin güneyinde, yıkık bir durumda ve daha önce büyük bir yapı kompleksi olduğu anlaşılan yapıdan bugün tek bir kemer kalmıştır. Yapıyı, yıkılmadan önce inceleme fırsatı bulan Gabriel, mimariye ve bezeme özelliklerine dayanarak, yapım zamanı için Akkoyunlu dönemini (15. yüzyıl) vermektedir. 1930'lu yıllarda, kaledeki tek sivil yapı olarak bir konaktan söz eden Gabriel, harap durumdaki konağın restitüsyon çizimini de vererek (Gabriel, 2014, s. 27), konak hakkında bilgi sunar. Kalenin Doğu tarafında yönetici ailenin ikametgâhı olarak iki katlı inşa edilen bu konak, Osmanlı dönemi boyunca da varlığını korumuştur.

Fotoğraf 12. Artuklu Konağı (D. Bekin)

Artuklular'ın parlak döneminden sonra Mardin'e egemen olan Akkoyunlular da imar ve inşa faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Kale zemininde bu hanedandan kalan bazı yapılar bulunmaktadır. Kalenin güney tarafında kayanın oyulmasıyla açılan tünelin ağzında yapılan kapı, Akkoyunlu dönemi özellikleri taşımaktadır. Bu dönemde Mardin kalesindeki yerleşim durumuna bakıldığında 1471 tarihinde Mardin'i gezen J. Barbaro (1873, s. 54), burada yaklaşık 300 kadar evin meskûn olduğunu belirtir. Bu veriye göre kentte Osmanlı idaresi öncesi, yaklaşık 1500 kişinin yaşadığı tahmin edilebilir (Minorsky, 1997, s. 321).

Fotoğraf 13. Kale Kapısı (D. Bekin)

Kale Burcu: Kalede ayakta kalan tek burç ovaya bakmakta ve güneyde yer almaktadır. Penceresi üzerinde Akkoyunlu damgasını taşımaktadır. Restore edilmiş ve bakımlı olan burç, Akkoyunlular döneminde inşa edilmiş ya da onarılmış olabilir.

Fotoğraf 14. Mardin Kalesi Burcu (M. Çağlayan)

1.5.1.2. Çarşılar ve Ticari Yapılar

Kentlerin kuruluşunda büyük rol oynayan çarşı dokusu ve ibadet mekanlarına baktığımızda, fiziki anlamda bu günkü çarşı aksının bütün özellikleri ile aynı olmasa da küçük oluşumlar ile 10. yüzyıldan beri var olduğu iddia edilmektedir (Alioğlu, 2003, s. 48). Bu dönemden daha öncesine ilişkin bilgiler edinmek mümkün olmadığından kesin bir şeyler söylemek güçtür. 4. yüzyılda varlığı saptanan Kale'nin, tarihi net bilinmeyen bir dönemden beri sosyal ve ekonomik faaliyetleri bulunan bazı toplulukları barındırdığı söylenebilir. Kaleye ulaşmanın güçlüğü de göz önüne alınırsa, buradaki yerleşmenin yakın çevre ile alışveriş ilişkisi kuracağı ticari mekânın da kendine kale içinde değil de kale dışında yer araması akılcıdır (Alioğlu, 2003, s.48). O zaman ilk çarşı nüvesi sayılabilecek birimlerin, sonradan dış mahalle- şehir niteliğini kazanan kale altındaki yamaçta, bugünkü geleneksel çarşının olduğu bölgede kurulduğu düşünülebilir.

Mardin kentsel alanının ilk ve kurucu mekânlarından birini teşkil eden çarşı ağı Artuklu döneminde kent organizmasının en canlı ve görünür mekânı olmuştur. Akkoyunlu döneminde ise özellikle Timur ve bölgeler arası güç mücadelelerde kentin diğer mekânlarıyla birlikte yıkıma uğrayan çarşı, yeniden imar görerek farklı ticari kurumların eklemlediği bir mekâna dönüşmüştür. Kentte ticari faaliyetlerin sistemli kurallar çerçevesinde yürütülmesi, kentlerin iktisadi bakımdan kalkınmasında etkin rol oynar. Bu açıdan Akkoyunlular Döneminde, her tür ticari malın şehre giriş-çıkışı (Akgündüz, 1991, s. 272-273) ile kentte

satışının kontrol altında tutulduğu görülmektedir (Barbaro, s. 48; Paydaş, 2004, s. 216). Bu kontrolün hem zabıta hem de mali boyutlarına ait kurallar yazılı kanunlar şeklinde düzenlenmiştir (Aydın vd., 2019, s. 139).

Osmanlı döneminde ise ilk yüzyılda kentin geniş bir ticari hinterlandın parçası haline gelmesiyle birlikte çarşı, özellikle Musul ve Halep ilişkili yoğun ticari faaliyetlere sahne olmuştur. Dönemin Osmanlı kaynakları 16. yüzyılda Mardin’de mevcut dükkân, han, hamam ve kervansarayların çok büyük bir bölümünün (1530 yılındaki kayıtlarda 572 civarındaki dükkânların 418’i) vakıf malı olduğunu ortaya koymaktadır. Vakıfların gelirlerinin büyük bir kısmının kent merkezindeki çarşı kompleksi içindeki ticari mekanlardan geldiği düşünüldüğünde, vakıfların kent ekonomisini canlı tutan ve ekonomik faaliyetlerden rant sağlayan kurumlar olduğu söylenebilir (Aydın vd., 2019, s. 146; Göyünç, 1991, s. 107-124).

Mardin kentsel sitte çarşı ve kent merkezi oluşumunda Ulu Camii, Abdülaziz Camii, Reyhaniye Camii, Emir Hamamı gibi belirli dini ve sosyal yapılar çevresinde gelişimin olduğu görülmektedir.

Günümüze ulaşanlardan sekizi tescilli, bir o kadarı tescilsiz olan çarşıların, sokak boyunca uzanan ve satıldığı veya üretildiği malın cinsine göre isim aldığı görülmektedir. Ayakkabıcılar Çarşısı, Çarıkçılar Çarşısı, Aktarlar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Marangozlar Çarşısı, Tellallar Çarşısı, Zahireciler Çarşısı ve Revaklı Çarşı tescilli olanlardır. Sobacılar Çarşısı, Sok’ul Bakar, Terziciler Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Yemenciler Çarşısı ise tescilsiz olan diğer çarşılardır. Çarşı dokusu en erken Artuklu Dönemi olmakla birlikte zaman içerisinde sokak dokusu oluşturarak asıl karakterini kazanmıştır. Çarşılar şehri ikiye bölen 1. Cadde’nin güneyinde kalan kısmında Sok’ul Bakar ile başlayıp Kayseriyye ve Ulu Camii’ye kadar ulaşır ve oradan Revaklı Çarşı ile birleşerek devam eder. Revaklı Çarşı’dan sonra kuzeye yönelerek devam eden sokak dokusu, Emir Hamamı’nın da bulunduğu Hasan Ayyar Çarşısı’na ve buradan merdivenlerle 1. Cadde’ye ulaşmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar hala işlevini sürdürebilen kentsel sit alanındaki çarşılar ve bu çarşılardaki açık dükkân adetleri hakkındaki bazı veriler şu şekildedir: Marangozlar Çarşısı (4-5 dükkân), Kasaplar Çarşısı (4-5 dükkân), Sakatatçılar Çarşısı (1-2 dükkân), Hasan Ayyar Çarşısı (8-9 dükkân), Savurkapı Çarşısı, Manifaturacılar (Eski Bezezyen) Çarşısı, Kayseriyye Bedesteni, Arasta (Attar -Baharatçılar- Çarşısı), Sok’ul Bakar (İnekler Çarşısı), Demirciler Çarşısı (2-3 dükkân), Sobacılar (Tenekeçiler) Çarşısı (2-3 dükkân), Kuyumcular Çarşısı, Boyacılar (Nalburular) Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı (3-4 dükkân), Kalaycı (2 dükkân). Semerci ve kunduracı birkaç adet kalan zanaat dallarındandır (Çağlayan, 2017b).

Tamamen kapanan çarşılar ise dericiler (debbaglar) çarşısı, uncular çarşısı, buğday çarşısı, zahireciler çarşısı, leblebiciler çarşısı, yumurtacılar, şehriyeciler, koyun pazarı. İşlevini yitiren bu çarşıların çoğu 2016 yılında DİKA’nın desteği ile restore edilmiş olup yeniden

canlandırılmaya çalışılmıştır (Fotoğraf 15 ve 16). Birçok çarşı da işlev değiştirerek ayakta kalmıştır. İpekçiler, yüncüler, pamukçular, iplikçiler ve bezciler adı altındaki çarşılar ise bugün Ulu Cami'nin doğusundan ve batısında lineer olarak uzanan manifaturacılar çarşısı bütünü oluştururlar. Sok'ul Bakar işlevini yitirmiş; bugün köylerden gelen süt ve süt ürünlerinin de satıldığı daimi meyve-sebze pazarına dönüşmüştür. Kayseriye Bedesteni tamamen turistik eşyaların satıldığı bir mekân olmuştur. Bab'ül Mişkiye (Diyarbakır Kapı) ve Bab'ül Sor (Savur Kapı) çarşıları da Cumhuriyet ile beraber ana caddenin genişletilmesi ile içinden araç geçen, sağı solu dükkân olan birer caddeye dönüşmüşlerdir. Bugün, buralarda farklı işlevlerde modern dükkânlar görmek mümkündür (Çağlayan, 2017b).

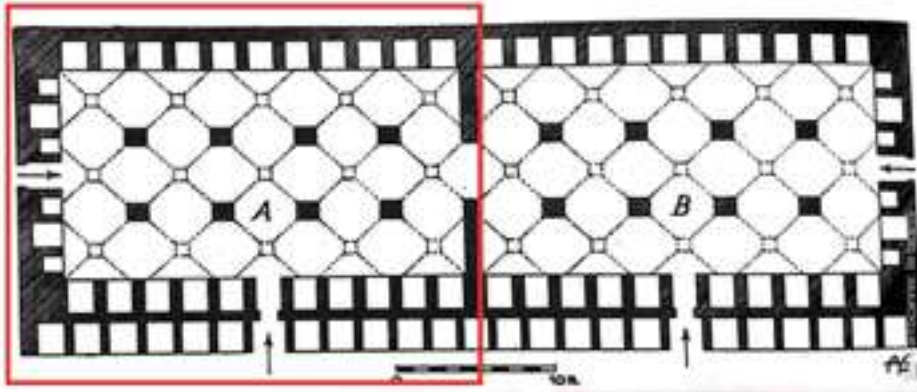

Fotoğraf 15. DİKA Tarafından Restore Edilen Bakircilar Çarşısı (M. Çağlayan)

Fotoğraf 16. DİKA Tarafından Restore Edilen Zahireciler Çarşısı (M. Çağlayan)

Kayseriye Bedesteni: 1. Caddenin güney tarafındaki ticaret bölgesinde, 415 ada, 64 nolu parselle kayıtlı, Tekel Mahallesi'nde yer almakta ve Ulu Camii'nin kuzey cephesi ile aynı sokağı paylaşmaktadır. Akkoyunlu döneminde, taht kentlerinde kurulan büyük bedestenlere "Kayseriye" adı verilmiştir. Örneğin, Tebriz'de Uzun Hasan tarafından yaptırılan çarşının adı da "Kayseriye" dir. Akkoyunluların yönetim merkezi olan Tebriz'deki çarşıyla Mardin'de yaptırılana aynı adın verilmesi, Mardin'in Tebriz'e yakın bir canlılık ve önemde olduğunu göstermektedir (Aydın vd., 2001). Yapı, doğu-batı doğrultuda uzanır vaziyette dikdörtgen bir alana konumlanmıştır. Eğimli topografyaya bağlı olarak kuzey cephesi anakayaya yaslı, batı cephesi farklı yapılarla bitişik, güney ve doğu cepheleri ise sokağa bakar durumdadır. Bedestenin vakti ile iki bölümden oluştuğu ve batı tarafının zaman içerisinde yıkıldığı ifade edilmektedir. Bedestene geçiş sağlamak için güney, doğu ve batı cephelerde birer tane olmak üzere üç kapı açıklığı mevcuttur. Kapılardan batıdaki, sokak üst katından girişi sağlamak üzere betonarme bir merdiven ile sokağa bağlandığı görülür. Doğu taraftaki kapı açıklığının ise kemer detayı yıkılmış olmakla birlikte diğer ikisinin çift söveli, basık kemerlerle oluşturulduğu ve eyvan şeklinde derin bir koridorla bedestene geçiş sağlandığı dikkati çeker. Örtü sisteminin tamamının ince bir sıva tabakasıyla kaplandığı kuzey kanattaki örtüde sıva dökülmelerinin olduğu, bu noktaların yakın bir dönemde onarıldığı anlaşılmaktadır (Yeşilbaş, 2021, s. 764-765).

Şekil 8. Kayseriye Bedesteni'nin Ayakta Kalan Bölümü (E. Yeşilbaş)
(A. Gabriel'den işlenerek)

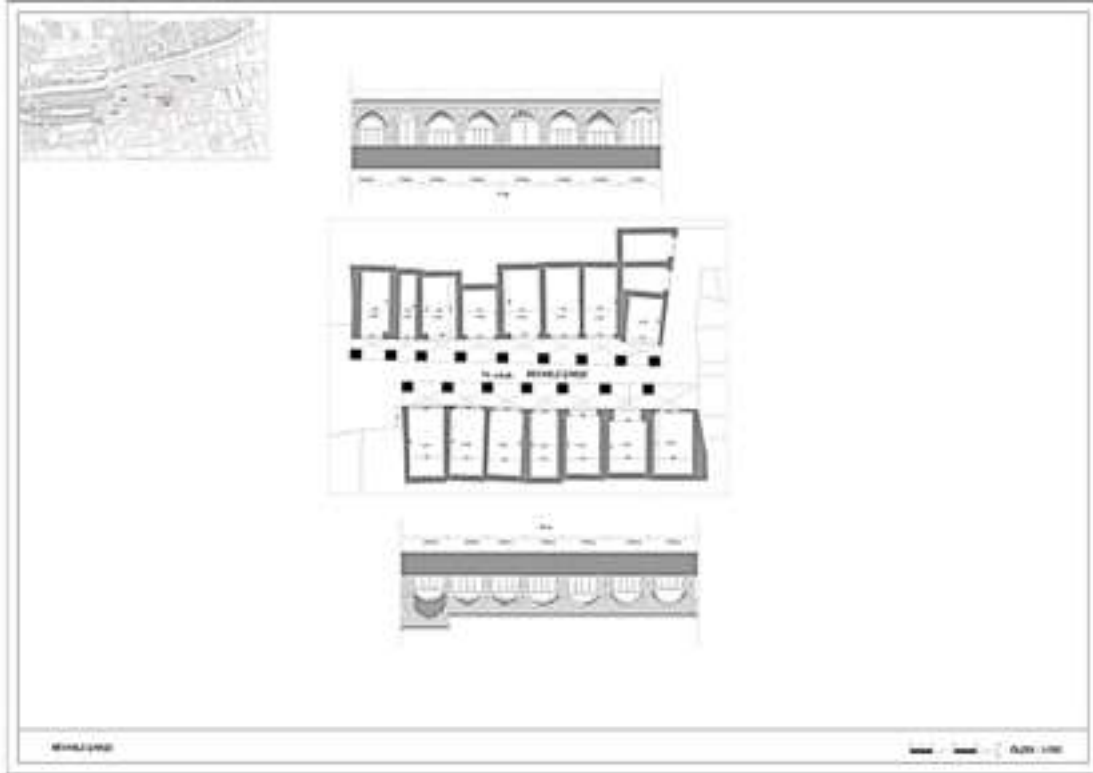

Fotoğraf 17. Kayseriye Bedesteni İç Mekânı (M. Çağlayan)

Revaklı Çarşı: Teker Mahallesi'nde 377 ve 381 adaların farklı parsellerinde kayıtlıdır. Reyhaniye Camii'nin güneybatısında yer alan çarşı Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından henüz tescil edilmemiş bir çarşıdır. Çarşıda bakırcı, semer ve palan, cam altı ustaları faaliyet göstermektedir. Revaklı Çarşı'nın yapım tarihi kesin olmamakla birlikte bazı kaynaklarda ve onarımdan sonra yapı üzerine yerleştirilen Latin harfli kitabede 17. yüzyıl olarak geçmektedir. Diğer çarşılardan farklı olarak zaman içerisinde farklı dönemlerde yan yana dizilen dükkânların oluşturduğu bir sokak dokusundan ziyade eş zamanlı çarşı fonksiyonu ile düşünülerek bir bütün halinde inşa edilmiş bir çarşıdır. Dükkânların dizilişi, birbirleri ile olan organik bağı, dükkân boyutlarından örtü sistemine ve diğer mimari detaylara kadar her şeyin birbiri ile ilişkilendirilerek eş zamanlı kurgulandığı anlaşılmaktadır. Çarşı, üzerindeki kitabeden de anlaşıldığı gibi 21 Kasım 2002'de Merdinar projesi kapsamında Mardin Valiliği tarafından restorasyonu gerçekleştirilmiştir.

Tellallar Çarşısı'nın bulunduğu 79. Sokak'ta yer alan Revaklı Çarşı Mardin çarşıları arasında dükkân önlerinde revaklara sahip olan sistemli tek çarşıdır. Bu durumundan dolayı halk arasında Revaklı Çarşı olarak adlandırılmaktadır. Çarşı, sokağın doğu-batı doğrultuda uzanan karşılıklı kenarlarında iki kanattan, yan yana dizilmiş dükkân ünitelerinden oluşmaktadır (Yeşilbaş, 2017, s. 40).

Çarşı, 79. Sokak'ın Tellallar Çarşısı'ndan sonra daralıp karşılıklı tek katlı kuzey ve güney kanattan oluşmaktadır. Karşılıklı dizilen iki kanattaki dükkânların üst katında herhangi bir yapılanma söz konusu değildir. Sokağın düzgün dokusuna bağlı ve yöneliş durumuna göre şekillenerek herhangi bir kırılma oluşturmadan devam etmektedir.

Şekil 9. Revaklı Çarşı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017 s.40)

Fotoğraf 18. Revaklı Çarşı (M. Çağlayan)

Sürur Hanı (Kervansaray): 18. yüzyılın başlarında Bağdat tarafından atanan Hacı Sadık Ağa, istikrarlı bir idare tesis etmiş, kentin ticari hayatını yeniden canlandırmış ve çarşının üst tarafında bir han inşa etmiştir (Erdal, 2019, s. 63-94). Tamamen düzgün kesme taştan inşa edilen Sürur Hanı, iki katlı, revaklı avlulu, klasik Osmanlı Dönemi plan şemasını yansıtmaktadır. Ahır ve barınak bölümlerinden oluşan han, Mardin’de günümüze ulaşmış, hem toptan hem de perakende satışın gerçekleştirildiği tek şehiriçi hanıdır (Erdal, 2019, s. 63-94; Altun, 2011, s. 128). A. Gabriel’in Mardin’i ziyareti sırasında sağladığı anlaşılabilir

hanın kuzey kanadı yıkılmıştır. 1970'li yıllarda otopark ve garaj olarak kullanılan han, 2009 yılında Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından aslına uygun olmayan bir formda restore edilmiştir. Yapının plan şeması da bozulmuş, eyvan, revak ve konaklama birimlerinin büyük kısmı özgünlüğünü yitirmiştir. Yapının iç avluya bakan bölümü, günümüzde restoran olarak işlev görmektedir.

Fotoğraf 19. Sürur Hanı Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

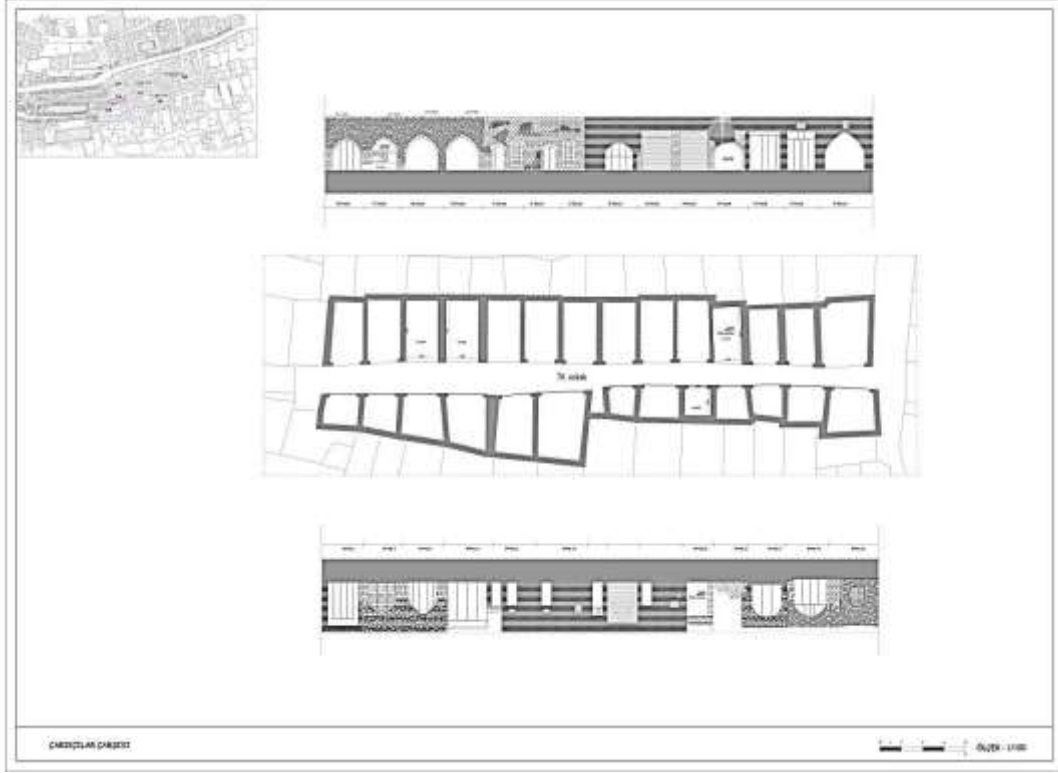
Fotoğraf 20. Sürur Hanı (M. Çağlayan)

Arasta Hanı: Günümüzde baharatçılar çarşısı işlevindedir. Halk içinde “arasa” da denir. Ana caddenin güneyindedir. Doğu-batı doğrultulu, enine planlı sağlı sollu sivri kemerli eyvan tarzında düzenlenmiş dükkânlardan oluşmaktadır. Doğuda ve batıda bulunan iki büyük özgün kapının arkasında çapraz tonozlu eyvan bulunmaktadır. Arastanın avlusu sonradan betonarme bir döşeme ile kapatılmıştır.

Fotoğraf 21. Arasta Hanı (M. Çağlayan)

Çarıkçılar Çarşısı: Teker Mahallesi, 78. Sokak'ta 375 ve 376 adaların farklı parsellerinde kayıtlı dükkânlardan oluşan iki kanatlı bir çarşıdır. Çarşı, doğu-batı doğrultuda uzanır vaziyette sokağın güney ve kuzey cephelerinde yer almaktadır. Dükkânların tamamı tek katlı cephe düzenlemesine sahiptir (Yeşilbaş, 2017, s. 32).

Şekil 10. Çarıkçılar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.32)

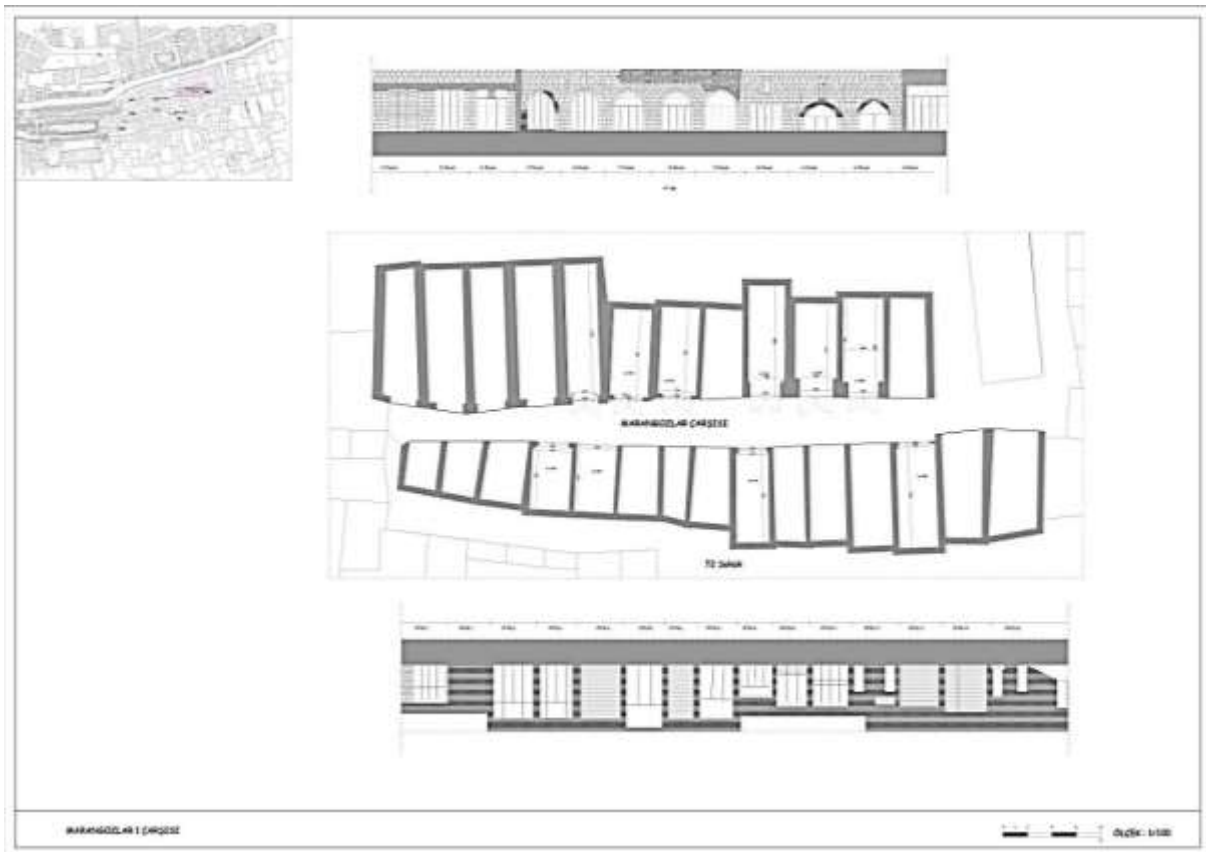

Fotoğraf 22. Çarıkçılar Çarşısı, 2017 (E. Yeşilbaş)

Marangozlar Çarşısı: Çarşı, Artuklu İlçesi, Teker Mahallesi, Elmalı Sokak'ta, 348 ada ve 347 adaların farklı parsellerinde kayıtlı dükkânlardan oluşmaktadır. Çarşı, sokak boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanır vaziyette kuzey ve güney yönlerde dükkânların yan yana dizilmesi ile oluşmuştur. 1. Cadde'nin uzantısına paralel gelişen Marangozlar Çarşısı'nda bugün ahşap sanatı ustalarından bazıları hala sanatlarını devam ettirmektedirler.

Marangozlar Çarşısı'nın da diğer çarşılarda olduğu gibi tarihine ilişkin herhangi bir kitabe mevcut değildir. Çarşının çevresindeki dükkân dizileri ve çarşı dokusuyla beraber gelişimini dikkate aldığımızda en erken dükkân üniteleri 14. yüzyıla tarihlendirilebilir. Çarşının mimari özellikleri ve analizleri tek bir dönemde değil de farklı dönemlerde gelişim göstererek çarşı dokusunu kazandığı söylenebilir.

Çarşı, Elmalı Sokakta güney ve kuzey yönlerde yer alan dükkânların oluşturduğu bir çarşıdır. Çarşıdaki dükkânlardan altı tanesi üst katlarında konutlar bulunduğu için çok katlı diğerleri ise tek katlı cephe düzenlemesine sahiptir (Yeşilbaş, 2017, s. 35). İki kanattan oluşan çarşı, meydana getirdiği 80. Sokağa doğru hafif bir eğimle yönelmektedir. Eğim nedeniyle sokak, yol boyu yüksek olmayan basamaklarla düzenlenmiştir.

Şekil 11. Marangozlar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.35)

Fotoğraf 23. Marangozlar Çarşısı, 2017 (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 24. Marangozlar Çarşısı (E. Yeşilbaş)

Bakırcılar Çarşısı: Teke Mahallesi 83. Sokak'ta 381, 382 ve 374 adaların farklı parsellerinde kayıtlıdır. Tellallar Çarşısı'nın konumlandığı 79. Sokak ile kesişen 83. Sokak'ın başından 70. Sokak'ta yer alan Zahireciler Çarşısı'na kadar devam etmektedir. Bakırcılar Çarşısı'nın tarihine ilişkin herhangi bir kitabe veya belgeye rastlanılmamıştır. Tellallar Çarşısı'nda olduğu gibi Ulu Camii merkezli kent gelişimi dikkate alındığında Artuklu Dönemi'nden beri sistemli bir yerleşmenin varlığından söz etmek mümkündür. İbadetin aksatılmaması ve sosyal-ticari ilişkilerin sürdürülmesi açısından önem taşıyan cami merkezli konumlanma, zaman içerisinde çarşıların oluşumuna da imkân tanımıştır. Çarşı, 83. Sokak boyunca kuzey ve güney kanattan oluşmaktadır. Yer yer tek katlı, bazı noktalarda dükkânların üst katında konut yapılarından oluşmaktadır (Yeşilbaş, 2017, s. 23). Tellallar Çarşısı'nın güney kanadının başladığı noktada daha alçak bir kotla aşağı doğru inen sokakta eğimin fazla olması nedeniyle merdiven basamakları ile çarşıya inilmektedir.

Şekil 12. Bakırcılar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.27)

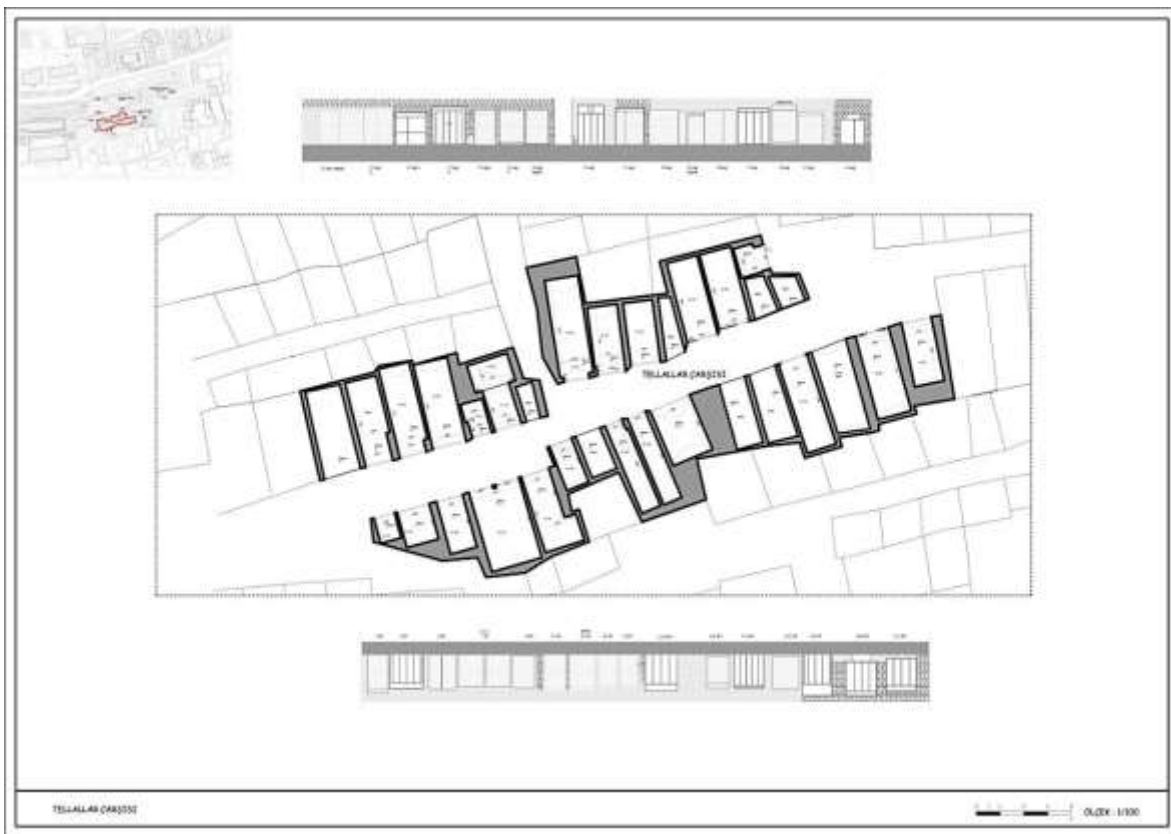
Fotoğraf 25. Bakircilar Çarşısı Genel Görünüşü, Restorasyon Öncesi (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 26. Bakircilar Çarşısı, Restorasyon Sonrası (E. Yeşilbaş)

Tellallar Çarşısı: Artuklu İlçesi, Camii Kebir Mahallesi, 79. Sokak'ta 375, 377 ve 381 Adaların farklı parsellerinde kayıtlı çarşı, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından henüz tescil edilmemiş bir çarşıdır. Çarşıda ikinci el ürünler satılmakla birlikte hediyelik eşya, züccaciye ürünleri, baharat gibi ürünler de satılmaktadır. Tellallar Çarşısı'nın tarihine yönelik herhangi bir kitabe rastlanmamıştır. Çarşının tarihini belirleyebileceğimiz kaynaktan da söz edemeyiz. Ancak çarşının Ulu Camii'ye yakın bir konumda yer alıyor olması bu alanda Artuklu Dönemi'nden beri bir çarşı nüvesinin varlığı ve buna bağlı sistemli bir yerleşmenin varlığından söz etmek mümkündür (Yeşilbaş, 2017, s. 45).

Zaman içerisinde evlerin yan yana dizilerek alt katlarının sokağa bakan cephelerinin dükkân olarak kullanılmasının kendiliğinden bir çarşı dokusu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Farklı el sanatı ürünlerinin üretildiği ve satıldığı çarşıların birbiri ile organik bağlarını sokak boyunca izleyebilmek mümkündür. Çarşı, 79. Sokak'ın Revaklı Çarşısı'ya ulaşan noktasına kadar karşılıklı tek katlı kuzey ve güney kanattan oluşmaktadır. Karşılıklı dizilen iki kanattaki bazı dükkânların üst katı konut olarak kullanılmıştır. Sokağın yöneliş durumuna göre şekillenen çarşı ilk yedi dükkândan sonra hafif bir kırılma oluşturarak devam etmektedir.

Şekil 13. Tellallar Çarşısı Plan ve Görünüşü (E. Yeşilbaş, 2017, s.45)

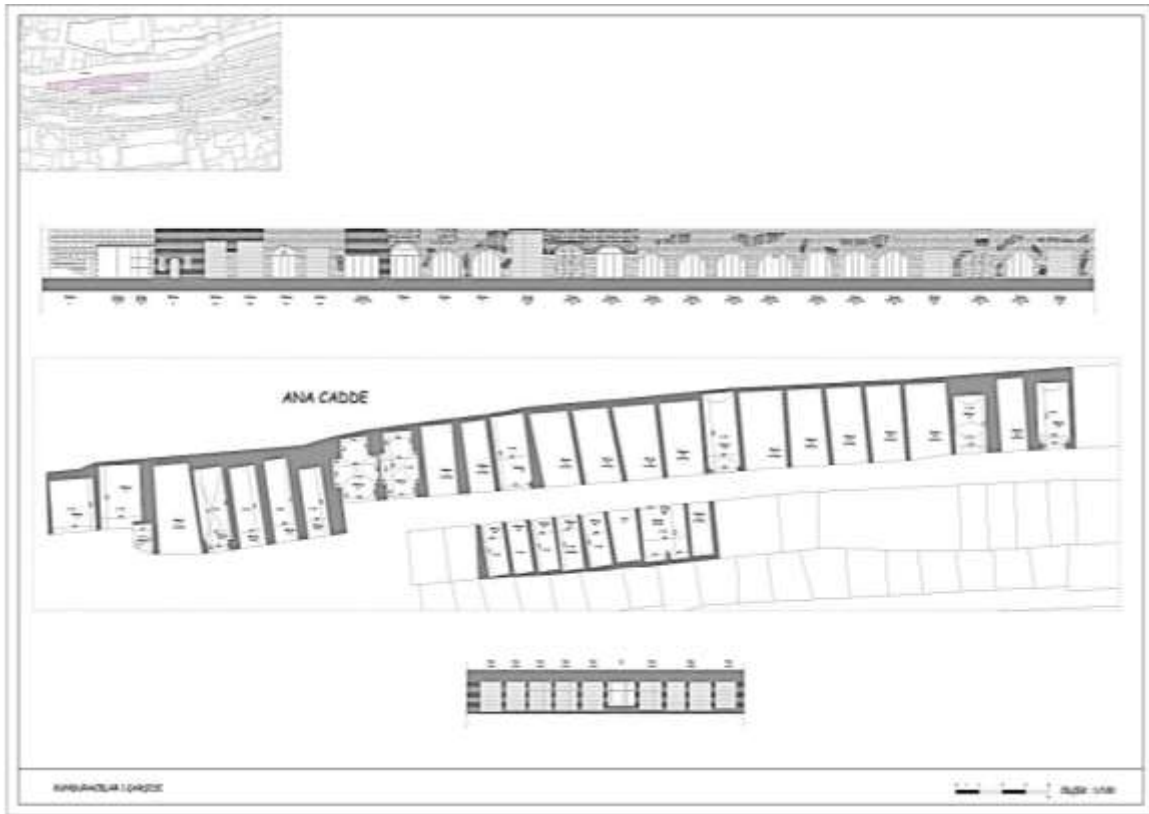

Fotoğraf 27. Tellallar Çarşısı, 2017 (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 28. Tellallar Çarşısı (E. Yeşilbaş)

Ayakkabıcılar (Kunduracılar) Çarşısı: Şar Mahallesi, 1. Cadde'nin güney tarafında Ayışığı 129. Sokak'ta, 67 ve 69 Adaların farklı parsellerinde kayıtlıdır. 1. Cadde üzerinde yer alan Kasım Tuğmaner Camii'nin doğusundan merdiven basamakları ile çarşıya geçiş sağlanmaktadır. Kuzey ve güneyde karşılıklı iki kanattan oluşan Ayakkabıcılar Çarşısı, doğu-batı doğrultuda uzanır vaziyette yan yana konumlanan dükkânlardan oluşmaktadır. Mardin Çarşıları içinde en uzun sokak dokusuna sahiptir. Çarşının zaman içerisinde dükkânların bitişik konumlanarak sokak dokusunu oluşturduğu söylenebilir. Çarşının güney kanadı 1950'li yıllar öncesi tamamen yıkılmış yerine aynı parsellerde beş katlı betonarme apartman inşa edilmiştir (Yeşilbaş, 2017, s. 22). Çarşının kuzey kanadı geleneksel mimari yapı detaylarına sahip olsa da dükkânların üstlerinde çok katlı konutlar inşa edilmiştir. Günümüzde ayakkabıcılık mesleğini devam ettiren iki usta dışında diğer dükkân sahipleri, hediyelik eşya, züccaciye ve ayakkabı satışı yapmaktadır.

Şekil 14. Ayakkabıcılar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.23)

Fotoğraf 29. Ayakkabıçılar Çarşısı Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Zahireciler Çarşısı: Teker Mahallesi'nde Hasan Ayyar Çarşısı'nın güneybatısında yer alıp tapuda 378, 381, 383 ve 380 adaların farklı parsellerinde yer almaktadır. Zahireciler Çarşısı'nın tarihine yönelik herhangi bir kitabe ve yapılan kaynak taramasında da tarihi bilgiye rastlanmamıştır. Çarşı esnafı ve çevresindeki kişilerden edinilen bilgiye göre çarşının buğdayları öğütürerek un haline getirip ve diğer zahirelerle pazara sunma yeri olması sebebiyle adına Kürtçede Suka Ellafa, Türkçede Zahireciler Çarşısı denildiği belirtilmiştir. Zahire ve un imalatının yanı sıra yün satan birkaç dükkândan dolayı Yüncüler Çarşısı olarak da adlandırılmıştır (Yeşilbaş, 2017, s. 47).

Çarşı, Mardin Çarşıları arasında meydanlı çarşı özelliğine sahip dört cephesi bulunan ve bir sokak dokusundan ziyade belirli sokakların açıldığı kareye yakın bir meydan etrafında dizilmiş dükkânlardan oluşmaktadır. Etrafına dükkânların konumlandırıldığı küçük meydanın ortasında küçük bir çeşme havuzu bulunmaktadır. Çevredeki esnaflar, günümüzde meydanın ortasında bulunan çeşmenin özgün yerinin, meydanın güneydoğu cephesinin köşesinde yer aldığını belirtmişlerdir (Savaş, 2016). Çarşı topoğrafik yapısından kaynaklı güneye doğru eğim göstermektedir. Meydan zemini, günümüzde bazalt taşından kaplamalarla sekiler halinde döşenmiştir. Zahireciler Çarşısı, dört cephesinde de dükkânlar olan ve ortada bir meydana sahip çarşıdır. Kuzey ve güney yönlerindeki dükkânlar kuzey-güney, batı ve doğuya konumlandırılan dükkânlar ise doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Suka Ellafa (Zahireciler, Uncular ve Yüncüler Çarşısı) olarak adlandırılan çarşı, sade ve tek kattan ibarettir.

Şekil 15. Zahireciler Çarşısı Planı (F. Duyan, 2017, s.48)

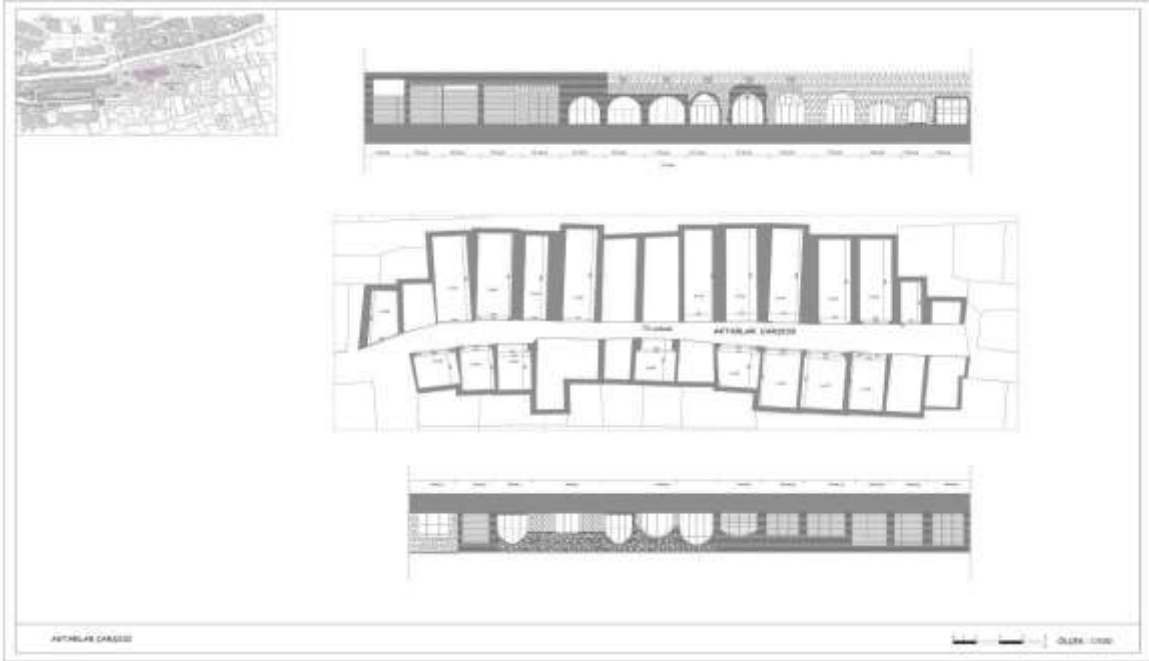

Fotoğraf 30. Restorasyon Öncesi Zahireciler Çarşısının Havadan Görünüşü (F. Duyan, 2017)

Fotoğraf 31. Rerstorasyon Sonrası Zahireciler Çarşısı (E. Yeşilbaş)

Aktarlar Çarşısı: Teker Mahallesi 75. Sokak'ta 347 ve 377 adaların farklı parsellerinde kayıtlı çarşı, karşılıklı iki kanattan oluşmaktadır. Mor Yuhanna Kilisesi'ne bitişik devam eden dükkân üniteleri yanyana ve karşılıklı dizilerek Elmalı Sokak'a kadar devam etmektedir. Aktarlar Çarşısı'nın etrafında yer alan tarihi yapılardan Mor Yuhanna Kilisesi, bu bölgedeki en erken yerleşimin 4. yüzyılda Süryaniler tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Dükkânların mimari detaylarını dikkate alarak ve çarşıların eş zamanlı kurgulanarak oluşturulmadığı savıyla hareket ettiğimizde bu süreçten çok sonra çarşının üst katlarının konut, alt katlarının dükkân ünitesi fonksiyonu ile inşa edildiğini söylemek mümkündür (Yeşilbaş, 2017, s. 19). Aktarlar Çarşısı, kuzey ve güney olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Kanatlar, doğu-batı doğrultusunda uzanır vaziyetteki dükkânların yan yana sıralanması ile teşkil edilmiştir. Çarşı yer yer tek katlı, ama büyük oranda dükkânların üst katında konut yapıları ile ilişkilendirilmiştir. Bazı noktalarda dükkânların üzerinde üç katlı konutlar dikkat çekmektedir.

Şekil 16. Aktarlar Çarşısı Plan ve Görünüşleri (E. Yeşilbaş, 2017, s.20)

Fotoğraf 32. Aktarlar Çarşısı Kuruluş ve Düzeni (E. Yeşilbaş)

1.5.1.3. Abbaralar

Abbaralar, tonozlu bir koridor olup tonozun alt tarafından kent sakinlerinin geçişlerini sağlar. Abbaralar, sokağı kullanan insanların yazın sıcaktan, kışın da soğuktan korunmak amacıyla sokakta soluklanmaya imkân tanıyan yapılanmalardır. Abbaralar hayatın, sokak içinde var olan, büyüyen ve gelişen yaşamların kesintiye uğramaması için icat edilmiş bir çözüm yoludur. Sokakların üstlerinde yer alan abbaralar, üst tarafında mülk sahibinin tasarrufuna bırakılırken aynı zamanda birtakım düzenleme ile ev sahiplerine ayrıca bir mekân yaratmış olur. Abbara kamusal bir alanda, kamu adına ve kamu yararına, şahsiyete mahsus bir pratiktir. Abbaralar genel olarak aynı aileye mensup ya da 1. derece yakın akrabaların olduğu konutlar arasında görülmektedir. Mardin kent mekânında üretilen abbara türü yapılar, İslam inşa hukukunun uygulamada olduğu birçok İslam kentinde karşımıza çıkmaktadır. Mardin’de 55 adet abbaranın varlığı bilinmektedir (Erdal, 2020). Abbaraların sayıca fazla olması şehrin yamaca kurulu kent planı ve topoğrafyası ile de alakalıdır. Abbaralar ile ilgili bu bölümün yazımında Zekai Erdal’ın Mardin Abbaraları isimli kitap çalışmasından faydalanılmıştır.

Harita 28. Yönetim Alanındaki Tescilli Abbaralar

Abbaraların her birini ayrı ayrı tanıtmak mümkün olmayacağından derli toplu genel mimari özellikleri ile bilgi vermek daha sağlıklı olacaktır. Abbaralar, moloz, kabayonu ve kesme kireç taşlarıyla inşa edilmiş olmalarıyla birlikte içten veya cephelerde sıva ve badana yapıldığı da görülmektedir. Sokak yönelişlerine göre kırılma ve şekilsel olarak düzgün olmayan formların ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Abbaralar, sivri veya yarım daire kemerlerle sokaklara açılmaktadırlar. Bir sokağın yönelimine bağlı olarak birkaç abbaranın bulunduğu durumlar

olduğu gibi birbirini dik kesen sokak yönelimlerinin kesiştiği noktalarda da inşa edildikleri görülmektedir. Abbaraların örtü sistemi ise beşik, çarpraz, beşik-çarpraz, düz dam-beşik tonoz çeşitlemeleri ile uygulanmıştır. Abbaraların üzerinde bulunduğu sokaklar eğimli, düz, hem düz hem de eğimli, merdivenli olabilmektedir. Bu yapıların üzerinde oda, ıslak hacim, cami, ticaret yapısı, teras gibi fonksiyonlara sahip birimler üretilmiştir (Erdal, 2020).

Fotoğraf 33. Debelen Sokak'taki Abbara (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 34. Gül Mahallesi'nden Abbara Örneği (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 35. Medrese Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal)

Fotoğraf 36. Savurkapı Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal)

Fotoğraf 37. Savurkapı Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal)

Fotoğraf 38. Çabuk Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal)

Fotoğraf 39. Şar Mahallesi'nden Abbara Örneği (Z. Erdal)

1.5.1.4. Dini Yapılar

Tarihsel kayıtlardan takip edilebildiği kadarıyla Mardin'in kale dışında gözlemlenebilen kurucu mekân üretimi ibadethanelerle ilişkilidir. Bu ibadethanelerin ilk türünü ise tapınaklar teşkil etmektedir. Söz konusu kurucu mekân, zaman içinde inşa edilen farklı mezheplere özgü kiliselere dönüşerek yerleşme karakterini Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar korumuş ve kentin Hıristiyan yerleşmesinin en yoğun bölgesini oluşturmuştur.

Kale eteğinde kurulan kentsel yerleşimin İslami dönemde kurucu mekân üretiminde en belirgin anıtları camilerdir. Camiler, kentsel mekân üretimi ile üretilen mekâna ilişkin koordinat belirlemede temel anıtlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu durum esasen İslam şehirlerinin tamamında görüldüğü üzere; cami merkezli kentsel mekânların yerleşimi ile geleneksel dokuya farklı bir boyut kazandırmıştır.

Kent mekânının şekillenmesinde cami inşası, çok geç bir tarih olmakla birlikte en erken 11. yüzyılın başlarına dayandırılmaktadır (Minorsky, 1997, s. 321). Nitekim 11. yüzyılın başında Mardin Mervani hükümdarı Nasrüddevle tarafından inşa edilen camilerden bahsedilmektedir. Ancak bunlardan hangilerinin Artuklulara ulaştığını bilemiyoruz.

Artuklularda yapılar topluluğu şeklinde inşa edilen külliyele birlikte müstakil bağımsız birer eser olarak inşa edilen yapıların sayısı da oldukça fazladır. Bu yapılar şehrin belli noktalarında ihtiyaca binaen farklı zamanlarda imar edilen manzume özelliğine sahiptir (Harita 29).

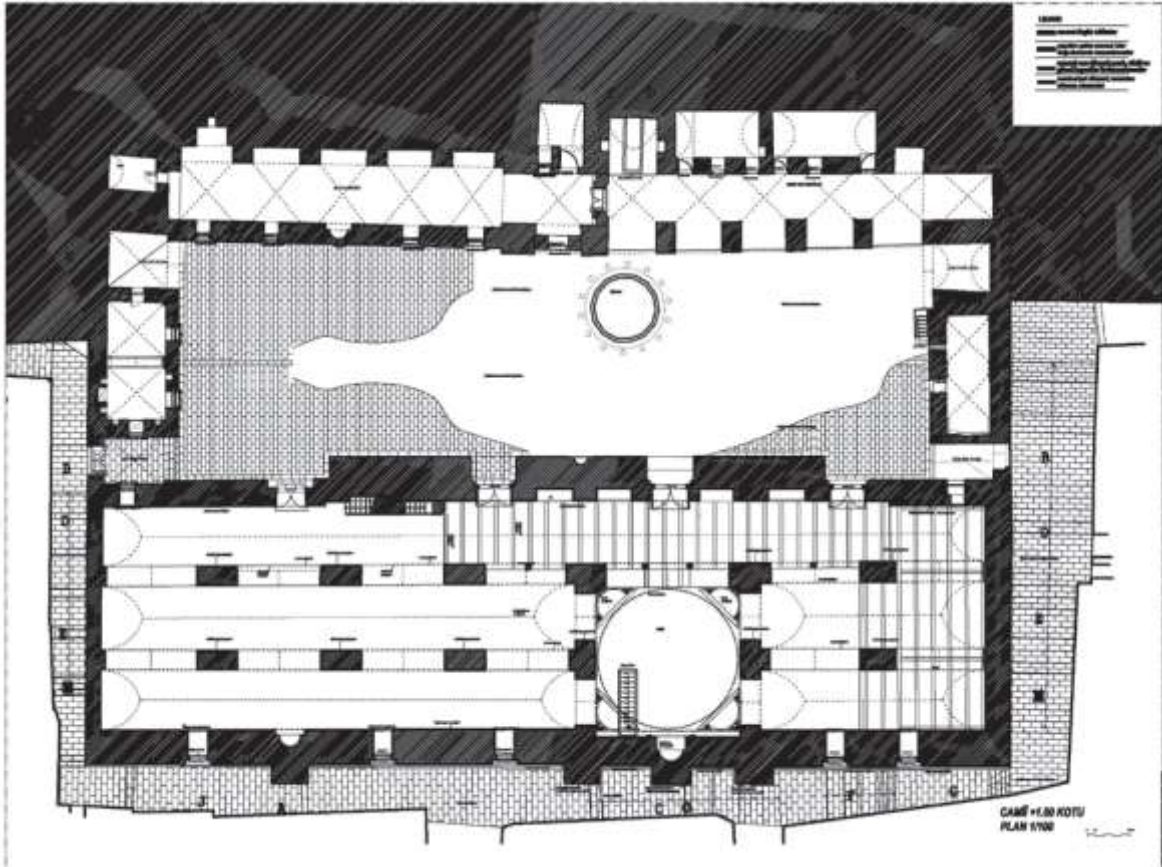

Harita 29. Yönetim Alanındaki Dini Yapılar

yeni ve eklektik bir üslubu yansıtır. 11. yüzyıl içerisinde yapıldığı kabul edilen yapı, bugünkü mevcut formunu 1967-1968 de almıştır (Altun 1978, s. 61).

Mardin Ulu Cami, eğimli arazi doldurularak düzenlenmiş bir alan üzerine doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayacak şekilde kurulmuştur. Mihrap önü kubbeli enine gelişme gösteren bir formda olan yapı, revaklı açık bir avluya sahiptir. Doğu ve batı da olmak üzere avluya iki yönden giriş yapılabilmektedir. Avluda ana mekânın güneyinde bir eyvan ve bu eyvanın içerisinde bir selsebil bulunur. Eyvanın doğusunda bir revak dizisi ve avlunun ortasında bir şadırvan bulunur. Avludan harim bölümüne sivri kemerli dört giriş kapısı bulunmaktadır.

Ana mekân, üzeri beşik tonozla örtülü, sivri kemerlerin oluşturduğu üç sahından oluşmaktadır. Mihrap önü, yapının beden duvarıyla birlikte dört büyük payenin taşıdığı bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen kubbe, dıştan dilimli formda çift cidarlıdır.

Şekil 17. Ulu Cami Planı (DVBM Arşivi)

Fotoğraf 40. Ulu Cami Üstten Görünüm (E. Yeşilbaş)

Harimde iki mihrap bulunur. İstiridye kabuğu şeklinde bir kavsara ile sonuçlanan iki kademeli bir niş şeklinde düzenlenmiştir. Üzerinde sonradan yapıldığı düşünülen üçgen bir alınlık bulunur. Mihrap nişi iri rumi motiflerle bezenmiştir. İkinci mihrap, daha küçük olup, iki kademeli sade bir form ile ana mihrabın kuzeyinde yer alır.

Caminin XII. yüzyıldan günümüze kadar bazı bölümleri özgünlüğünü koruyarak ulaşmışken bazı bölümlerinin büyük değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. Anıtın harim bölümü bütünlüğünü koruyabilmiştir. Bugün sadece 5 göz kalan revakların 15. yüzyıl başında Timur yıkımları ile değişikliğe uğradığı söylenebilir. Bu yıkımlardan çift minareli düzen de nasibini almıştır.

Camiye yapılan müdahalelerin çoğu Osmanlı dönemine aittir. İlk Osmanlı dönemi minaresi XVI. yüzyıl sonunda yapılmış, 1888'de yıkılan bu minare yenilenmiştir. Cami avlusunun kuzeyi ve batı tarafı 18. ve 19. yüzyıl dönem onarımları sonucu günümüzdeki şeklini almıştır. Avlunun doğu kanadı, cami hariminin kuzeyindeki istinat duvarı, harimdeki ahşap mahfil kat ve minare Osmanlı dönemi ekleridir. Avludaki şadırvan ve harimin raspalanan sıvaları, damın beton şapı, erken Cumhuriyet dönemi müdahalelerindedir. Dama taş kaplanması, ahşap mahfil katının sökülmesi, şadırvanın betonarme saçağının kırılması ise 2010 onarımı müdahalelerindedir.

Fotoğraf 41. Ulu Cami Minaresi (E. Yeşilbaş)

Tartışılan kubbesinin ilk inşa döneminde karakteristik bir özellik olarak yapıldığı muhtemeldir. Analogik değerlendirmeler neticesinde kendinden 100-150 yıl sonra Mardin'deki medreselerin aynı dilimli kubbeye ve kible önü üçlü payanda düzenine sahip oldukları görülür. Yapı üzerinde tespit edilen kitabelerin farklı yerlerde ve farklı yazı karakterlerine sahip olması bir anlamda eserin tarihsel gelişimini üzerinde taşıdığını göstermektedir. Kitabelerden eserin çok sık onarım geçirdiğini ancak, plan bazında ve strüktürel anlamda büyük bir değişikliğe uğramadığı söylenebilir. Eserin erken dönem restitüsyonuna dair, avluyu çevreleyen tek kat revaklı bir düzene sahip olduğu; Osmanlı döneminde ise alt kat revakların bir kısmının kapatılıp farklı işlevlere hizmet ettiği, üst kata ek revaklar yapıldığı, minarenin iki kez yenilendiği ve harimin her zaman bütünlüğünü koruduğu söylenebilir (Çağlayan, 2018).

Fotoğraf 42. Ulu Cami orta sahnını ve payeler (E. Yeşilbaş)

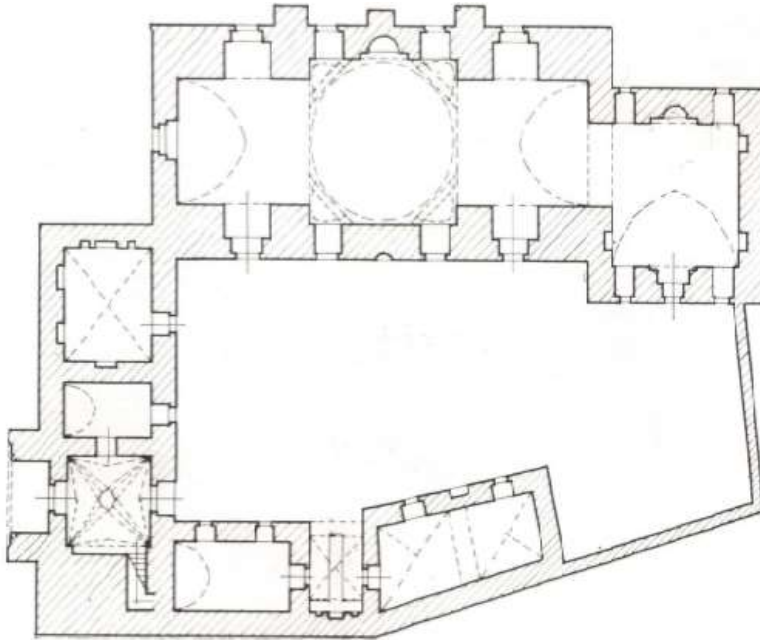
Melik Mahmut (Bab'us Sor–Savurkapı) Cami: Kentin doğusunda, Savurkapı'ya giden yolun kuzeyindedir. Ahmed bin Sultan el Melik es Salih tarafından yaptırılmış, ancak yapının mimarının kim olduğu bilinmemektedir (Altun, 1978, s. 110). Yapının taç kapısında bir şerit kitabesi mevcuttur. Ancak kitabenin bazı kısımları tahrip olduğu için hem tarihi hem de banisi hakkında farklı söylemlerle karşı karşıya kalmakla beraber yapının 14. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yapıldığı bilgisi öne sürülmüştür. Kitabeye dayanarak 1363-1364 tarihini vermek mümkündür (Altun, 1978, s. 110).

Bir avlu etrafında yer alan mimari oluşumun harimi, merkezi kubbeli ve kubbenin iki yanında sivri tonozlarla örtülmüş bir mekândan kuruludur. Harimin batısında, kare planlı bir türbe mevcuttur. Ancak bu türbede günümüzde hiçbir mezar izi yoktur. Avlunun doğusunda portale bitleştirilmiş iki oda, kuzeyinde ise küçük selsebilli bir eyvanın iki yanında, birer oda daha vardır.

Üzerindeki kitabeden 1801 yılında eklendiği anlaşılan minare, kuzeydoğu köşede olup basit silindirik bir yapıdadır. Planı itibarıyla, biraz daha farklı öğeler barındırmakla birlikte, enine gelişme gösteren Ulu Cami plan şemasının esaslarını taşır.

Fotoğraf 43. Melik Mahmut (Bab'us Sor - Savurkapı) Cami (M. Çağlayan)

Şekil 18. Melik Mahmud Camii Planı (A. Altun)

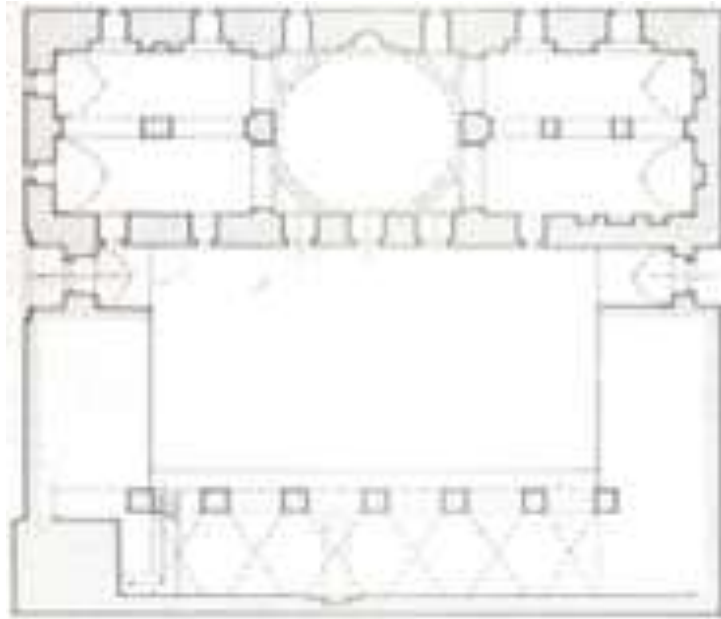
Fotoğraf 44. Melik Mahmud Camii Ana Mihrabı (E. Yeşilbaş)

Latifiye (Abdüllatif) Cami: Mardin Artuklu dönemi yapıları arasında taç kapı bezemeleri en iyi korunmuş eser olarak da bilinen Abdullatif Cami, Ulu Cami Mahallesi'nde, şehri doğudan batıya ikiye bölen ana caddenin güneyinde yer alır. Abdülgani Efendi'ye göre 1368/69, Ara Altun'a göre 1371 yapım tarihli caminin harimi, merkezi kubbeli ve kubbe yanlarında sivri tonozla örtülü iki sahnalı, ayaksız dikdörtgen bir mekânlardan oluşur. Harimin plan kurgusu Savurkapı (Melik Mahmut) Camisi'ne benzemektedir. Doğu taraftaki gösterişli bezemelerle süslenmiş partal, çok iyi korunmuştur. Avlunun doğusunda ve batısında yer alan mekânlar, birçok değişikliğe uğramıştır. Doğudaki mekân iki katlı olup üst katı boydan boya tonozla örtülüdür. Abdülgani Efendi'nin, Hülagü ya da Timur istilası sırasında yıkıldığını söylediği orijinal minaresinin yerine, 1845 yılında Musul Valisi Gürcü Mehmed Paşa tarafından bugünkü minare yaptırılmıştır Aydın vd., 2001).

Kitabelerine göre 1368/69 ya da 1371'de bitirilen caminin banisi Melik Salih ve Melik Muzaffer'e hizmet etmiş olan Vezir Abdüllatif'tir. Cami, Mardin'de Artuklu Beyliği döneminde bir vezir tarafından inşa edildiği bilinen tek yapıdır. Doğu tarafındaki yeni taç kapı, 2004 yılında Mardinli taç ustası merhum Yusuf Kızır tarafından inşa edilmiştir.

Fotoğraf 45. Latifiye (Abdülhatif) Cami (M. Çağlayan)

Şekil 19. Latifiye Camii Planı (A. Altun)

Fotoğraf 46. Latifiye Camii Harimi (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 47. Latifiye Camii Taç kapısı (E. Yeşilbaş)

Şeyh Çabuk Cami: Şeyh Çabuk Mahallesi'nde, şehir merkezinden Diyarbakırkapı'ya doğru giden yolun güneyindedir. Yapım tarihi belli olmamakla birlikte, 15. yüzyılda bugünkü kimliğini kazanmış olma olasılığı yüksektir. Sürekli onarım geçirmiş olan yapının 19. yüzyıldaki onarımlarıyla ilgili olarak Abdülgani Efendi, 1843 ve 1873 tarihlerini vermektedir. Bahçe kapısındaki kitabe 1843 tarihlidir. Geniş bir dikdörtgen alanı kaplayan cami, doğu- batı doğrultusunda yayılan yamuk bir plana sahiptir. Cami oldukça geniş bir sahaya yayılmış olup girişin güney tarafında bulunan çapraz tonozla örtülmüş mekânın, türbe ya da zikir yeri olması muhtemeldir. Avlu da harim ile birlikte batıda eyvanlı girişi olan abdest alma yeri ve çapraz tonozla örtülü oda yer alır. Harimin örtü düzeni, yapının geçirdiği onarımları ele vermektedir. Harim, enine uzun beşik tonozla örtülü iki sahından oluşmaktadır. Harimin güneydeki sahininin doğu kısmında iki sıra çapraz tonoz, diğer bölümlerinde ise beşik tonoz ile örtülü olduğu görülür. Bu da yapının aslında yan yana ve arka arkaya çapraz tonozlarla örtülü olduğu düşüncesini kuvvetlendirir (Altun, 1971, s. 49). Caminin güney duvarında iki adet sadece taş malzeme ile oluşturulan mihrabı bulunur. Ana mihrap iki kademe olarak meydana gelmiş ve iki küçük sütüncesi bulunmaktadır. Minaresi 1969 yılında eklenmiştir.

Fotoğraf 48. Şeyh Çabuk Cami (M. Çağlayan)

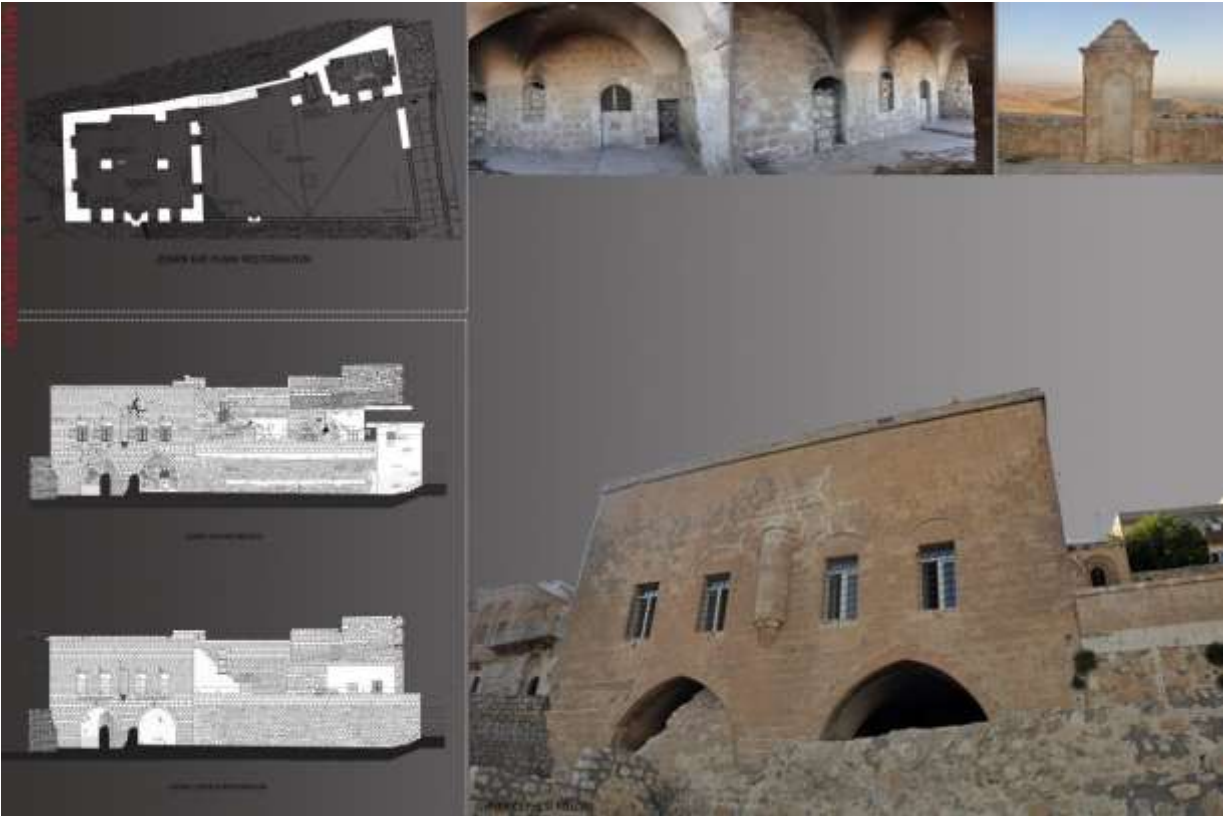

Fotoğraf 49. Şeyh Çabuk Camii harimi (E. Yeşilbaş)

Molla Halil (Süleyman Paşa) Cami: Şehidiye Mahallesi'nde olup ana caddenin güneyindedir. Bir kısım araştırmacı camiye 14. yüzyıl ile tarihlendirse de Mardin, 18. yüzyılın son çeyreğinde idari olarak Bağdat vilayetine bağlanmıştır. Dönemin Bağdat Valisi Süleyman Paşa 1781 yılında bu camiye inşa etmiştir (Abdülgani Efendi, 1999). Kesme taş malzeme ile oluşturulan cami, dikdörtgen bir alanı kaplamış ve orijinalliğini çoğunlukla kaybetmiştir. Caminin harimi, eski biçimini ve görünümünü korumaktadır. Zemin katta muhtemelen daha önceden bir ev ve abbara bulunan cami yüksekçe bir duvara sahiptir. Cami genişçe bir avlu ve selsebile sahiptir. Selsebil avlunun kuzeyinde çapraz tonozlu bir eyvan şeklindedir. Caminin girişi kuzeybatıda, üç dilimli kemer ile oluşturulan küçük sade bir kapıdan sağlanır. Caminin avlusunda güneye bakan duvardan yüksekçe inşa edilmiş bir mihrabiye yer alır. Geç dönem eklentisi olduğu belli olan mihrabın kavsarası istiridye kabuğu motifindedir. Üstü ise kademeli şekilde yükselerek örtülmüştür. Mardinli Çağlayan Ailesinden Molla Halil isimli din adamı 19. yüzyılda bu camide yarım asırdan fazla süre imamlık yaptığı için zamanla cami onun adı ile anılmıştır. 2019 yılında restore edilen caminin alt katında revaklı bir abbara mevcuttur.

Fotoğraf 50. Molla Halil (Süleyman Paşa) Cami (M. Çağlayan)

Şekil 20. Molla Halil Cami rölöve ve fotoğrafları⁵

⁵ Url: <http://www.artuklumimarlik.com.tr/molla-halil-camii-mardin/> (Erişim tarihi: Şubat 2022)

Hamidiye (Şeyh Zebun) Cami: Melik Mahmut Camisi'ne gelmeden önce, Savurkapı Mahallesi'ne giden yol üzerindedir. En erken tarihlenebileceği dönem 15. yüzyıldır. Camide, bir yazıttan anlaşıldığına göre 1882/83 tarihinde onarım yaptırıldığı bilinmekte, onarımı yaptıranın da "Şeyh Hamit Efendi" adında bir kişi olduğu ileri sürülerek caminin adının buradan geldiği düşünülmektedir. Dikdörtgen bir plana sahip caminin ana caddeye bakan giriş kapısı abdesthanelerin de yer aldığı küçük avluya açılır. Doğuda yer alan çapraz tonozlu basık kemerli bir mekândan sonra asıl avluya girilir. Avlunun kuzeyinde, revak olduğu anlaşılan fakat bugün kapalı bir mekâna dönüştürülen, geniş iki kemer açıklıklı mekân yer alır. Kapatılan eyvanların ilkinden giriş yapılan revaklı bölüm çapraz tonoz ile örtülüdür. Bu kısmın ilerisinde, caminin batısında basit bir giriş kapısı harime açılır. Harim, çapraz tonoz ile örtülü tek sahnin ve mihrap önü kubbesinden meydana gelir. Kubbeli bölüm ile bağlantı ise sivri bir kemer ile sağlanır. Çapraz tonozlu mekân ayrıca Şeyh Zebun'a ait olduğu söylenen türbenin bulunduğu tek sahninli beşik tonozlu mekâna geçişi sağlar. Burada kuzeyde cephesinde caddeye açılan bir kapı ve güneyde ise pencere açıklığı yer alır. Kırmızı-beyaz taşlardan sade bir düzenleme ile oluşturulmuş mihrabın her iki tarafında birer adet pencere açıklığı mevcuttur. Mihrap nişi üç sıra renkli taş içerir ve iki sütunce ile desteklenmiştir.

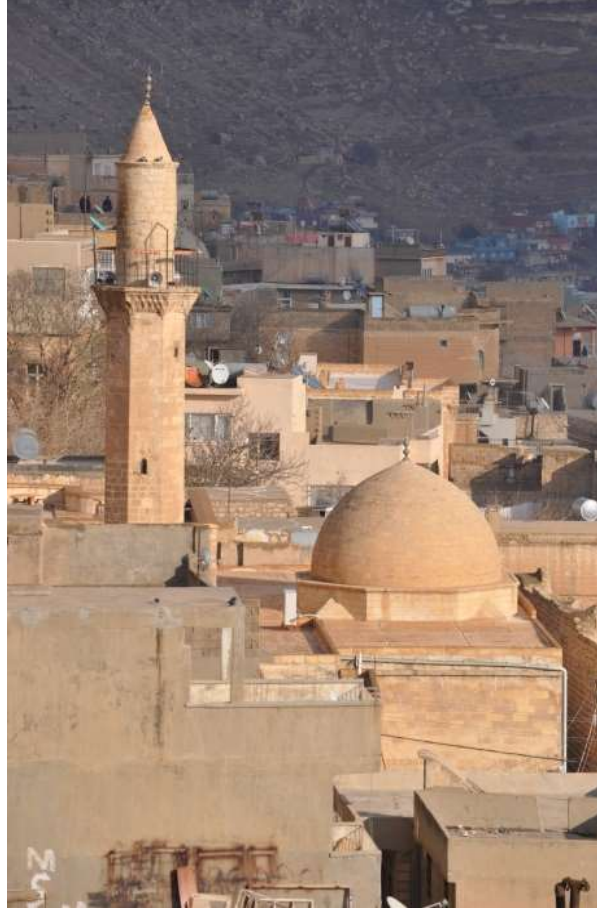

Fotoğraf 51. Hamidiye Cami (M. Çağlayan)

Fotoğraf 52. Hamidiye Cami harimi (E. Yeşilbaş)

Reyhaniye Cami: Çarşı içinde, Ulu Cami ile Şehidiye Medresesi arasında bulunan camide, mevcut üç ayrı yazıttan ikisinde tarih okunabilmektedir. Bunların birinde Hicri 1217 (Miladi 1802/3) ve ikincisinde H. 1307 (M. 1888/9) tarihleri görülmektedir. On altıncı yüzyıla ait tapu tahririnde, yapıya ait gelirler kaydedilmiştir. Abdülgani Efendi de 1757/8 tarihinde Ahmet Paşa kızı Adile Hanım'ın bu isimde bir mescit yaptırdığından bahsetmektedir. Abdülgani Efendi'nin verdiği bilgi, Sözen'e göre onarımla ilgili olabilir. Yine Sözen'e göre, caminin 15. yüzyılda ya da 16. yüzyılın başlarında yapılmış olması mümkündür. Cami hariminin planı, esas itibarıyla Ulu Cami plan şemasına benzemektedir. Alt katının güney tarafında, sokağa açılan beş dükkânı vardır. Üst katın batısında, taş döşeli dar bir avlu, avlunun kuzeyinde selsebilli beşik tonozla örtülmüş bir eyvan, eyvanın doğusunda eyvana bitişik bir oda, odanın yanındaki merdivenden geçilen minare, avlunun güneyinde mihrap bulunan yazlık namazgâh bulunur. Caminin harimi, ortadaki dört ayakla birbirine bağlanmış, sivri kemerlerin örttüğü uzun iki mekân ile güneydeki sahnin ortasında yer alan, mukarnas dolgulu tromp geçişli bir kubbeden oluşmaktadır (Aydın vd., 2001).

Fotoğraf 53. Reyhaniye Cami (M. Çağlayan)

Fotoğraf 54. Reyhaniye Camii sahnınlar ve payeler (E. Yeşilbaş)

Şeyh Muhammed Ez-Zerrar Cami: Necmeddin Mahallesi'nde, yeni caddenin güneyinde, mezarlık tepesinin arkasında bulunan caminin ilk yapım tarihi ve yaptıranı bilinmemekle birlikte, 1518 tahririndeki “Evkaf-ı Şeyh Mehmed bin Avkar be cihad-i mescid” şeklindeki vakıf kaydından, yaptıranın, adı geçen şeyh olduğu düşünülmektedir. Vakıf geliri, aynı tahrirde Şücaiye Hamamı kirasına bağlanmıştır. Şeyh Mahmud Oki adına vakfiyesi 16. yüzyılda mevcuttur (Aydın vd., 2001). Bugünkü cami kapısındaki kitabeye göre H. 1326/ M. 1908-9 yılında, mihrabındaki kitabeye göre de H. 1325/ M. 1907-8 yılında Şeyh Muhammed Ali Ensârî tarafından yeniden yaptırılmıştır. Caminin alt katında eski türbe odaları mevcuttur. Bu kat camiden çok daha eskidir. Türbe odaları bölümüne doğuya bakan bir kapıdan girilir. Mardin'deki yapılar içinde en yeni görünümüne sahip olan bu yapı, kesme taştan yapılmış dikdörtgen bir harime sahiptir. Harim, iki kalın payeyle ikiye bölünmekte ve bu bölümler iki yana sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Mihrap önü, ortası basık bir kubbeye örtülüdür. Yerel inanışa göre türbesi burada bulunan sahabe-i kiramdan Muhammed Zırrar; Hz. Ali'nin sütkardeşidir. Yapı 1950'lerde Mehmet Ensari tarafından onarılmıştır. 2003 tarihinde camiye minare eklenmiş ve çevre düzenleme çalışması Hacı Behiye Otrakçier hayratına evlatları tarafından yapılmıştır.

Fotoğraf 55. Şeyh Muhammed Ez-Zerrar Cami ve Mezarlığı (M. Çağlayan)

Kuseyri Cami: Eminateddin Mahallesi'nde, evlerin arasında konumlanmıştır. Yapının kitabesinde 1559-60 tarihi yer alır, kitabe bu yapıya ait ise 16. yüzyıl Osmanlı yapısı olduğu kabul edilebilir. (Altun, 1971, s. 52). Cami, dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Avluya geçiş birkaç basamak yükseğe sonradan inşa edilen sade, demir parmaklıklı bir kapıyla sağlanır. Girişin hemen sağında, aşağıda çeşmesi olan bir eyvan yer alır. Cami iki mekândan kuzey

tafta küçük olanı tek sahınlı beşik tonozlu olarak tasarlanmış, bugün için derslik olarak kullanılmaktadır. Yalnızca kuzeyde iki niş ve bir pencere açıklığından oluşur. Avlunun doğusunda yer alan harim bölümü ise biraz daha uzun olmakla birlikte yine beşik tonoz ile örtülü tek sahınlı, doğu ve batı duvarında birer pencere açıklığından, güney duvarında ise ortada alçak ve sade mihrap nişi, yanlarında ise birer pencereden oluşur.

Fotoğraf 56. Kuseyri Cami Güney Cephesi ve Çeşmeli Eyvanı (E. Yeşilbaş)

Şeyh Mahmut Türki (Zeyd) Cami: Necmeddin Mahallesi'nde yer alan caminin tam tarihi bilinmemekle birlikte 15. yüzyıl yapısı olduğu varsayılır. Küçük bir mescid görünümündeki cami yalnızca harim kısmından meydana gelmektedir. Dıştan bir konut görünümüne sahip yapının girişi, batı duvarında yer alırken bugün kuzeybatı köşesindeki açıklık girişi sağlamaktadır. Giriş kapısı ilk olarak beşik tonozlu abdest mekânına açılır. Buradan caminin harim kısmına geçilir. Caminin harim kısmı, beşik tonoz ile örtülüdür ve iki adet kalın paye ile bölünmüştür. Derin bir niş ve onu içine alan sivri kemerli basit bir mihrabı ve mihrabın iki yanında birer penceresi bulunur. Nişin hemen üstünde ise sonradan ilâştirilen bir kitabe görülür. Güney sahının batısında da yine geç döneme ait olan, kesme taştan yapılan minber dikkat çeker.

Fotoğraf 57. Şeyh Mahmud Türki Camii harim kısmı ve payeler (E. Yeşilbaş)

Hacı Ömer (Halife) Cami: Diyarbakır Kapısı'na doğru, 1. Caddenin güneyinde, konutlar arasına konumlanmıştır. Kitabesi bulunmayan caminin tam tarihi bilinmemekle birlikte kuzeybatıdaki dikdörtgen kısmın tonozunda 1137 tarihi yazılıdır. Sivanın altından kabartma olarak belirtilen bu tarih 1724/25'i verir (Altun, 1971, s. 61). Avlusu ve sonradan inşa edilen ekleri ile birlikte dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Moloz taştan oluşturulan cami, küçük bir mescid veya tekke görünümündedir. Caminin avlusuna giriş doğudan sağlanır. Harime ise, harimden daha yüksekte kalan kuzeydeki birkaç basamaklı merdiven ile geçilir. Harim bölümü beşik tonoz ile örtülü tek sahından ve batı ucundaki iki farklı mekândan meydana gelir. Beşik tonoz ile örtülü bu mekânlardan güneydekinde bir türbe yer almaktadır. Kuzeydeki ise avluya çıkışı olan bir başka mekândır. Cami duvarları ve mihrap bugün yarıya kadar ahşapla kapatılmıştır.

Fotoğraf 58. Halife Ömer Cami harimi (E. Yeşilbaş)

Pamuk (Şeyh Mehmet Dinari) Cami: 1. Caddenin güneyinde, Kız Meslek Lisesine çıkış sağlayan merdivenlerin karşısında konumlanmıştır. Caminin batısındaki pencerenin üzerinde içten, bozuk bir kitabede 1238 (1822/23) ya da 1338 (1919/20) gibi bir tarih yer alır (Altun, 1971, s. 62). Ayrıca alttaki mahzen kısmında bulunan yağ küpleri 15. yüzyıl civarında inşa edilmiş bir Bizans şapeli olma ihtimalini düşündürmektedir (Altun, 1971, s. 62). Cami dikdörtgen bir alana yayılmış ve kesme moloz taşla inşa edilmiştir. Harim kısmına giriş kuzeyden, ana caddede yer alan kapı açıklığı ile sağlanır. Harim, iki beşik tonoz ve ortada bir çapraz tonozlu mekândan meydana gelir. Mihrap, çapraz tonozlu mekânın ortasına oturtulmuştur. Batıda, girişten hemen sonra gelen ve diğer kısımlarla bir sivri kemer ile ayrılan çapraz tonozlu bir giriş kısmı bulunur. Yapıya sonradan eklenen mahfil dar olan ana mekânı daha fazla daraltmıştır. Yapının neredeyse tüm süsleme detayları sonradan eklenmiştir. Mihrap nişi, portal ve batı duvarının dış cephe süslemeleri daha çok geometrik ve bitkisel motiflerle oluşturulmuştur.

Fotoğraf 59. Pamuk Dinari Cami Cephe Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Arap Cami: Savur Kapı'ya giden yolun güneyinde konumlanmıştır. Tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte 19. yüzyıl kayıtlarında yer aldığı bilinmektedir (Altun, 1971, s. 63). Dikdörtgen planlı, beşik tonoz ile örtülü, boyalı ve sıvalı basit bir yapıdır. Yalnızca iki pencere açıklığı, birkaç nişi ve fayansla kapatılmış bir mihrabı bulunmaktadır. Harime giriş bugün için batıdan sağlanmakla beraber kuzeybatıda bulunan genişçe açıklığın sonradan kapatılan giriş olması muhtemeldir.

Fotoğraf 60. Arap Cami Avlusundan Görünüş (E. Yeşilbaş)

Şeyh Libben Cami: Gül Mahallesi'nde yer almaktadır. Caminin kitabesine göre 1300 yılında inşa edilmiştir. Dikdörtgen bir alana oturtulan camiye giriş, doğuda yer alan dikdörtgen biçimli geçiştan sağlanmaktadır. Bu girişin üst kısmında Arapça yazıt bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı harim mekânı, tek sahından oluşmaktadır. Mekânın güney duvarında yarım daire kemerli, iki dilimli sivri kemer içine alınan mihrap nişi yer almaktadır. Harim mekânın doğusunda Şeyh Lübban'a ait mezar bulunmaktadır. Çeşitli biçimlerde pencere açıklıkları bulunan cami, içten beşik tonozlu dıştan düz dam şeklinde yapılmıştır.

Fotoğraf 61. Şeyh Libben Cami Avludan Görünüş (E. Yeşilbaş)

1.5.1.4.2. Zaviye ve Türbeler

Mardin'de özellikle Akkoyunlu döneminde şehir dışı sayılabilecek merkezden uzak noktalarda zaviye ve medreseler gibi yapıların inşa edildiği görülmektedir. Hamza-i Kebir Zaviyesi, Cihangir Bey Zaviyesi, Kasımiye Medresesi Akkoyunlular Döneminde inşa edilen eserlerden bazılarıdır. Bu tür yapılar, Akkoyunlu devletine ait kolonizasyon görevi yüklenen yapılar olarak kabul edilmektedir (Altun, 2005, s. 167). Bu durum tıpkı Erken Osmanlı döneminde zaviyeli yapılar gibi Türkmen aşiretlerinin buralara yerleştirilmesi siyaseti ile açıklanabilir (Sözen, 1981, s. 211). Kentlerin sistemli bir gelişim göstermesinde etkili olan bu yaklaşım, birçok Anadolu şehrinde görülmektedir. Özellikle Diyarbakır'da surlarla çevrili kentin sur diplerine inşa edilen camii, medrese, mescid gibi yapıların etrafında gelişen sistemli bir mahalle dokusu oluşmuştur. Buna karşın Mardin'de zaviye ve medreselerin etrafında sistemli bir mahalle oluşumu ile karşılaşmamaktayız. Kasımiye Medresesi (Akkoyunlu döneminde tamamlandığı kabul edilirse 15. yüzyıl), Hamza-i Kebir Zaviyesi (15. yüzyıl ikinci çeyreği), Cihangir Bey Zaviyesi (15. yüzyıl ortası), Hamza-i Sagir Zaviyesi (15. yüzyıl üçüncü çeyreği), Şeyh Kasım Halveti Türbesi, Akkoyunlu eserleri arasında zikredilebilecek yapılardır.

Hamza-i Kebir Zaviyesi: Anayol Caddesi, Savurkapı Mahallesi'nde, Meydanbaşı yakınlarında, yolun güney kanadında yer almaktadır. Eser 158 ada, 2 parsel numarası ile kayıtlıdır. Batısında M.E.B. Cemil Tutaşı Eğitim Uygulama Okulu ve İş Eğitim Merkezi, kuzeyinde Vali Ozan Caddesi, doğusunda bir konut, güneyinde ise Yeni Yol Caddesi yer almaktadır. Dört yöne bakar vaziyette prizmal bir kütle teşkiliyle inşa edilmiştir. Eserin, vaktiyle bir zaviye topluluğu içinde yer aldığı bilinmektedir (Göyünç, 1991, s.120; Altun, 2011, s.116). Kapı açıklığının üst tarafındaki duvar yüzeyinde dikdörtgen formda iki parça halinde bir kitabe yer almaktadır. Büyük oranda tahrip olan kitabe bugün okunamamaktadır. N. Göyünç 1932 yılında binanın baruthane olarak kullanılması sebebi ile yanına yaklaşma izni olmadığından A. Gabriel tarafından yalnızca 1435-1444 yıllarının belirtildiğini, kitabesinin tespit edilemediğini belirtmektedir (Gabriel, 1940, s. 38-39). İ. Artuk tarafından neşredilen kitabede inşa tarihi olarak H. 842/ M. 1438-39 yılları yer almaktadır Artuk, t.y.; Keleş, 2006, s. 71; Soyukaya vd., 2013, s. 132).

Hamza Bey, Ekim 1444'te Amid'de ölmüş ancak vasiyeti üzere Mardin'e defnedildiği kaynaklarda belirtilmektedir. Akkoyunlu Kara Yülük Osman'ın oğlu Hamza Bey'e (1435/36-1444/45) maledilen yapı türbe olarak inşa edilmiştir. Sultan Hamza'nın Ekim sonları 1444 yılında Diyarbakır'da öldüğü dikkate alınırca, eserin üzerindeki tarih ile ölüm tarihi arasında 6 yıl kadar bir zaman farkı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu eserin inşa tarihi Hamza Bey'in Mardin Valisi olarak görev aldığı H. 835/M.1432- H. 839/M. 1435 yıllarından sonra Akkoyunlu Beyliği'nin idaresini ele geçirdiği yılda (1438-1444) ölümünden önce inşa ettirmiş olduğunu kabul etmemizi gerekli kılmaktadır (Yeşilbaş, 2014, s.167). Önceden yapının içinde bulunan iki mezarın izi kaybolmuştur. İkinci mezar, 1890 yılında Mardin'de ölen Müşir Hidayet Paşa'ya aittir.

Eser, dört yöne uzanır vaziyette taşırılarak haçvari bir arsa üzerine, prizmal bir kütle teşkiliyle inşa edilmiş bir plana sahiptir. Sekizgen kasağa oturan dıştan nervürlü kubbe ile örtülüdür. Kubbenin her bir dilimi sağır kemerlerle hareketlendirilerek kasağa geçişi sağlanmıştır. Sekizgen kasağın dört köşeden üçgen çıkıntılarla çatıya doğru uzatıldığı görülmektedir.

Son onarımı, Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2020 yılında tamamlanmıştır. Şimdiki minare 2020 onarımı ekidir.

Fotoğraf 62. Hamza-i Kebir Zaviyesi (M. Çağlayan)

Hamza-i Sagir Zaviyesi: Savurkapı Mahallesi'nin doğusunda Hamza-i Kebir Zaviyesi'nin (Camisi) tam karşısındadır. Yapıdaki yazıt okunamamaktadır. Ancak Abdülgani Efendi, yapının 1474 tarihinde yapıldığını belirtmektedir. Haziredeki mezar taşında İbrahim Artuk tarafından 1444/45 tarihleri okunmuştur. Yapıya ait gelirler, 1526, 1540 ve 1564 defterlerinde kayıtlıdır. Bugün duvarlarının bir kısmı ayakta olan zaviye, özgünlüğünü kaybetmiştir. Yapının dışında, mütevazı bir mezar yer alır. İbrahim Artuk'un belirttiğine göre, bu mezar Akkoyunlu Cihangir Bey'in oğlu Emir Hamza'ya aittir (ölümü 1444/45). 1940'larda belediye, mescidi yıktırarak yerine elektrik santrali yaptırmıştır. 1967'de, yapının bir kısmında elektrik jeneratörü, bir kısmında soğutma havuzu ve bir kısmında da mazot deposu

bulunmaktaydı (Aydın vd., 2001). 2002 yılında onarım gören zaviyenin avlusu günümüzde kafeterya; güneye bakan bir oda ise mescit olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 63. Hamza-i Sagir Zaviyesi (M. Çağlayan)

Cihangir Bey Zaviyesi ve Türbesi: Kasımiye Medresesi'nin güneybatısındadır. Akkoyunlu Sultanı Cihangir'e (1444-1468) bağlanmaktadır. Diğer bazı yapılar gibi zaviye ve türbe halinde, iki işlev taşıması olasıdır. 1474-1478 yılları arasında Akkoyunlu Uzun Hasan'ı ziyarete giden Venedikli elçi Josaphat Barbaro, seyahatnamesinde içinde konakladığı bu zaviyeden bahsetmektedir. Güney cephesinin sağından, sivri kemerli bir girişi vardır. Kemerin içinde, bir Akkoyunlu damgası mevcuttur. 2007 yılına kadar yarısı yıkık ve metruk olan yapı, Diyarbakır Rölöve Anıtlar Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Yapı, çapraz tonozlu iki odadan oluşur. Giriş kapısından geçilince, kare bir mekâna gelinir. Bu mekânın batısından açılan bir kapı ile eskiden türbe olan ana mekâna geçilir. Buranın kible duvarında, dışa taşan bir mihrap bulunmaktadır.

Fotoğraf 64 Cihangir Bey Zaviyesi ve Türbesi (M. Çağlayan)

Şeyh Kasım Halveti Zaviyesi: Mardin’de Halveti Tarikatı’na ait olduğu bilinen tek zaviyedir. Yenikapı Mahallesi’ndedir. Bugün yıkık olan Yenikapı Hamamı’nın doğusunda, konut dokusunun arasındadır. Kesin yapılış tarihi bilinmemekle birlikte, Osmanlı döneminde inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Alt katta, beşik tonozla örtülü türbe odası ve üstte çapraz tonozla örtülü mescit kısmı vardır. Yapının güneyinde bir hazire, batısında ise yazlık namazgâh kısmı bulunur. Halkın söyleyişine göre, türbede bulunan iki mezardan birisi şeyhe diğeri ise kız kardeşine aittir.

Fotoğraf 65. Şeyh Kasım Halveti Zaviyesi (M. Çağlayan)

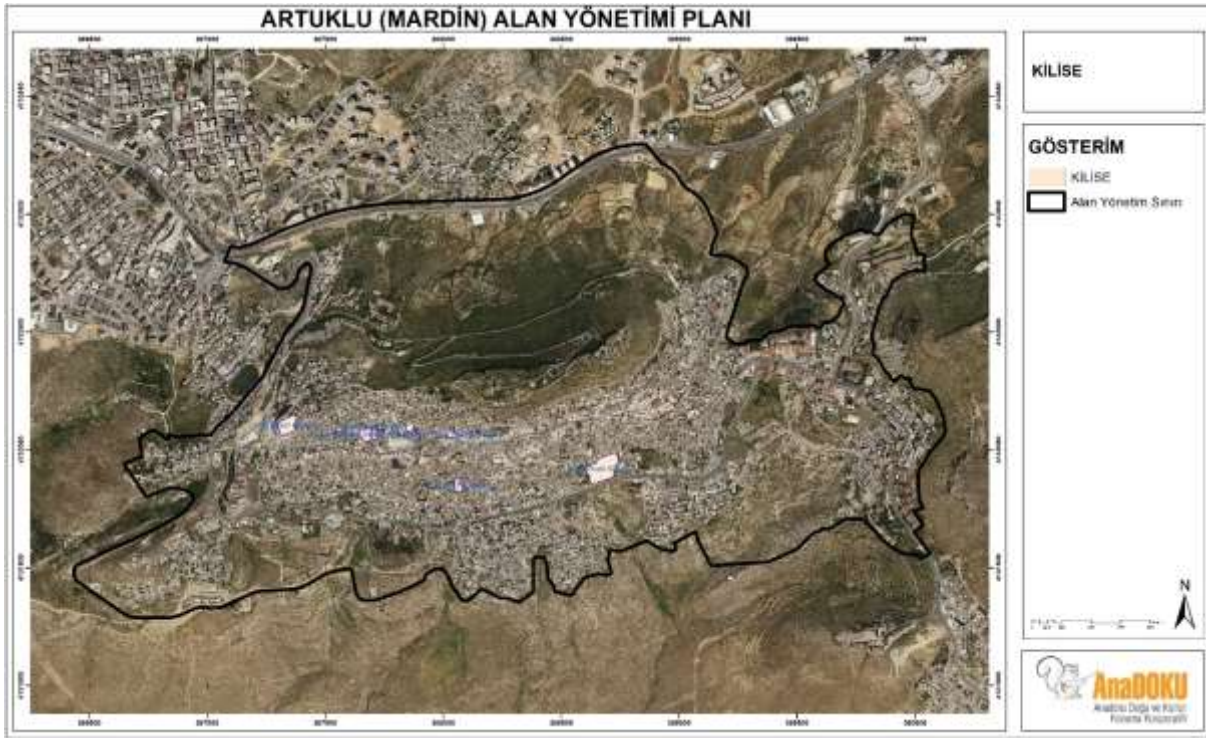
Şeyh Hamid (Hamidiler) Türbesi: Meydanbaşı'ndan Savurkapı'ya giden yol üzerinde, kentin doğu kısmındadır. Yapı topluluğunda, dört türbe ile bir mescit mevcuttur. Türbelerin yapımına, Şeyh Hamidi'nin ölümü ile (1880/81) başlanmış; ardından buraya, çoğu “şeyh” lakaplı olup aynı aileden olmak üzere, dokuz kişi gömülmüştür (Aydın vd., 2001). Mardin Artuklu ilçesi alan yönetim sınırları içindeki en yeni türbedir.

Fotoğraf 66. Şeyh Hamid Türbesi (E. Yeşilbaş)

1.5.1.4.3. Kiliseler, Manastırlar ve Sinagoglar

Kentte farklı dönemlerde inşa edilen kiliselerden bazıları bugün de varlığını sürdürmektedir (Akyüz, 2019; Çelik, 2014; Keser, 2002; Gülen, 2019, s. 93). Meryemana Kilisesi ve Patrikhanesi, Mor Behnam (Kırklar) Kilisesi, Mor Petrus ve Pavlos Kilisesi, Mor Yusuf Kilisesi (SurpHovsep), Mor Efrem Manastırı (Patrik CercisŞelhet 1884 yılında yaptırmıştır), Kırmızı (Kevork) Kilisesi, Mort Şimuni Kilisesi, Mor HürmüzdKeldani Kilisesi, Mor Mikhael Kilisesi, Protestan Kilisesi bunlardan bazılarıdır. Alan sınırları içinde Süryani Ortodoks, Süryani Katolik, Süryani Protestan, Ermeni Katolik, Keldani (Nasturi) mezheplerine ait mabetler ve Musevilere ait bir sinagog bulunmaktadır (Harita 31).

Harita 31. Yönetim Alanındaki Kiliseler

Kırklar (Kırk Şehit) Kilisesi (Mar Behnam ve Sara Kilisesi): Şar Mahallesi'ndedir. Süryani Kadim Ortodoks cemaatine aittir. Yapıya ilişkin olarak 6. yüzyıl tarihi verilmekte ise de yapıda bugüne kadar gelen Şemsilere ait bölüm, yapının daha eskiye gidebileceğine ilişkin işaretler verir. Adı “Kırk Şehit” ten gelmektedir. 12. yüzyıldan sonra, kiliseye bu adın verildiği söylenmektedir. Süryani azizlerinden Mar Behnam ve kız kardeşi Sara adına yapılmıştır. Doğu-batı yönünde, 12 ayak üzerine oturtulmuş kemerlerle taşınır. Yapı, düzgün kesme taşlarla örülüdür. 1704'te ve 1806'da onarım geçirdiğine ilişkin biri Süryanice, ikincisi hem Süryanice hem Arapça iki yazıt vardır. Kilisede beş sunak, beş giriş kapısı bulunmaktadır. Kilisenin mihrap nişini, etekten kaz ayaklarıyla başlayan mukarnaslar örtmektedir.

Kilisenin bugünkü kuzey ve güney nefleri sonradan eklenmiştir. Kilise kayıtlarına göre kuzey nefi, 1825'te Patrik IV. Gevargis zamanında, Mardin hâkiminden gerekli izinler alınarak yapılmış; bu değişikliğe bağlı olarak vaftiz bölümü, kuzeydeki yerinden alınarak güneye getirilmiştir. Bu işlem sırasında, kilisede 1799 yılında açılmış olan okula mahsus, ayrı bir kilise inşa edilmiştir. Bu kilise, Kırklar Kilisesi'nin güneydoğusunda, bitişik nizamdadır. Yörede, benzerine rastlanmayan tarzda yapılmış çan kulesi, okul kilisesinin güneybatısında olup on dokuzuncu yüzyıl eseridir (Aydın vd., 2001). Kilise, daimî olarak ibadete açıktır.

Fotoğraf 67. Kırklar (Kirk Şehit) Kilisesi (Mar Behnam ve Sara Kilisesi) (M. Çağlayan)

Mar Mihail Kilisesi (Burç Manastırı): Eminateddin Mahallesi'nin güneyinde, sur dışındadır. Süryani Kadim Ortodoks cemaatine aittir. Mardin'deki en eski kilise olduğu rivayet edilen yapının bodrum bölümünün, bir Şemsi tapınağı olduğu söylenmekte ve bu kısmın tarihi Miladi 189 olarak verilmektedir. Süryani kaynakları ise, kilisenin tarihini en erken 4. yüzyılın sonlarına götürmektedir. Ancak, çan kulesinin üzerinde yükseldiği burç 10. yüzyıla, manastırdaki tonozlu mezar odasındaki mezarlar 12. yüzyıla tarihlenmektedir. 1911 yılında, kilisenin batı cephesine üç bölüm daha eklenmiş; kilisenin içine kız çocuklar korosuna mahsus bir loca ile birlikte, kilisenin kuzeyine bir divanhane yapılmıştır. 1957 yılında, kilisenin orta bölümüne bir kduşkudşin (kutsal mihrap sunağı) yapılmıştır.

Kilisenin kuzeydoğusunda, azizlere ait üç mezar vardır. Bu mezarların bitişiğinde, dört köşeli bir burç ve üzerinde çan kulesi bulunmaktadır. Burcun batı cephesindeki yazıttan, buranın Miladi 961/62 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Çan kulesi ise 1885 yılında inşa edilmiştir. Burcun doğusunda, Meryem Ana adında, yapım tarihi bilinmeyen küçük bir kilise daha mevcuttur. Kentten uzak olan Mar Mihail Kilisesi'nde, ulaşımın zorluğu ve cemaatin giderek azalması sonucunda yılın sadece önemli günlerinde ibadet yapılmaktadır (Akyüz, 1998).

Fotoğraf 68. Mar Mihail Kilisesi (Burç Manastırı) (M. Çağlayan)

Mar Hürmüzd (Behirmiz) Kilisesi: Yapı alandaki tek Keldani (Nasturi) Kilisesi'dir. Şar Mahallesi'nde anayol üzerinde konumlanan kilisenin ilk yapım tarihi 6. yüzyıla götürülür. Yerel Süryani kaynakları, yapım tarihini 430 olarak vermektedir. 1552 yılına kadar Nasturilere ait olan ve Nasturi metropolitlik merkezi olarak kullanılan kilise, bu tarihten itibaren Keldani Katolik cemaatine geçmiştir. Kubbesi, dışardan sekizgen görünüm alan bir yapıdır. Kilisede yazıtlı iki metropolit mezarı vardır. Kilisenin yanında revaklı bir girişi olan, dış cephesi özenle tezyin edilmiş, bir divanhane binası bulunmaktadır. Divanhanenin içindeki şöminenin üzerinde, 1902 yılında yapılmış bir padişah tuğrası mevcuttur. Girişten geçilince, karşıya çıkan küçük avlunun kuzey tarafında, kilise kapısını örten bir revak görülür. Kapı, kubbenin güneyindedir. Kubbenin batısında, iki sıra payenin taşıdığı haç tonozlu bir bölüm uzanır (Akyüz, 1998). Ziyarete açık olan yapı, 2012 yılında Mardin Keldani Katolik Kilisesi Vakfı tarafından restore edilmiştir.

Fotoğraf 69. Mar Hürmüzd (Behirmiz) Kilisesi (M. Çağlayan)

Surp Kevork Kilisesi (Kırmızı Kilise): Ulu Cami Mahallesi'nde, Ermeni Gregoryen kilisesi olarak kurulmuştur. Altıncı yüzyılda yapıldığı ileri sürülmekte ise de 1780 tarihinde yapılan onarım sırasında ortaya çıkarılan bir taş üzerinde 420 yılında yapıldığı yazmaktadır. Halk arasında, "Bia'tül Hamra (Kızıl Kilise)" adıyla anılmaktadır (Alioğlu, 2003). Kilise bir yapı adasının tümünü kapsar. Kilisenin alt kotlarda bulunan müstemilatları bazı ailelilerce ev olarak kullanılmaktadır. Mardin Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı'na ait olan kilise ibadete ve ziyarete kapalı olup bakım ve onarıma muhtaçtır. Anıt; Europa Nostra ve Avrupa Yatırım Bankası Enstitüsü ortaklığında yürütülen ve Avrupa'da bulunan tehlike altındaki kültürel miras eserlerine dikkat çekmeyi amaçlayan "The 7 Most Endangered" programı kapsamında 2013 yılında tehlike altında bulunan kültür mirası olarak seçilmiştir. Europa Nostra Türkiye'den Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy, koruma projelerinin yapıldığını ve uygulama çalışmalarının tamamlanması için maddi destek gerektiğini dile getirmiştir (Alpan, 2016).

Fotoğraf 70. Surp Kevork Kilisesi (Kırmızı Kilise) (M. Çağlayan)

Mort Şmuni Kilisesi: Şehidiye Mahallesi'ndedir. Süryani Kadim Ortodoks cemaatine aittir. Bakımlı olan kilise, yılın sadece önemli günlerinde ibadete açıktır. 2005 yılında Mardinli hayırsever Özkök Ailesi tarafından restore edilmiştir. 1125 yılında, Mardin Metropoliti Urfalı Yuhanna tarafından onarıldığı belirtilen yapının kesin yapım tarihi bilinmemektedir. 6. yüzyılda yapılmış olabileceği düşünülen ve 1704'te bir onarım geçiren yapının 1869'da yeniden elden geçtiği, kuzey dış kapı üzerindeki yazıttan anlaşılmaktadır. Plan şeması, Kırklar Kilisesi'ne benzemektedir. Kilisenin batısında, 1796 yılında kilise okulu olarak yapılmış uzun bir bina bulunmaktadır. Kilisenin divanhanesi, 1883 yılında bitirilmiştir. Altı sütun üzerinde yükselen altıgen frizin taşıdığı, yivli bir kubbesi bulunan sanatsal çan kulesi, 1910 tarihinde eklenmiştir (Akyüz, 1998).

Fotoğraf 71. Mort Şmuni Kilisesi (M. Çağlayan)

Surp Hovsep (Mar Yusuf) Kilisesi: Şar Mahallesi'nde Kırklar Kilisesi'nin doğusunda bulunur. Ermeni Katolik Cemaatine aittir. Meclis-i Mebusan üyesi Hovsep Kazasyan'ın öncülüğünde ve Mardin Ermeni Katolik cemaati katkılarıyla Patrik VIII. Grigoryus tarafından Mardin Metropolitiğine getirilen Melkun Nazaryan'ın görevi sırasında, 1864 yılında kilisenin inşaatına başlanmıştır. Anıtın mimarı Mimarbaşı Sarkis Elyas Lole'dir. 1894 yılında ibadete açılan kilisenin damının kuzey doğusunda bir çan kulesi bulunmaktadır. Kesme taşlar inşa edilmiş yapıyı birbirine sivri kemerlerle bağlanmış sütunlar taşımaktadır. Anıtın plan şeması Mar Petrus Kilisesi'ne benzemektedir. Kilisenin oyma taş motiflerle bezenmiş portali oldukça

görkemlidir. Zamanla kiliseye farklı bölümler eklenmiştir. Kiliseden daha alçak inşa edilmiş divanhane bu eklerden biridir. Divanhane aynı zamanda metropolitlik merkezi olarak kullanılmıştır (Çerme, 1997).

Fotoğraf 72. Surp Hovsep (Mar Yusuf) Kilisesi (Zahit Mungan)

Meryem Ana Kilisesi (Süryani Katolik Patrikhanesi): Şar Mahallesi'nde bulunan yapı, Süryani Katolik kilisesidir. Vatikan misyonunun yardımıyla, Mimarbaşı Sarkis Elyas Lole'ye yaptırılmıştır. Bu nedenle, büyük ölçüde İtalyan üslubu taşımaktadır. 1860 yılında tamamlanmıştır. Patrik İğnatyos Antun Semheri, patrik seçilip Süryani Katolik patrikhanesini 1853'te Mardin'e getirdikten sonra bu kilisenin yapımına öncülük etmiştir. Kilisenin batı cephesine bitişik olarak, bugün Arkeoloji Müzesi olarak kullanılan ve 1895 yılında yapılan üç katlı bölüm patriklik makamı ve müstemilatı olarak hizmete sunulmuştur. Burası mimari üslup açısından son derecede süslüdür (Akyüz, 1998). 1988 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilen patrikhane, restore edilerek 1995 yılından itibaren Mardin Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmaktadır. Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı'na ait olan müzenin doğusundaki Meryem Ana Kilisesi 2018 yılında restore edilmiştir. Kilise, önemli dini günlerde ibadete açıktır.

Fotoğraf 73. Meryem Ana Kilisesi (Süryani Katolik Patrikhanesi) (M. Çağlayan)

Mar Efrem Manastırı: Diyarbakırkapı Mahallesi'nde, Süryani Katolik cemaatine ait bir manastırdır. 1884 yılında hizmete sunulmuştur. İç avlulu bir oluşum sergileyen manastır, mimari üslup bakımından, Deyrülzafaran Manastırı'na benzemektedir. Geniş bir alana kurulmuş olan kompleks, 1933 yılına kadar asli işlevini sürdürmüştür. Bu tarihten 1945'e kadar askeri hastane olarak kullanılmıştır (Akyüz, 1998). Güney cephesine bitişik nizamda, bir kilisesi mevcuttur. İbadete ve ziyarete açık olmayan manastırın koruma projeleri hazırlanmıştır. 2021 yılı Temmuz ayı itibarı ile restorasyon uygulaması devam etmektedir.

Fotoğraf 74. Mar Efrem Manastırı (M. Çağlayan)

Mar Petrus ve Mar Pavlus Kilisesi: Gül Mahallesi'nde bulunan yapı Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi'dir. 1914 yılında yapılan bu kilise, Mardin'de inşa edilmiş en son kilise yapısıdır (Akyüz, 1998). Yapıda modern bir üslup sezilmektedir. Kilisenin içindeki sivri kemerlerle bağlanmış yüksek sütunlar, görkemli bir iç mekân tasarımının ana elemanlarıdır.

Fotoğraf 75. Mar Petrus ve Mar Pavlus Kilisesi (M. Çağlayan)

Süryani Protestan Kilisesi: Latifiye Mahallesi'nde, Latifiye Cami'nin kuzeyindeki sokak üzerinde inşa edilmiş olan kilise, Ortadoğu'daki en eski Protestan kilisesidir. Amerikan Yabancı Misyoner Komisyonu Kurulu'nun (American Board of Commissioners for Foreign Missions) faaliyetleri doğrultusunda 1860 yılında kurulmuş, cemaatin kalmamasından dolayı 1965 yılında kapanmıştır. 2013 yılında kiliseye yeniden pastör atanmış, yapı restore edilerek ibadete açılmıştır ("Mardin Protestan Kilisesi" t.y.).

Sinagog: Ulu Cami Mahallesi içinde kalan geçmişte "Yahudi Mahallesi" olarak anılan alandır. Surp Kevork Kilisesi'nin güneydoğusundadır. Yakın zamana kadar ev olarak kullanılan, günümüzde özel mülkiyete ait yapı adası şeklindeki alan metruktur. Mabedin giriş kapısı üzerindeki taş lentoda İbranice kitabe hala yerinde durmaktadır. Mardin il merkezindeki Yahudiler 1834 yılı nüfus sayımına göre 50 kişiyken Diyarbakır Vilayet Salnamesi'ne göre 1891 yılı sayımında ise hiç Yahudi kalmamıştır. 1906 yılında Mardin'i ziyaret eden Niego, buradaki Yahudilerin Nusaybin'e göç ettiklerini, Mardin'de sinagog bekçisinden başka Yahudi'nin kalmadığını yazmıştır (Aydın vd., 2001).

Fotoğraf 76. Sinagogun bulunduğu parsel (M. Çağlayan)

1.5.1.5. Külliyeler

Batı sanatı tarihindeki kompleks veya bütünlük kavramını Türkçe’de yansıtan külliye, bir cami etrafında toplanmış büyük anıtsal ölçekteki dini ve sosyal içerikli yerleşim anlayışını ifade eder. Külliyeler, etraflarında düzenli ve dengeli kentleşmenin oluşmasında büyük bir role sahiptirler. Selçuklular zamanında görülmeye başlanan ve klasik Osmanlı döneminde plan ve kurgu bakımından en gelişmiş örneklerini gördüğümüz külliyelerin ilki Mardin’de inşa edilmiştir. Cami, medrese, maristan, hamam, çeşme gibi yapı türlerini içeren 12. yüzyıl Artuklu Külliyesi, Anadolu’da ilk örnekler olarak değerlendirilmektedir.

Emineddin Külliyesi: Artuklular Döneminde en erken tarihli külliye mantığı içerisinde inşa edilen yapılar topluluğu Emüniddin Külliyesi’dir. Belgelerde bimarhane, bimaristan olarak da anılan hastane, külliyenin ilk yapısı olarak inşa edilmiştir. Yapının, Artuklu hükümdarı Necmeddin İlgazi (1106-1122) tarafından kardeşi Eminüddin için yaptırıldığı düşünülmektedir (Göyünç, 1991, s. 116; Altun, 1971, s. 141).

Emineddin Mahallesi’nde yer alan Emineddin Külliyesi, cami, medrese, namazgâh, hamam, çeşme ve Anadolu’da bilinen en eski şifahane olan “maristan”dan oluşmaktadır. Yazılı kaynaklara göre yapım tarihi tam olarak belirlenemeyen külliye Miladi 1108-1122 yılları arasında hüküm süren Artuklu Sultanı Emineddin tarafından inşa edilmeye başlanmış, ölümü nedeniyle kardeşi Necmettin İlgazi, külliye tamamlamıştır (Kuzu, 2020).

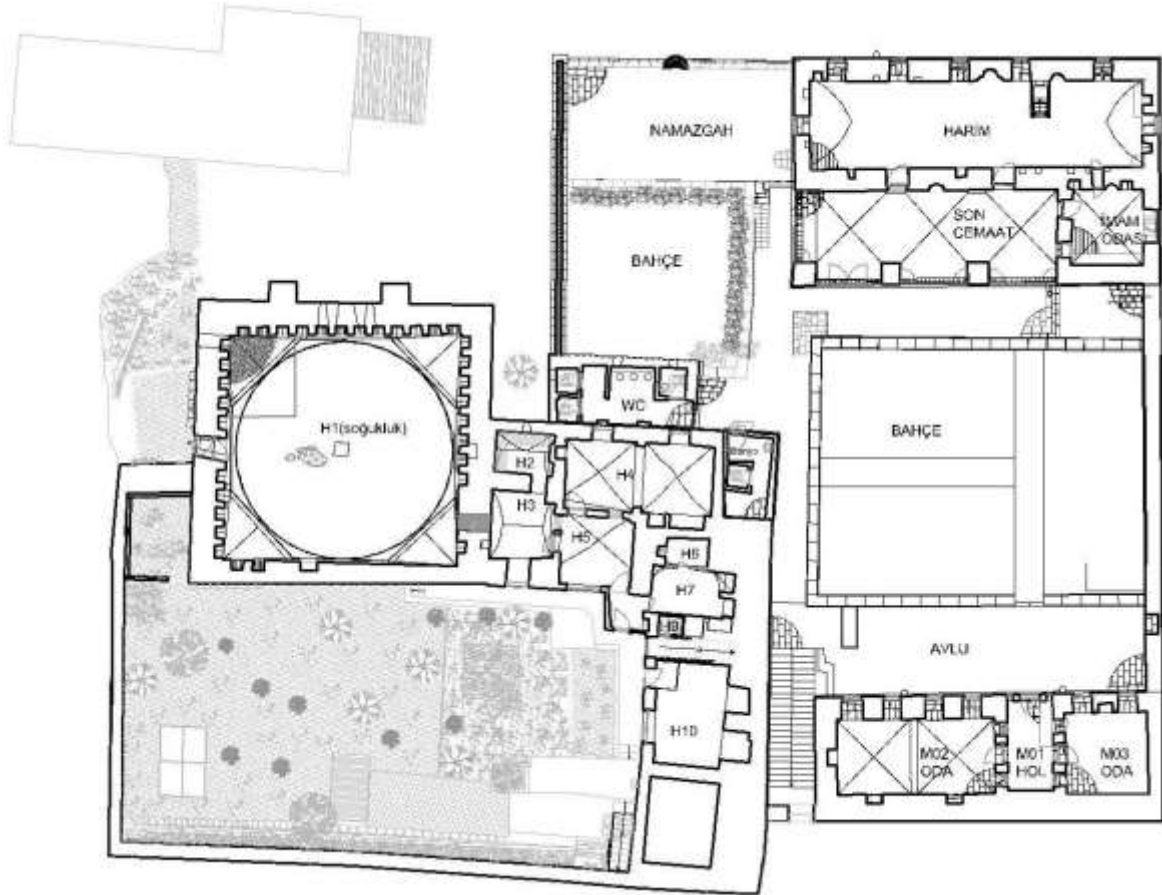
Alan yönetim sınırları içindeki tek külliye Emineddin Külliyesi’dir. Bazı kaynaklar Sarı Cami adlı yapıyı Necmeddin Külliyesi olarak ayrı bir külliye olarak gösterse de bu yanlıştır. Artuklu Sultanı Emineddin vefat ettikten sonra kardeşi Necmeddin mevcut külliye ekler yaparak külliye büyütülmüştür. Necmettin İlgazi, Cami’ül Asfar’ı (Sarı Cami) yaptırarak külliye eklemiştir. Sarı Cami, avlulu U plan tipine sahip olup erken dönemde muhtemelen medrese

olarak kullanılmıştır. Medrese hücrelerine ait avluya bakan kapılar bugün hala yerindedir. Günümüzde ise yapı cami işlevlidir.

Emineddin Külliyesi, Anadolu'daki ilk Türk İslam Külliyesi olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Mardin'in güneybatısında yer alan ve halk arasında "Maristan Mahallesi" olarak da bilinen yerde konumlanan külliye yapıları işlev farklılıkları da gözetilerek topoğrafyaya uyumlu, farklı kotlara oturacak şekilde tasarlanmışlardır. Kuzey yönündeki çevre duvarında bulunan küçük bir giriş kapısından geçilerek ulaşılan avlunun güneyinde dikdörtgen planlı cami ve üst kotta bir namazgâh, kuzeyinde dikdörtgen planlı medrese, doğusunda ise külliyenin en büyük boyutlu yapısı olan hamam yer almaktadır. Hamamın güneyinde yer aldığı düşünülen maristan (darüşşifa) ise günümüze ulaşmamıştır. Külliye yapıları yığma yapım tekniğinde, yöresel taşlarla ve hamamın kubbeleri hariç özgünde düz damlı olarak inşa edilmişlerdir (Kuzu, 2020).

Fotoğraf 77. Emineddin Külliyesi'nin güney cephesi (M. Çağlayan)

Şekil 21. Eminateddin Külliyesi Planı (Kuzu, 2020).

1.5.1.6. Medreseler

Kent mekânında ibadet ve inanç boyutuyla ilişkili olarak yer edinen diğer bir anıt grubu da medreselerdir. Mardin'deki en erken örneklerin Artuklular dönemine ait olduğu görülen bu yapıların bir kısmı günümüze ulaşmamış, bazıları kısmen ulaşmış olsa da günümüze ulaşanlar üzerinden genel karakteristik özellikleri okunabilmektedir. Medreseler, Anadolu'da gördüğümüz açık ve kapalı medrese plan şemalarının farklı varyasyonları ile karşımıza çıkar. Hatuniye Medresesi (12. yüzyıl son çeyreği), Maarufiye Medresesi (13. yüzyıl ilk çeyreği), Şehidiye Medresesi (13. yüzyıl ilk yarısı), Muzafferiye Medresesi (13. yüzyıl ikinci yarısı), Melik Mansur Medresesi (13. yüzyıl sonu), Altunboğa Medresesi (14. yüzyıl ortası), Zinciriye Medresesi (14. yüzyıl sonu) kent silüetini tamamlayan Artuklu Dönemi medreseleridir (Harita 32). Artuklu çağlarının en ihtişamlı anıtları olan medreseler, toplumun dini inancıyla birlikte siyasi ve sosyal yapısını güçlendirici bir işlev görmüşlerdir.

Harita 32. Yönetim Alanındaki Medreseler

Artuklular, siyasi ve sosyal hayatın örgütlenmesi işlevleriyle kent mekânına dâhil ettikleri medrese anıtlarına mukabil Akkoyunlular, kentsel mekânının üretimine daha çok mistik bir mekanizma çerçevesinde katkı sağlamışlardır. Bu dönemde kentsel yerleşimde görülen tekkeler de Akkoyunluların yürürlüğe koydukları idari denetim mekanizmasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Alioğlu, 2003, s. 47). Akkoyunlular döneminde kent mekânında ortaya çıkan Şeyh Kasım Halveti Camii, Şeyh Çabuk Camii, Reyhaniye Camii, Hamit Camii, Şeyh Mahmut Türki gibi şeyh unvanlı camiler ile Hamza-i Kebir ve Cihangir Bey Zaviyeleri kolonizasyon görevi yüklenen yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sitti Radviyye (Hatuniye), Şehidiye, Marufiye (Beyt'ül Artuki), Altunboğa, Zinciriye (Sultan İsa), Kasımiye (Sultan Kasım), Şah Sultan (İbrahim Bey Bin Bican), Melik Mansur (Haliliye), Bab'us Sor (Savurkapı) Medreseleri günümüzde alan sınırları içindedirler. Medreselerin bir kısmı yıkık olup çoğu işlev değiştirmiştir. Marufiye (Beyt'ül Artuki) Medresesi Şar Mahallesi'nde olup günümüzde ev olarak kullanılmaktadır. Medreseden geriye kapalı bir eyvan ve birkaç oda kalmıştır. Artuklu Beyliği döneminde inşa edilen medresenin mülkiyeti beyliğin soyundan gelen Artukoğlu ailesindedir.

Altunboğa Medresesi de Artuklular dönemine atfedilir. Medrese Mahallesi'nde bulunan medreseden geriye sadece bir çeşme kalmıştır. Şah Sultan (İbrahim Bey Bin Bican) Medresesi, Akkoyunlu dönemi eseridir. Medreseden geriye sadece camisi kalmıştır. Cami Teker Mahallesinde olup bugün "Teker Cami" adı ile anılmaktadır.

Melik Mansur (Haliliye) Medresesi Gül Mahallesiindedir. Medrese işlevini yitireli uzun zaman olmuştur. “Mardin Tekke Cami” ya da “Kadiri -Davudi- Tekkesi” olarak da anılır. İçindeki türbenin Abdulkadir Geylani Hazretlerinin torunlarına ait olduğuna inanılır. Yapı 2007 yılında Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Bab’us Sor (Savurkapı) Medresesi, Savurkapı Mahallesiinde Melik Mahmut Camisi’nin doğusundadır. Günümüzde Paşaoğlu (Beyt’ül Paşavat) Ailesinin evi olarak kullanılan medresenin izlerini okumak zordur.

Mimari bütünlüklerini çoğunlukla koruyabilmiş ve bir ibadet mekânı olma işlevlerini devam ettirerek günümüze kadar gelen medreseler; Sitti Radviyye (Hatuniye), Şehidiye, Zinciriye (Sultan İsa) ve Kasımiye (Sultan Kasım) Medreseleridir.

Sitti Radviyye (Hatuniye) Medresesi: Gül Mahallesi’nde konumlanan yapı, Mardin’de bilinen en eski medresedir. Eyvanlı medreselerin öncüsü olup Kutbeddin İlgazi medreseyi, annesi Sitti Radviye'nin adına inşa etmiştir. Medresesinin, mescidiyle birlikte 1206 yılında tamamlanmış olduğu, karşısındaki hamamın kendisine vakfedildiği giriş duvarında yazılı olan kitabeden anlaşılmaktadır. Revaklı bir avlusu bulunan yapı, dönem içinde çok fazla müdahale görmüştür. Özgün hali eyvanlı ve iki katlıdır. Zamanla üst katları komşu parselinde bulunan konutlara dâhil olmuştur. Mimari izlere bakılınca eyvan sonradan kapatılıp günümüzde mescide dönüşmüştür. Eyvanın yanında, pişmiş tuğla ile örülmüş tromplu kubbeye sahip bir türbe vardır. Türbe ve mescidin bezemeli mihrapları dikkat çekicidir. Türbenin kible duvarında peygamberimiz Hazreti Muhammed’e ait olduğuna inanılan ayak izi (kadem-i şerif) mevcuttur. Ortaçağ’a ait Türk İslam dönemi mezar taşları parçalarını medresede ve avlusunda görmek mümkündür.

Fotoğraf 78. Sitti Radviyye Medresesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Şehidiye Medresesi: Kendi adı ile anılan Şehidiye Mahallesi'nde kentsel sit alanının doğusunda, anayola bitişik olarak bu yolun güneyinde yer alır. Anıt; medrese işlevini kaybetmiş olmasından bu yana cami olarak kullanılmakta, halk arasında “Şehidiye Cami” olarak anılmaktadır. Yapı, günümüz plan şemasındaki üslup farklılıklarından da anlaşılabilirdiğine göre çok sayıda onarım geçirmiştir. Kayıtlı ilk onarımı, on yedinci yüzyıl ile başlar ve cumhuriyet döneminde birçok uygulama ile devam eder. Farklı onarımlarla medresenin özgün planı sürekli değişir. Cumhuriyet ile beraber yapının işlevi de cami olarak değişmiştir (Çağlayan, 2017c).

Kâtip Ferdi; Melik Nasuriddin Artuk Arslan'ın (1201-1239) Mardin'de “Şehidiye” adı ile bilinen medreseyi cami ile iç içe yaptırdığını söyler. Kendisi Ulu Cami'yi yaptıran Kutbettin İlgazi'nin ikinci oğludur. Melik Nasuriddin Artuk Arslan; Kızıltepe (Dunaysır) Ulu Cami'yi de yaptıran hükümdardır. Ali Emiri (2006), meliğin bu koca medreseyi seksen oda olmak üzere bina ettirdiğinden, medresenin “semânîn (seksen)” adıyla anıldığından bahseder. Medresenin portalindeki vakıf kitabesinde Melik Nasuriddin Artuk Arslan'ın oğlu Melik El Said'in de (1239-1260) adı geçmektedir. Medresenin inşasını babası başlatmış; oğlunun bitirip vakfiyesini kurmuş olması muhtemeldir. Araştırmacılar, medresenin Melik Nasuriddin ya da onun oğlunun yaptırmış olabileceği konusunda tartışıyor olsalar da medresenin 13. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı kesindir (Çağlayan, 2017c).

Yapı, engebelli bir arazi üzerine, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir biçimde kurulmuştur. Kuzeydoğu köşesinde bulunun ana portalden yapıya tek bir giriş açıklığı mevcuttur. Taş işçilikli işlemelerle bezeli büyük taç kapının ardında, dikdörtgen tabanlı, beşik tonozla örtülü dar bir koridorla avluya giriş yapılır. Avlunun tam ortasında dikdörtgen formda bir havuz ve avlunun kuzey duvarında sivri kemerli beşik tonozla örtülü çeşmeli eyvan bulunmaktadır. Avlunun batısında çapraz tonozlarla örtülü bir revak dizisi ve bu revakların gerisinde yine çapraz tonozlarla örtülü birimler bulunmaktadır.

Yapı, birçok değişiklik, onarım ve eklemelerle özgün halini yitirmiştir. Yapıda biri cümle kapısında bulunan nişlerin alt kısmında, diğeri cami bölümünün kuzey kısmında iki kemer arasında olmak üzere iki onarım kitabesi yer almaktadır.

Medresenin camisi, vakfiyesinde de adı geçtiği gibi minareli olarak yapıldığı halde, bilinmeyen bir dönemde zelzele sonucu yıkılmıştır. 1916-17 baharında Belediye Başkanı Gömüllüzade Hıdır Çelebi ile Vakıflar Müdürü Şükrü Bey ve şehrin ileri gelenlerinin himmeti ile şimdiki minare Ermeni Mimarbaşı Sarkis Elyas Lole'ye yeniden yaptırılmıştır. İki şerefeli olan minare, iskelesiz olarak inşa edilmiştir (Artuk, s. 68). Medresenin son restorasyonu Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2004 yılında yapılmıştır.

Fotoğraf 79. Şehidiye Medresesi Genel Görünüşü (M. Çağlayan)

Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi: Zinciriye Medresesi; üzerindeki kitabelerine göre Miladi 1385 yılında Artuklu Beyliği Sultanı Melik-üz Zâhir Necmeddin İsa Bin Muzaffer Dâvud Bin El Melik Sâlih (Miladi 1376-1407) tarafından inşa ettirilmiştir. Kâtip Ferdi; “Melik İsa, Mardin Kalesi yakınında; Zinciriye adıyla şöhret bulan medreseyle birlikte cami yaptırdı ki, o binayı dil ile tanımlamak, güzellik ve ihtişamını kalemlerle yazmak mümkün değildir”, diye bahseder (Ali Emiri, 2006).

Timur’un şehri istilasından sonra Ulu Cami minareleri arasında bulunan zincirin bu medresenin kubbeleri arasına asıldığından dolayı zamanla buraya “Zinciriye” denmiştir. Melik Necmeddin İsa, 1394 yılında Timur’a esir düşmüş ve tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılmış fakat 31 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra, bu medreseye defnedilmiştir (Abdüsselam Efendi, 2007).

Anıtın planları incelendiğinde cami, medrese, türbe bölümlerinin açık avlulu bir mekân etrafında bir araya geldiği görülür. Avludaki eyvan serinletici bir dinlenme yeridir (Öney, 2007). Medrese iki katlı ve iki avlu etrafında düzenlenmiştir. Anadolu’daki medrese mimarisinin artık büyük ölçeklere varan gelişmiş halidir (Aslanapa, 2007).

Anıtsal bir portali olan yapı, iki adet dilimli kubbeye sahiptir. Abdülgani Efendi medresenin, Hanefi ve Şafi olmak üzere iki mescidinin ve yaz namazgâhının bulunduğu bahseder. Doğudaki mescit daha büyük olduğundan cemaati çok olan Hanefilere, batıdaki ise Şafilere aittir. Bazı kaynaklar batıdaki kubbeli Şafi Mescidini türbe olarak göstermiştir (Artuk, 1971). Fakat sandukalı türbe odası bugün, medresenin kuzeybatı köşesindeki odadır. Türbe, medresenin banisi Melik İsa’ya aittir.

Portalden girince karşıda üst kata çıkan bir merdiven bulunmaktadır. Portal koridorunun batısından avlu, avlu merkezinde eyvan ve çeşitli odalar bulunmaktadır. Üst katta ise küçük bir avlu ve etrafında sıralanmış daha küçük odalar görünmektedir. Medrese avlusunda bulunan selsebilli eyvan karakteristiktir. Mardin’deki cami, mescit, medrese, kilise ve manastır avlularında sıklıkla bulunur. Selsebilli eyvan, farklı elemanlardan oluşan bir sistemdir. Medrese, 2007 yılında Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Bu onarımda medresenin avlusuna havuz eklenmiştir (Çağlayan ve Tanyeli, 2016).

Albert Gabriel’in incelediği 1930 yılında medrese metruktür. Ara Altun’un incelediği 1967 yılında ise “Vakıflar Öğrenci Yurdu” olarak kullanılmaktadır. Medrese; 1989’un sonuna kadar yurt olarak, 1995’a kadar da “arkeoloji müzesi” olarak hizmet vermiştir. Müzenin bugünkü yerine taşınmasından sonra medresenin mescit kısmı açık tutulup ibadethane olarak işlevine devam etmiştir (Çağlayan ve Tanyeli, 2016).

Fotoğraf 80. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi (Z. Mungan)

Kasımiye (Sultan Kasım) Medresesi: Kasımiye Medresesi, Mardin'de işlevini en uzun sürdürebilmiş tek medresedir. Medresede Birinci Dünya Savaşı'na kadar öğretime devam edilmiştir. Çalışan sayısı ve gelirleri çok fazla olduğundan Osmanlı Arşivleri'nde kendisi ve vakfı hakkında en fazla belgeye ulaşılabilen Mardin'deki tek anıttır. Aynı zamanda medrese; Cumhuriyet dönemindeki sağlamlaştırılmalar dışında yapıldığı hali ile kütle ve gabarisi değişmeden, kendisine yeni bölümler eklenmeden, günümüze kadar en özgün olarak gelebilmiştir. Araştırmacıların çoğu ve yerel gelenekler medreseyi Akkoyunlu Kasım Bey'e (1487-1507) atfetmiştir. Medresenin hemen yanında Kasım Bey'in babasının yaptırdığı Cihangir Bey zaviyesinin olması; sonradan Oğlu Kasım'ın medreseyi bu zaviyenin yanına yaptırmış olabileceğini desteklemektedir. Bu alan; zaviye, medrese, türbe, mescit, bağ ve bahçeden oluşan bir külliye halini almıştır. Anıt, 15. yüzyılın son çeyreği olarak tarihlendirilebilir. Bugün medresenin koruma alanı olarak belirlenen çevrenin mülkiyeti Kasım Padişah Vakfı'na aittir. Medresedeki havuz; avluya serinlik vermesinin yanında dolma süresine göre birkaç günde bir suyu aşağı kottaki bağ, bostan ve bahçeye akıtılarak ekili araziye sulamaktaydı. Günümüzde selsebilli eyvandan hala havuza su akmaktadır fakat havuza dolan suyun 2008'de uygulanan çevre düzenlemesi projesinden sonra nereye gittiği bilinmemektedir (Çağlayan, 2016a).

Cumhuriyet döneminde 1960'lara kadar asker konağı olarak kullanılan Medrese; 1967 yılında Vakıflar tarafından esaslı onarım görmüştür. Bu onarımda, iç avluya bakan revakların üst kat ayakları ve kemerlerinin çoğu yenilenmiştir. 1973'te müze yapılmak üzere Mardin Valiliği'ne

tahsis edilmiştir. Bu tarihten itibaren medrese; resmi evraklarda “mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olup, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsisli medrese.” diye geçmektedir. En son esaslı onarımını 2007 yılında görmüştür. 2008'de de çevre düzenlemesi yapılmıştır. 2010 yılında medresenin, İslam Bilimleri Müzesi'ne dönüşmesi için dönemin valisi çalışmalara başlamış fakat proje yarım kalmıştır. 2007 ve 2008'deki uygulamalar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yapılmıştır.

Medrese günümüzde geniş avlusu sayesinde çok farklı etkinliklere mekân olmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığının düzenlediği konserler, Sinemardin Uluslararası Film Festivali, Uluslararası Mardin Bienali, defileler, kandil ve Ramazan programlarına ev sahipliği yapmaktadır. İçinde türbe bulunan medresenin, bienal, defile, senfoni orkestrası konserleri için kullanımı zaman zaman kamuoyunda rahatsızlık yaratsa da avlusu ve eyvanı sahne, revakları da galeri olarak kullanılan anıt, bu tür etkinliklere kolay uyum sağlamaktadır (Çağlayan, 2016a).

Fotoğraf 81. Kasımiye (Sultan Kasım) Medresesi (M. Çağlayan)

Fotoğraf 82. Kasımiye Medresesi Eyvanı (E. Yeşilbaş)

1.5.1.7. Hamamlar

Anadolu kültüründe önemli bir yeri olan hamamlar, sadece temizlik fonksiyonuna yönelik birer sağlık yapısı değildir. Aynı zamanda gelin hamamı, damat hamamı, lohusa hamamı gibi isimlerle anılan hamam geleneği ile sosyal hayatımızın vazgeçilmez birer kültür merkezleridir. Bu kültürün yaşandığı kentlerden biri olan Mardin’de en erken hamamların Artuklu Döneminde inşa edilemeye başlandığını görmekteyiz. Hamamların, külliye programı içerisinde bir şifahanenin tedavi merkezi şeklinde kurgulanmalarının yanısıra cami, medrese vb. dini yapılara gelir getirmek amacıyla vakıf eser olarak inşa edilmiş olmaları da dikkat çeker. Mardin’de günümüze ulaşan bütün hamamlar, Artuklu Dönemi eserleridir. Tek hamam olarak inşa edilen yapılar, dönüşümlü olarak hem kadınlara hem de erkeklere hizmet vermektedir.

Maristan Hamamı: Eminateddin Mahallesi’nde, 12. yüzyıl başlarında şifahane olarak inşa edilen Maristan Hamamı Anadolu’daki en eski tarihli Türk hamamıdır (Altun, 1978, s.184). Anadolu’nun ilk külliyesi olan Eminateddin Külliyesi’ne ait bir yapı olan hamamın, tarihi süreçte büyük bir üne kavuştuğu, hatta Musul’dan buraya tedavi için hastaların geldiği ifade edilir (Ünver, 1940, s. 30). Bu bakımdan külliyenin hamamının Anadolu’daki ilk tıp şifahanesi olarak yapıldığı da düşünülmektedir. Hamam doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı Maristan Hamamı, cami, medrese ve çeşmenin de içinde yer aldığı bir külliye topluluğuna dâhildir (Altun, 2011, 123; Soyukaya, 2013, s. 208-215). Külliyenin en geniş alanını kaplayan hamam, günümüze sadece soğukluk bölümü ile ulaşmıştır. Soyunmalık bölümü kare planlı ve üzeri tromp geçişli tek kubbe ile örtülü olup duvarlarda elbise nişleri bulunmaktadır. Ilıklık bölümü

dikdörtgen planlı, sıcaklık bölümü dört eyvan ve aralarda dört halvetin yer aldığı haçvari plana sahiptir (Dağtekin ve Asatekin, 2007, s. 264).

Fotoğraf 83. Maristan Hamamı'nın Ayakta Kalan Soğukluk Bölümü (M. Çağlayan)

Emir Hamamı: Hamam; Mardin kentsel sit alanında ana caddenin güneyinde Teker Mahallesi sınırları içinde Reyhaniye Camisi'nin kuzeyinde yer alır. Hamamın, biri ana cadde üzerinde kuzeye bakan, diğeri Hasan Ayyar Çarşısı'na açılıp batıya bakan iki adet kapısı bulunur. Ara Altun, hamamın çok değişmiş ve çeşitli onarımlar görmüş olduğunu söyler. Hamamın, Roma devri hamam yapılarına benzediğini dile getirir, Türk devri öncesi diye tarihlendirir. Mardinli tarihçi Abdulgani Efendi ise hamamı on dördüncü yüzyılın son çeyreği ile tarihlendirir; banisinin Artuklu Sultanı İsa'nın veziri Emir Feyyaz'ın olduğunu söyler. Günümüzde de Mardin halkının, hamamı Artuklu emirlerinin inşa ettiğine dair genel bir kanısı vardır. Bugün mülkiyeti Vakıflar'a ait hamama "emir" hamamı denmesi bu kanıyı güçlendirir. Ortaçağ'dan günümüze kadar özgün işlevini kesintisiz olarak sürdüren hamam, 2007 yılında Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Günümüzde de kullanıma açıktır (Çağlayan, 2020).

Fotoğraf 84. Emir Hamamı Soğukluk Bölümü Görünümü (E. Yeşilbaş)

Bab'us Sor (Savurkapı) Hamamı: Gül Mahallesi'ndeki Sitti Radviye Medresesi'nin güneyindedir. Dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Sitti Radviye (Hatuniye) Medresesi'nin 1206 tarihli duvara kazınmış vakfiyesinde, medreseye akar sağlama amacı ile anılan yapılar arasındadır. Hamamın medresenin inşa edildiği 1176/77 yılları sıralarında yapıldığı tahmin edilmektedir (Altun, 1971). Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2007 yılında restore edilmiştir. Hamam hala aktif olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 85. Bab'us Sor Hamamı (M. Çağlayan)

Yenikapı Hamamı: Aynı adlı mahallenin (Bab-ı Cedid) güneyindeki hamam günümüzde yıkıktır. Melik Muzaffer Kara Arslan (1258-1285) medrese ve mescidi vakfına dahil olan hamam, 1915 tarihinde Evkaf Memuru Şükrü Efendi tarafından onartılmıştır (Altun, 1971). Erken Cumhuriyet döneminde bilinmeyen bir sebeple yıkılmış, bir daha onarılmamıştır.

Fotoğraf 86. Yenikapı Hamamı Kalıntıları (M. Çağlayan)

Ulu Cami Hamamı: Ulu Cami'nin güneydoğusunda bulunan hamam, Artuklu Sultanı Melik Salih (1312/13-1363/64) tarafından; Ulu Cami vakfiyesi olarak kaydedilmiş olup 14. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı tahmin edilmektedir (Altun, 1971). Günümüzde özel şahıs malı olan hamam kullanıma kapalıdır, bakım ve onarıma muhtaçtır.

1.5.1.8. İdari ve Sivil Yapılardan Örnekler

Mardin Rüştüye (İdadi) Binası: Şar Mahallesi, 68 ada, 9 numaralı parselde bulunmaktadır. Muzafferiyeye Medrese ve Mescidi'nin arazisi üzerine, "Medrese arsasında bu kere hamiyet-i mendan ahali tarafından derununa bir cami-i şerif ve bir mekteb-i rüşdiye inşaasına müsaade olunmasına dair", 1898 tarihli irade-i seniyye ile Rüştüye Mektebi olarak yaptırılmıştır. Rüştüye binası, sonradan idadi, lise, ticaret lisesi, kız meslek lisesi olarak kullanılmıştır (Bizbirlik, 2002). Günümüzde Mardin Olgunlaşma Enstitüsü olarak kullanılmaktadır.

Yapı, Osmanlı'nın son döneminde Mardin'in en önemli mimarları arasında gösterilen Ermeni asıllı Mimarbaşı Lole tarafından iki katlı olarak inşa edilmiştir. 1. Cadde'nin kuzeyinde kalan basamaklı bir sokağın sonunda, anıtsal üçgen alınlıklı bir taç kapı ile karşımıza çıkmaktadır. Geometrik mimari öğeleri ve simetrik özelliği sonucu Rönesans üslubu etkisi ile dikkat çekmektedir. Büyük bir avlu çevresinde gelişen yapı, iki katlı ve doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı şekilde inşa edilmiştir. Yapıya, üst kattaki çıkmayı taşıyan kolonlu portikodan girilmektedir. Geniş bir holün etrafına dizilmiş sınıflardan oluşan yapıda, üst kata erişim sağlayan merdiven, giriş kapısı aksında yer almaktadır ve iki kollu başlayıp ara sahanlıkta tek kola düşmektedir. Üst katta da aynı sistem ile oluşturulan sınıflar bulunmaktadır (Kutlu ve Eray, 2020).

Fotoğraf 87. Mardin Rüştüye (İdadi) Binası (M. Çağlayan)

Eski Hükümet Konağı (Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Binası): Anıt; Mardin Artuklu ilçesi Gül Mahallesi kentsel sit alanında eski askeri kışla binasının (Sabancı Kent Müzesi) doğusunda yer almaktadır. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı döneminde inşa edilen Mardin Hükümet Konağı 1996 yılına kadar özgün işlevi olan yönetim merkezi hizmetini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra valiliğin Yenişehir Mahallesi'ne taşınması ile bina restore edilene kadar metruk kalmıştır. 2007 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi'nin kurulması ile yapı; Mimarlık Fakültesi olarak kullanılmak üzere üniversiteye tahsis edilmiştir.

2011 yılı Kasım ayında tamamlanan restorasyon uygulaması giderlerini, “Türkiye Tekstil ve Sanayii İşverenleri Sendikası” hayır olarak üstlenmiştir. Binanın mimarının Mimarbaşı Sarkis Elyas Lole'nin oğlu Selim Lole olduğu rivayet edilir (Çağlayan, 2015).

Fotoğraf 88. Eski Hükümet Konağı (MAÜ Mimarlık Fakültesi Binası) (M. Çağlayan)

Eski Askeri Kışla Binası (Sabancı Kent Müzesi): Gül Mahallesi'nde eski hükümet konağı binasının batısında bulunur. Yapı, II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde, Diyarbakır Valisi Hacı Hasan Paşa tarafından 1889 yılında Süvari Kışlası olarak yaptırılmış ve uzun yıllar bu şekilde kullanılmıştır. Yapının mimarı, Sarkis Elyas Lole'dir. İki katlı yapının, güney kapısından girilen alt katın, kışlanın ahır kısmı olduğu anlaşılmaktadır. Kışla, daha sonra Jandarma Komutanlığı Askerlik Şubesi, Jandarma Karakolu ve 1991-2003 yılları arasında ise vergi dairesi olarak kullanılmıştır. 2000 yılında ÇEKÜL'ün öncülüğünde yapılan girişimlerle, tarihi yapının önemi vurgulanmış ve onarılmasının gerekliliği belirtilmiştir. 2006 yılında Mardin Valiliği ve Sabancı Vakfı arasında “Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi ve Dilek Sabancı Sanat Galerisi Protokolü” imzalanmıştır. Aynı sene, müze binasının restorasyon çalışmaları resmen başlatılmıştır. İnşaat ve restorasyon işlemlerinin Sabancı Vakfı tarafından üstlenmiştir. Müzenin açılışı, 2009 yılının ekim ayında yapılmıştır. Bugün Sabancı Vakfı'na bağlı, “özel müze” statüsündedir.⁶

⁶ Url: <http://www.sakipsabancimardinkentmuzesi.org/hakkimizda> (erişim tarihi: 17.07.2021)

Fotoğraf 89. Eski Askeri Kışla Binası (Sabancı Kent Müzesi) (M. Çağlayan)

Amerikan Misyon Yapıları: 1852-1860 yılları arasında, Protestanlığın Mardin'deki Süryani Ortodoks cemaati arasında taraftar bulmaya başlamasıyla, bölgedeki Amerikan misyonu Diyarbakırkapı Mahallesi'nde, bir kolejle hastane açmıştır. 1926'da misyon faaliyeti sona erdirilince, bu yapılar ve arsalar hazineye devredilmiştir. Bugün misyonun bulunduğu yerde, İl Jandarma Alay Komutanlığı binaları bulunmakta olup tüm yapı kompleksi tescillidir (Aydın vd., 2001).

Mardin'de kentsel dokunun çekirdeğini evler oluşturmaktadır. Mahremiyet, haya ve komşuluğa ilişkin ilkeler evin içe dönük fiziki yapısını belirlemiştir. Evler ekseriyetle avlulu ve iki katlıdır. Gündelik hayata dair meşguliyetler avluda geçer. İkinci kat, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve bir eyvanla birbirine bağlanan iki oda ile bu odaların önünde birinci katın damını oluşturan açık bir alandan oluşmaktadır. Odalar süslemeli ve iki pencere ile ovaya nazırdır. Bu odalara, Mardin'de "manzara odası" adı verilmektedir. Yazın ikindiden sonra hayat bu odaların ovaya bakan açık alanında geçtiğinden bu alanlara "yazlık manzara" adı verilir. Ev halkının aile dışındaki kesimi ağırladığı alan kışlık ve yazlık manzaranın bulunduğu ikinci kattır (Dinç, 2020, s. 176-193). İkinci katın arka tarafında bir sokak bulunması halinde birinci katın avlu kapısının dışında sadece misafir ve aile dışındaki kesimin geçişleri için arka sokakla bağlantıyı sağlayan başka bir kapı da bulunmaktadır.

Evlerin ekseriyetle iki katlı olması yüksekliğinin kendisinden sonra gelen evin ışık, rüzgâr ve manzarasına mâni olmayacağı temel ilkesinden ileri gelmektedir. İkinci katı teşkil eden yazlık ve kışlık manzaranın Mardin dağ eteğinden Mezopotamya Ovası'na uzanan bakışı, İslam inşaa hukukuna bağlı olarak önü herhangi bir duvar veya ön taraftaki evin yüksekliğiyle kapatılamaz. İnşaa hukukunun temel ilkesine bağlı olarak inşaa edilen evler, sakinlerin çevre ile sağlıklı bir ilişki kurmasına imkân tanır. İnşaa hukukuna göre konumlandırılan her ev, temiz hava ve güneş ışığı aldığından sağlıklı bir yaşamın olanaklarına sahiptir. Nitekim kent adının anlamına yönelik karşılaşılan mitlerde temiz havasının insan sağlığına olumlu katkısı muhtevasıyla geliştirilmişlerdir. Çok sayıda tescilli konak ve konut bulunan Mardin'de bütün örnekleri burada anlatmak çalışmanın kapsamı açısından mümkün olmayacağından belli başlı örnekler üzerinde durulacaktır.

Şahtana Konağı (Eski PTT Binası): Yapı, Medrese Mahallesinde, 31, 32. pafta, 109 ada ve 2 parselde yer almaktadır. Evin, Ermeni aile Karsaslar tarafından 19. Yüzyılda Mimarbaşı Serkis Lole'ye yaptırıldığı bilinmektedir (Aydın vd., 2002, s. 446). Mimarbaşının ve ailesinin Mardin'de ve çevre illerde birkaç kuşak boyunca birçok yapı inşa ettiği mimar bir aile olduğu bilinmektedir (Çerme, 2000, s. 15-16; Deveci, 2006, s. 553-571). Şahtana Konağı, 1930 yılında memleket hastanesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ardından 1953 yılına kadar Palas otel olarak hizmet vermiştir. Bu tarihten sonra mülkiyeti Posta İşletmeleri Genel Müdürlüğüne ait olarak PTT binası olarak kullanılmış, 2010 yılından itibaren ise Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Tesis ve Uygulama Oteli olarak kullanılmaya devam etmektedir (Yeşilbaş, 2019, s. 17). Yapı, şehir topoğrafyasına uygun şekilde, araziye yaslı olarak güney cephenin daha göz önünde tutulmuş şekilde inşa edilmiştir. Bir avlu etrafında sıralanmış birimleri ile 'U' plan şemasına sahip yapı, bodrum kat hariç iki katlıdır (Akgül, 2019, s. 179; Yeşilbaş, 2019, s. 18). Tamamen kesme taştan inşa edilmiş olarak plan ve malzeme özellikleri ile Mardin evi özelliklerini bütünüyle yansıtmaktadır. Eyvan kemerleri, kapı ve pencere söveleri bitkisel ve geometrik süslemelerin yoğun görüldüğü öğelerdir.

Fotoğraf 90. Şahtana Konağı (M. Çağlayan)

Fotoğraf 91. Şahtana Konağı Eyvan ve Pencere Düzeni Detayı (E. Yeşilbaş)

Gazipaşa İlkokulu (Mükellefi Ailesi Evi) Binası: Ulu Cami Mahallesi'nde bulunan yapı Sok'ul Bakar Çarşısı'nın güneydoğusunda Latifiye Camisi'nin batısındadır. Mimarbaşı Lole tarafından 1892 yılında Ermeni Cemaatinden Dikran Mükellefi Ailesi için inşa edilmiştir. Evi daha sonra Süryani Kadim Cemaati'nden Cebbur Ailesi kullanmıştır. 1937 yılında kamulaştırılarak ilkokula dönüştürülmüştür ("Türkiye Kültür Portalı", t.y.). Dört katlı binanın odaları detaylı bir şekilde oyma taşlarla süslenmiş ve her odanın süsleme programı, diğer odalardan farklıdır. Süslü eyvanları ve revakları ile adeta bir müzeyi andırmaktadır. 2021 yılı Temmuz ayında yapılan incelemede binada restorasyon çalışmalarının devam ettiği görülmüştür.

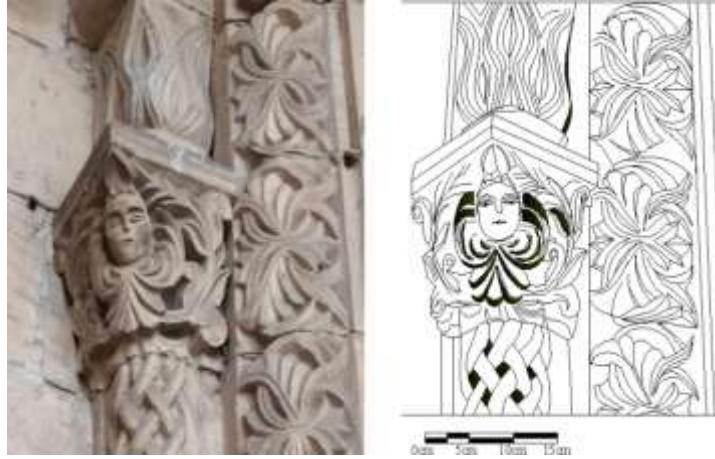
Fotoğraf 92. Gazipaşa İlkokulu (Mükellefi Ailesi evi) Binası (M. Çağlayan)

Şahkulubey Konağı: Yapı, Mardin Artuklu İlçesi, Şar Mahallesi, Anayol Caddesi numara 516; 239. Sokak 9 numara'dır. Ana cadde üzerinde Mardin Müzesi ve Ziraat Bankası binasından sonra göze çarpan çok katlı bir yapıdır. Yapı, 21.09.1979 tarihinde Yapının güney cephesinde bulunan kemerlerin üzerinde iki kitabe yer alır; batıda bulunan kitabe okunamamıştır. Doğu cephesinde bulunan kitabede 1909 tarihi yer almaktadır. Ancak kitabenin geri kalanı okunamamıştır bu yüzden tarihi kesinleştirilememiştir. Yapılan sanat tarihi araştırmaları ve kullanılan malzeme neticesinde 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir. Bazı kaynaklara göre yapının Raffi, Tomas Çermeyan'a ait olduğu ve Mimarbaşı Lole Sarkız tarafından inşa edildiği söylenmektedir (Yersel, 2020).

Fotoğraf 93. Şahkulubey Konağı Ön Cephesi (M. Çağlayan).

Yapı, düzgün kesme ve moloz taş ile inşa edilmiş kâgir bir konaktır. Konağın planı güney-kuzey doğrultusunda uzanan düzgün olmayan dörtgen bir alanı kaplamaktadır. Yapı 3 katlıdır ancak daha sonraki dönemlerde üzerine betonarme bir kat daha eklenmiş ve bu betonarme katın terasına da betonarme bir oda eklenmiştir. Ekleme olan bu kat yapının özgün mimarisine oldukça zıt bir görünüme sahiptir. Giriş açıklığının kademeli çerçevesinde stilize bitki şeritleri yer alır; köşe sütunceleri ile taşınan sağır dilimli kemerin sütun başlıklarında lale motifleri arasında insan sureti bulunur. Bu insan suretinin kanatları olduğu ve kanatlı birer melek oldukları bir kaynakta geçmektedir (Güzel, 2010, s. 87). Sütuncelerin gövdesi sık ve ağ şeklinde gelişen kafes örgülerle oluşturulmuştur.

Fotoğraf 94. Kapı Detayı ve Detay Çizimi (G. Güzel)

Fuat Pamukçu Evi: Şar Mahallesi 231. Sokak'ta yer almaktadır. Evin üzerinde herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Yapının inşa tekniği ve malzemesine bakıldığında 18. yüzyıl sonlarına doğru inşa edildiği anlaşılmaktadır (Karabulut, 2019, s.53). Eğimli arazi üzerine üç kat olarak inşa edilmiştir. Giriş katı 'U' plan şemasına sahip iken ikinci katta 'L' plan şeması görünümündedir. Yapının ön cephesinde sokak arasında geniş yarım daire kemere sahip ana giriş kapısı ve arka sokakta, üçüncü kata erişimi sağlamayan ikinci bir giriş kapısı vardır. Yapı tüm birimleri ile kullanılmaya devam etmektedir.

Fotoğraf 95. Fuat Pamukçu Evi, 2. Kat Kuzey ve Batı Bölüm Genel Görünüş (E. Yeşilbaş)

Jaklin Ezilmez Evi: Artuklu ilçesi Şar mahallesinde, yer alan evin eyvan kuzey duvarı içerisinde yer alan üç satırlık kitabede 1881 tarihi okunmaktadır. Bu tarihin inşa tarihi olduğu düşünülmektedir. Eğimli arazi üzerine; alt katlardan bağımsız şekilde inşa edilmiştir. Konut, doğu-batı doğrultusunda uzanır vaziyette dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Yapıya geçiş sokak arasından tek bir giriş açıklığı ile sağlanmaktadır. Giriş kapısı uzun bir koridor aracılığıyla avluya açılmaktadır. Giriş, doğu-batı yönde sıralanmış kuzeydeki mekânların önünde bulunan dar bir avluya açılmaktadır. Bu şekli ile oluşan plana göre kapalı mekânlar; kuzey kanatta sıralanmış haldedir. Tüm bu kapalı alan dışarıya hol üzerinde yer alan geniş ve onun doğusunda bulunan daha küçük iki pencere açıklığı ile dışarıya açılmaktadır. Asıl yaşam alanlarının bulunduğu kapalı mekanlar ise daha doğuya doğru sıralanmış haldedirler. Bu kapalı yaşam alanları ortada bir geniş eyvan çevresinde toplanmıştır.

Fotoğraf 96. Jaklin Ezilmez Evi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Milli Ailesi Evi: Artuklu İlçesi Medrese Mahallesinde Zinciriye Medresesine giden yolun başında yer almaktadır. Evin güneybatı köşesinde Altunboğa Medresesinin kalıntısı vardır. Kuzey cephe ise Mardin Kalesi'nin eteklerine dayamıştır. Diğer cepheler de sokak ve evlerle çevrilidir. Milliler ailesi 1717 yıllarında Osmanlıların göçerleri yerleştirme siyasetine bağlı olarak Mardin'e yerleşmiş bir aşirettir. Yerleşik düzene geçtikten sonra da kentin siyasi hayatında etkin rol oynamışlardır (Alioğlu, 2003, s. 144).

Milliler evi farklı birimlerin zaman içerisinde eklenmesi ile bugünkü halini almıştır. Neredeyse bütün Mardin evlerinde görülen zamanla her bir eke kapı açma girişimi bu evde de görüldüğünden yapıya birden fazla kapı ile geçiş sağlanmaktadır. Ana giriş ise merdivenlerle geçiş sağlanan güneydeki çıkmaz sokakta yer alır. Tonozlu bir geçitten sonra zemin kata ve avlulara ulaşılır. Evin belli noktalarında tahribat fazla olmakla birlikte bazı bölümlerin cepheleri süsleme ve malzeme, teknik özelliklerini korumaktadır. Süslemelerin yoğun kullanıldığı kemer, kapı ve pencere sövelerinin kompozisyonlarında geç dönem etkileri görülmektedir. Bugün kullanılmayan evin, restorasyon çalışmaları tamamlanarak, kentsel sitte ihtiyaç duyulan bir işlevle hayata kazandırılması oldukça önemlidir.

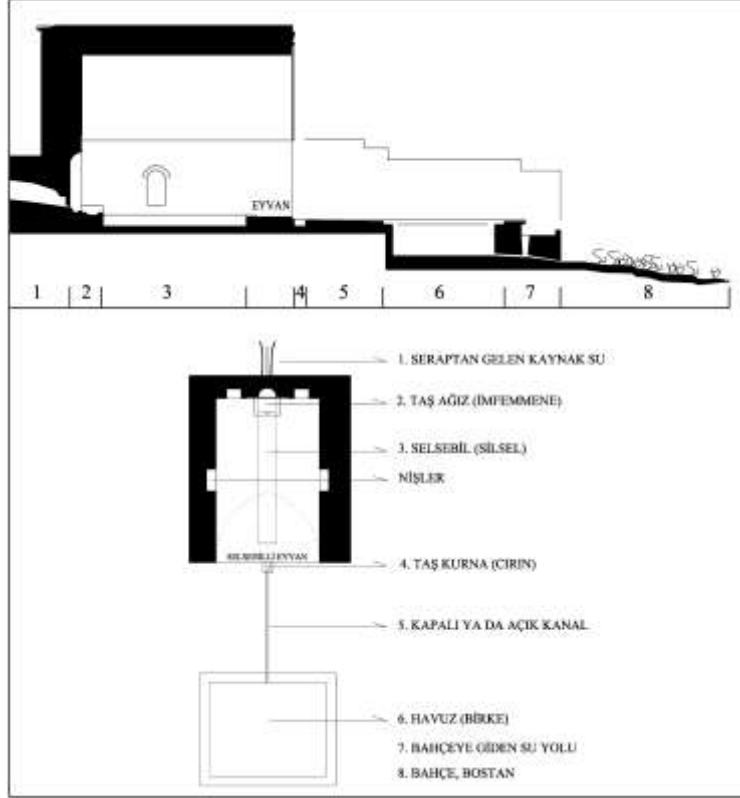
Fotoğraf 97. Milli Ailesi Evi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

1.5.1.9. Kasırlar

Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi Mardin'de de sayfiyelik geleneği köklü bir geçmişe sahiptir. Yakın bir tarihe kadar içinde bağ evi ya da köşkü bulunan bahçelerde yazı geçirme geleneği devam etmekteydi. Mardinli ailelerin sayfiye yeri olarak ya da dört mevsim kullandıkları bu kasırlarda; bahçeden elde edilen ürünler toplanır, kışlık yiyecekler hazırlanır, elde edilenlerle kışa hazırlık yapılırdı (Çağlayan, 2016c). Mardin kırsalına yayılan, selsebilli eyvanlara ve havuzlara sahip bu tarihi yapılardan birkaçı alan yönetim sınırları içinde kalmaktadır.

Mardin'in iklimsel ve kültürel verileri sonucu ortaya çıkan eyvanlı yapılarda selsebil, Diyarbakır köşklerinde olduğu gibi Mardin kasırlarında da görülür. Mekânsal organizasyonun haricinde yöresel yapım ve malzeme farklılıklarının bulunduğu Diyarbakır'da da görülen selsebilli eyvanlı köşkler ya da bağ evleri Mardin'de yerel ağızda "kasır" olarak

adlandırılmaktadır. Selsebilli eyvanın konumlanması Mardin geleneksel konutunda olduğu gibi güneye, ovaya yönelme şeklinde değildir. Tamamen bahçenin topoğrafyası ile alakalıdır. Selsebilli eyvanlı kasır, suyun kendi akışı ile bahçeyi rahatlıkla sulaması için, eğimli arazinin üst kotuna, eğime paralel bir düzlüğe yerleşir. Eyvandan akan su, avlu içindeki havuzda birikir. Havuz dolunca serbest bırakılan su, doğal akışı ve arazinin doğal eğimi ile bahçeyi, bostanı çok rahat sulamaktadır (Çağlayan, 2016c).

Şekil 22. Selsebilli Eyvan Akış Şeması (Çağlayan, 2017a)

Fotoğraf 98. Firdevs Köşkü (M. Çağlayan)

Firdevs Köşkü, Cineyni Kasrı, Fahriye ve Ayn Since Kasrı alan sınırları içinde kalan tescilli yapılardandır. Kasırlarının adı tarihte ilk defa, 14. yüzyılda Artuklu sultanlarının sayfiye yeri olarak geçmektedir. Kâtip Ferdi'nin, Melik Mansur Necmeddin Bin Kara Aslan'dan bahsederken sultanın her mevsimi ayrı bir mekânda geçirmesinden bahsiyle andığı, "Ravza-yi Firdevs", bugün meydan başından Nusaybin'e doğru giden yolun güneyinde yer alan, eski vali konağının yanındaki Firdevs Kasrı'dır. Ali Emiri'nin kaynak gösterdiği, bugün mevcut olmayan bir yazıta göre yapı Artuklulardan Melik Salih Şemseddin Mahmud'a aittir (Çağlayan, 2010). Yapı günümüzde özel mülkiyette olup bakımlıdır. Selsebilli eyvanının suyu akmaya devam etmektedir.

Yalım Mahallesi'nde Yenişehir'den Midyat'a giden yolun güneyinde konumlanan Ayn Since Kasrı olup harabe durumundadır. Özel mülkiyette ve çok ortaklı olan kimsenin sahiplenmediği yapının üst katı yıkıktır. Havuzu ve suyu, önünden ve arkasından geçen geçen yollar yüzünden kaybolmuştur.

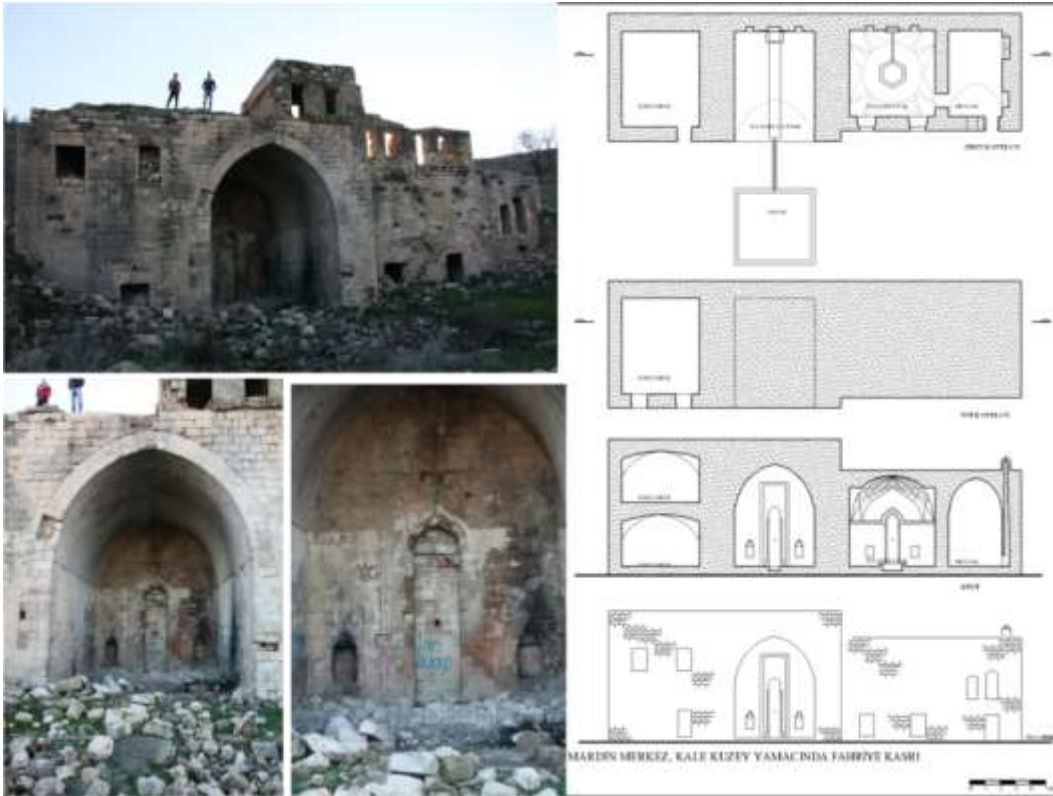
Fotoğraf 99. Ayn Since Kasrı (M. Çağlayan)

Savurkapı Mahallesi'nin doğu köşesinde, Saraçoğlu Mahallesi sınırlarında kalan Cineyni Kasrı günümüzde ev olarak kullanılmaktadır. Teraslı bahçesi imara açılmamış hala özgünlüğünü korumaktadır. Topoğrafyaya göre kademeli şekilde planlanmıştır. Suyu kurumuş olan yapının son katı 19. yüzyıl eki olup zemin katı daha eskidir.

Fotoğraf 100. Cineyni Kasrı (M. Çağlayan)

Akkoyunlu hükümdarı Sultan Kasım'ın kızlarının adına yaptırdığı kasırlardan biri On Fahriye Köşkü, kalenin kuzeyinde kalıp Yalım Mahallesi sınırlarındadır. Mirasçuları çok olup sahip çıkılmayan köşk metruk ve harap haldedir. Suyu kurumuştur. Definecilerin yağmasına uğramıştır. Kasımiye Medresesi'ndeki ile yörede sadece iki örneği olan çarkıfelek tonozdan birisi buradadır. Maalesef mekânın içinde ateş yakılarak tonozza zarar verilmiştir.

Fotoğraf 101. Fahriye Kasrı fotoğraf ve çizimleri (Çağlayan, 2017a, s.122)

1.5.1.10. Çeşmeler

Anadolu Türk Sanatında su mimarisi içinde önemli bir yere sahip çeşmeler, belirli bir düzenele sağlanan suyun insanların kullanımına sunulduğu basit strüktürlü yapılardır. Çeşmeler, modern su sağlayıcı teknikler öncesinde insanların gündelik su ihtiyacını karşılamak üzere sokak aralarında veya bir yapı cephesi veya içinde inşa ettikleri hayratlardır. Mardin’de çok sayıda çeşmenin varlığı kentin topografyası ile de alakalıdır. Artuklu, Akkoyunlu ve Osmanlı Devletleri tarafından çok sayıda çeşme örneği günümüze ulaşmış olmasına rağmen birçoğu bakımsız ve kullanılmaz durumdadır.

Alan sınırları içinde kalan mahallelerde bulunan 35 çeşmeden 20’si tescillidir. Savurkapı Ayn-Ceviz (Bab’us Sor), Ayn Tokmak, Silsel (Sensel), Cabi, Saray, Yahudi, Cevheriyye, Ayn Mesud, Molla Halil, Kızlık, Ayn Seyyid, Ayn Melhe (Tuzlu), Altunboğa Çeşmeleri tescilli tarihi çeşmelerdendir (Harita 33).

Yörede çeşme adlarının başına Arapça karşılığı olan “Ayn” kelimesi getirilmektedir. Çoğunun kitabesi yoktur. Kitabesi bulunan ve Miladi 1213 tarihinde yapıp 1494 yılında onarıldığı anlaşılan Savurkapı Ayn-Ceviz (Bab’us Sor) Çeşmesi, alandaki en eski çeşmelerdendir. Çeşme, türkü ve hikâyelere konu olarak Mardin edebiyatını da etkilemiştir. Yahudi Çeşmesi gibi bazı çeşmeler de bulunduğu mahallenin cemaat adı ile anılmaktadır.

Harita 33. Yönetim Alanındaki Çeşmeler

Bâb-ı Sôr Çeşmesi: Savurkapı Mahallesi’nde Cumhuriyet Caddesi’nin batısında yer alan çeşme, 1213 tarihinde inşa edilmiş ve 1494 tarihinde de onarım görmüştür. Tamamen kesme taştan yapılmıştır. Arkasında bulunan evin duvarına yaslı bir biçimde kurgulanan çeşme nişini

sivri kemer kuşatmaktadır. Su haznesini etrafı üzüm salkımları ile süslü dilimli bir kemerle çerçevelenmiştir. Su haznesindeki su iki lüle ile dışa akmaktadır (Yıldız, 2010, s. 18).

Fotoğraf 102. Bâb-ı Sôr Çeşmesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Maristan Çeşmesi: Emineddin Mahallesi'nde yer alan çeşme, külliye'nin bir yapısıdır. Bağımsız olarak inşa edilen çeşme, doğu-batı doğrultuda uzanır vaziyette dikdörtgen bir kütle ile teşkil edilmiştir. Tamamen kesme kireç taşından olan çeşme nişini yarım daire bir kemer kuşatmaktadır. Tek lüle ile su dışa akmaktadır (Yıldız, 2010, s. 21).

Fotoğraf 103. Maristan Çeşmesi (İ. Yıldız)

Cevheriye Çeşmesi: Ulu Cami Mahallesi 110. Sokak'ta yer alan çeşmenin üzerinde kitabesi bulunmadığından kesin tarihi bilinmemekle birlikte plan, malzeme ve teknik özelliklerinden hareketle 12.-13. yüzyıllarda inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Yıldız, 2010, s.26; Yıldız ve Koç, 2007, s.299-308). Bağımsız bir çeşme olarak doğu-batı doğrultuda uzanır vaziyette dikdörtgen bir plana sahiptir. Çeşme nişini kuşatan sivri kemerin taşlarının yüzeyi mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Çeşme ahşap malzemeli lüle ile dışa su akıtmaktadır.

Fotoğraf 104. Cevheriye Çeşmesi (E. Yeşilbaş)

Zinciriye Medresesi Çeşmesi: Zinciriye Medresesi'nin güney cephesinde sokağa bakan çeşme, bir yapıya bağımlı cephe çeşmesidir. Fazla derin olmayan çeşme nişini sivri kemer kuşatmaktadır. Nişin alınlık kısmı istiridye yivli süslemelerle hareketlendirilmiştir (Yıldız, 2010, s. 47). Çeşme geçmişte tek bir lüle ile önündeki dikdörtgen formlu yalağa su akıtmaktaydı.

Fotoğraf 105. Zinciriye Medresesi Çeşmesi (İ. Yıldız)

Tumbağa Çeşmesi: Medrese Mahallesi'nde 247. Sokakta yer alan çeşme, Sultan İsa'nın kızkardeşi Tumbağa için yapılan türbenin bitişiindedir. Türbe ve bitişiğindeki medrese, Melik Mansur Ahmet Küçük'ün vezirlerinden Altınboğa tarafından 14. yüzyılın ortalarında yaptırılmıştır (Yıldız, 2010, s. 54; Maner, 2006, s. 142-143). Türbenin kuzey eyvanının duvarında yer alan çeşme, eyvana bağımlı çeşme grubundadır. Eyvan, sivri kemerle avluya açılmakta üzeri de beşik tonozla örtülüdür. Eyvanın kuzey devarında yarım daire kemerli çeşme nişinin ortasında demir bir lüle ile su dışarı akmaktadır. Lüle ile su çeşmenin önündeki dikdörtgen planlı yalağa akmaktadır.

Fotoğraf 106. Tumbağa Çeşmesi (İ. Yıldız)

Kıseyri Cami Çeşmesi: Emineddin Mahallesi'nde Manastır TN-15. Sokak'ta yer almaktadır. Cami kitabesine göre 1559-60 tarihinde inşa edilmiştir (Altun, 1971, s.57) ve çeşme caminin güney cephesi altındadır. Çeşme nişi, doğu-batı doğrultuda uzanır vaziyette dikdörtgen plana sahiptir. Çeşme nişinin içine iki yalak yerleştirilmiştir (Yıldız, 2010, s. 66). Çeşme yarım daire bir kemerle örtülü olup, demir lüle ile dışa su akıtmaktadır. Çeşme kuzey duvarı yüzeyinde dikdörtgen bir taslık yer almaktadır.

Fotoğraf 107. Kiseyri Camii Çeşmesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Melha Çeşmesi: Gül Mahallesi Çiçekli 272. Sokak'ta yer almaktadır. Çeşmenin 18-19. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği ifade edilmektedir (Yıldız, 2010, s.77). Bağımsız çeşmeler grubuna giren çeşme, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bir plana sahiptir. Oldukça sade ve süslemesiz çeşme basit demir bir lüle ile dışa su akıtmaktadır. Lülenin üst kısmında su

haznesine açılan dikdörtgen bir pencere, en üstte yine su haznesini aydınlatan ikinci bir pencere mevcuttur.

Fotoğraf 108. Melha Çeşmesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Şeyh Beyt Abdal Çeşmesi: Savurkapı Mahallesi 9. Hacı Ali Sokak'ta yer almaktadır. Kitabesi bulunmayan çeşme plan ve mimari özellikleri bakımından 18-19. yüzyıl eseri olduğu düşünülmektedir (Yıldız, 2010, s. 100). Sağlam ve kullanılabilir durumdaki çeşme, bir evin avlusuna bakan eyvan içerisindedir. Yarım daire kemerle avluya açılan eyvan beşik tonoz ile örtülüdür. Çeşme nişini sivri kemer kuşatmakta ve iki yanında birer dikdörtgen formlu taşlık yer almaktadır. Çeşmenin suyunun aktığı iki yalağı bulunmaktadır.

Şeyh İmamaettin Çeşmesi: Savurkapı Mahallesi 22. Şirvan Sokak'ta yer almaktadır. Çeşmenin tarihine ilişkin bir belge ve kitabe bulunmamakla birlikte plan ve mimari özelliklerinden hareketle 18-19. yüzyılda inşa edilmiş olduğu ifade edilmektedir (Yıldız, 2010, s. 103). Bir evin avlu batı duvarına bağımlı yapılan çeşme, dikdörtgen planlı ve sivri kemer ile kuşatılmıştır. Nişin alınlık kısmında kaş kemerli kitabelik olduğu düşünülen bir pano mevcuttur. Çeşmenin dilimli birer kabara görünümünde lülesi ve suyunun aktığı iki yalağı bulunmaktadır.

Fotoğraf 109. Şeyh İmamettin Çeşmesi Niş Detayı (E. Yeşilbaş)

Tokmak Çeşmesi: Gül Mahallesinde 267. Sokak'ta yer almaktadır. Çeşmenin üzerinde bulunan kitabede tarih net okunamadığından kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte 18-19. yüzyıla ait olduğu söylenebilir (Yıldız, 2010, s. 108). Kitabede Şücaeddin isimli bir şahıs tarafından yaptırıldığı ifade edilmiştir. Bir evin alt kat duvarına bitişik inşa edilen çeşme nişi doğu-batı doğrultuda uzanır vaziyette dikdörtgen bir plana sahiptir. Çeşme nişi yarım daire kemerli olup, basit bir lüle ile dışa su akıtmaktadır. Göstreişten uzak çeşmenin dikdörtgen bir yalağı bulunmaktadır.

Fotoğraf 110. Tokmak Çeşmesi Genel Görünüşü (E. Yeşilbaş)

Sultan Çeşmesi: Gül Mahallesi 57. Sokak'ta yer almaktadır. Kitabesi bulunmayan çeşmenin plan ve mimari özelliklerinden hareketle 18.-19. Yüzyılda inşa edilmiş olabileceği söylenebilir (Yıldız, 2010, s. 116). Bir evin alt kat duvarına bitişik inşa edilen çeşme nişi sivri kemerli ve beşik tonoz örtülüdür. Çeşme kuzey duvarında demirden bir lülesi ve lülenin üzerinde iki adet yarım daire formu nişler-taslıklar yer almaktadır.

Fotoğraf 111. Sultan Çeşmesi (İ. Yıldız)

Yahudi Çeşmesi: Ulu Cami Mahallesi'ndeki Yahudi Mahallesi olarak adlandırılan alandaki sinagogun alt sokağında bulunan tarihi Yahudi Çeşmesi (Ayn'el Yahud) tescilli olup suyu hala akmaktadır.

Fotoğraf 112. Yahudi Çeşmesi (M. Çağlayan)

1.5.1.11. Taş Ocakları

Alan yönetim planı sınırları içinde iki adet birinci derece arkeolojik sit alanı olarak tescilli antik taş ocağı bulunmaktadır. Kentsel sit alanının hemen güneyinde olan bu olanlardan biri, Saraçoğlu Mahallesi Yeni Yol mevkiinde bulunan Hemin Harabeleri (Mağaraları) ve diğeri Ensar Mahallesi'ndeki antik taş ocaklarıdır. Bu ocaklardan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar aktif olarak Mardin'de geleneksel yapı malzemesi olarak kullanılan yörede "nahit" denilen kireç taşı çıkarılmıştır. Bin yıllar içinde taş ocakları, kuzeye ve derine doğru kazıldıkça birbiri içine giren mağaralı bir yapıya dönüşmüştür. Bazı mağaraların ne kadar derine gittikleri henüz araştırılmamıştır. Günümüzde çoğu atıl olan ya da ahır olarak kullanılan ve haritalaması yapılmamış taş ocakları için Mardin Büyükşehir Belediyesi, fizibilite çalışmalarını devam ettirmektedir. Farklı işlevler verilebilecek bu mağaraların yakın bir zamanda turizme kazandırılmaları beklenmektedir.

Fotoğraf 113. Ensar Mahallesiindeki Antik taş Ocakları

Fotoğraf 114. Ensar Mahallesiindeki Ahır Olarak Kullanılan Eski Taş Ocaklarından Birinin İç Mekânı

1.5.2. Kazı ve Yüzey Araştırmaları

Mardin ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılar oldukça az sayıdadır. Kazısı yapılan ve yapılmakta olan yerler Girnavaz Höyük, Zeviye Tivilki, Kerküştü Höyük, Boncuklu Tarla ve Dara'dır. Mardin Müze Müdürlüğü tarafından da çeşitli yerleşimlerde kurtarma kazıları da yapılmıştır.

Hayat Erkanal tarafından ilk defa Mardin'de Girnavaz Höyüğü'nde 1982-1991 yıllarında arkeolojik kazılar gerçekleştirilmiştir. Bölgenin Mezopotamya ve Suriye kültürleri ile ilişkilerini ortaya koyan önemli bilgilere ulaşılan bu kazılarda Geç Uruk Devri'nden Geç Asur Devri'nin sonlarına kadar kesintisiz yerleşim gösteren tabakalar tespit edilmiştir (Erkanal, 2007, s. 10-12).

Fotoğraf 115. Girnavaz Höyük

Fotoğraf 116. Sunu Kabı, Girnavaz Höyük

Mardin ili Dargeçit ilçesinde, Ilısu Baraj Alanında yamaç yerleşmesi Zeviye Tivilki'de 2009 yılında Tuba Ökse tarafından kazılar başlatılmıştır. Burada gerçekleştirilen kazılarda Erken Demir Çağı ile Yeni Assur Çağı'na tarihlenen eserler ortaya çıkartılmıştır (Ökse, 2009; Ökse vd., 2012). Mardin il merkezinin batısında Fırat'ın kollarından biri olan Habur Çayı'na katılan Kocadere'nin batı kıyısında yer alan bir Kerküşti Höyüğü'nde 1981 yılında Mardin Müze Müdürlüğü 2005 ve 2006 yıllarında ise Aslı Erim Özdoğan bilimsel başkanlığında kurtarma

kazıları gerçekleştirilmiştir (Erim, 2007, s. 132). Bu kazılarda Erken ve Orta Kalkolitik Çağ (Halaf ve Obeyd), Roma Dönemi ve Orta Çağ kalıntlarına ulaşılmıştır.

Fotoğraf 117. Dara Kenti'ndeki Kazı Çalışmalarından Görünüm (NTV, 2020)

Dara Antik Kentinde Mardin Müzesi Müdürlüğü tarafından 1988 yılından beri kazı çalışmaları yapılmakta olup, bu kazılar 1988-1991 ve 2001 – 2012 arasında Prof. Dr. Metin Ahunbay yönetiminde İTÜ öğretim elemanları ve öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Dara-Anastasiopolis, 1991, 1992). 1991-2001 arasında güvenlik sorunları nedeniyle kazılara ara verilmiş olup; 2019 yılından itibaren ise kazılar Doç. Dr. Hüseyin Metin başkanlığında sürdürülmektedir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşimi Boncuklu Tarla'da da Mardin Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Tuba Ökse'nin bilimsel danışmanlığında kazı çalışmaları yapılmıştır (Kartal vd., 2014). 2019 yılı bilimsel danışmanı Dr. Öğr. üyesi Ergül Kodaş tarafından kazı hakkında şunlar ifade edilmiştir ("Anadolu Ajans", 2012):

"Çalışmalar, yerleşim yerinin milattan önce 12 binlerde ilk kez iskân gördüğünü, yaklaşık 7 binlerde ise terk edildiğini gösteriyor. Özellikle milattan önce 8 binlere ait çok fazla buluntu var. Çok sayıda mezar ve mimari kalıntı açığa çıkarıldı. Değişik hayvan başlarının tasvir edildiği boncuk objeler bulundu. Çok sayıda mezarda 100'ü aşkın iskelet açığa çıkarıldı. Kazılarda 20 binin üzerinde boncuk tespit edildi. Boncuklar mezarlarda iskeletler üzerinde bulundu. Daha çok süsleme amaçlı olduğunu, burada 12 bin yıl önceden bu yana süsleme yapıldığını düşünüyoruz. Buğdayın, arpanın evcilleştirilmesi süreci üzerine önemli bilgiler veriyor. Hayvanlara yönelik yaptığımız analizler, yine burada keçi ve koyunun evcilleştirilmesine ilişkin bilgi edinmemizi sağladı. Avcı toplayıcıdan yerleşik hayata, yerleşik hayattan da besin üretimine geçen topluma dair çok önemli bilgiler elde edildi."

Fotoğraf 118. Anıtsal Tapınağın Görünümü, Boncuklu Tarla

Fotoğraf 119. Boncuk Objeler, Boncuklu Tarla

Mardin Müzesi Müdürlüğü başkanlığında Boncuklu Tarla, Harebe Helale/Artuklu, Kuruçay/Derik, Sürekli/Kızıltepe, Mardin Kalesi, Mor Yakup Kilisesi/Nusaybin, Çelbira/Artuklu v.b. yerleşmelerinde kurtarma kazıları yapılmıştır.

Mardin Kale Kazısı ilk olarak 2014 yılında Mardin Müze Müdürlüğü tarafından başlatılmıştır. Sonraki süreçte 2015, 2016, 2017, 2018 ve 2020 yıllarında dönemlik kazılar gerçekleştirilmiştir. Mardin Müzesi Müdürlüğü tarafından 2014 yılında kalede arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. 2020 yılından beri Mardin Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda, Artuklu Üniversitesi'nden Doç. Dr. E. Yeşilbaş danışmanlığında kazı çalışmaları sürdürülmektedir.

Mardin kalesine girişi sağlayan kapının doğu bitişiğinde Mardin Kale Camisi yer almaktadır. 2015 yılından itibaren Cami harim kısmı ve caminin batı ve kuzeyinde kazı çalışması belli aralıklarla devam etmiştir. 2020 yılı kazı çalışması için caminin iç mekânının dışında kalan cami harim kısmı kuzeybatı kesimindeki revaklı avlu olarak düşünülen mekânda, önceki yıllarda çıkarılan seviyenin altında kalan arkeolojik ve mimari verilerin netleşmesi amaçlanarak çalışmalar bu alanda sürdürülmüştür. Kazılar sonucunda çok sayıda seramik buluntular, lüleler, metal güller ve cam parçalar ortaya çıkarılmıştır.

Fotoğraf 120. Mardin Kale Cami 2020 Yılı Kazı Çalışmalarından (E. Yeşilbaş)

Fotoğraf 121. Mardin Kalesi Kazı Sonrası Genel Görünüm, 2020 (Mardin Müzesi Arşivi)

Mardin ilinde ve çevresinde Eyüp Ay (1993) tarafından yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlar Gire Herzem, Gire Alımışmış, Tell Ermen, Gire Karakuwe, Gire Koriye, Kefertüt, Gir Bunas, Tell Arrada, Boğazemri, Skefta, Gübaba, Gire Hiyale, Gire Haramiye, Gire Kızlare, Tell Bısım v.b. yerleşimlerden oluşmaktadır.

Kızıltepe ilçesi akır köyünde bulunan Gırbella Höyük'te A. Schachner tarafından yüzey araştırması yapılmıştır (Schachner ve Schachner, 2002). Bu höyükte bir vatandaşım bildirmesiyle bulunan Asur-Arami Kült Heykelleri (MÖ 900) Mardin Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Schachner ayrıca Bozhöyük-Tell Ades'de de yüzey araştırması gerçekleştirmiştir.

Fotoğraf 122. Ölü Kültü Heykelleri, Bazalt, Gırbella Höyük (Mardin Müzesi)

Nisibis (Nusaybin) Höyüğü'nde Hayat Erlanal (Erkanal, 2007, s. 12), Nusaybin Duruca beldesindeki Kertvin'de ise Bora Uysal yüzey araştırması yapmıştır (Uysal, 2006, s. 746).

2. Alanın Değerlendirilmesi

Yönetim Planı hazırlığında en önemli konu alan yönetim birimlerinin oluşturulması ile paydaşların ve ilgi sahiplerinin plan hazırlık ve uygulama süreçlerine katılımlarının sağlanmasıdır. Bu çalışmada “Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” doğrultusunda Alan Başkanı, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu ve Danışma Kurulunun oluşturulması için İdare (Mardin Büyükşehir Belediyesi) Kültür ve Turizm Bakanlığı nezdinde gerekli girişim ve başvurulara bulunmuştur. Artuklu Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesinden Dr. Öğretim Üyesi Murat Çağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığının 18.08.2021 tarih ve E-71480061-181.99-1629049 sayılı Makam Oluru ile “Mardin Artuklu” Alan Başkanı olarak atanmıştır. Danışma Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu ise 13/09/2021 tarih ve E-71480061-181.02-1696306 sayılı Makam Oluru ile oluşturulmuştur.

2.1. Paydaş Analizi

Paydaş analizinin temel amacı, Artuklu (Mardin) Yönetim Planı’ndan kimlerin etkileneceği, etkilenecek kesimin plan hazırlık ve uygulama sürecine nasıl katılacağı sorusuna yanıt aramaktır. Alanla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili tüm kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile yönetim planı kararlarından etkilenecek taraflar ve örgütlenemeyen kesimlerin adres bilgileri, erişilebilirlikleri, yasal dayanakları, türleri, yöneticileri, etkinlik düzeyleri, faaliyet alanları, üye sayıları dikkate alınarak paydaş analizi yapılmıştır. Tüm paydaşların coğrafi ve sektörel dağılımları, temsil gücü, etkinlikleri, erişilebilirlikleri, örgütlenme düzeyleri göz önüne alınarak yönetim planı sürecindeki rolleri belirlenmiştir.

İlgili sahiplerinin tespit edilmesi ve sürece etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması için 14 Haziran 2021 tarihinde Mardin Büyükşehir Belediye Başkanlığı toplantı salonunda Belediye Genel Sekreteri Sn. Murat Süzen başkanlığında belediye temsilcileri ve AnaDOKU uzmanlarının katılımı ile proje başlangıç toplantısı gerçekleştirilmiştir.

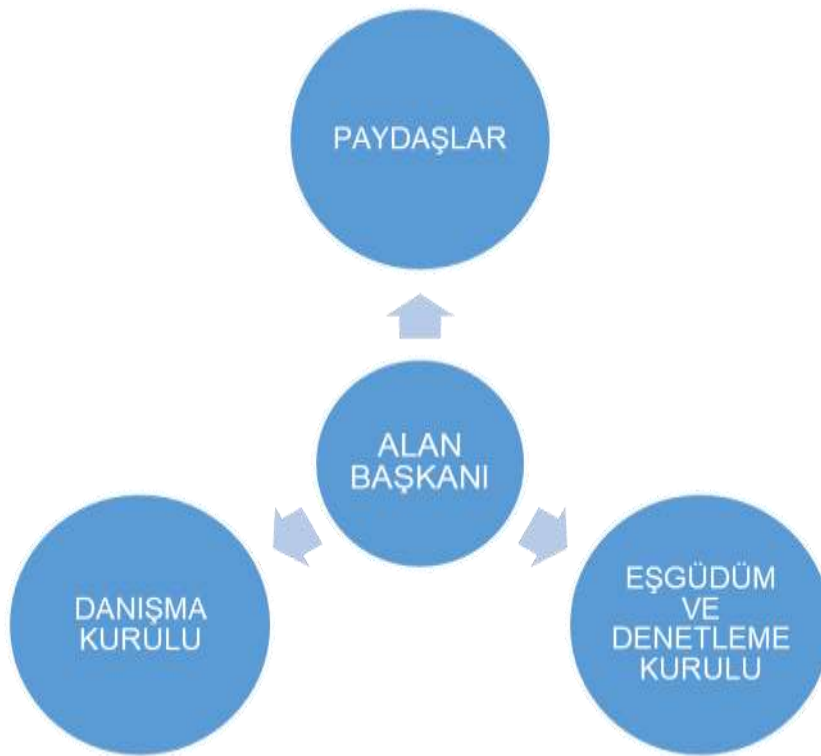
15 Haziran 2021 tarihinde ise Mardin Büyükşehir Belediyesi proje ekibine AnaDOKU uzmanları tarafından Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlık süreci ile ilgili sunum yapılmış, görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Mardin Büyükşehir Belediyesi temsilcileri ile yapılan toplantı ve sunumlar sonrasında AnaDOKU ekibi tarafından yönetim planı çalışmalarından etkilenebilecek paydaşlar belirlenmiştir.

Belirlenen paydaşlar AnaDOKU ekibi tarafından 15-17 Haziran 2021 tarihleri arasında ziyaret edilmiştir. Ziyaretler sırasında Artuklu Alan Yönetim Planı süreci hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılarak, paydaşların planlama sürecine etkin katılımlarını sağlamak üzere görüş ve önerileri alınmıştır.

Görüşme yapılan paydaşlar Artuklu Alan Yönetim Planı hakkında bilgilendirilmiş, planlama sürecinde paydaş toplantılarına katılımlarının önemi belirtilmiştir.

Ana paydaş görüşmeleri sonucunda, plan hazırlık ve uygulama süreçlerinde kullanılmak üzere Şekil 33'de sunulan yönetim modelinin kullanılması önerilmektedir. Artuklu Alan Başkanı Artuklu Alan Yönetim Planı'nın hazırlanması ve uygulanması süreçlerinin tümünde yer alacak, tüm çalışmaların koordinasyonundan sorumlu olacaktır. Alan Başkanı aynı zamanda Eşgüdüm ve Denetleme Kuruluna da başkanlık edecektir. Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlık ve uygulama sürecinde Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu, kaynakların verimli kullanılması ve etkin yönetim koşullarının sağlanması için gerekli tüm tedbirleri alacaktır. Danışma Kurulu ise alınacak kararların danışılacağı ve uygulamaları yönlendirecek bir yapı olacaktır.

Şekil 23. Yönetişim Modeli

Artuklu Alan Yönetim Planı'nda kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve özel sektör olmak üzere 4 ana paydaş grubu bulunmaktadır. Ana paydaşların planlama sürecine katkıları Şekil 34'de verilmektedir.

Şekil 24. Ana Paydaş Grupları ve Planlama Sürecine Katkıları

AnaDOKU ekibince yapılan görüşmeler sonucunda Artuklu Alan Yönetim Planı Paydaşlarının seçilmesinde Tablo 13 esas alınmıştır.

Tablo 13. Artuklu Alan Yönetim Planı Paydaşları

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
Kamu kurum ve kuruluşları: Mülki İdare Yöneticileri			
Merkezi Yönetim			
Kültür ve Turizm Bakanlığı (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü)	KTB'nın amacı kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek, benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemektir.	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlanmasına ilişkin Mardin BŞB ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arasında 16/10/2020 tarihli işbirliği protokolü imzalanmıştır	Artuklu Alan Yönetim Planının uygulamaya konulmasında doğrudan yönlendirici ve denetleyici bir görev üstlenecektir.
Kültür ve Turizm Bakanlığı (Vakıflar Genel Müdürlüğü)	Vakıflar Genel Müdürlüğü Türkiye'deki vakıfları denetlemekten sorumludur.	Alandaki Vakıflar ile ilgili yürütülecek çalışmalarda görev üstlenmesi	Artuklu Alan Yönetim Planının uygulamaya konulmasında Vakıflar ile ilgili konularda denetleyici görev üstlenecektir.

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
Kültür ve Turizm Bakanlığı (Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü)	Kültürel değerleri araştırılması, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasından sorumludur.	Alanda somut olmayan kültürel mirasın araştırılması ile ilgili yürütülecek çalışmalarda görev üstlenmesi	Artuklu Alan Yönetim Planının somut olmayan kültürel miras ile ilgili eylemlerine destek sağlayacaktır.
Kültür ve Turizm Bakanlığı (Tanıtma Genel Müdürlüğü)	Ülkemizin milli, manevi, tarihi, kültürel, sanatsal ve turistik değerlerinin yurt içi ve yurt dışında tanıtımını yapmaktan sorumludur.	Alanın ulusal ve uluslararası ölçekte etkin ve doğru tanıtımında görev üstlenmesi	Artuklu Alan Yönetim Planının tanıtım eylemlerine katkı ve destek sağlayacaktır.
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Bakanlık, çevreye ve yapılaşmaya dair mevzuatı hazırlamak, kentsel dönüşüm çalışmalarını yürütmek, uygulamaları denetlemek, çevre kirliliğini önlemek ve çevremizin ve doğanın korunmasını sağlamak konularında sorumluluk sahibidir.	Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlık ve uygulamalarında yönlendirici görev üstlenmesi	Artuklu Alan Yönetim Planının etkin bir şekilde uygulanmasında, kentsel dönüşüm, yapılaşma ve altyapı koordinasyonu konusunda önemli görevler üstlenecektir.
Tarım ve Orman Bakanlığı	Bakanlık, gıda üretimi ve güvenliği, kırsal kalkınma, tarım gibi konuların yanı sıra ormanların korunması, çölleşme ve erozyonla mücadele gibi konulardan sorumludur.	Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlık ve uygulamalarında gıda sektörü ile ilgili yönlendirici görev üstlenmesi	Artuklu Alan Yönetim Planının etkin bir şekilde uygulanmasında gıda üretimi ve güvenliği konusunda denetleyici ve düzenleyici görev üstlenecektir.
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Bakanlık, sanayi politika ve stratejileriyle ekonomik kalkınma, sosyal gelişme, bilim, teknoloji ve yenilikçilik politikaların belirlenmesinden sorumludur.	Bakanlığa bağlı olarak Mardin'de faaliyet gösteren Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA) Artuklu Alan Yönetim Planının finansmanını sağlamaktadır.	Artuklu Alan Yönetim Planının etkin bir şekilde uygulanmasında Finansman desteği sağlayacaktır.
Merkezi Yönetim Taşra Teşkilatı			
Valilik	Mardin Valisi ilin en üst düzeyde karar vericisidir. İlin tarihi, kültürel ve	Mardin Valisinin Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlanması ve hayata	Valinin bu çalışmalara destek ve katılımı, diğer aktörler ve/veya

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
	doğal değerlerinin en iyi şekilde korunması ve yönetilmesi Valinin öncelikli görevleri arasındadır.	geçirilmesinde vereceği destek tüm ildeki sorunlara, fırsatlara bütüncül olarak bakabilmesi nedeniyle son derece önemlidir.	paydaşlar üzerinde pozitif bir etki yaratacaktır. Birimler arası koordinasyonun sağlanması.
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte belirlenen kültür ve turizm politikalarının il düzeyinde uygulanmasından sorumludur.	Kültürel değerlere ve turizmin gelişmesine ilişkin kapsamlı bilgi sahibi olduğundan proje kapsamında gerekli işbirliğinin sağlanması.	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlanması ve uygulanması sürecinde sorumluluk alınması.
Mardin Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü	Müze Müdürlükleri bağlı olduğu ilde korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazılarla açığa çıkarılmasını, korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almakla sorumludurlar.	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlanması ve uygulanmasında alanda mevcut kültür varlıklarının korunması ve kullanılmasına ilişkin görüş ve önerileriyle destek sağlaması.	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlanması ve uygulanması sürecinden sorumluluk alınması.
İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü	İl Çevre ve Şehircilik Müdürlükleri teknik altyapı, çevre koruma, kontrol ve yönetiminden il düzeyinde sorumlu kuruluşlardır.	Artuklu Alan Yönetim Planı sınırlarında çevre koruma yönetimi konusunda destek sağlanması.	Artuklu Alan Yönetim Planı kararları doğrultusunda teknik altyapının ve etkin çevre yönetiminin sağlanması.
Tarım ve Orman İl Müdürlüğü	Tarım ve Orman Bakanlığı İl ve İlçe Müdürlükleri aracılığı ile Tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi, Gıda güvenliğinin sağlanması yönünde çalışmalar yapmaktadır.	Artuklu Alan Yönetim Planı sınırları içinde gıda işletmelerinin denetim ve kontrollerinin yapılması	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlanması ve uygulanması sürecinde Gıda güvenliği, işletmelerin kontrol ve denetimleri konusunda sorumluluk alınması.

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
Mardin İl Milli Eğitim Müdürlüğü	Ulusal düzeydeki eğitim politikalarının Mardin il düzeyinde uygulamasından sorumludur.	Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlık ve uygulanmasında Mardin’de eğitim gören ilk ve Orta öğrenim öğrencilerinde bilinçlenme ve farkındalık yaratılması.	Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanması sürecinde öğrencilere düzenli bilgilendirmenin yapılması yoluyla Yönetim Planının sahiplenilmesine katkı sağlanması.
Kaymakamlık	Kaymakamlıklar ilçe düzeyinde belirlenen önceliklerin etkin ve başarılı bir şekilde uygulanmasından sorumludur.	Artuklu için yapılan Alan Yönetim Planının hayata geçirilmesinde Kaymakamlık kilit bir rol üstlenecektir.	Artuklu Kaymakamının bu çalışmalara katılımı diğer aktörler üzerinde pozitif bir etki yaratacaktır.
Artuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	Mardin ilindeki eğitim ve öğretim programlarının ilçe düzeyinde uygulamasından sorumludur.	Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlık ve uygulanmasında Artuklu ilçesinde eğitim gören ilk ve Orta öğrenim öğrencilerinde bilinçlenme ve farkındalık yaratılması.	Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanması sürecinde öğrencilere düzenli bilgilendirmenin yapılması yoluyla Yönetim Planının sahiplenilmesine katkı sağlanması.
Mardin Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü	Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tescilini yapmak, sit alanlarında yapılacak uygulamalara karar vermek, Koruma Amaçlı İmar Planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip onamak Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun temel görevleridir.	Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında belirlenecek faaliyetlerin Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ile eşgüdüm içinde uygulanması.	Yönetim Planı alanındaki özellikle tescilli binalara ilişkin yapılacak uygulamalarda birlikte hareket edilmesi.
Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü	Görev alanları Mardin’in de aralarında bulunduğu Batman, Diyarbakır, Siirt ve Şırnak illeridir. Temel sorumluluk ve görevleri ise eski eserlerin ve yeni yapıların projelendirilmesi, inşaatı, koruma-onarımı ve restorasyonunun yapılmasıdır.	Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında belirlenecek faaliyetlerin Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ile eşgüdüm içinde uygulanması.	Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında müze yapıları ve tescilli taşınmaz kültür varlıklarına yönelik yapılacak uygulamalarda birlikte hareket edilmesi.

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
	masıdır.		
Diyarbakır Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü	Görev alanları Mardin'in de aralarında bulunduğu Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van illeridir. Başlıca görevleri; Bakanlığa bağlı müzelerde kayıtlı bulunan kültür varlıklarının mevcut durumlarını tespit ederek restorasyon ve konservasyon ihtiyacı olan eserlerin koruma ve onarımlarını Genel Müdürlük Onayı ile yapmak veya denetimleri altında yaptırmak.	Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında belirlenecek faaliyetlerin Diyarbakır Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü ile eşgüdüm içinde uygulanması.	Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında, kültür varlıklarına yönelik yapılacak uygulamalarda birlikte hareket edilmesi.
Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü	Sorumlu olduğu illerdeki Vakıflara ait eski eserleri takip etmek, kaydı olmayanların kayıtlarının yapılmasını sağlamak, restorasyon gerekenlerin listesini çıkarmaktan sorumludur.	Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında, alanda tespit ve tescil çalışmalarına katkı sağlanması.	"Artuklu Alan Yönetim Planı" Kapsamında belirlenecek hedef ve faaliyetlerin Vakıf taşınmaz Kültür Varlıkları ile ilgili olanlarının hayata geçirilmesinde Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün destek ve katkıları önemlidir.
GAP İdaresi Başkanlığı	Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin kalkındırılması amacıyla kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir. GAP, entegre bölgesel kalkınma yaklaşımı ve sürdürülebilir insani gelişme felsefesi ile uluslararası literatüre geçen ve marka değeri olan bir projedir.	GAP Bölge Kalkınma İdaresi (GAP BKİ) tarafından Mardin'de yürütülen çalışmalar Artuklu Alan Yönetim Planı uygulamalarına katkı sağlayacaktır.	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlık ve uygulama süreçlerine destek sağlanması.

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
İller Bankası	İller Bankası, İl Özel İdareleri ve Belediyelerin; finansman ihtiyacını karşılamak, altyapı projelerine destek olmaktadır.	Artuklu Alan Yönetim Planı çalışmalarında altyapı ve kalkınma projelerinde İller Bankasından destek sağlanması.	Artuklu Alan Yönetim Planının, hazırlık ve uygulama süreçlerine deneyim aktarımı yapılması.
Mardin Hava Radar Mevzi Komutanlığı	1963 yılına kadar halka açık olan Mardin Kalesi, bu tarihten sonra NATO anlaşmaları çerçevesinde inşa edilen radarla beraber halka kapatılmıştır. O tarihten sonra da kale, Milli Savunma Bakanlığına bağlı askeri bir alan olarak değerlendirilmiştir.	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlık ve uygulanması sürecine Mevzi Komutanlığının katılımı, yapılan çalışmalar hakkında farkındalık yaratılması.	Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanması sürecinde Komutanlığı gerekli bilgilendirmenin yapılması yoluyla Yönetim Planının sahiplenilmesine katkı sağlanması.
Dicle Kalkınma Ajansı	2008 yılında kurulan Dicle Kalkınma Ajansı Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illerine hizmet sunmaktadır. Ajans, bölgesel gelişme ve kalkınmayı gerçekleştirmede "yerelliği" ve "iyi yönetimi" esas almaktadır.	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlık sürecine finansal destek sağlanması ve deneyim aktarılması.	Artuklu Alan Yönetim Planının hedef ve faaliyetlerinin belirlenmesi ve uygulamaya konulmasında Ajans tarafından hem maddi hem teknik anlamda önemli katkı sağlanması.
Yerel Yönetimler			
Mardin Büyükşehir Belediyesi	Mardin Büyükşehir Belediyesi, Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlanması sürecinden birinci derecede sorumlu idaredir.	Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlanmasında personel, bilgi, deneyim ve koordinasyon desteği sağlanması.	Artuklu Alan Yönetim Planının, uygulamaya konulması için gerekli teknik ve finansal desteğin sağlanması.
Artuklu Belediyesi	Artuklu Belediyesi, Artuklu Alan Yönetim Planının hazırlık, onay ve uygulanması sürecinde kilit role sahiptir.	Mardin Büyükşehir Belediyesi ile birlikte eşgüdüm ve koordinasyonun sağlanması.	Artuklu Alan Yönetim Planının, uygulamaya konulması için gerekli teknik ve eşgüdüm desteğinin sağlanması.

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
Muhtarlar	Muhtarlar mahalle ölçeğinde Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanması açısından önemli role sahiptir.	Artuklu Alan Yönetim Planının Mahalle ölçeğinde yerel halka anlatılması.	Mahalle ölçeğinde Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanmasına destek sağlanması.
Üniversiteler/Yüksekokullar			
Artuklu Üniversitesi	Üniversiteler bir alandaki bölgesel gelişim bağlamında güçlü çarpan etkiler yaratma gücüne sahiptir. Öğrencilerin bölgeye getirdiği sosyal dinamizm dikkat çekicidir.	Artuklu Üniversitesince bilimsel destek sağlanması.	Artuklu Üniversitesi bünyesinde bulunan Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Mimarlık Fakültelerinden teknik destek alınması.
Dicle Üniversitesi	Üniversiteler bir alandaki bölgesel gelişim bağlamında güçlü çarpan etkiler yaratma gücüne sahiptir.	Dicle Üniversitesince bölgesel ölçekte destek sağlanması.	Dicle Üniversitesi bünyesinde bulunan Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Mimarlık Fakültelerinden teknik destek alınması.
İTÜ Mardin Uygulama ve Araştırma Merkezi (MardINT)	Merkezin amacı; Mardin'in kültürel ve sanatsal varlıklarının korunması ve yaşatılması, sosyal, ekonomik, teknik sorunlarının çözülmesi için gereken disiplinlerarası çalışmaların planlanma, programlanma, tasarım ve uygulamasına; Mardin üzerine çeşitli zamanlarda yapılan araştırmaların derlenmesi, arşivlenmesi ve bir kentsel bellek oluşturulmasına katkıda bulunmak ve bu amaçlar doğrultusunda Mardin ilinde bulunan konuyla ilgili kurum ve kuruluşlar ve diğer paydaşlarla iş birliği yapmaktır.	Merkezin eğitim, araştırma ve uygulama etkinlikleri için mekânsal (çalışma, barınma) ve işlevsel (arşiv, araç, gereç) bir altyapı sunabilecek sürdürülebilir bir akademik kurumsal yapı; Mardin'le ilgili çalışan araştırmacılar, sanatçılarla şehrin kurumları ve sakinleri arasında bir arayüz oluşturması hedeflenmiştir.	Merkez bir araya getireceği nitelikli beyin gücü ve tüm paydaşların ortak çalışması ile, Mardin Halkının ve yöneticilerinin, Mardin'in ve bölgenin sürdürülebilir gelişimi, kalkınması ile ilgili her alanda gerek duyacağı stratejik, akademik, teknik, bilimsel ve sanatsal desteği sunabilecektir. Merkezin Mardinlilere çeşitli alanlarda ve düzeylerde eğitim desteği vermesi amaçlanmıştır.

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
Sivil Toplum Kuruluşları ve Meslek Örgütleri			
Mardin Ticaret ve Sanayi Odası	Ticaret ve Sanayi Odaları üyelerinin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak ve mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla kurulan kuruluşlardır. Mardin Ticaret ve Sanayi Odası Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği 'ne bağlı olarak Mardin'de faaliyet göstermektedir.	Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanmasında yerel düzeyde yatırım desteğinin sağlanması.	Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanmasına destek sağlanması.
Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği	Esnaf ve Sanatkârlar Odaları 2005 yılında yürürlüğe giren 5362 Sayılı Esnaf Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu'na göre Ticaret Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Mardin Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği, Mardin'de ticaret ve sanayinin kamu yararına uygun olarak gelişmesi konusunda çalışmalar yürütmektedir.	Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında yerel düzeyde farkındalığın artırılması, yatırım desteğinin sağlanması ve geleneksel el sanatlarının yaşatılmasına katkı sağlanması.	Artuklu Alan Yönetim Planının sahiplenilmesi ve etkin uygulanması sürecine destek sağlanması.
TMMOB İl Temsilcilikleri	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) 1954 yılında kurulmuş kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. 2020 yılı sonu itibari ile TMMOB'nin oda sayısı 24, üye sayısı ise 598 bin 437 olmuştur. Mardin'de il temsilcilikleri aracılığı ile faaliyet göstermektedir.	Artuklu Yönetim Planının hazırlanması ve uygulanması sürecine mesleki uzmanlık desteği sağlanması.	Artuklu Yönetim Planının karar alma süreçlerine katkı sağlanması.

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
ÇEKÜL Vakfı	ÇEKÜL Vakfı Tarihi ve kültürel değerlerin korunması konusunda çalışmalar yapmaktadır.	ÇEKÜL Vakfı'nın ulusal düzeydeki deneyimlerini Artuklu özelinde paylaşması.	Yönetim Planının hayata geçirilmesine katkı sağlanması.
MAREV - Mardinliler Eğitim ve Dayanışma Vakfı	Marev, Mardin'i Türkiye ve dünyaya tanıtmak, kültürel ve tarihi mirasların korunması ve turizme destek sağlama konusunda çalışmalar yapmaktadır.	MAREV Vakfı'nın yerel, ulusal ve uluslararası deneyimlerini Artuklu özelinde paylaşması.	Artuklu Alan Yönetim Planının hayata geçirilmesinde ulusal ve uluslararası düzeyde katkı sağlanması.
Uluslararası Tasarım Vakfı	Geleneksel zanaatların yaşatılması için tasarımcılarla sanatçıları buluşturmak, yok olmaya yüz tutmuş zanaatları gelecek nesillere aktarmak ve tanıtmak konusunda çalışmalar yapmaktadır.	Ulusal ve uluslararası deneyimlerini Artuklu özelinde paylaşması.	Artuklu Alan Yönetim Planının öncelikli alanlarından olan Geleneksel kültürün ve el sanatlarının yaşatılması konusuna katkı sağlanması
MARSEV – Mardin Eğitim Vakfı	Mardin Eğitim Vakfı, Artuklu Üniversitesi başta olmak üzere Mardin'deki diğer Eğitim Kurumlarına katkıda ve destek katkıları sağlamaktadır.	Mardin Eğitim Vakfı'nın eğitim kurumları ile işbirliği deneyimlerini Artuklu özelinde paylaşması	Yönetim Planının hayata geçirilmesine katkı sağlanması.
Mardin Süryani Kadim Deyrulzafaran Manastırı ve Kiliseleri Vakfı	Deyrüzzaferân Manastırı Mardin'in 3 km doğusunda, 5. yüzyılda yapılan bir Süryani manastırı ve Süryanilerin önemli merkezlerinden biridir.	Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanmasında Süryani kültürünün yaşatılması ve doğru tanıtılması konusunda katkı sağlanması	Artuklu Alan Yönetim Planının Kültürel Çeşitlilik konularında yapılacak çalışmalara destek sağlanacaktır.
Özel Sektör			
Otel/pansiyon sahipleri ve çalışanları	Otel ve pansiyonlar turizmin gelişmesi ve yöre özelliklerinin tanıtılması için en önemli araçlar arasında yer almaktadır.	Turizm sektöründe istihdamın artırılması ve girişimciliğin teşvik edilmesi.	Artuklu Alan Yönetim Planı ve uygulama projelerinin hayata geçirilmesinde destek sağlanması.

Paydaşlar	Paydaş ile korunan alan arasındaki ilişkinin özelliği	İşbirliği için fırsatlar ve olumlu yönler	Dikkat gerektiren konular, tehditler ve sorunlar
Restoran sahipleri ve çalışanları	Restoranlar turizmin gelişmesi ve yöre yemeklerinin tanıtılması açısından en önemli araçlardır.	Turizm sektöründe istihdamın artırılması ve girişimciliğin teşvik edilmesi.	Artuklu Alan Yönetim Planı ve uygulama projelerinin hayata geçirilmesine destek sağlanması.
Seyahat acenteleri	Bölgesel veya ulusal düzeyde faaliyet gösteren seyahat acenteleri Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında belirlenecek olan faaliyet konularında ziyaretçilerin bilgilendirilmelerinde ve talebin artırılmasında önemli role sahiptir.	Ziyaretçi memnuniyetinin artmasına ve turizm hizmetlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlanması.	Artuklu Alan Yönetim Planının başarılı bir şekilde uygulanmasına katkı sağlanması.
Medya			
- 47 TV - Gazete Mardin Life - Artuklu Haber	Yönetim Planı süreçleri ve uygulamalarının radyo/televizyon, internet, gazete haberleri, dergi vb. basın ve yayın araçları kullanılarak paylaşılması bölgeye gelen ziyaretçi sayısının artırılması ve projenin yaygınlaştırılması için önemlidir.	Alanın tanıtımı ve kamuoyu oluşturulmasında iletişim ve etkileşim desteği sağlanması.	Alana özel dijital ve basılı yayın yapılması.
Diğer			
Bölge halkı	Bölge halkı yönetim planı alanını en iyi tanıyan bilen aktörlerdir. O nedenle alanda meydana gelecek değişiklikler en fazla onları etkilemektedir.	Bölge halkının yönetim planı hazırlık ve uygulama sürecine dahil edilmesi planın başarısı açısından gereklidir. Yerel ekonomiye katkı sağlaması.	Yönetim Planının uygulanabilirliği için bölge halkının sahiplenmesi son derece önemlidir. Bilinçlendirme ve farkındalık sağlanması

Katılım Stratejisinin Belirlenmesi

Artuklu Alan Yönetim Planı için ana paydaşların belirlenmesinin ardından, paydaşların sürece nasıl katılacaklarına ilişkin strateji ve yöntem geliştirilmiştir. Paydaş katılım stratejisinin belirlenmesi sürecinde önerilen katılım biçimleri Şekil 35 ve Tablo 14’de verilmektedir.

A-Bilgilendirmek: Artuklu Alan Yönetim Planı çalışmalarından etkilenecek tüm kesimin plan hazırlık ve uygulama süreci hakkında bilgilendirilmesi

B-Danışmak: Artuklu Alan Yönetim Planı ile ilgili alınacak kararlar ve atılacak adımlar konusunda ilgili kişi ve mekanizmalara danışmak

C-Birlikte karar vermek: Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlık ve uygulama sürecinde alınacak kararlara ve atılacak adımlara ana paydaşlar ile birlikte karar vermek

D-Birlikte hareket etmek: Artuklu Alan Yönetim Planı hazırlık ve uygulama sürecinde ana paydaşlar ile birlikte hareket etmek

E-Devretmek: Artuklu Alan Yönetim Planı ile ilgili konularda yetki ve sorumluluğu başka bir paydaşa devretmek

Şekil 25. Paydaş Katılım Stratejisi

Tablo 14. Paydaş Grupları Katılım Tablosu

PAYDAŞLAR	ÖNERİLEN KATILIM BİÇİMİ
Merkezi Yönetim/Mülki İdare	
Valilik	Birlikte karar vermek
Artuklu Kaymakamlığı	Birlikte hareket etmek
TAŞRA TEŞKİLATI	
GAP İdaresi Başkanlığı	Danışmak
Dicle Kalkınma Ajansı	Birlikte karar vermek
Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Birlikte karar vermek
Mardin Müze Müdürlüğü	Birlikte karar vermek
İller Bankası	Bilgilendirmek
Mardin İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü	Bilgilendirmek
Mardin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü	Bilgilendirmek
Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu	Birlikte hareket etmek
YEREL YÖNETİM	
Mardin Büyükşehir Belediyesi	Birlikte hareket etmek
Artuklu Belediyesi	Birlikte hareket etmek
Muhtarlar	Bilgilendirmek
Kanaat önderleri	Bilgilendirmek
ÜNİVERSİTELER/YÜKSEKOKULLAR	
Artuklu Üniversitesi	Danışmak
Dicle Üniversitesi	Danışmak
İTÜ Mardin Uygulama ve Araştırma Merkezi (MardINT)	Danışmak
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE MESLEK ÖRGÜTLERİ	
Mardin Ticaret ve Sanayi Odası	Bilgilendirmek
Mardin Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	Bilgilendirmek
TMMOB / Mimarlar Odası	Danışmak
ÖZEL SEKTÖR TEMSİLCİLERİ	
Otel/pansiyon sahipleri ve çalışanları	Bilgilendirmek

Restoran sahipleri ve çalışanları	Bilgilendirmek
Otobüs firmaları	Bilgilendirmek
Seyahat Acenteleri	Bilgilendirmek
MEDYA	
Radyo/Televizyon	Bilgilendirmek
İnternet	Bilgilendirmek
Gazete	Bilgilendirmek
Dergi vb.	Bilgilendirmek
DANIŞMAN KURULLARI	
Alan Başkanı	Birlikte hareket etmek
Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu	Birlikte karar vermek

Paydaşların Plan Hazırlık Süreçlerine Katılımı

Paydaş temsilcileri ile gerçekleştirilen birebir görüşmeler, telefon görüşmeleri, resmi yazışmalar ve Paydaş Katılım Toplantıları ile paydaşların Yönetim Planı hazırlık sürecine etkin katılımları sağlanmaktadır. İlk geniş katılımlı çalıştay (1. Paydaş Katılım Çalıştayı) 29-30 Haziran 2021 tarihinde Artuklu Belediye Başkanı sn. Abdülkadir Tutaşı ev sahipliğinde Artuklu Belediyesi Meclis Toplantı Salaonunda gerçekleştirilmiştir.

Artuklu Yönetim Planı 1. Paydaş Çalıştayından bir gün önce tüm proje uzmanları ve Mardin Büyükşehir Belediyesi Proje ekibinin katılımıyla saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasına çıkılmadan Mardin Müzesi Toplantı Salonunda gerçekleştirilen toplantıda CBS Uzmanı Doç. Dr. Serkan Kemeç tarafından harita üzerinde Alan Sınırları, mahalleler ve önemli mimari yapıların bulunduğu yerler hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Ayrıca saha çalışması sırasında kullanılmak üzere tüm katılımcılara (carry map) mobil program tanıtılmış ve katılımcıların telefonlarına yüklenmiştir. Carry map programı üzerinden güncel saha verileri kullanılarak çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

İki tam gün süren Artuklu Alan Yönetim Planı 1. Katılım Çalıştayı, başta Artuklu Belediye Başkanı ve DİKA Genel Sekreteri olmak üzere, kamu kurum ve kuruluşu, Sivil Toplum Kuruluşu ve Üniversite temsilcilerinden oluşan yaklaşık 50 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

2.2. Sorun ve GZFT Analizi

29-30 Haziran 2021 tarihinde yapılan 1. Paydaş Katılım Çalıştayında Sorun ve GZFT Analizi gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar tarafından Artuklu Alan Yönetim Planı alanı için belirtilen ana sorunlar Tablo 15'de, GZFT Analizi ise Tablo 16'da verilmektedir.

Tablo 15. Artuklu Alan Yönetim Planı Sorun Analizi

ANA SORUNLAR	SORUNLAR
1. Geleneksel yapıların korunamaması	<ul style="list-style-type: none"> - Tarihi yapıların aslına uygun restorasyonlarının yapılamaması - Tarihi yapıların bakım-onarım finansmanına ilişkin sorunlar - Restorasyonu yapılan yapıların doku ve gereksinimlere uyumsuz şekilde yeniden işlevlendirilmesi (konut yerine kafe, otel gibi işlevlere dönüşmesi), doğru işlevlerin verilmemesi) - Tarihi sokaklarda sirkülasyonlarda malzeme kullanımında kaygan taşların kullanımı - 1. Cadde'deki tabelaların tek tip yapılması ile özgünlüğün bozulması - Tarihi dokuyu bozan eklentilerin olması (wc, merdiven vb.) - Tarihi yapılardaki mimari görünümü bozan kullanımlar (şal, örtü vb.) - Tarihi sit alanının, mezarlıkların ve abbaraların yeterince ışıklandırılmaması - Geleneksel yapıların kullanılamaz durumda olması - Ara sokaklardaki araç kullanımından kaynaklanan titreşimin geleneksel yapılara zarar vermesi - Yukarı Mardin'de konut kullanımının giderek azalması
2. Kültürel mirasın korunamaması	<ul style="list-style-type: none"> - Tarihsel ve kültürel yapılara anlam katan toplumsal dokunun ve özgün kent kültürünün giderek kaybolması - Somut ve somut olmayan kültürel mirasın (Şahmeran, dengbejler, geleneksel zanaatlar, müzik vb.) kaybolmaya başlaması - Yerel halkın (özellikle çocuklar ve gençlerin) yaşadığı kentin kültürel ve tarihi mirasıyla ilgili bilgi ve farkındalığının yetersizliği -
3. Kontrolsüz turizm ve tanıtım faaliyetleri	<ul style="list-style-type: none"> - Hediyeelik eşyalarda çeşitliliğin azalması (sadece sabun, kuruyemiş vb. ürünlerin ön plana çıkması), - Geleneksel üretim ve el sanatlarında (bakırcılık, sabun üretimi, gümüş işçiliği, attarcılık, tesbihçilik, Derik zeytini üretimi vb.) geleneksel üretimin yerini fabrikasyon ürünlerin alması - Geleneksel el sanatlarının bir kısmının terkedilmesi (dokumacılık, ayakkabıcılık, semercilik, 8 köşe şapka yapımı vb.) - Kültürel değerlerin tanıtımının yetersizliği ve imaj sorunları - Atların denetimsiz ve düzensiz olarak gezinti amaçlı kullanılmasının yarattığı olumsuzluklar - Yöresel yemeklerin tanıtımını yapılamaması ve turizm açısından cazibe merkezi olarak kullanılamaması
4. Turizm ve kentsel hizmet altyapısının yetersizliği	<ul style="list-style-type: none"> - Özellikle 1. Caddedeki işletme çalışanlarının tanıtım amaçlı davranışları ve ürün ikramlarından kaynaklı rahatsızlıklar - Turistik hizmet veren işletmelerde hizmet altyapısı ve standardının yetersizliği (hijyen, hitap, sunum vb.) - Mardin turizmını yönlendirecek turizm ve tanıtım ofisinin bulunmaması - Taksi ve dolmuş sürücülerinin eğitim yetersizliği
5. Çevre yönetiminin etkin olmaması	<ul style="list-style-type: none"> - Merkezi bölgede katı atık ve atık su yönetiminin yetersizliği - Gece geç saatlere kadar süren gürültü kirliliği - Altyapı ve denetim yetersizliği - Sokaklarda yağmur suyu drenaj ızgaralarının bulunmaması
6. Ulaşım altyapısının yetersizliği	<ul style="list-style-type: none"> - Yaya dolanımının ve sürekliliğinin ticaret faaliyetleri ile engellenmesi (taşıt ve esnaf tezgahlarının yola sarkması, yaya yürüyüşlerinin kesintiye uğraması)

	<ul style="list-style-type: none"> - Engelli dostu düzenlemelerin olmaması - Ana akslarda trafik sıkışıklığı ve otopark yetersizliği (özellikle akşam saatlerinde) - Dar sokaklarda araç trafiğinden kaynaklanan sorunlar
7. Risk yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> - Kale'nin bakım onarım ve kaya sağlamlaştırma çalışmalarının yetersizliği - Afete maruz bölge için özel proje yapılması ihtiyacı
8. Yönetişim	<ul style="list-style-type: none"> - Plan, proje ve uygulama süreçlerinde kurumlararası işbirliği ve eşgüdüm yetersizliği - Mülkiyet sorunu - Çoğulcu katılım yönetim eksikliği - Yetkin turizm zabıtalılarının olmayışı, - Yetkin ve nitelikli kişiler tarafından alanın cazibe noktalarının tanıtılması ihtiyacı - Belirli yerlerin güvenli bir şekilde ziyaret edilememesi - Bilgilendirici faaliyetlerin bulunmaması

Tablo 16. Artuklu Alan Yönetim Planı GZFT Analizi

TEMATİK BAŞLIKLAR	GÜÇLÜ YANLAR	ZAYIF YANLAR	FIRSATLAR	TEHDİTLER
Tarihi ve kültürel koruma	<ul style="list-style-type: none"> - Tarihi dar sokak yapılarının kente ayrı bir özgünlük katması - Abbaraların olması - Kiliselerin olması - Medreselerin olması - Kasırların (Bağ evlerinin) olması - Çeşmelerin olması (kaleden gelen su, sarnıçlar) - Şehidiye Camisi (DNA yapısında mimari yapısının olması-yukarı çıkış ve inişte insanların birbirlerini görmemesi) - Yörede yapılarda kullanılan taşların doğal bir klima özelliği taşıması - Kapalı avlu şeklinde bahçelerin olması - Artuklu mimarisi (Alana özgü) - Geleneksel çarşılar - Arkeolojik açıdan zengin olması - UNESCO Dünya Miras alanı için potansiyel aday olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Yeni yapılan otoparkın alanın coğrafi yapısı ve tarihi dokusuyla uyumsuz olması - Arkeolojik zenginliğinin çok fazla bilinmemesi ve kullanılmaması 	<ul style="list-style-type: none"> - Mardin'in kuzey Mezopotamya'nın kalbi konumuna gelmesi - Artuklu Üniversitesinin ve ilgili bölümlerin bulunması 	<ul style="list-style-type: none"> - Özgün dokuya yapılan eklentiler ve müdahaleler (betonarme yapılar)
Kentsel Gelişim	<ul style="list-style-type: none"> - Alanda Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararlarının etkin bir şekilde uygulanması, - Yüksek katlı yapılara izin verilmemesi - 	<ul style="list-style-type: none"> - Alanda yer alan uyumsuz yapıların yarattığı olumsuz etkiler 	<ul style="list-style-type: none"> - Mardin BŞB ve Artuklu Belediyesinde KUDEB Birimlerinin olması - Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesinin 	<ul style="list-style-type: none"> - Kentsel dönüşümde geleneksel doku ve binaların işlevlerinin korunmasında karşılaşılan güçlükler

			bulunması	
Araştırma	<ul style="list-style-type: none"> - İTÜ Mardin Uygulama ve Araştırma Merkezi (MardINT)'nin olması - Mardin Artuklu Üniversitesinin olması - DİKA çalışmaları 	<ul style="list-style-type: none"> - Araştırmalar arası eşgüdümün sağlanamaması - Araştırma sonuçlarının uygulamaya konulamaması 	<ul style="list-style-type: none"> - İlgili kurum ve kuruluşlar ve yerel halkta alan ile ilgili yapılan araştırmalara olan ihtiyaç konusundaki farkındalığın artması 	<ul style="list-style-type: none"> - Mevcut araştırmaların güncellenememesi
Eğitim ve Kapasite Geliştirme	<ul style="list-style-type: none"> - Alanda, GAP, DİKA, Mardin BŞB, Artuklu Üniversitesi ve STK'lar tarafından eğitim etkinliklerinin düzenlenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> - Eğitimlerin sürekli ve periyodik olmaması 	<ul style="list-style-type: none"> - DİKA'nın eğitim ve kapasite geliştirme konularına finansal destek sağlaması 	<ul style="list-style-type: none"> - Verilen eğitimlere yeterli ilgi ve talebin olmaması
Yerel Farkındalık/Katılım	<ul style="list-style-type: none"> - Ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan etkinliklerle giderek yerel farkındalığın ve katılımın artması - Sosyal medya kullanımının artması 	<ul style="list-style-type: none"> - Farkındalık çalışmalarına etkin katılımın sınırlı düzeyde olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Alanda yerel basın ve yayın kuruluşlarının bulunması 	<ul style="list-style-type: none"> - Farkındalık çalışmalarına yeterli ilgi ve katılımın olmaması
Turizm ve tanıtım	<ul style="list-style-type: none"> - Çok dilli ve çok dinli olması - Medeniyetlerin bulunduğu yer olması - Gastronomi kültürünün zengin olması - Misafirperver bir şehir olması - İnsanlarının cana yakın olması, hoşgörülü olması - El sanatlarının zengin ve çeşitli olması - Şarapçılık kültürünün olması (Süryani şarabı) - Somut olmayan kültürel miras envanterinin hazırlanmış olması (craft of Mardin) 	<ul style="list-style-type: none"> - Çok dilli ve çok dinli (kültürel) ancak bunların yazı dillerinin olmaması, sadece konuşma dili olarak kullanılması - Geleneksel el sanatları ustalarının azalması - Mardin'in gastronomi potansiyelinin tam olarak ortaya konulamaması - Mardin'in tanıtımının yetersiz olması, yanlış imajlar kullanılması - Mardin'de turistleri karşılayacak bir birimin olmaması (Ziyaretçi merkezi) 	<ul style="list-style-type: none"> - Mezopotamya markalaşma çalışmalarının olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Sınır ülkede (Suriye) süregelen bir savaşın olması-siyasi istikrarsızlığın halen devam etmesi - Kontrolsüz turizm faaliyetlerinin olması ve denetlenememesi
Sosyo-ekonomi	<ul style="list-style-type: none"> - Tarımsal ürünler, kırsaldan kente 	<ul style="list-style-type: none"> - Komşuluk ilişkilerinin zayıflaması 	<ul style="list-style-type: none"> - Alanın 	<ul style="list-style-type: none"> - Alanın kullanım

	<ul style="list-style-type: none"> halen gıda akışının devam etmesi - Kırsalla olan bağların kopmaması (herkesin kırsalda 2-3 dönüm yeri var) - Sınır şehri olması (ticari, kültürel zenginlik) - İpekyolu kavşağında bulunması 	<ul style="list-style-type: none"> -Yeni yapılan otoparka ticaret kullanımının eklenmesinin mevcut çarşı ve dükkanlar üzerinde olumsuz etkiler yaratması, kentin sosyo ekonomik yapısını olumsuz etkileyecek olması 	<ul style="list-style-type: none"> ekonomik olarak gelişime açık olması 	<ul style="list-style-type: none"> yoğunluğunun artmasından dolayı fiyatların astronomik olarak artması - İşletmelerde fiyat standartlarının olmaması
Ulaşım ve Altyapı	<ul style="list-style-type: none"> - Mardin'de havaalanının bulunması Diğer illerden kolaylıkla karayolu ile ulaşım sağlanması 	<ul style="list-style-type: none"> - Alan içi ulaşım ve dışardan erişimin zor olması - Mardin'de rekreasyon-dinlenme alanlarının yetersizliği - Otopark alanının çok yetersiz olması, - Tarihi dar sokaklarda araç trafiğinin çok yoğun olması - Sirkülasyonlarda kaygan taş malzemelerin kullanılması 	<ul style="list-style-type: none"> - Diyarbakır kapıda yapılan yeni otoparkın otopark ihtiyacını büyük ölçüde karşılayacak olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Özellikle bölgeye artan turizm talebinin ulaşım ve altyapı açısından yaratacağı sorunlar
Yönetişim	<ul style="list-style-type: none"> - Dicle Kalkınma Ajansının işbirliğine açık olması - KTB ile Mardin BŞB arasında bir işbirliği protokolü imzalanmış olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Alanda yapılacak projelerin finansal kaynaklara erişim ve yönetim sorunlarının olması - Alan için yapılan projelerin sürdürülebilirliğinin olmaması 	<ul style="list-style-type: none"> - Alan Başkanlığı, Danışma ve Eşgüdüm Denetleme Kurullarının kurulmuş olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Gerek gıda gerekse gayrimenkul fiyatlarının turizm nedeniyle denetim yetersizliği sonucu fahiş fiyatlara ulaşması

2.3. Sosyo-Ekonomik Yapı Analizi

Bu bölümde alanın sosyo-ekonomik yapısının tanımlanması ve fiziksel yapısına yönelik değerlendirmelerin neler olduğuna ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler, detaylı olarak nasıl yapıldığı aşağıda sunulan yöntem bölümünde anlatılan alan çalışmasından elde edilen bulgular kapsamında yorumlanmıştır. Özetle, bu yorumlamalar Artuklu Alan Yönetimi Planı'nın uygulanmasında asıl söz sahibi olacak muhtarlar, yerli halk ve işyeri kullanıcıların/paydaşların görüşleri olarak aktarılmaktadır ve kendileriyle yapılan mülakatlardan elde edilmiştir. Bu değerlendirmeler, alandaki sosyal ve ekonomik yapıyı; demografik özellikleri, ana sektörleri, istihdam yapısı ile turizm sektörü ve kentin fiziksel yapısını ele almaktadır.

Yöntem: Alan Çalışması

Artuklu Alan Yönetimi Planı çalışmasının veri altyapısı hem kurumlardan elde edilen ikincil kaynaklara hem de yerinde, diğer deyişle alandan tespitler yapılmak suretiyle derlenen birincil kaynaklara dayanmaktadır. Bu kapsamda Artuklu Alan Yönetim Planı sınırları ile tanımlı bölgede yer alan 17 mahalle (Yalım Mahallesi hariç) kapsamında (Harita 27) alan çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla; ilgili kurumları temsil eden katılımcılarla, alanın bütününe yönelik fikirlerin alındığı muhtar odak grup toplantısı ve bireysel olarak muhtar katılımcılarla, yerli halk ve turizm sektöründe çalışan işyeri katılımcılarıyla 10-13 Ağustos 2021 tarihleri arasında toplantılar, pilot anket çalışmaları ve yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmıştır.

Kurumsal görüşmeler; Mardin Büyükşehir Belediyesi (BŞB) ile Artuklu Belediyesi KUDEB birimlerinin temsilcileri, Mardin BŞB Kültür, Turizm ve Sosyal İşler Daire Başkanı, Mardin Müze Müdürü ve Artuklu Ziraat Odası temsilcisi ile gerçekleştirilmiştir. Alanda ilk olarak proje uzmanları ve BŞB proje ekibinin de içinde yer aldığı belediyelerin KUDEB temsilcileri ile yapılan toplantıda öncelikle muhtarlar ve işyerleri ile yapılacak görüşmeler, yöntem ve alanda yapılacak çalışmalar hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ayrıca devamında katılımcı olan BŞB çalışanları ofislerinde ziyaret edilerek kendilerinden alanda yapılacak analizlere yönelik sayısal veriler ve haritalar da alınmıştır.

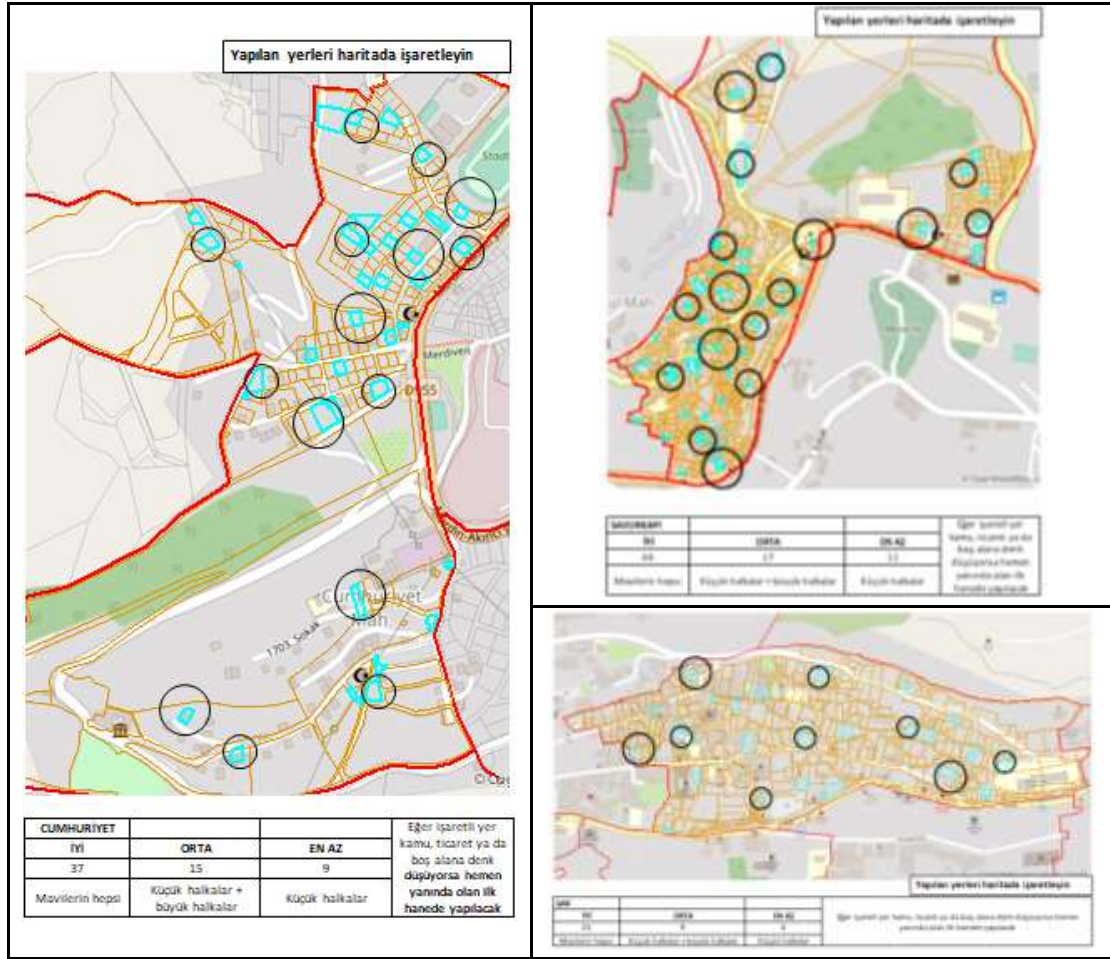
11 Ağustos 2021 tarihinde Artuklu ilçesine bağlı ve Artuklu Alan Yönetim Planı sınırlarında yer alan 17 mahalle muhtarlarının yazılı olarak davet edildiği "muhtarlar odak grup toplantısı" Mardin Büyükşehir Belediyesi Sanat Akademisi Toplantı Salonunda gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda proje sorumlusu belediye çalışanları da yer almıştır. Toplantıda toplu ve bireysel olarak görüşleri alınan katılımcı muhtarlardan başka alan çalışması sırasında bireysel olarak bir muhtarla daha görüşülmüştür. 12 Ağustos 2021 tarihinde ise işyerleri için "işyerleri odak grup toplantısı" gerçekleştirilmiştir.

Bu toplantılar sırasında ve sonrasında hem alanın sosyo-ekonomik tanımlamasını yapabilmek hem de taşıma kapasitesi ve ziyaretçi yönetimi konularında farklı paydaşların görüşlerini detaylı olarak toplamak amaçlanmıştır. Saha çalışması öncesinde ön hazırlıklar kapsamında özellikle de yerli halk ve turistik işyerlerini hedef alan, nicel tekniklerle analiz edilecek anket yönteminin uygulanması öngörülmüştür. Bu kapsamda, uluslararası örnek çalışmaları da içeren yazın incelemelerinden elde edilen bilgilerle detaylı anket formları hazırlanmıştır. Bu anketlerden yerli halk için olanlarının Tablo 17’de sunulan mahalle nüfusları oranında dağılımı ile alanda %95 güven aralığında %10, %8 ve %5 hata payı ile sırasıyla toplam 96, 150 ve 384 anket yapılması gerektiği belirlenmiştir. Bu örneklem büyüklüklerinin tespitinde süreksiz değişkenler için geçerli olan $n_0 = \frac{t^2 \cdot p \cdot q}{d^2}$ formülü (Baştürk ve Taştepe, 2013) kullanılmıştır. Devamında bu büyüklüklere karşılık gelen sayıda her bir mahalle içinden parseller rastgele örneklem yoluyla seçilmiş ve alana gitmeden haritalanmıştır (Harita 34).

Tablo 17. Alandaki Mahalleler ve Yerli Halk Anket Örneklem Sayılarının Dağılımı

Mahalle	2020 nüfusu	Yapılması gerekli anket sayıları		
Çabuk	2045	34	13	8
Cumhuriyet	2251	37	15	9
Diyarbakır Kapı	1092	18	7	5
Saraçoğlu	3365	56	22	14
Eminettin	435	7	3	2
Şar	1460	24	9	6
Latifiye	415	7	3	2
Necmettin	499	8	3	2
Ulucami	514	9	3	2
Yenikapı	770	13	5	3
Teker	1126	19	7	5
Medrese	374	6	2	2
Gül	959	16	6	4
Şehidiye	781	13	5	3
Ensar	2909	48	19	12
Savurkapı	2680	44	17	11
Kayacan	1489	25	10	6
Toplam	23164	384	150	96

Kaynak: (Nüfus verileri: Endeksa.com)

Harita 34. Yerli Halk Anketleri Örneklem Dağılımlarına Farklı Mahallelerden Örnekler

Kaynak: (Ahtlık veriler: ArcGIS sokaklar ahtlığı; Mahalle sınırları ahtlıkları: Tablo 18.)

İşyeri için hazırlanan anketlerden iki adet pilot uygulama yapılmıştır. Ancak yapılan bu pilot çalışmalarla alanın bütününe uygulanacak nicel anket tekniği kullanılarak nedensellik ilişkileri arayışında olan alan yönetim planına sağlıklı ve derinlemesine veri girişi sağlanamayacağı tespit edilmiştir. Zira işyeri sahipleri için hazırlanan soruların önemli bir bölümü yerli halk anketlerinde de yer aldığından benzer bir durumun yerli halk için de geçerli olacağı anlaşılmıştır. Sonuçta, sahada yapılan pilot çalışmalar esnasında elde edilen veriler ve alan çalışmasından sorumlu ekipteki uzmanların görüşleri doğrultusunda anket çalışması yerine yeterli sayıda yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlarla gerçekleştirilecek nitel bir yöntemin uygulanmasının daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle alanda sosyo-ekonomik durumun tespiti, sosyal-fiziksel taşıma kapasitesinin ölçümü ve ziyaretçi yönetimi için ilgili paydaşların nedensellikleri de içeren görüşlerinin alınması gereğiyle birlikte anket çalışmalarının içeriği, yarı yapılandırılmış mülakat soruları ile güncellenmiştir. Yapılan ilk uygulamayla da çalışmanın amacı doğrultusunda verilen bu kararın isabetli olduğu görülmüştür. Bu kapsamda hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat soruları aşağıda listelenmektedir.

Muhtarlar/belediye için yarı yapılandırılmış sorular:

1. Mahallenin hane sayısı, hanehalkı büyüklüğü,
2. Mahallenin çalışma durumu, ekonomik durumu, ana geçim kaynağı,
3. Mahalle sakinlerinin eski Mardin'deki turizm ve turistler hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, yerli-yabancı...)
4. Mahalle sakinlerinin kent ve altyapı hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, ekonomik...)
5. Turizmin ve turistlerin eski kentteki yaşantıları ne şekilde değiştirdiği/etkilediği ve bu değişimin ne zaman başladığı (koruma-kullanma, soylulaştırma/el değiştirme),
6. Eski Mardin'de yaşam, yönetim, turizm açısından talepler ve öneriler

Yerli halk için yarı yapılandırılmış sorular:

1. Katılımcının cinsiyeti, yaşı, eğitimi (+ailesi),
2. Katılımcının çalışma durumu, ekonomik durumu (+ailesi),
3. Katılımcının eski Mardin'deki turizm ve turistler hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, yerli-yabancı...)
4. Katılımcının kent ve altyapı hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, ekonomik...)
5. Turizmin ve turistlerin eski kentteki yaşantıları ne şekilde değiştirdiği/etkilediği ve bu değişimin ne zaman başladığı (koruma-kullanma, soylulaştırma/el değiştirme),
6. Eski Mardin'de yaşam, yönetim, turizm açısından talepler ve öneriler

İşyeri için yarı yapılandırılmış sorular:

1. İşyeri yetkilisinin cinsiyeti, yaşı, eğitimi, turizme ilişkin eğitimleri,
2. İşyerinin faaliyet alanı, ürün, üretim ve pazarlama yöntemleri (geleneksel yöntemlerin sürdürülebilirliği, turist fiziksel çekimine etkisi)
3. İşyerinin geleceği hakkındaki düşünceleri (fiziksel ve ekonomik)
4. İşyeri yetkilisinin eski Mardin'deki turizm ve turistler hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, yerli-yabancı, Covid-19 öncesi-sırası...),
5. İşyeri yetkilisinin kent ve altyapı hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, ekonomik...),
6. Turizmin ve turistlerin eski kentteki yaşantıları ne şekilde değiştirdiği/etkilediği ve bu değişimin ne zaman başladığı (koruma-kullanma, soylulaştırma/el değiştirme),
7. Kentteki ticaret ve sektör açısından talepler ve öneriler
8. Turistlerin sizlerden arzu ve talepleri

Bu kapsamda alanda yapılan muhtar mülakatları, odak grup toplantısına gelen 6 mahalle muhtarı (Kayacan, Savurkapı, Medrese, Şar, Eminettin, Çabuk) ve sonradan alan çalışmasında temas kurulan 1 muhtar (Cumhuriyet) olmak üzere ve çalışma alanı kapsamında dengeli dağılmış (Harita 27) ve alan bütününe yönelik görüşlere de hâkim olduğu anlaşılan toplam 7

muhtarla yüz yüze görüşülmüştü. Ayrıca muhtarlardan, bireysel görüşleri için dağıtılan yarı yapılandırılmış soruları içeren formları açık uçlu olarak doldurmaları istenmiştir.

Çalışma, amacı kapsamında kısa sürede en çok bilgiye erişim sağlanacak referans kişilerle temasa geçmeyi gerektirdiğinden ve olası katılımcıları önceden belirlemenin zorluğu nedeniyle tesadüfi olmayan örneklem tekniklerinden kartopu örneklem tekniği seçilmiş, Baştürk ve Taştepe'nin de (2013, s. 146) belirttiği gibi “[t]abir-i caizse “kervan, yani örneklem yolda düzül[müştür]”. Şar, Teker ve Diyarbakır Kapı mahalleleri hariç odak grup toplantısına katılan muhtarlar aracılığıyla yerli halk mülakatları katılımcılarına ulaşılmıştır. Bu katılımcılar toplam 5 kişi, alan çalışması esnasında ekibin kendisinin ulaştığı 3 kişi olmak üzere toplam yerli halk mülakatı yapılan katılımcı sayısı 8'dir. Bu mahalle sakinleriyle de yapılan yüz yüze görüşmeler esnasında yerli halk yarı yapılandırılmış soru formlarına çalışma ekibi üyelerince notlar alınmıştır. Bu sakinlerin genel demografik bilgilerine yönelik bulgular Yerli Halk Görüşmelerine Yönelik Değerlendirmeler bölümünde özetlenmektedir.

Benzer şekilde, işyeri mülakatları için örneklem de aynı şekilde bulunmuştur. Turizm sektörüyle ilgili mülakat yapılan toplam işyeri katılımcısı 11 kişidir. Bunlardan 2 tanesi alanda ilk gün yapılan anket görüşmelerinin mülakat olarak yenilenmesiyle elde edilmiştir. Katılımcıların tamamı turizme yönelik faaliyet göstermektedir. Faaliyet sektörlerine göre katılımcılar; 3'ü konaklama, 2'si yeme içme, 3'ü genellikle fabrika üretimi ve satışı yapan hediyelik eşya-gıda, 2'si geleneksel yöntemlerle hediyelik eşya yaparak satan zanaatkarlar ve 1'i ise turistik eşya ve gıda üretimi ve satışı yapan kooperatif yetkilisi şeklinde dağılım göstermektedir. Katılımcıların demografik bilgileri Yerli Halk Görüşmelerine Yönelik Değerlendirmeler bölümünde özetlenmektedir.

Kartopu örnekleme kapsamında kalınan otelde ilk gün görüşme yapılan ilk katılımcıdan (butik otel çalışanı), aynı otelin yetkilisi, kafe işletmecisi, sabun üretici-satıcısı, şarap üretici-satıcısı, telkâri ustası ve işyeri sahibine ulaşılmış ve kooperatif başkanına ulaşmayı sağlayan bağlantı bilgisi alınmıştır. Alanda çalışma ekibinin önceden tanıdığı ve bilgisi ve deneyimi fazla olan bir katılımcıdan (restoran işletmecisi) pansiyon işletmecisine ulaşılmıştır. Kahve-kuruyemiş mağaza işletmecisi ile bakır ustası ve işyeri sahibi ise ekibin alanda bu konularda yoğun turistik faaliyetlerin olduğu gözlemlerine dayanarak bu sektörde olan işletmelerin yoğun şekilde yer aldıkları yerlerden seçilmişlerdir. Bu işyeri katılımcılarıyla da yapılan yüz yüze görüşmeler hem notlar alınarak hem de ilk iki pilot anket katılımcısının revize mülakatları ile butik otel yetkilisi hariç tümü için ses kaydı yapılmıştır. Yerli halk mülakatlarında olduğu gibi işyeri mülakatlarında da alınan notlar çözümleme ve yorumlamalarda kullanılmıştır.

Alan Çalışması Bulguları

Bu bölümde bulgular, yöntem bölümünde açıklanan biçimde belirlenen ve alanın kullanıcıları niteliğindeki hedef kitleyi oluşturan muhtarlar, yerli halk ve işyerleri katılımcılarının yarı

yapılandırılmış derinlemesine mülakat bölümleri çerçevesinde sunulmaktadır. Bu değerlendirmelerin amacı, sözkonusu paydaşların mevcut sosyo-ekonomik durumlarının ortaya konulmasının yanı sıra yorumlamalarla nedensellikleri açıklamak ve gelecek yıllarda alanın kullanımına yönelik sonuçlar elde etmektir.

Muhtar Görüşmelerine Yönelik Değerlendirmeler

Alan Yönetimi Planı çalışma alanında yer alan mahallelerden Kayacan, Savurkapı, Medrese, Şar, Eminettin, Çabuk ve Cumhuriyet mahalleleri olmak üzere toplam 7 muhtar ile mülakat yapılmıştır. Tamamı erkek olan katılımcı muhtarlara yönelik genel bilgiler özetlendiğinde; yaşlarının 47 ile 67 arasında değiştiği, ortalama yaşın yaklaşık 55 olduğu, tamamının Mardinli (bir ya da ikisi ilçeler, kalanı Merkez doğumlu) olduğu ve neredeyse tamamının lise düzeyinde eğitim aldığı, ikisinin (1'i aza olarak, diğeri muhtar) 1 dönemdir (3 yıldır), birinin 2 dönemdir (7 yıldır), üçünün 4 dönemdir (17 yıldır), birinin ise 5 dönemdir (20 yıldır) muhtarlık yaptıkları görülmüştür. 3 yıldır aza görevinde olan muhtar vekili bu görevi 1 bir aydır yapmakta olduğunu belirtmiştir. Muhtarların genelinin geçmişte ya da halihazırda diğeri bir işinin (işçi veya kamu emeklisi ya da esnaf) olduğu belirlenmiştir.

Mahallenin hane sayısı, hanehalkı büyüklüğü

Görüşülen muhtarların sorumluluğundaki mahallelerdeki hane sayıları değerlendirildiğinde bu sayının genel olarak küçük (100) ve büyük (700) arasında değiştiği görülmektedir. Bu mahallelerde yerli halkın yanında Suriyeli sığınmacıların da yaşadığı ifade edilmiş, ortalama hanehalkı büyüklüğünün de buna göre değiştiği belirtilmiştir. Bu farklılığa göre yerli halk için ortalama hanehalkı sayısı 4-5 iken Suriyeliler için bu sayı 7-8 civarındadır.

Mahallenin çalışma durumu, ekonomik durumu, ana geçim kaynağı

Görüşme yapılan muhtarların mahallelerindeki sakinlerin genel sosyo-ekonomik durumlarına bakıldığında hanelerin dar gelirli, emekli veya küçük esnaf olarak geçimlerini sağlayan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Genel geçim kaynağında; inşaat ve günlük işlerde çalışma ile yevmiyeciliğin ağırlıkta olduğu; bunun yanında memur olanların da bulunduğu belirlenmiştir.

Bunların yanında hanelerde yaşayan insanların önemli bir kesimi de (%50) işsiz olup devletten sosyal yardım almaktadır. Oranlama yapıldığında; yevmiyecilik %30, işçi %20, emekli %10 şeklinde bir dağılımın olduğu görülmektedir. Katılımcı muhtarların mahalleleri birlikte düşünüldüğünde ortalama hane gelirinin aylık 2.500-3.000 TL olduğu söylenebilir. Hanelerin geneli düşük gelirlilerden oluşmakta, gelir durumu iyi olanlar ise yeni şehre göç etmektedir.

Muhtarlıkların kendilerine ait bir ofisleri bulunmamakta; kendi imkanları ile kiraladıkları yerlerde çalışmalarını sürdürmektedirler. Ayrıca, elektrik, su, internet, kırtasiye masrafları gibi sabit giderleri de kendileri karşılamaktadır. Bununla birlikte, Kızıltepe ilçesinde muhtarların toplu olarak kullanılabildikleri bir binanın olduğu öğrenilmiştir. Ayrıca güncel

olarak Belediye'nin çarşı alanında uygun yerlerin muhtarlıklara tahsisine yönelik bir çalışmanın yürütüldüğü de bilinmektedir.

Muhtarların eski Mardin'deki turizm ve turistler hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, yerli-yabancı)

Görüşme yapılan mahalle muhtarları eski kentte turizm faaliyetlerinin yaşayanlar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz yönlerinin olduğunu belirtmişlerdir. Turizm faaliyetlerinin ve turistlerin ziyaretinin olumlu yönleri düşünüldüğünde ilk etapta insanların buna olumlu bakmalarının beklenen bir durum olduğu görülmektedir. Muhtarlar, bu sektördeki gelişmenin ve ziyaretçilerin gelmesinin; alanın ve bölgenin tanıtımı, istihdamın artması, UNESCO süreci, esnafın canlanması gibi olumlu etkileri olduğunu belirtmişlerdir.

Bu olumlu etkilerin yanında turizm faaliyetlerinin ve turistlerin olumsuz etkilerinin olduğu da açıktır. Muhtarlar genellikle otopark ve trafik sorunlarının öncelikli olduğunu belirtmiş; bunun yanı sıra gece 12'den sonra bile aşırı gürültünün sürmesi, yönlendirme levhalarının eksik/yetersiz olması, rehberlerin turistleri yanlış yönlendirmesi ve Mardinli rehberlerin olmaması, esnafın turiste uyguladığı yüksek fiyatların yerli halka da aynı şekilde uygulaması, turistlerin yeteri kadar bilgilendirilmemeleri, diğer deyişle bilgilendirme eksikliği/yetersizliği gibi birçok olumsuzluklardan bahsetmiştir.

Muhtarlar eski kentin turistik yerlerinde akşam/gece serinliğinde dolaşmayı isteyen turistlerin bunu yapamadıklarını, bu nedenle bu yerlerdeki söz konusu tarihi yapıların (cami, medrese, kilise vs.) bu ziyaret saatlerinde de (en azından gece 24:00'e kadar) açık olması yönünde turistlerden talep geldiğini belirtmişlerdir.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında muhtarların alandaki turizm faaliyetlerinden ve turistlerden rahatsız olmadıkları ancak sorunlara yönelik getirilecek çözümlerle turizm için daha iyi bir durum ve ortamın oluşacağı söylenebilir.

Mahalle sakinlerinin kent ve altyapı hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, ekonomik)

Mahalle muhtarları kentteki altyapının-özellikle de kanalizasyon-yetersiz olduğu ve rögarların kapasiteyi kaldırmadığı ifade edilmiştir. Yağmur sularının biriktiği ve alanda yapılan yeni altyapı çalışmalarından sonra tarihi yapıların su aldığı belirtilmiştir.

Susuzluğun başlı başına sorunlu bir konu olduğu, 3-4 günde bir şehre su verildiği, şebeke sisteminin basınçsız olması nedeniyle yüksek yerlerin su alamadığı ifade edilmiştir. Bunların yanında verilen ve Gurz'dan gelen beyazsu olarak bilinen şebeke suyunun kireçli olduğundan bahsedilmiştir. Katılımcı muhtarlar halkın şehirdeki çeşmelerden aldıkları suyu içme ve diğer amaçlı kullandıklarını belirtilmiştir.

Tarihi alanda temizlik ve hijyen konusunda sorunların olduğu belirtilmiştir. Artuklu Belediyesi'nin çöp toplama araçlarının ana caddelerde kullanıldığı bunların sabahları günde bir defa çöp topladığı, çöplerin toplanmasında 2 görevlinin olduğu bunların da yetersiz oldukları, ana caddelerde araçla; ara sokaklarda ise eşekle çöp toplayan görevlilerin sadece çöpleri topladıkları ama artık çöplerin süpürülmediği ifade edilmiştir. Turizmin yoğun olduğu yerlerde günde birden fazla sayıda çöp alınması bir çözüm olarak dile getirilmiştir.

En önemli sorunlardan birisi de alanda kadın-erkek tuvaletlerinin yeteri kadar ve neredeyse hiç olmaması olarak ortaya çıkmaktadır. 24 saat hizmet vermesi gereken bu tuvaletlerin Diyarbakır Kapı, Cumhuriyet Meydanı, Kasım Tuğmaner ve Üçyolun civarında yapılması gerektiği önerilmiştir.

Mahallelerde yaşayan insanların önemli gördükleri konulardan birisi de alandaki sosyal yaşama dair imkanların çok az olduğu yönündedir. Örneğin; çocuk parklarının ve ailece dinlenebilecek açık hava imkanlarının olmaması alanda yaşayanların sosyal yaşantılarını olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında Kasımiye Medresesi'nin yanında açık hava sinemasının yakında faaliyete geçeceği, böylece halkın dinlenme ve sosyal imkanları olabileceği de ifade edilmiştir.

Mahalle sakinlerinin kent hakkında ifade ettikleri konulardan birisi de sağlık hizmetleridir. Kamu kurumlarının Yenişehir'e taşınmasından sonra sağlık hizmetlerinin de yetersizleştiği ifade edilerek alanda polikliniğin olduğu ancak doktor bulunmasında büyük sorun yaşandığı, acil durumlar için mutlaka bir ambulansın olması gerektiği ve bunun Cumhuriyet Meydanında konumlandırılabilmesi belirtilmiştir.

Görüşme yapılan muhtarın mahallelerinde kullanılan ferş (kayrak) taşı kaplamalarının zamanla aşınarak kaygan bir zemin oluşturduğu, insanların yürürken zorluk çektiği ve düştüğü ifade edilmiştir. Ferş taşı kaplamaları yerine caddedeki parke taşlardan yapılmasının bu konuda bir öneri olduğu belirtilmiştir.

Muhtarların belirttiği sorunlardan birisi de elektrik altyapısı ile ilgilidir. Elektrik altyapısının sağlam olmasının yanında evlerin içinde olan sayaçların dışarıya çıkartılması için çalışmalar yapıldığı ifade edilmiştir. Elektrik konusunda asıl vurgulanması gereken konu ise elektrik kullanım birim fiyatlarının çok yüksek olduğu ve görüşülen hemen hemen her muhtarın bu konudan şikayetçi olduğudur. Özellikle elektrik hizmetlerinin özelleştirilmesinden sonra birim fiyatların yükseldiği, yaşayanların fatura ödemekte zorluk çektiği ve bu nedenle eski kentte yaşayanlara özgü indirimli elektrik kullanımının talep edildiği belirtilmiştir.

Kentte altyapının çok eski olması nedeniyle 2010-2011 döneminde altyapı çalışmalarının olduğundan bahsedilmiştir; ama yapılan çalışmaların yetersiz kaldığı belediyenin değişmesi sonrasında mahallelerdeki sokaklardan ana yola inen atık ve yağmur sularının rögarlara

bağlanmadan üstünün kapandığı ve yolların altındaki evlerin altyapısının sızan suların bozulduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde, eskiyen ve değişmeyen temiz su borularında patlamaların veya bozulmaların olduğu yerlerde, döşenen taşların altından akan suların evlere bir başka rutubet nedeni oluşturduğu söylenmiştir. Yağmur yağdığı anda altyapı sorunu nedeniyle kendi ifadeleriyle dizlerine kadar sulara gömüldüğünü belirten muhtarlardan birinin bu sorun için “Rize’deki yağmur Mardin’e yağsa tüm Mardin ovaya akar” ifadesi dikkat çekicidir. Ayrıca mahallelerde yıkılan ve yıkılacak duruma gelmiş duvarların acilen onarılması gerekmektedir.

Kentteki yaşam konusunda önemli olan konulardan birisi de alanda yaşayanların eğitim imkanlarına erişimidir. Katılımcı muhtarlar alanda iki ilköğretim okulunun olduğunu bunların da imkanlarının yeterli olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında alanda lise eğitimi veren kurumların olmadığı, liselerin Yenişehir’de olduğu belirtilmiştir.

Kentteki yaşam koşullarını etkileyen unsurlardan birisi de gece yaşantısıdır. Alanda kullanılan sokak aydınlatmalarında zaman zaman sorunların olduğu ifade edilerek ampullerinin patlaması sonrasında bakımlarının uzun süre yapılmadığı bu nedenle de güvenlik sorunlarının ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Ayrıca terk edilen tarihi evlerin, içinde kalan demirbaş malzemeler için hırsızlıklara maruz kaldıkları, kimi metruk evlerin ise bağımlılara ev sahipliği yapar duruma geldiği, bunların denetlenmemeleri ve görmezden gelinmeleri ile bu sorunların alanda yaşamayı çekilmez hale getirdiği önemli güvenlik sorunları olarak dile getirilmiştir. Gece bekçilerinin sadece 1. Caddede dolaştığı ara caddelerde ise dolaşmadıkları belirtilmiş, alanda bir karakolun dahi bulunmadığı, önceden olanın da Yenişehir’e gittiği ifade edilmiştir.

Turizmin ve turistlerin eski kentteki yaşantıları ne şekilde değiştirdiği/etkilediği ve bu değişimin ne zaman başladığı (koruma-kullanma, soylulaştırma/el değiştirme)

Turizm faaliyetlerinin ve gelen turist sayısındaki artışın alanda yaşayanların hayatlarını genel anlamda olumlu etkilediği ifade edilmiştir. Özellikle 1. Cadde ve altındaki cadde etrafında yaşayanlar bu faaliyetlerden daha çok etkilenirken, merkeze görece uzak yerlerde yaşayanların (Kayacan Mahallesi gibi), genelde kafiler olarak merkezdeki otellere ve pansiyonlara gelen turistlerden ve turizm faaliyetlerinden çok etkilenmedikleri belirtilmiştir.

Turizm faaliyetlerinin artmasından sonra turistlere yönelik satışların arttığı ve bunun da mahalle sakinlerini olumlu etkilediği belirtilmiştir. Bunun özellikle Kasımiye Medresesi’nin yanındaki alanda el emeği ürünlerini satanlar açısından olumlu olduğu vurgulanmıştır.

Alanda turizm faaliyetlerinin artmaya başladığı 2010 yılından sonra ister istemez bu faaliyetlerin eski kentteki yaşamı değiştirdiği, mahalle sakinlerinin turistlere yönelik işler yapmaya başladığı, kafelerin çoğaldığı, sabun, şarap ve çerez gibi ürünlerin yapımında ve satışında artışların olduğu ifade edilmiştir.

Turizm faaliyetlerinin alandaki yaşamı olumsuz yönde etkilediğini ifade eden muhtarlar da olmuştur. Yukarıda açıklanan ve sayılarının fazla olduğu belirtilen metruk evlerin oluşturduğu güvenlik sorunlarını turizmle yaşanan yoğunluğa ve yabancılaşmaya bağlı olarak bu evlerin tinerciler ya da esarcılar tarafından kullanılmasının ve hatta esrar satıcılığının da yapılmasının alanda yaşayanların hayatlarını olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

Alanda geceleri canlı müzik yapan kafelerden ya da türkü barlardan gelen seslerin geç saatlere kadar sürmesi ve yüksek sestten dolayı rahatsız olan birçok mahalle sakini olduğu ifade edilmiş, çözüm için yöneticilerin önlem alması ve denetimlerin arttırılması gerektiği belirtilmiştir.

Eski kentin günümüzde neredeyse tamamen turizm potansiyeli olarak görülmesi alandaki sosyal yaşantıyı da doğrudan etkilemektedir. Örneğin, fiyatların turistlere göre belirlenmesinin yerli halkın sosyal yaşantısını olumsuz etkilediği; aynı ürünlerin çok farklı fiyatlardan satıldığı, belli bir fiyat tarifesinin olması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca benzer bir sorunun aynı ürünü aynı hedef kitleye satanlar arasında dahi olduğu ve bu fiyat farklılıklarının haksız rekabete ve turist şikayetlerine neden olduğu vurgulanmıştır.

Eski Mardin’de yaşam, yönetim, turizm açısından talepler ve öneriler

Çalışma kapsamında görüşülen muhtarların eski kentteki yaşantıya, yönetime ve turizm faaliyetlerine yönelik olarak ifade ettiği talepler ve öneriler aşağıda özetlenmektedir:

- Alanda tuvalet ve lavabo imkânı olmalı; bunlar 7/24 hizmet vermeli.
- Eski evlerin dönüşümü ile ilgili çalışmalar yapılmalı.
- Yol düzenlemeleri yapılmalı.
- Yer döşeme taşları acilen değiştirilmeli.
- Konaklama imkanları artırılmalı.
- Konaklamadaki yüksek fiyatlar düşürülmeli.
- Sokaklardaki aydınlatmalar çoğaltılıp iyileştirilmeli.
- Otoparklar çoğaltılmalı; Diyarbakır Kapı’da yapılan otopark bir an evvel bitirilip halka ve turistlerin hizmetine sunulmalı.
- Kaldırımlarda olan beton dubalar sökülüp şehrin dokusuna uygun insanlara zarar vermeyen dubalar takılmalı.
- Rehberler iyi eğitilmeli, turistleri yanlış yönlendirmemeleri için gerekli uyarılar yapılmalı.
- Turistlerin gezebileceği yerler, tarihi binalar en az saat 24:00’e kadar açık olmalı.
- Mahalle içinde ve ara sokaklarda bekçiler dolaşmalı.
- Mahallelerde gelişigüzel gezen sokak köpeklerine çare bulunmalı.
- Trafik kirliliği ortadan kaldırılmalı; park yeri sorunu çözülmeli.
- Park, çocuk oyun alanı, halı saha gibi sosyal imkanlar yaratılmalı.
- 24 saat hizmet verecek bir hastane hizmete açılmalı.
- Kafelerdeki ve lokantalardaki fiyatlara bir düzenleme yapılmalı.
- Gelen turistlerin maske takması için önlem alınmalı.

- Yağmur suları için sokaklara ızgaralar konulmalı.
- Turizmden kaynaklı fahiş fiyatlar denetlenmeli.
- İçkili restoranların ve sarhoşların halkı rahatsız etmesine karşı önlemler alınmalı.
- Tapusu olmayana kaçak yapıların çözümü için yollar aranmalı.
- Diyarbakır Kapı'dan başlayan ve Ulu Cami'ye kadar uzanan alternatif bir hat yaratılmalı.
- Cumhuriyet Meydanı'nda acil durumlar için ambulans ve itfaiye hazırda bulundurulmalı.
- Alanda doğalgaz altyapı imkânı düşünülmesi.
- Alanda bir arkeopark yaratılmalı.
- Kayacan Mahallesi mevkiinde seyir tepesi kurulmalı.
- Mardin'in değişik tepelerine teleferik yerleştirilip bölge halkı-turistler havadan gezdirilebilir.
- Şeyhşî'ran tepesinden kaleye bir teleferik yapılmalı.

Yerli Halk Görüşmelerine Yönelik Değerlendirmeler

Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitimi

Yönetim Planı çalışma alanında yaşayan toplam 8 yerli halk mülakatı yapılmıştır. Kayacan, Savurkapı, Eminettin, Şar, Teker ve Diyarbakır Kapı mahallelerinden 1'er Medrese Mahallesinden 2 kişi olarak dağılım gösteren katılımcıların 5'i erkek; 3'ü kadındır. Bunlardan 1'i okuma-yazma bilmeyen, 1'i ilkokul, 4'ü ortaokul, 1'i lise, 1'i ise iki yıllık eğitim enstitüsü olmak üzere iki yıllık yüksekokul düzeyinde eğitim almıştır. Kadın katılımcıların yaşlarının 25 ile 56 arasında değiştiği, yaş ortalamasının yaklaşık 47 olduğu ve erkeklerin yaşlarının ise 32 ve 69 arasında değiştiği ve yaş ortalamasının yaklaşık 56 olduğu belirlenmiştir. Tümü Mardin doğumlu, ortalama hanehalkı büyüklükleri 4-5 kadardır.

Katılımcıların çalışma durumu, ekonomik durumu

Mülakat yapılan kişilerin genel olarak ekonomik durumuna bakıldığında düşük ve orta seviyede olduğu söylenebilir. Görüşülen kadınların tamamı ev hanımı olup biri eşinin emekli maaşı, diğeri eşinin geçmiş birikimi ve çocuklarının desteği, bir diğeri de eşinin kazancıyla geçindiğini belirtmiş, erkeklerin ise yarıya yakını tek geçim kaynağının emekli maaşı olduğunu belirtmiştir. Erkeklerin diğer kısmının ise geçmişte taşeron firmada çalışan ya da esnaflık yapmış oldukları ya da halihazırda günlük/geçici işlerde çalışıp ek gelir sağladıkları görülmüştür.

Katılımcıların eski Mardin'deki turizm ve turistler hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, yerli-yabancı)

Mardin'de özellikle 2005 yılından sonra turizm faaliyetlerinde bir artışın olduğu söylenebilir. Turizm ve buna bağlı olarak da turistlerin alanda çok ilgi görmesinin alanda yaşayan kişiler açısından olumlu ve olumsuz yanlarının olduğu görülmüştür. Örneğin; görüşülen kişilerin ortak görüşü turistlerden rahatsız olmadıkları, hatta Mardin'in daha fazla tanıtılması ve turistlerin bölgede daha fazla kalması için turizm faaliyetlerinin daha fazla yapılması

yönündedir. Olumlu bu görüşler aynı zamanda turizm ve turistlerin ekonomik anlamda bölgeye çok katkısının olduğu görüşü ile de kesişmektedir.

Turizm faaliyetlerinin artması bölgede ekonomik anlamda istihdama da olumlu etkiler yapmaktadır. Özellikle turist sayısının fazla olduğu ilkbahar ve sonbahar aylarında otellerde temizlik elemanı, garson, muhasebe gibi alanlarda istihdamın arttığı turizmin durduğu dönemlerde ise işsizliğin olduğu ifade edilmiştir.

Görüşülen kişilerden elde edilen görüşlerden birisi de turizm faaliyetlerinin bölgeye sosyal anlamda bir katkısının da olduğudur. Görüşülen kişilerden bazıları zaman zaman turistlerin kapılarını çaldıkları ve evlerini görmek istediklerini bu yolla değişik insanlar tanıdıklarını bu durumun da kendileri için sosyal anlamda olumlu olduğunu belirtmiştir. Ancak; bu olumlu görüşün yanında bu durumdan rahatsız olan katılımcıların olduğu da söylenmelidir. Bu rahatsızlık, başka illerden gelen ve bölgeye ekonomik katkısı olan turistlerden değil, özellikle yakın bölgeden ve çoğunlukla da Mardin'in diğer ilçelerinden (Nusaybin, Kızıltepe, vb.) gelen genellikle genç yaşlardaki erkek ziyaretçilere yöneliktir. Katılımcılardan birinin anlatımıyla bu kesimin, "kendi yaşadıkları yerlerde serserilik yapamayan, alkol alamayan ve genç kadın turistleri görmeyi isteyen it-kopuk/serseri takımından" oldukları, hatta Mardin'de akşamları yüksek sesle gece geç saatlere kadar müzik yapan yerlere olan talebi de bunların oluşturduğu belirtilmiştir.

Genel anlamda; çalışma alanı içindeki turizm faaliyetlerinin ve turist sayısının artmasından gümüşçülerin, otel-pansiyon işletmecilerinin, hediyelik eşya satanların, taksicilerin olumlu etkilendiği; buna karşın bakkal, manav vs. gibi esnafın bu durumdan etkilenmediği söylenebilir.

Turizm faaliyetlerinin yukarıda belirtilen olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkilerinin de olduğu söylenebilir. Örneğin; katılımcılar özellikle Cumartesi-Pazar günlerinde ve yoğun zamanlarda (Haziran-Temmuz) kalabalıktan ve gürültüden rahatsız olduklarını, eğlence amaçlı dışarıdan gelen bazı turistlerin zaman zaman taşkınlıklar yaptıklarını ifade etmiştir. Katılımcılardan biri müzikli mekanların camilere çok yakın olması nedeniyle namaz kılarken bu durumdan rahatsızlık duyulduğunu belirtmiş, aynı şeyin yeri geldiğinde kiliseler için de geçerli olduğunu ifade etmiştir. Bu durumu birebir kendilerine namaz kıldırın ve aynı soruna bizzat tanık olan müftüye ilettiklerinde ise caminin müzikli yere olan mesafesini hiç olmayacak şekilde yapı ve sokakların etrafında dolandırarak yaptığı mesafe ölçümüyle iki kullanım arası mesafenin yönetmeliğe uygun olduğu cevabını aldıklarını ifade etmiştir.

Olumsuz etkilerden birisi de alandaki otopark sorunlarıdır. Alanı ziyarete gelen bazı turistlerin yaşadığı park yeri sorunu nedeniyle alanı gezmeden çıktıkları ifade edilmiştir.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de yoğun bir şekilde etkisi görülen Covid-19 doğal olarak turizm sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Katılımcılardan bazıları özellikle Haziran 2021’deki serbestleşme sonrasında alana gelen yerli ve yabancı turistlerin maske takmaya karşı direnç gösterdiklerini ve bu durumun kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

Bölge içinde kalan sit alanları alan yönetimi açısından önemli olan konulardan birisidir. Sit alanlarının nasıl kullanılacağına dair alanda yaşayan halkın sorun yaşadığı; bu konuda çözüm önerilerinin getirilmesinin gerektiği vurgulanmıştır.

Katılımcıların eski Mardin ve altyapı hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, ekonomik)

Görüşülen kişiler kentin alt yapısı ile ilgili olarak en çok su, elektrik ve sağlık hizmetlerine vurgu yapmıştır. Örneğin; şebeke suyunun 3-4 günde bir geldiği bazen bu sürenin uzadığı, suyun depolanıp (bazı evlerde 2-3 depo var) kullanıldığı ama Gurz’dan geldiği söylenen “beyaz suyun” kalitesinde sorun olduğu ama yaşayanların birçoğunun yoksunluktan bu suyu içmek için de kullandığı, Savurkapı’daki su borularının sık sık patladığı ifade edilmiştir. Bunların yanında su birim fiyatlarının özelleştirme olduktan sonra çok artması da bu konuda ifade edilen en önemli sorunlardan birisidir.

Altyapıyla ilgili en çok vurgulanan konulardan birisi de özelleştirme (DEDAŞ-Dicle Elektrik Dağıtım AŞ) olduktan sonra elektrik faturalarının çok yüksek tutarlarda geldiği konusudur. Katılımcılardan biri belediyeye bu durumu anlattıklarını ama belediyeden özelleştirme yapıldığı için bir şey yapamayacakları şeklinde bir cevap aldıklarını ifade etmiştir. Katılımcılar tarafından elektrik birim fiyatlarının artmasına karşın kesintinin olmadığı da ilave edilmiştir. Elektrik altyapısı ile ilgili belirtilen konulardan birisi de elektrik panolarının açık ve bakımsız olduğudur. Ayrıca, kaçak elektrik kullanımının önlenmesi için denetimlerin artırılması gerektiği söylenmiştir.

Kentin bütüne yönelik çok temel bir altyapı sorunu da tüm katılımcıların ortak bir görüşü olarak tespit edilmiştir. Bu sorun 2010’lu yılların başında yerel yönetimin değişmesi nedeniyle iki yıl bekletilerek yapılan ve eski kentin 1. Cadde hariç neredeyse tüm sokaklarının kaplandığı ferş (kayrak) taşının döşenme biçimi, süreci ve sonrasındaki sorunlardır. Bu şekilde ve bu malzemeyle döşenmesi hatalı olan taşların döşenmesi bir yana, öncesinde esas olarak temiz ve atıksuyla ilgili altyapı çalışmalarının sorunsuz biçimde tamamlanması gerekirken bu altyapıların kendileri sorunlu biçimde gerçekleştirilmiştir. Getirilen yeni sistem eski sistemin birçok temiz su kanalını kapatmış, çeşmelerin akışını durdurmuş, rögarların üzeri kapatılmış ve ara sokaklardan yağmur suları drenajı, eğimi ve ana rögarlara olan bağlantıları düşünülmemiş ve yapılmamıştır. Bu durum, yağmur sularının tüm evlere, kentteki geleneksel ev temizleme biçimi olan ev yıkamayı üst kotlarda yapan komşuların atık temizlik sularının ise alt kotlardaki evlere sokaklardan akarak girmesine ve halkın aşırı yağmurlarda onların ifadesiyle “dizlerine kadar suya gömülmelerine” neden olmaktadır.

Bunun yanı sıra bu taşların yeteri derinlik yaratılmadan, yaratıldığı yerlerde ise küçük iş makineleriyle tarihi evler sarsılarak bu işlem yapıldığından-ki bir katılımcı bu işlemin “evlerin ömrünü en az 30 yıl azalttığını” ifade etmiştir-döşenmeleriyle birlikte belirtildiğine göre eski kota nazaran 60-70 cm’ye kadar varan bir yükselme olmuştur. Bu durum gelen yağmur sularının evlere girerek evleri rutubetlendirmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca eski boruların yenilenmeden bu döşemenin yapıldığı yerlerde eski boruların döşemenin altında patladığı/bozulduğu noktalarda içe akan suların da evlere ulaştığı ve yine evleri rutubetlendirdiği anlatılmıştır. Bu durumun eski evlerin giderek kötüleşen durumlarını daha da kötüleştirdiği ömürlerini çok hızlı biçimde kısalttığı ifade edilmiştir. Bu altyapı sorunlarının çözülmemesi durumunda bir katılımcı bunun sonucunu, “eski ev sahipleri beş yılda bir evlerine onarım yapmaları için en az 5 yılda bir devletten ekonomik destek alamazsa, bu evlerin tümü rutubet ve bakımsızlıktan harabe olacak” şeklinde ifade etmiştir.

Kullanılan taş malzemenin ve işçiliğinin önemli bir sorunu da döşenen taşların geleneksel dokuda; insanlar, kentin diğer önemli kullanıcıları olan eşekler-ki kentin çöp toplama hizmetlerini görmenin günümüze dek alternatifi olmayan sistemidirler-ve son yıllarda atların önceden sorunsuz olan yürümelerini neredeyse imkânsız hale getirmiş olmasıdır. Yapılan işçilikle eski basamaklar insanlar ve binek hayvanlarının kolay erişim/yürüme tasarım ilkelerine ters düşecek şekilde yükseltilmiş, kimi yerlerde basamaklar yok edilerek, aşılmaz, kaydıran ve tehlikeli bir eğime dönüştürülmüştür. İfadelerde nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan orta yaşlı insanların bu merdivenleri çıkamadıkları yer almaktadır. Alandaki gözlemlerde bu durumun eşekler ve atlar için de geçerli olduğu görülmüş, eşeğiyle çöp toplayan bir temizlik işçisine sorulduğunda, o da bu durumu teyit etmiştir. Kullanılan malzemenin yanlılığı sonucunda ise taşlar, birkaç yıl içinde güneş ve iklimin etkisiyle katılımcıların ifadesiyle “sabun gibi olduklarından insanların özellikle kışın karda/buzda kayıp kollarını bacaklarını kırmalarına neden olmaktadır”. Ayrıca belirtildiği gibi kötü işçilikle döşenen taşlar, özellikle basamaklı yerlerde yer yer sökülmiş ve bu durum sokakları kullananlar için benzer bir başka önemli tehlikeyi ortaya çıkarmıştır.

Kent ve altyapı konusunda özellikle vurgulanan konulardan birisi de alandaki sağlık hizmetlerinin sınırlılığı olmuştur. Alanda sadece bir hastanenin olduğu ama genellikle doktor bulma konusunda sorunların olduğu; acil bir durum olduğunda yeni şehirdeki hastaneye gitmek durumunda kalındığı ifade edilmiştir.

Alan kullanımı açısından önemli konulardan birisi de o alandaki kamu kurumlarının varlığıdır. Belediye, askerlik şubesi, karakol, tapu, adliye gibi kamu kurumlarının yeni şehre taşınması alanın canlılığını ve istihdam olanaklarını olumsuz etkilemiştir.

Kentteki ve tarihi yapıların içlerindeki altyapı imkanlarının yetersiz olması alanda yaşayan halkın yeni şehre taşınması sonucunu beraberinde getirmiştir. Yeni evlerin kaloriferli, suyunun, elektriğinin, tuvaletinin ve banyosunun evin içinde olması bu nedenle de daha

konforlu olması insanların eski Mardin'deki evlerini terk etmesine neden olmuştur. Eski evlerin terk edilmesi ya da insanların bu evlerden taşınması sonrasında tarihi evlerin bir bölümünün otellere ya da kafelere dönüştürülmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca bu evlerin terk edilerek kendi haline bırakılmasıyla içlerindeki demirbaş eşyaların (elektrik kabloları, musluklar, prizler vb.) zamanla hırsızların hedefi haline geldiği ve terk edilen birçok evden çalındıkları belirtilmiştir. Metruk, içi giderek kötüleşen ve bakımsız kalan evlerin alanda da gözlendiği biçimde içleri çöp yığınlarıyla dolmakta ve daha kötüsü katılımcıların önemli bir bölümünün ifade ettiği gibi bu evleri uyuşturucu madde kullanan kişilerin mekân edinmesiyle kentin güvenliğinde önemli sorunların ortaya çıkması, bu durumun da denetlenmemesiyle eski kentte yaşamın giderek imkansız hale gelmesi söz konusudur.

Yukarıda altyapı hizmetlerine yönelik belirtilenlere aşağıdaki konuların da ilave edilmesi önemlidir:

- Çöplerin toplandığı ama arta kalanların süpürülmediği, ilaçlama hizmetinin zayıf olduğu ifade edilmiştir.
- Kanalizasyon altyapısında sorun olduğu belirtilmiştir.
- Otopark ihtiyacının olduğundan bahsedilmiştir.
- Çocuk parklarının olmadığı; çocukların oynayabileceği park alanlarının olması gerektiği söylenmiştir.
- Eğlence mekanlarından gelen seslerin yaşayanları rahatsız ettiği ifade edilmiştir.
- Yağmur yağınca yolların çamurlu olduğu; özellikle kötü havalarda araçların yüksek yerlere çıkamadığından bahsedilmiştir.

Turizmin ve turistlerin eski kentteki yaşantıları ne şekilde değiştirdiği/etkilediği ve bu değişimin ne zaman başladığı (koruma-kullanma, soylulaştırma/el değiştirme)

Eski Mardin'de turizm faaliyetlerinin kentte yaşayan insanlar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir. Ancak; görüşme yapılan kişilerin genelinde bölgedeki turizm faaliyetlerinin yaşamları üzerinde daha çok olumsuz etkiler bıraktığı ifade edilmiştir. Örneğin; turizm faaliyetlerinin artmasından sonra komşuluk ilişkilerinin azaldığı, ev alan yabancıların olduğu, müzik sesinin gündelik yaşamı engellediği, güvensiz bir ortamın olduğu, içkili yerlerin arttığı, şarap dükkanlarının çok arttığı, komşu ilçelerden gelen ziyaretçilerin bazen taşkınlık yaptığı, pandemi nedeniyle yerli ve yabancı turistlerin maske takmaya karşı bir direncinin olması gibi olumsuz etkiler ifade edilmiştir.

Turizm faaliyetlerinin kentte yaşayan insanlar üzerinde yukarıda belirtilen olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkilerinin de olduğu vurgulanmalıdır. Örneğin; turistlerden sonra yaşamın değiştiği, turizmin canlanmasının eski Mardin'den göçü engelleyeceği, turizmin istihdam konusunda yaşamları olumlu etkilediği, genel anlamda insanların sosyal yaşantısına olumlu etkiler bıraktığı gibi turizmin pozitif yönlü etkilerinden de bahsedilebilir. Yukarıda ifade edilen tutumların ve görüşlerin yanında turizm faaliyetlerinin insanlar üzerinde olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisi olmadığını ifade eden katılımcılar da olmuştur.

Eski Mardin’de yaşam, yönetim, turizm açısından talepler ve öneriler

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda kentte yaşam, yönetim ve turizm açısından belirtilen talepler ve öneriler aşağıda kısaca sunulmuştur:

- Belediye temizlik ve hijyen anlamında daha fazla hizmet vermeli.
- Sit alanının kullanıma yönelik bir açılım sağlanmalı.
- Mardin’de istihdam olanakları yaratılmalı; özellikle gençlerde işsizlik önemli bir sorun.
- Sokak aydınlatmasındaki sorunlar kısa sürede çözülmeli.
- Elektrik ve suyun indirimli kullanılmasına yönelik çözüm getirilmeli.
- Gençler için sosyal tesisler, okuma salonları, ücretsiz spor tesisleri olmalı.
- Özellikle kale altındaki alanda yaşanan sivrisinek ve haşere sorunu çözülmeli.
- Ciddi bir otopark sorunu var, otopark yapılmalı.
- Çok fazla terk edilmiş ev var, bu evlerin bakımı acil olarak yapılmalı.
- Eski Mardin’deki betonarme yapılar yıkılmalı.
- Eski Mardin’deki güvenlik sorunu çözülmeli.
- Tarihi yapıların düzenli periyotlarla bakımı yapılmalı.
- Çocuklar için park alanları yapılmalı.
- Tarihi doku ve tarihi altyapıya zarar vermeden sokaklar düzenlenmeli.
- Eğlence yerlerinden gelen seslere yönelik etkili bir denetim yapılmalı.
- Yol üstüne park etme engellenmeli.
- Sağlık alanındaki eksikler çözülmeli; alanda acil kullanım için ambulans ve itfaiye hazır bekletilmeli.
- Suriyeliler konusunda çözüm yaratılmalı.
- Turizm desteği adı altında tarihi yapıları kötüye kullananlar denetlenmeli ve ceza verilmeli.
- Eski binalara yapılan uygunsuz eklentiler konusunda denetimler yapılmalı ve bunlar yıkılmalı.

İşyeri Görüşmelerine Yönelik Değerlendirmeler***Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitimi, turizme ilişkin eğitimleri***

Yönetim Planı çalışma alanında faaliyet gösteren toplam 11 işyeri mülakatı yapılmıştır. Görüşülen kişilerden 9’u erkek; 2’si kadındır. Bu kişilerin eğitim seviyeleri ilkokuldan yüksek lisansa kadar değişmekte; bunların 3’ünün ilkokul, 4’ünün orta öğretim (ortaokul ve lise) 2’sinin ise yükseköğretim (üniversite ve master düzeyi) olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralıkları 29 ile 77 arasında değişirken, erkek katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık 46 kadınlarınki ise 60 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların 3’ü hariç, tümü Mardin ve ilçeleri doğumlu olup, 3’ü başka şehirlerde doğup büyümüş ve son 13-20 yıldır alanda yaşayan ve faaliyet gösteren kişilerdir.

Katılımcıların 3’ünün turizm konusunda bir eğitiminin olduğu belirlenmiştir. Bu kişilerden birisi müze eğitimi üzerine yüksek lisans derecesine sahip bir arkeolog, diğerleri ise turizm-otelcilik mezunu olan ve uluslararası geçerliliği olan hijyen sertifikasına sahip bir butik otel

çalışanı ile bu alanda eğitimi olmasa da aynı sertifika ile ek olarak ilkyardım sertifikası olan ve uzun yıllardır turizm sektöründe çalışan otelin işletmecisidir. Bir başka katılımcı, turizm konusunda eğitimi olmasa da tarihi yapılara ilişkin atölyelere katıldığını (Kültürel Mirasın Koruma Derneği'nin Kültürel Mirasın Korunmasında Kapasite Geliştirme (KORU) Projesi kapsamında), kent tarihi ve mimariye ilgi duyduğunu ifade etmiş, bir diğeri ise lise eğitimi sonrasında turist rehberliği yaparken tarih kitapları vb. kaynaklarla kendini geliştirdiğini belirtmiştir.

İşyerinin faaliyet alanı, ürün, üretim ve pazarlama yöntemleri (geleneksel yöntemlerin sürdürülebilirliği, turist fiziksel çekimine etkisi)

Tamamı turizme yönelik faaliyet gösteren işyeri katılımcılarının 3'ü konaklama (2 butik otel, 1 pansiyon), 2'si yeme içme (1 restoran, 1 kafe), 3'ü genellikle fabrika üretimi ve satışı yapan hediyelik eşya-gıda (1 şarap, 1 sabun, 1 kahve-kuruyemiş) sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Katılımcıların kalan 2'si geleneksel yöntemlerle hediyelik eşya yaparak satan zanaatkarlar (1 telkâri, 1 bakır ustası) ve 1'i ise turistik eşya ve gıda üretimi ve satışı yapan kooperatif başkanından oluşmaktadır.

İşyeri katılımcılarının ürettikleri ve sattıkları ürünler arasında sabun, zeytin ve zeytinyağı, şekerleme, lokum, kahve, şarap, reyhan şerbeti telkari, nar ekşisi gibi ürünlerin olduğu belirlenmiştir. Bu ürünlerin üretiminde kullanılan hammadde tedarikinde genelinen Mardin'den karşılanması gibi bir eğilimin olduğu görülmüştür; ancak Mardin'de üretimi olmayan ürünlerin alınıp işlendikten sonra pazarlandığı da belirlenmiştir. Sürdürülebilir bir yönetim şekli olarak çiftçi-işletmeci birlikteliğine dayalı bir yöntem ile hammaddeyi kendi coğrafyasından elde ederken istihdam da sağlanmaktadır. Örneğin; görüşülen kahve-kuruyemiş mağaza işletmecisi "450'ye yakın ürün sattıklarını; ürün tedarikini (drajeleri, şekerleme, lokum, kahve vs.) kendilerinin sağladığını ve fıstığı Gaziantep ve Siirt'ten, zeytini Derik'ten aldıklarını; bunun yanında nar ekşisi gibi bazı ürünleri ise kendilerinin yaptığını" ifade etmiştir.

Mardin denilince akla gelen ilk ürünlerden birisi olan şarap özellikle bölgedeki Süryani ailelerin kendi imalatlarını satmaları ve fabrikasyon olmak üzere iki şekilde pazarlanmaktadır. Şarap yapımında kullanılan üzümler çevre köylerdeki çiftçilerden elde edilmektedir ve Mezruna ve Kerkuşi üzümleri kullanılmaktadır. Fabrikada üretilen şaraplar mağazalarda satılırken geleneksel üretilen şaraplar daha özel müşterilere satılmaktadır. Bunun yanında "Süryani yapımı" tabiri bir pazarlama yöntemi olarak bölgede sıklıkla kullanıldığından kalite yitimine ve anlam kaybına da neden olduğu şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca; keçecilik, marangozluk, kilimcilik, seramik gibi geleneksel üretimlerden bazılarının kaybolduğunu ifade eden katılımcılar da olmuştur.

Son zamanlarda Mardin ile özdeşleşen kavramlardan birisi de kahve-kuruyemiş dükkanlarıdır. Görüşülen kahve-kuruyemiş mağaza işletmecisi yaklaşık 10-15 sene öncesinde

alandaki sadece 1-2 kahve-kuruyemiş dükkanının olduğunu ancak son zamanlarda sadece 1. Cadde üzerinde 20'nin üstünde dükkân olduğunu ifade etmiştir. Mardin'de son zamanlarda bu tür işyerlerinde ürün pazarlanmasında kullanılan yöntemlerden birisi dükkân önünde ve içinde müşteriye ikram yapılmasıdır. Bu katılımcı 2007-2008'den önce şu anda 1. Caddedeki dükkanlarda yapılan bu ikramların yapılmadığını; turizm faaliyetlerinin gelişmesiyle beraber bu ikramların yapılmaya başlandığını ve turistlerin kahve-kuruyemiş dükkanlarına bu kadar rağbet etmelerinin bu pazarlama yöntemi sayesinde olduğunu ifade etmiştir.

Görüşülen işletmeci, kuruyemiş üretiminde kullanılan hammaddelerin çoğunun Mardin'den sağlanmaya çalışıldığını; Mardin'de olmayan ürünleri ham olarak alıp Mardin'de işledikten sonra satışa sunduklarını söylemiştir.

Katılımcı işyerlerindeki ürünlerin pazarlama yöntemlerine bakıldığında hem kendi satış mağazalarında normal pazarlamanın hem de internet yoluyla ürün satışının yapıldığı görülmüştür. İnternet üzerinden yapılan satışların müşteri sayısının artmasında etkili olduğu ifade edilmiştir. Çok sayıda olmasa da şube açmanın yanında "franchising" şeklinde işletmelerin de olduğu söylenebilir.

Mardin'de turizm anlamında en önemli faaliyet alanlarından birisi de telkari ustalığıdır. Bu ustalık, M.Ö 3.000 yıl öncesinden beri bir zanaat olarak Mardin'de sürdürülmektedir. Görüşülen telkari ustası ilkokula giderken telkari zanaatına başladığını, bu zanaatının zor olduğunu ve karın doyurmadığını bu yüzden de gençleri bu zanaata yönlendirmenin zor olduğunu ifade etmiştir. Telkari ustası, "telkari zanaatının Mardin'de geleneksel olarak sürdürülebilirliğinin önündeki engellerden birisinin Mardin dışından ya da Çin'den gelen gümüşlerle yapılan ürünlerin Mardin işi olarak yansıtılması" olarak belirtmiştir.

Mardin'e gelen turistlerin ilgisini çeken faaliyetlerden birisi de geleneksel Mardin mutfağıdır. Bu kapsamda; Mardin'in önde gelen geleneksel mutfak ürünlerinin sunulduğu bir restoran işletmecisi ile görüşülmüştür. Bu restoran geleneksel Mardin mutfağını gün yüzüne çıkarmak amacıyla faaliyet göstermektedir. İşletmecisi olan katılımcı, "Mardin'de Yemek Kültürü" adıyla Mardin Müze faaliyeti olarak bir kitap çalışması yapıldığını ve Müze yayını olarak bu kitaptan 1.000 adet basıldığını; bu kitapta Mardin'de evlerde yaşayan lezzetin dışarıdan gelenlere sunulmasının amaçlandığını" ifade etmiştir. Ayrıca; bu yemek kültürünün şu anda kendi işlettiği bu işyerinde devam ettirildiğini; restoranın üst katında bir mutfak atölyesinin olduğunu ama pandemiden dolayı açamadıklarını Ekim-Kasım ayından sonra tekrar açmayı düşündüklerini belirtmiştir.

Turizm alanlarında en önemli faaliyet konularından birisi de gelen turistlerin konaklayacakları tesislerin varlığıdır. Mardin genelinde konaklama faaliyetlerine bakıldığında ortalama 4.000-4.500 yatak kapasitenin olduğu söylenebilir. Butik Mardin turlarında 2 gece konaklama; GAP turunda ise toplam 5 gecenin sadece 1 gecesinin konaklaması Mardin'de olmaktadır. Gelen

turistlerin gezi rotasının neredeyse tamamının eski kentteki 1. Cadde ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, alan merkezinde faaliyet gösteren bir butik otel işletmecisi ve çalışanı ile görüşülmüştür. Otel işletmecisi alanda turist sayısının artırılması için konaklama imkanlarını arttırmanın önemli olduğunu; ancak bu konaklama imkanlarının artırılması için bölgede festivallerin yapılması gerektiğini ayrıca Mardin’de önceki yıllarda bağ-bozumu festivali, Noel pazarları, ramazan şenlikleri, kiraz festivali, uçurtma festivali gibi faaliyetlerin yapıldığını ancak şu anda bunların bir bölümünün yapılmadığını söylemiştir. Konaklama imkanlarının artırılması için bölgeye Türkiye çapında ünlü olan sanatçıların konser vermesinin de etkili olduğu; geçmiş yıllarda Sıla, Mehmet Erdem, Manuş Baba, Cem Adrian gibi sanatçıların kendi işyerlerinde konakladığını ve alanda konser verdiğini ve bu durumun hem turistik anlamda alanın tanıtımı hem de hem halk açısından son derece faydalı olduğunu ifade etmiştir.

Konaklama faaliyetlerinde önemli olan konulardan birisi de bu otellerde çalışan kişiler ve bunların nitelikleri ve sayılarıdır. Görüşme yapılan otel işletmecisi otelde çalışan herkesin (7 kişi) turizmle ilgili uluslararası geçerliliği olan hijyen sertifikasına sahip olduğunu ayrıca kendisinin de buna ek olarak ilkyardım sertifikasına sahip olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında; turizm döneminde mevsimlik işçilerle birlikte toplam çalışan sayısında artışlar olduğu ifade edilmiştir. Konaklama faaliyetlerini etkileyen bir diğer unsur ise yaklaşık 2 yıldır süren Covid-19 pandemisidir. Covid-19 öncesinde turizm döneminde %80-90, diğer dönemde %50-60 doluluk oranı varken Covid-19 döneminde bu oranlar yaklaşık %10-15 ve %0-10 arasında olmuş, dolayısıyla hizmete olan talep %50’den daha fazla azalmış ve personel çıkarma durumuyla karşılaşmış ve bu durum çalışanların çalışma saatlerinin artmasına sebep olmuştur.

İşyerinin geleceği hakkındaki düşünceleri (fiziksel ve ekonomik)

Eski Mardin’de geçmiş yıllarda halkın geçim kaynağı olarak bitkisel üretim ve hayvancılık ön planda iken şu anda bu alanda turizm faaliyetlerinin önde geldiği görülmektedir. 2004-2005 yıllarından sonra eski Mardin’de turizmin başlaması ekonomik olarak alana katkı sağlamıştır. Turizm ve ticaret faaliyetlerinin sürdürüldüğü en önemli yerlerden birisi de alandaki 1. Cadde’nin altında kalan çarşılarıdır. Alan yönetimi çalışması kapsamında bu çarşıda ve 2011-12 yıllarında 1. Cadde’de tabelaların düzenlendiği, kepenk ve gölgelik düzenlemesinin yapıldığı ifade edilmiştir.

Alana gelen turistlerin öncelikli ziyaret güzergahı 1. Cadde olmakla beraber bu caddenin altında kalan çarşılarda da geleneksel faaliyetler sürdürülmektedir. Bu faaliyetlerden birisi de bakırcılıktır. Alanda faaliyet gösteren bakırcı ustası çarşının restore edilmesini “müteahhit saçakları indirdi, kapıları değiştirdi ama dükkânın içini çok değiştirmedii” şeklinde açıklamış ve bunun çarşı için olumlu olduğunu belirtmiştir. Ancak bu sırada yapılan müdahalelerle aydınlatma ve güvenlik kamerası gibi caydırıcı elemanların kaldırılması nedeniyle tadilat

esnasında başka bir depoya alınan ve 30 yıldır emek vererek işlediği bakır eserlerin çalındığını ve bu nedenle tüm birikimini kaybetmesiyle büyük mağduriyet yaşadığını ifade etmiştir.

Katılımcıların ortak görüşü pandemi sonrasında işlerin biraz düzeleceğinin beklenmesi yönünde olmuştur. Ekonomik anlamda işyerinin geleceğinin pandemiye bağlı olduğunun genel kabul gördüğü tespit edilmiştir. Bu çarşı alanında yapılan restorasyonun fiziksel anlamda geleceğe yönelik iyi bir uygulama olduğu ancak bunun yanında turistlerin 1. Cadde'ye gösterdiği ilgi kadar bu çarşılarla da gösterilmesinin yolları aranmalıdır.

Ekonomik anlamda geçmişte güçlü olan işyerlerinin geleceğe daha olumlu baktığı söylenebilir; dolayısı ile yaptıkları işlerin sürdürülebilirliği var denilebilir. Örneğin, görüşme yapılan kahve-kuruyemiş üretim-satışı yapan işletmeci ile kafe ve restoran işletmecileri bu alanda kendilerine güvendiklerini ifade ederek gelecekte iş kapasitelerini artırmayı düşündüklerini ifade etmiştir.

Bu faaliyet alanlarının yanında sorunlu olan çalışma alanlarının da olduğu söylenebilir. Örneğin telkari ustalığı sabır ve disiplin gerektiren geleneksel bir çalışma alanı olduğundan bu tür işlerin sürdürülebilirliğinde sorunların olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma kapsamında görüşülen yaşayan insan hazinesi ünvanına sahip telkari ustası "bu işi sahiplenecek gençleri bulmanın zor olduğunu; çalışan gençlerin bu işi sahiplenmesi gerektiğini" ifade etmiştir. Bu tür zanaatlerin yaşayabilmesi için desteklenmesi de önemlidir. Yine aynı katılımcı "120 çocuk yetiştirdim, 25 kişiye kurs verdim, kursa gelenlere para verdim. Benim yanımda dokuz yıl çalışıp bu işi öğrenen bir kız en son geçen hafta evlendi gitti. Mardin'de üniversitede takı tasarım bölümü var bize selam bile vermiyorlar. Bu mesleği öğretmek gibi bir düşünceleri yok." şeklindeki ifadesi ile bu zanaatin yaşadığı sorunları dile getirmiştir.

Alanda görüşülen işyerleri yetkililerinin alanın geleceği ilgili ortak görüşü ulaşım sorunun çözülmesi gerektiğidir. Bir yandan turizm faaliyetlerinin artırılması çalışmaları yapılırken diğer yandan da bu ulaşım sorununun çözülmesinin zorunlu olduğu herkes tarafından ifade edilmiştir. Alanın geleceği ile ilgili olarak görüşülen işyeri yetkilileri ulaşım ve park yeri sorununun kendi işyerlerinin geleceğini de doğrudan etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda, alanın yayalaştırma projesi gündemdeki yerini korumaktadır. Ancak bu proje ile ilgili olarak hem işyerlerinin hem de halkın yaşanabilecek sorunlara yönelik çözüm önerilerinin açıkça dile getirilmesi gerektiği yönünde ifadeleri olmuştur. Bir yandan alanın yönetimi ve korunması sağlanırken, bir yandan da bu alanda çalışanların ve yaşayanların ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasının gerekli olduğu unutulmamalıdır.

Görüşülen işyerlerindeki yetkililerden bazılarının işyerlerini büyütme gibi bir düşüncesinin olmadığı; pandemi nedeniyle insanların önünü görememesinin bunun en önemli nedenlerinden birisi olduğu söylenebilir. Bunun yanında, Covid-19 sonrasında işlerin açılması durumunda faaliyetlerini genişletmeyi düşünebilecekleri de ifade edilmiştir.

Alandaki işyerlerinin geleceğinin belirlenmesi konusunda ifade edilen konulardan birisi de bölgedeki terör konusudur. Ancak; bu konuda yanlış bir algının olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Geçmiş yıllarda bölgede yaşanan terör eylemlerinin eski Mardin’le ilgisinin olmadığı ama bunun ifade edilememesi nedeniyle terörün turizm üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu belirtilmiştir.

İşyeri yetkilisinin eski Mardin’deki turizm ve turistler hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, yerli-yabancı, Covid-19 öncesi-sırası)

Turizm özellikle eski kentte yaşayan Mardinlilerin geçim kaynağıdır. 2005 yılından sonra turizmin etkileri artmış ve 2009’da zirve yapmıştır. Çalışma kapsamında görüşülen işyerlerinin genelinde turizmden ve turistlerden şikayetlerinin olmadığı; hatta önümüzdeki yıllarda turist sayısının artmasının beklendiği söylenebilir. Gelen turistlerin büyük çoğunluğunun günübirlikçi buna karşın çok az bir kısmının ise konaklamalı gelenler olduğu söylenebilir. Ekonomik anlamda turist profilinin orta halli; çok az bir kısmının ise üst gelir grubunda olduğu belirtilmiştir. Görüşme yapılan bakır ustası “pahallılık nedeniyle gelen turistlerin alım gücünün yeterli olmadığı için turistlerin bakıra yönelmediğini” ifade etmesi bu görüşü destekler niteliktedir.

Alandaki turizm faaliyetlerinin iklimin etkisi nedeniyle Eylül-Ekim-Kasım; Mart-Nisan-Mayıs aylarında yoğunluk gösterdiği belirlenmiştir. Bu dönemde alanda turist sayısının fazla olması nedeniyle otellerde yer bulunamadığı ifade edilmiştir.

Yabancı turistlerin 10-15 yıl önce çok daha fazla geldiği ancak şu anda bölgeyi yerli turistlerin daha fazla ziyaret ettiği söylenebilir. Bunun yanında turist profilinin değişmesi gerektiğini düşünen özellikle de Amerikalı ve İngiliz toplumları gibi tüketici toplumların alanı daha fazla ziyaret etmesi yönünde görüşler olmuştur. Buna karşın görüşme yapılan işyerlerinden birisi ise “yerli turisti öncelikli görüyoruz; asıl kullanıcılar onlardı. Onları görmezden gelip sadece yabancı turistlere öncelik veremeyiz” şeklinde bir ifade kullanmıştır.

Turistlere karşı Covid-19 öncesinde ve Covid-19 sırasında görüşlerin olumlu olduğu, bu düşüncenin temelinde turizm hizmetlerinin bu şehir için gelir ve iş kaynağı olması gelmektedir. Bunun yanında Covid-19’un ilk zamanlarında işyerlerinin kapandığı ancak Haziran 2021’deki son açılmadan sonra Covid-19 sürecinde iş yaptıklarını belirten ama bazı işyerlerinin çalışmadığını ifade eden işyerleri olmuştur.

Mardin’de turizmi doğrudan etkileyen unsurlardan birisinin alana gelen rehberlerin olduğu ifade edilmiştir. Alan dışından gelen rehberlerin Mardin’i yanlış ya da eksik tanıttıkları ve bu durumunda Mardin’deki turizm faaliyetlerine olumsuz etkileri olduğunu ifade eden katılımcılar olmuştur.

Kentin tarihi özelliklerinin korunması turizm ve ekonomi için çok önemlidir. Zira turistlerin artmasıyla birlikte kentin geçimi artık buradan elde edilen turizme bağlı olacaktır. Bu nedenle de eski Mardin'in içinde olduğu alanın yönetimi çok önemli bir konumda yer almaktadır.

Mardin'in uygulanabilir bir turizm eylem planının olmadığı bu nedenle de nitelikli bir kültür turizminin yapılamadığı ifade edilmiştir. Dini turizm sadece Süryanilerin memleket ziyareti ve dini ritüellerini devam ettirmek için yaptıkları turizm olarak görülmektedir. Ayrıca; alanda Ermenilerin aidiyetlerine ilişkin bir şeyin olmadığı evlerin başkalarının ellerine geçtiği yönünde beyanlar olmuştur.

Görüşme yapılan kişilerin ortak görüşü 2005'ten sonra satışların yükseldiği ama pandemiden sonra kötüleştiği yönündedir. Ancak; Mardin'in hak ettiği yerde olmadığı turizm anlamında henüz doygunluğa ulaşmadığı da ifade edilmiştir.

Çarşıdaki fiyatların yükselmesinin işletme açısından olumlu olduğunu düşünen işyeri yetkilileri olmuştur. Ancak belirli işyerlerindeki fiyatların aynı hizmetler için değiştiği; buna bir sınır getirilmesi gerektiği, bu durumun haksız rekabete neden olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında benzer (aynı tür) işletmelerin sürekli açılmasının alanda önemli bir sorun olduğu da gözlemlenmiştir.

İşyeri yetkilisinin kent ve altyapı hakkındaki düşünceleri (iyi, kötü, olumlu, olumsuz, sosyal, fiziksel, ekonomik)

Görüşme yapılan kişilerin alandaki altyapı ile ilgili gördüğü en önemli konuların başında park yeri sorunu, trafik sıkışıklığı, toplu taşımaların kalabalıklaşması, dolaşımın kısıtlanması vb. ulaşım sorunları gelmektedir. Bu sorunlar hem işyeri sahiplerini hem alanı kullanan turistleri hem de alanda yaşayan halkı çok olumsuz etkilemektedir. Alanı ziyaret etmeye gelen turistlerin zaman zaman araçlarını park edecek yer bulamaması nedeniyle alandan ayrıldıkları bu durumun da alandaki işyerlerini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir.

Altyapı ile ilgili en önemli konulardan birisi de içme ve kullanma suyunda yaşanan sorunlardır. Haftada 3-4 günde bir kere tüm yerleşimdeki genel duruma bağlı olarak işyerlerine suyun verilmesinin yeterli olmadığı; bazı işyerlerinin bu sorunu depo koyarak çözdüğü ama genel itibarıyla su tedarikinde önemli sorunlar olduğu ifade edilmiştir. Çalışma kapsamında görüşülen bakır ustası "depomuz yok; bakır işlerken ve kalaylarken suya ihtiyacım var ama suyu camiden getiriyorum" diyerek alanda yaşanan su sorununa vurgu yapmıştır. Turizm sezonunda otellerde şebeke suyunun 4. gün verilmemesi ve depolanan suyun da bittiği durumda şebekeden 7,5 liraya mal edilen suyun traktörle getirilmek durumunda kalındığı ve bunun maliyetinin ise ton başına 40 lira olduğu butik otel yetkilisinin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Otelin deposunun dolması için gereken 30 ton suyun 225 liraya mal olmasıyla 3 tonluk traktörlerin 10 kere su alınması gerektiği hesabı ile aynı miktardaki (30 ton) suyun 1200 liraya mal olduğu ve bunun da şebeke saatinde geçirilme

durumu nedeniyle toplam 1425 liraya karşılık geldiği belirtilmiştir. Suyun gelmeyişinin geldiğinde ise sürekli sokaklardaki kuyularda/depolarda depolanmak durumunda kalıldığı bu durumun hem işletmeler hem turistler açısından sorun yarattığı ifade edilmiştir.

Alt yapı açısından önemli sorunlardan birisi de alanı kullanan turistlerin yararlanabileceği tuvaletlerin olmaması; olanların ise hijyenik olmamasıdır. Gelen turistlerin yaşadığı en önemli sorunlardan birisi bu tuvalet imkanının olmaması şeklinde ifade edilmiştir.

Bunlara ilave olarak görüşülen kişiler alanla ilgili olarak yaşanan sorunları şu şekilde ifade etmiştir:

- Çarşıda güvenlik sorunu var.
- Aydınlatma sorunları var.
- Sokak temizliği sorunlu, çöp kovaları yok; olanların ise çevreleri temizlenmiyor, kokuyor. Sokaklar işyerleri açılmadan temizlenmeli.
- Gürültü kirliliği var.
- Tescilli binalara müdahale olmadığından [izin verilmediğinden] insanlar [altyapı] sorunu yaşıyor.
- Su ve elektrik birim fiyatı çok pahalı.
- Kanalizasyon sorunu var; Şebekeler yenilendiğinde metruk evlerden akan sular aşağıdaki diğer evlere akıyor; ayrıca temiz su şebeke problemi var ve şehrin altında damar gibi akıp giden kanalların temizlenmesi lazım.
- Cumhuriyet Meydanı'ndaki yapılaşma kötü.
- Turizme ağırlık verilerek yerli halkın alandan çıkması gibi planlama uygulanıyor.
- Covid-19 zamanında üst yönetimdekilerin alanı ziyareti olmadı.
- Alanda 184 tane çeşme var; ama 34 tanesi kullanılıyor. Bunlardan %10'u en az 100 yıllık; bunların bakımının yapılması lazım.
- Sokaklardaki altyapı eksikliği nedeniyle suların caddeden akması ve bu suların drene edilememesi nedeniyle bu suların eski yapılara/temellerine zarar vermesi durumu var.
- Metruk evlerin içleri kötü [güvenlik açısından sorun yaratan] amaçlarla kullanılıyor.
- Atık su kanalları ile ilgili sorunlar var.
- Cumhuriyet Meydanı'ndaki alan otopark olmalı.
- İşyeri sahiplerinin araçlarını dükkanlarının önüne çekip uzun süre kaldırmaları park sorunu yaratıyor.
- Sokak düzenlemeleri esnasında iş makinalarının kullanılması koruma alanını olumsuz etkiliyor.

Turizmin ve turistlerin eski kentteki yaşantıları ne şekilde değiştirdiği/etkilediği ve bu değişimin ne zaman başladığı (koruma-kullanma, soyulaştırma/el değiştirme)

Genel olarak; görüşme yapılan kişilerin turistlerden hiçbir şekilde şikayetlerinin olmadığı; alanda görüşülen işyeri yetkililerinin hayatlarını turizmden sağladıkları, bu nedenle gelen

turistlerin sadece 1 gün değil alanı gezmek için en az 3 günlük konaklamalarının sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca; alanın doğru tanıtımının önemli olduğu da vurgulanmıştır.

İşyerlerinin turizm firmaları ile anlaşma yaptığı bir modelin olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda kente gelen kalabalık turistlerin bazen alanda sorun yarattığı bunun yanında 4-5 otobüsten aynı anda insanların indirildiği, bir anda sokaklarda çok fazla insanın gezmeye başladığı ve alanda yaşayan halkın evlerinin kapılarını çaldıkları ve bu durumun rahatsız edici olduğu; gelen insanların kendi buldukları yerde yapamadıkları birçok şeyi burada yapma hakkını kendilerinde buldukları belirtilmiştir.

Bölgede geçmiş yıllarda yaşanan terör olaylarının turizmi kötü etkilediği bu sürecin 2006 yılında başladığı; Kobani ve Suriye olaylarının olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Bölgede yaşanan bu tür olumsuzluklar sonrasında alandaki işletmelerin bazılarının el değiştirdiği özellikle de Mardin dışından gelenlerin bu işyerlerini aldıkları bu durumun da yerli esnaf dokusunda bozulmalara neden olduğu ifade edilmiştir.

Alanı ziyarete gelen turistlerin genellikle olumlu etki yarattığı; bu olumlu etki nedeniyle insanların evlerinin kullanılmayan bölümündeki bakımsızlık durumunun konaklama için onarıldığı ve evin bakımlı hale geldiği ifade edilmiştir.

2010 yılından sonra eski Mardin'de turizm faaliyetlerinin gelişmesi sonrasında alanda yaşayan halkın evlerini kiraya vermesi ya da otel-pansiyon şeklinde kullanım için kiralama eğilimi başlamıştır. Evleri uygun olan kişiler kendi evlerinin odalarını pansiyon şeklinde değerlendirebilmekte ve bu durum kişilerin ekonomik durumlarına katkı sağlayabilmektedir. Bunun yanında ev sahipleri ile anlaşan işletmeciler evin tamamını pansiyon şeklinde işletme yoluna da gidebilmektedirler.

Alan içerisinde yaşayan yerli halkın yanında ayrıca Suriye'den gelen sığınmacıların da alandaki eski evlerde yaşadığı belirlenmiştir. Suriyelilerin şehre dinamizm sağladığı, şehrin boşalmasını önlediği yönünde görüşler olmakla birlikte gelen Suriyelilerden kaynaklı sorunlar yaşandığı da ifade edilmiştir.

Alan içerisinde kalan bazı yerlerde yapılan sokak sağlıklılaştırmaları sonrasında alanda bazı düzenlemelere gidilmiş bazı kişilerin bu düzenlemelere olumlu baktığı bazılarının ise olumsuz baktığı şeklinde ifadeler olmuştur. Sokak sağlıklılaştırması Mardin Müzesi'nin arka tarafından Kültür Sokak'tan Kırklar Kilisesi (protestan), Cumbalı evden Ulucamiye kadar bir hat, ikinci hat ise Bakırcılar Çarşısı ve Zahireciler Çarşısı arası, Hasan Ayyar Çarşısı içerisi ve alt sokağı olacak şekilde düzenlenmiştir.

Alandan ayrılarak yeni şehre taşınan bazı insanların bu eğilimindeki temel nedenler eski evlerde doğalgazın olmaması, banyo ve tuvaletin dışarıda olması, evlerde görülen nem ve rutubet gibi altyapı sorunlarından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Alanın turizm potansiyeli düşünüldüğünde turizmin eski şehirdeki ekonomik yaşam üzerine bazı olumsuz etkilerinin olduğu da belirlenmiştir. Bu olumsuz etkiler turist sayısının artması ile birlikte ev ve işyeri kiralarının artması, arsa fiyatlarının artması, mal ve hizmet fiyatlarının artması, yabancı markaların artışı şeklinde ifade edilebilir.

Turizmin ulaşım üzerindeki etkileri de alandaki yaşantıyı etkileyen önemli unsurlardan birisidir. Yine turist sayısının artması ile birlikte park yeri sorunu, trafik sıkışıklığı, dolaşım kısıtlılığı gibi önemli sorunların ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Turizm faaliyetlerinin artması ile birlikte eski şehirde görülen ve hem yaşayan halkı hem de işyerlerini önemli derecede etkileyen diğer sorunlar güvenlik sorunları, alkol içilen yerlerin çokluğu ve eğlence mekanlarından kaynaklı yüksek seslerin olması olarak belirlenmiştir.

Turizm faaliyetleri ve turist sayısının artması sonucunda alandaki geleneksel çarşıların ve bu çarşılarda iş yapan zanaatkarları olumsuz etkilemiş ve hatta bazı meslekler kaybolmuştur. Bunun yanında eskiden önemli günlerde köylerden alana gelip buradaki işyerlerinden alışveriş yapma gibi bir alışkanlık/gelenek de günümüzde neredeyse kaybolmaya yüz tutmuştur.

Kentteki ticaret ve sektör açısından talepler ve öneriler

Görüşülen kişilerin alanın yönetimi ile ilgili en önemli beklentileri aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

- Alanda temizlik ve hijyen koşulları geliştirilmeli.
- Alandaki turizm faaliyetlerinin anlatıldığı bilgilendirme amaçlı broşürler yapılmalı, turizm danışma ofisleri olmalı, turizm zabıtalı çalışmalı.
- 1. Caddede satılan aynı ürünlerin fiyatları için kontrolleri yapılmalı.
- Trafik ve park yeri sorunları turistlerin alışveriş yapmasını engellediğinden bir an önce bu konuda çözümler getirilmeli.
- Sokak lambalarında zaman zaman görülen arızalar kısa sürede çözülmeli.
- İtalya Matera'daki yönetim sistemi Mardin'de de uygulanmalı.
- Betonarme yapılarla ilgili çözüm getirilmeli.
- Her yıl yenilenmesi gereken işyeri ruhsatlarında kolaylıklar sağlanmalı.
- 1. Cadde altında faaliyet gösteren geleneksel esnafın için de çalışmalar düşünülmeli.
- Festivaller turistlerin yoğun olduğu dönemlerin dışında diğer dönemlerde de yapılmalı,
- Kış turizmine yönelik planlama ve tanıtım yapılmalı.
- Mardin'de geleneksel ürünleri (telkari vs.) üretenlere bu faaliyetin sürdürülebilirliği için destek sağlanmalı.

- Diyarbakır Kapı'daki otopark ivedilikle düzenlenip hizmete açılmalı.
- Alandaki mekanlarda eğlence sektörünün kültür turizminin önüne geçmesi engellenmeli.
- 1. Cadde'de gıda satışı yapan işyerleri kaldırımdaki ürünlerinin egzoz gazı gibi kötü koşullardan etkilenmemesi için önlem almalı.
- Yerel ürünlerin taklit edilerek fahiş fiyatlara satılması önlenmeli.
- İşyerleri için bayrak uygulaması olmalı.
- Şarap üreten ve satan işyerlerinde şarap tadımı serbest olmalı.
- Alanda yapılan/yapılacak restorasyon çalışmaları aslına uygun olarak düzenlenmeli.
- Geleneksel ürünler genelleştirilmeli.

Turistlerin arzu ve talepleri

Alanı ziyarete gelen turistlerin en büyük beklentisi park yeri sorununun çözülmesidir. Restoran işletmecisi olan katılımcı bu konuda “şehre gelip park edemedi giden turist sayısının yüksek olduğunu; hatta buraya arabası ile gelen 5 kişiden 4'ünün yer bulamadığı için geri dönüp gittiğini” ifade etmiştir. Alanı kullanan ziyaretçilerden gelen talepler arasında alkollü içecek servisi olan yerlerin yetersizliğinin giderilmesi ve şarap satan yerlerde tadımının yasak olmaması yer almaktadır. Bunların yanında işyeri yetkilileri turistlerin en çok tuvalet ve lavabo eksikliğinden ve gürültüden şikayetçi olduklarını ifade etmişlerdir.

2.4. Turizm Taşıma Kapasitesi ve Ziyaretçi Yönetimi

2.4.1. Yazın İncelemesi ve Artuklu Alan Yönetimi Planı Çalışması Kapsamında Değerlendirilmesi

Turizm taşıma kapasitesi (TTK) kavramı, doğa koruma alanları kapsamında yazına ilk girdiği 1960'lı yıllarda, bir yerdeki turizmin risk altında olmadan devamını sağlayacak azami turist ya da ziyaretçi sayısının ne olacağına yönelik–sihirli–bir sayısal değer bulmayı kapsamış, ancak zamanla bunun sorunlu ve kısıtlı bir yaklaşım olduğu ortaya çıkmıştır (Glasson vd., 1994; Lindberg vd. 1997; Hernández vd., 2011; Szromek vd., 2020; Wall, 2020).

Kültür mirası alanlarında taşıma kapasitesi, tanımı gereği, bir kültürel alandaki kaynakların korunmasını garanti edecek azami ziyaretçinin hesaplanması ve ziyaretçilerin alanı kullanımının kontrolünü sağlayacak/düzenleyecek tanımlamalarının yanı sıra ziyaretçi deneyimini de belirli bir düzeyde tutabilmeyi garanti etmelidir (Hernández vd., 2011; Wall, 2020). Bu kapsamda 1965'te kurulan ICOMOS ve 1975'te kurulan Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) gibi çeşitli uluslararası kuruluşlar son yıllarda bunayönelik öğretileri içeren birçok rehber yayınlamıştır.

1970'lerden sonra Avrupa'nın kültür mirası nitelikli kentlerine yönelik çalışmalarda 'turizm taşıma kapasitesi' (*turizm carrying capacity*) konularına yer verilmesine karşılık son yıllarda "aşırı-turizm" (*overtourism*) olgusu da (Szromek vd., 2020; Wall, 2020) önemli bir yer tutmaktadır. Benzer şekilde, turizmin kültürel alan üzerindeki baskısını ve kapasitesini zorladığı yükü ve aşırılığı anlatmada yazında son dönemde sıklıkla kullanılan diğer olguların "turizm/turist aşırı-kalabalığı" (*tourism/tourist overcrowding*) (Hernández vd., 2017; Egresi, 2018; Szromek vd., 2020), "turizm/turist/ziyaretçi baskısı" (*tourism/tourist/visitor pressure*) (Hernández vd., 2017; Hernández vd., 2011; Canestrelli ve Costa, 1991), "turistleşme/turistleştirme" (*touristification*) (Hernández vd., 2017), "turist aşırı-yükü" veya "turist doygunluğu" (*tourist overload/tourist saturation*) (Hernández vd., 2011) olduğu gözlenmektedir. Öte yandan, bir kültürel miras alanında turizmin yerli halkta oluşturduğu karşı tepkileri ifade etmede kullanılan "turizm fobisi/korkusu" (*tourismophobia*) ve "turizm karşıtlığı" (*anti-tourism*) (Hernández vd., 2017) gibi çalışma konuları ile turizmin pazarlanmasına yönelik politikaların irdelendiği metinlerde "aşırı-pazarlama" (*over-advertising*) (Szromek vd., 2020) ve pazar-küçültme (*demarketing*) (Wall, 2020; Öztürk, 2020) gibi konulara da rastlanmaktadır.

Turizmin bir yerleşimdeki sosyal taşıma kapasitesini ele alan birçok çalışmanın temel aldığı yaklaşımlardan birini G.V. Doxey 1975 yılında İngilizcede kızgınlık/rahatsızlık anlamına gelen "irritation" teriminden yola çıkarak Türkçede "rahatsızlık endeksi" olarak kullanılan bir endeksi (*irritation index* ya da *irridex*)/modeli ortaya koymuştur (Doxey, 1975). Yerli halkın turizme olan tepkilerinin veya turiste karşı olan tavırlarının hangi düzeyde olduğunu ya da değişimini tespit etmeye yönelik olan bu endeks/model, günümüzde de bu konuda yapılan birçok çalışmaya temel oluşturmaktadır (Szromek vd., 2020). Benzer şekilde, bu alanda çokça referans verilen bir diğer araştırmacı olan R.W. Butler da (1980) turist trafiği yoğunluğunun artmasıyla yerli halkın tavırlarında değişiklik olacağı varsayımını esas alarak "turizm alanı yaşam döngüsü" (*Tourism Area Life Cycle-TALC*) modelini ortaya koymuştur.

Bu noktada kapasite çalışmalarında yerli halkın da turiste bağımlı olan (turistik işletmeler vb.) ve turiste bağımlı olmayanlar (turizmle meşgul olmayan yöre sakinleri) şeklinde ayırt edilerek iki farklı grup halinde incelenmesi gereğine (Canestrelli ve Costa, 1991; Szromek vd., 2020) dikkat çekmek gerekir.

Turizmin oluşturacağı kapasite aşımına yönelik baskıların bertarafı için uygulanması gereken politikaların güçlü ve aktif olması gereği bilinmektedir. Wall'ın (2020, s. 214) ifade ettiği gibi "tekil ya da bileşik olarak uygulanabilecek birçok idare şekli bulunmaktadır. Bunlar kimi zaman doğrudan ya da dolaylı teknikler olarak sınıflandırılır, ilk gruptakiler ziyaretçilerin uymasını gerektirirken, ikinci gruptakiler ise davranışlarını etkileyecek incelikli seçenekleri içerir."

Kültür mirası alanlarında zaman içinde çeşitlenen, detaylanan ve farklı bakış açılarını içeren çalışmalar içerik olarak da zenginleşmiştir. Taşıma kapasitesine yönelik çalışmalar genel olarak, fiziksel kapasiteyi tanımlamada kullanılan nicel boyutları ve bilgisayar ortamında optimizasyona/yöneyleme (Canestrelli ve Costa, 1991), haritalama ve coğrafi temelli tekniklerin kullanımına (Hernández vd., 2017; Al-hagla, 2010) ve bilgisayar programlarını kullanan benzetim/modellemelere de yer verecek şekilde çeşitlenmiştir (Lane, 2010). Sosyal kapasiteyi ise yine nicel yöntemlerle tanımlayan ve istatistiksel analizleri içeren çalışmalar olduğu gibi (Szromek vd., 2020), nitel teknikleri kullanan birçok araştırma da (Özel, 2014) bulunmaktadır. Kapasite araştırmalarının veri kaynakları birincil (alandan doğrudan) ve/veya ikincil (kurumlardan) veri kaynaklarından elde edilmektedir.

Kendine özgü nitelik ve dinamikleriyle farklılaşan turizm alanlarının her birinin özgün şekilde ele alınması gereği, DTÖ'nün (WTO/DTÖ 1981) ve bu konuda çalışmalar yürüten araştırmacıların (Hernández vd., 2011) vurguladıkları bir konudur. Bunun ilgili çalışmalara genelde yansıtıldığı görülmektedir.

Ulusal yazında TTK konusunun, genel olarak 2000'li yıllar sonrasında araştırma konusu olduğu görülmektedir. Buna göre 2002-2012 arasında ilk on yıllık dönemde çalışmalar genellikle yaz, doğa, kültür ve/veya tarih turizminin etkili olduğu çalışma alanlarında, sıklıkla rekreasyonel kapasitelerin bulunmasını içermiştir. Buna karşılık son on yıllık dönemde çalışmaların; önceki dönemde yoğun olarak ele alınan milli park, tabiat parkı gibi doğa/kültür ve yaz turizminin baskın olduğu alanlar dışında, turizm çeşitliliğinin arttığı ve ek olarak yöresel ürün, gastronomi, kırsal, tematik parklar, dini turizm çeşitlerinin olduğu yerlerde de kapasite hesaplamalarına yönlendikleri görülmektedir.

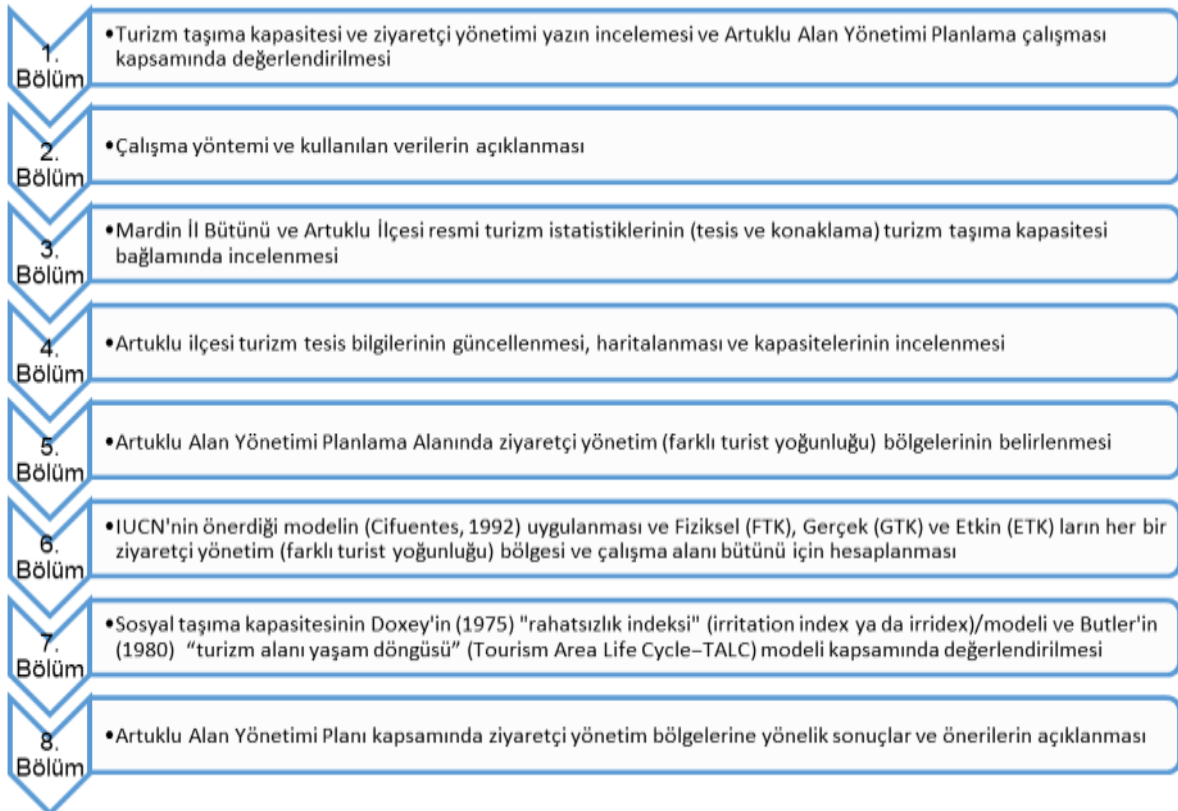
Uluslararası yazında yapılan incelemeyle doğal ve kültürel koruma alanlardaki taşıma kapasitesi ve ziyaretçi yönetimine ilişkin çalışmalarının yöntemsel ve analitik yaklaşımlarının benzer olduğu ve farklı özellikteki örnek alan çalışmalarında kullanılan tekniklerin birbirini besleyebilir/destekleyebilir nitelikte olduğu görülmektedir. Yazın kapsamında incelenen ampirik çalışmalarda uygulanan teknikler, Artuklu Alan Yönetimi Planı kapsamında gerçekleştirilecek uygulamaya esas olarak bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma özgün nitelik kazanmaktadır.

Ulusal yazın incelemesinde ise, kültür turizmine yönelik olarak; milli parklar bütünü içindeki ören yerlerinin rekreasyonel kapsamındaki çalışmaları ile yapı bazında biri Topkapı Sarayı

(Tokmak 2008), diğeri Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi (Tokmak ve Şen, 2020) olmak üzere toplam iki çalışma dışında, Artuklu Alan Yönetimi Planlama alanında yer alan kentsel sit alanı bütünü ve yakın çevresinde yapılan bir kapasite hesaplamasına rastlanmamıştır. Diğer yandan, bu araştırmaların neredeyse tamamı peyzaj mimarlığı veya turizm meslek alanından araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Planlama meslek alanından ise hesaplama boyutunu içeren uygulamaya dönük çalışmalar, kültürel alanlar dışında çeşitli ulusal ya da uluslararası turizm bölgeleri/merkezleri için yapılan bazı master plan veya fizibilite çalışmaları içinde kapsandığı kadarıyla sınırlı kalmıştır (İdealist Şehircilik, 2018; 2019a; 2019b; 2020). Özetle, eski Mardin gibi bir kentsel alan bütünü içeren bir kültürel turizm alanında, alan yönetimi planlama çalışması kapsamında yapılan bu çalışma hem alanın niteliği hem de araştırmanın yapıldığı meslek alanı bakımından da özgün niteliktedir.

2.4.2. Çalışmanın Yöntemi ve Kullanılan Veriler

Çalışma, birbirini izleyen ve her biri kendi içinde birbirini takip eden aşamaları olan birden fazla adımda gerçekleştirilmiştir. Bütün halinde yöntemi oluşturan bu aşamaların ana akışı Şekil 36'da sunulmaktadır.

Şekil 26. Çalışma yöntemindeki aşamaların ana akışı

Yöntemde ilk sırada turizm taşıma kapasitesine ilişkin yabancı ve yerli yazın incelenmiş, konuyla ilgili kuramsal ve ampirik çalışmalar analitik olarak ele alınmıştır. Böylece, çalışma için TTK hesap ve yorumlarında kullanılacak teknik ve modeller belirlenmiş, yazın Artuklu

Alan Yönetimi Planlama Çalışması alan çalışması kapsamında değerlendirilmiştir. Devamında, Mardin İl Bütünü ve Artuklu İlçesi tesis ve konaklamaya ilişkin resmi turizm istatistikleri turizm taşıma kapasitesi bağlamında irdelenmiş ve yorumlanmıştır.

Artuklu Alan Yönetimi Sınırları bütünü, alanın fiziksel çevre, mekansal ve görsel özellikleri bakımından farklı turist yoğunluklarına sahip olması ve homojenlik göstermemesi ve bu alanların farklı bir ziyaretçi yönetim modelini gerektirmesi, alan içinde öncelikle bir bölgelemenin yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Nitelikleri ve turist yoğunlukları (yüksek, orta, düşük) farklı olan bu alt bölgelerin “Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri” olarak belirlenmesi amacıyla noktasal ve çizgisel çekim merkezleri ya da akslarından kernel yoğunluk enterpolasyonu ile Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) ortamında yapılan haritalamalar; Çok Ölçütlü Karar Verme (ÇÖKV) tekniğiyle bütünleştirilmiştir. Buradan elde edilen ön bulgular, alanın özellikleri ve çeşitli eşikler dikkate alınarak bölge sınırlarını tanımlamada kullanılmıştır.

Yoğunluk amacıyla değilse de turizm potansiyelini belirlemede, benzer bir tekniği Malik ve Bhat (2015) Kaşmir, Kuzeybatı Himalaya Bölgesinde Kaşmir Vadisi’nde doğa turizminin etkilerini inceledikleri çalışmalarında kullanmış, bu bölgelemeden doğrudan bir veri üreterek hesaplama yapmaksızın sonucunu yorumlamışlardır. Mevcut çalışma bu yönüyle de yeni bir içerik kazanmaktadır.

Devamında çalışmada kullanılan Cifuentes’in (1992) geliştirdiği IUCN’in önerdiği modele göre sırasıyla alandaki her bir alt bölge, yüksek ve orta yoğunluk bölgesi birlikte ve alan bütünü için Fiziksel Taşıma Kapasitesi (FTK), Gerçek Taşıma Kapasitesi (GTK) ve Etkin Taşıma Kapasitesi (ETK) hesaplamaları ve yorumlamaları yapılmıştır. Sosyal Taşıma Kapasitesi ise alandan elde edilen veriler ve gözlemler bağlamında Doxey’in (1975) “rahatsızlık endeksi”/modeline (*irritation index* ya da *irridex*) ve Butler’in (1980) “turizm alanı yaşam döngüsü” (*Tourism Area Life Cycle-TALC*) modeli kapsamında değerlendirilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde, her bir bölüme ilişkin anahtar konular özetlenmiştir.

Çalışmanın yukarıda görülen akış şeması (Şekil 36) kapsamında kullanılan veriler kapsadıkları zamansal aralıklar (aylar/yıllar), mekansal ölçek/düzeyleri ve hangi kaynaklardan derlendiklerine ilişkin bir özet tablo (Tablo 18) aşağıda görülmektedir.

Tablo 18. Çalışmada kullanılan verilerin kapsadıkları zamansal aralıklar (aylar/yıllar), mekansal ölçek/düzeyleri ve hangi kaynaklardan derlendikleri

Veriler		Aylar/Yıllar	Ölçek/Düzy	Verinin erişildiği kaynak/ web sitesi	
Kurumsal (ikincil)	Derinlemesine görüşmeler birincil verileri	Kurumlar	Ağustos 2021	Artuklu Alan Yöntemi Planı sınırı bütünü	Alanda çalışmasında Ağustos 2021'de yapılan derinlemesine görüşmeleri
		Muhtarlar			
		Yerli Halk			
		İşyerleri			
	Turizm istatistikleri - tesis bilgileri	Belediye belgeli tesisler	1988-2020 yılları arasında 2006 sonrası yıllık aralıkla	Mardin İli bütünü	Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi istatistikler web sitesi
		Turizm belgeli tesisler	1988-2020 yılları arasında 2006 sonrası yıllık aralıkla	Mardin İli bütünü	Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi istatistikler web sitesi
	Turizm istatistikleri - konaklama bilgileri	Belediye belgeli tesisler (yıl bazlı)	1995-2020 yılları arasında 2006 sonrası yıllık aralıkla	Mardin İli bütünü ve Artuklu İlçesi	Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi istatistikler web sitesi
		Turizm işletme belgeli tesisler (yıl bazlı)	1995-2020 yılları arasında 2006 sonrası yıllık aralıkla	Mardin İli bütünü ve Artuklu İlçesi	Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi istatistikler web sitesi
		Belediye ve Turizm işletme belgeli tesisler birlikte (ay bazlı)	2010-2020 yılları, 2021 aylara göre konaklama, 2018, 2020, 2021 geceleme verileri	Mardin il bütünü ve Artuklu İlçesi (il bütününden hesaplanan)	Mardin İl Kültür Turizm Md. istatistikler web sitesi
	Turizm istatistikleri - Müze ziyaretçi sayıları	Müze ziyaretçi verileri	2001-2020 yılları, 2021 ilk 7 ay	Artuklu İlçesinde Mardin Müzesi	Mardin Müze Müdürlüğü, alan çalışması sırasında alınan veriler
	Turizm tesisleri detay bilgileri	Belediye belgeli tesislerin detay bilgileri	Mart, 2020; Ağustos 2020	Sultanköy'de konumlu Şeyh Sultan Oteli dışında Artuklu ilçesi bütünü Planı içi	Mart ve Ağustos 2020 İl Kültür ve Turizm Md. tesis istatistikleri (ilgili web siteleri)
		Turizm belgeli tesislerin detay bilgileri			
	Turizm tesisleri detay bilgileri	Turizm tesisleri detay bilgilerine yönelik iki veri setinin tamamlanması / güncellenmesi için veriler	Ekim 2021		Ekim 2021 itibariyle güncelleme için web siteleri ve telefon görüşmeleri
	Turizm tesisleri detay bilgileri	Turizm tesisleri detay bilgilerine yönelik iki veri setinin güncellenmesi, haritalanması için veriler	Eylül 2021 sonu-Kasım 2021 başı (Ekim 2021 itibariyle olan durum)		Google ve Yandex sayfaları ile ilgili web sitelerinden alınan, alandaki ilgili BŞB çalışma ekibi üyesi ile ilgili muhtarlar ve kuruluşlardan telefonla iletişimle gelen veriler
Mahalle sınırları	Mahalle sınırları	Ağustos 2021	Artuklu Alan Yöntemi Planı sınırı ve yakın çevresi		Artuklu Belediyesi verileri (2021), yersis.gov.tr altlık verileri, atlas.gov.tr, parselsorgu.tkgm.gov.tr/ ve Mardin Merkez KAİP (2019) altlık verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur
Kale, surlar ve kapılar	Kale, surlar ve kapılar	Eylül-Ekim 2021	Artuklu Alan Yöntemi Planı sınırı bütünü		Albert Gabriel, Voyages archeologiques dans la Turquie orientale, Paris 1940; I. 19'dan aktaran Göyünç'ten (1991, s. ek 2. Harita) sayısallaştırılmıştır.
Turist çekim noktaları ve aksları	Yoğunluk haritaları için kullanılan turizm çekim katmanları	Eylül-Ekim 2021			Mardin Büyükşehir Belediyesi ve KAİP (2019) altlık verileri, araştırma raporu ve Google ve Yandex sayfaları

2.4.3. Resmi Turizm İstatistiklerinin Turizm Taşıma Kapasitesi Bağlamında İncelenmesi

Mardin İl Bütünü ve Artuklu İlçesi Tesis İstatistikleri

1988-2020 yılları arasında Mardin ili bütünündeki belediye belgeli (BB) tesis sayıları incelendiğinde; tesis sayıları ve dolayısıyla da kapasiteleri bakımından değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta 1988'den 1997'ye ciddi bir azalmanın olduğudur. O dönem incelendiğinde; 1990 yılında dört ilçenin komşu illere bağlanması hem nüfus üzerinde bir azalmaya hem de bu ilçelerdeki tesislerin artık Mardin ilinde sayılmamaya başlanması ve 1990'lı yıllarda yörede başlayan terör olaylarının etkisi olabileceği söylenebilir. 1997'de bu şekilde en düşük seviyesine inen BB tesis sayısı ve kapasiteleri 2010'a kadar durağan kalmıştır. Bu yıldan sonra günümüze kadar ise incelenen dönemin son üçte birlik döneminde; 2014-2016 arasında durağan kalsa da 2012-2018 döneminde tesis sayılarının toplamda yaklaşık iki katına yükseldiği, son 2-3 yıllık sürede ise bu sayının da ikiye katlandığı görülmektedir (Tablo 19, Şekil 37, Şekil 38).

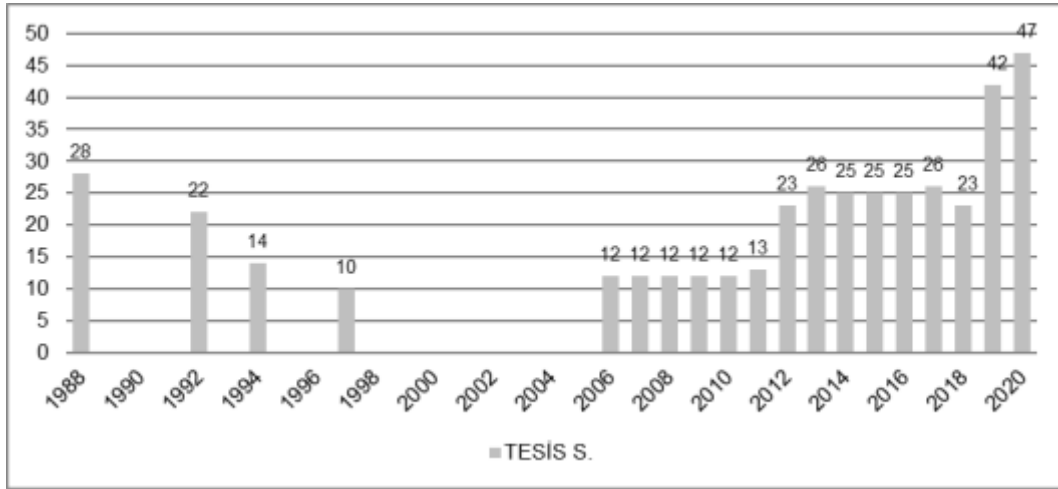
Tablo 19. Mardin il bütünü belediye belgeli tesis sayıları ve kapasitelerindeki değişim, 1988-2020

Nüfus Sayım yılları *	İl Nüfusu *	Tesis verisi yılları	Tesis sayısı	Oda sayısı	Yatak sayısı
1975	519.687	1988	28	529	1353
1980	564.967	1992 **	22	220	482
1985	652.069	1994 **	14	221	484
1990	557.727	1997	10	167	359
2000	705.098	2006	12	367	757
2007	745.778	2007	12	367	757
2008	750.697	2008	12	367	757
2009	737.852	2009	12	378	772
2010	744.606	2010	12	185	430
2011	764.033	2011	13	227	511
2012	773.026	2012	23	510	1114
2013	779.738	2013	26	656	1438
2014	788.996	2014	25	628	1382
2015	796.591	2015	25	628	1382
2016	796.237	2016	25	628	1382
2017	809.719	2017	26	937	2085
2018	829.195	2018	23	858	1 895
2019	838.778	2019	42	1 330	2 895
2020	854.716	2020	47	1 467	3 138

* 1975-2000 TÜİK genel nüfus sayım yılları ve verileri, 1988-2006 tesis istatistikleriyle doğrudan bir karşılaştırmaya elvermemekle birlikte dönemsel olarak genel bir fikir vermesi amacıyla kullanılmıştır. 2007-2020 TÜİK ADNKS verileri ise doğrudan karşılaştırma yapmaya uygundur.

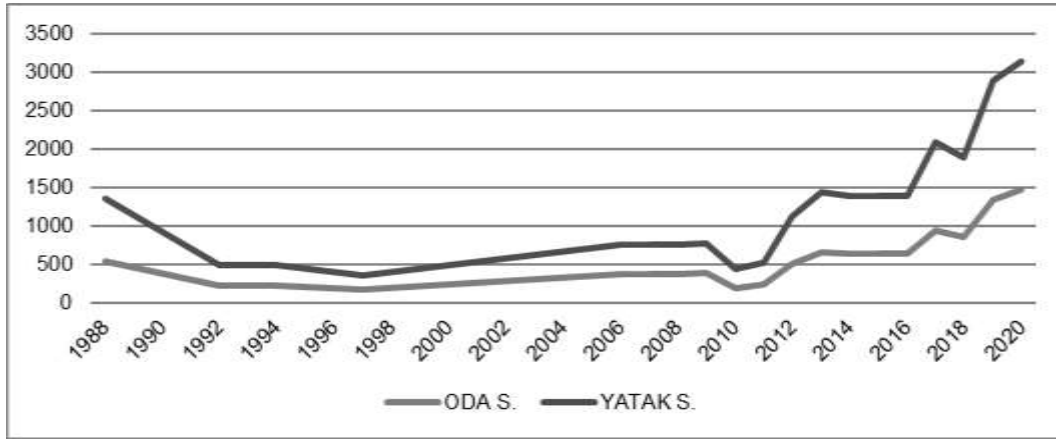
** 1992 ve 1994 yıllarına ait oda sayısı istatistikleri bulunmadığından diğer tüm verilerden, oda başına düşen yatak sayısı ortalaması olan 2,19 esas alınarak (yatak sayısı/2,19) hesaplanmıştır.

Kaynak: Tesis bilgileri için Tablo 18.

Şekil 27. Mardin il bütünü belediye belgeli tesis sayılarındaki değişim, 1988-2020

Kaynak: Tablo 18.

Şekil 28. Mardin il bütünü belediye belgeli tesislerin oda ve yatak kapasitelerindeki değişim, 1988-2020

Kaynak: Tablo 18.

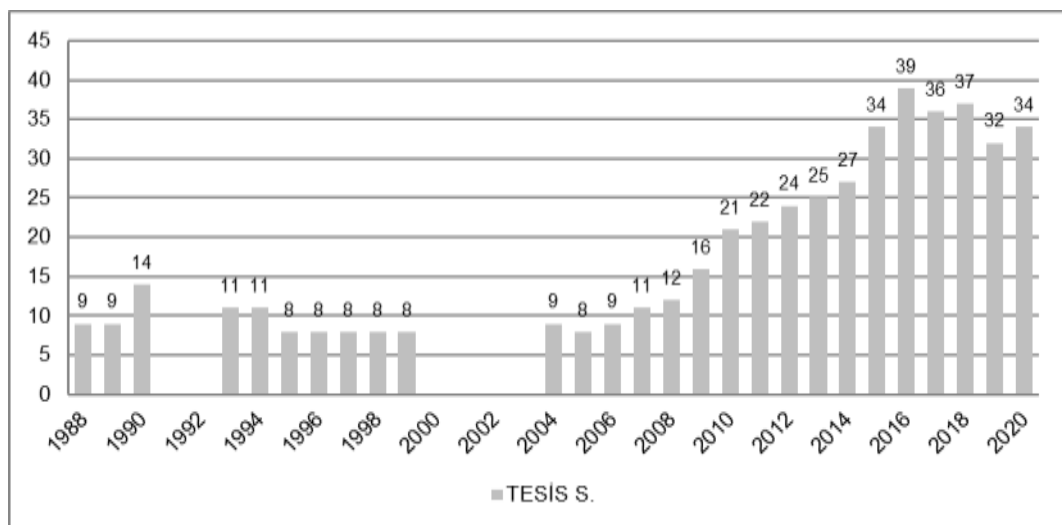
Benzer bir eğilim turizm belgeli tesisler için de söz konusudur. Tablo 20'de turizm işletme ve yatırım belgeli tesislerin sayıları ve kapasite bilgileri toplam olarak verilmiştir. Veriler incelendiğinde; 1990'lı yılların başındaki öncesine göre azalma ve bu yıllar boyunca tesis sayısı ve kapasitelerinin durağanlaşması belediye belgeli tesislerde olduğu gibi turizm (yatırım ve işletme) belgeli tesisler için de geçerlidir. Ancak yine özellikle 2005 yılı sonrasında Artuklu ilçesi (o dönemdeki Merkez ilçe) başta olmak üzere ildeki turizm hareketliliğinin artması turizm belgeli tesislerdeki artışları tetiklemiş, dönemin başlangıcına göre 30 yıl sonrasında bu tesisler ve kapasiteleri üç katına kadar yükselmiştir (Tablo 20, Şekil 39, Şekil 40).

Tablo 20. Mardin il bütünü turizm belgeli (işletme veya yatırım belgeli-toplam) tesis sayıları ve kapasitelerindeki değişim, 1988-2020

Yıllar *	Turizm yatırımı belgeli (inşaata başlamış)			Turizm işletmesi belgeli			Turizm belgeli tesisler (toplam)		
	TESİS S.	ODA S.	YATAK S.	TESİS S.	ODA S.	YATAK S.	TESİS S.	ODA S.	YATAK S.
1988	8	259	500	1	68	136	9	327	636
1989	7	208	414	2	116	222	9	324	636
1990	12	430	883	2	116	222	14	546	1105
1993	8	301	622	3	132	265	11	433	887
1994	6	212	418	5	221	469	11	433	887
1995	3	126	245	5	221	469	8	347	714
1996	3	126	245	5	221	469	8	347	714
1997	3	126	245	5	221	469	8	347	714
1998	4	232	451	4	177	373	8	409	824
1999	4	232	451	4	177	373	8	409	824
2004	5	308	603	4	189	393	9	497	996
2005	4	216	413	4	189	393	8	405	806
2006	3	254	565	6	276	567	9	530	1132
2007	3	194	445	8	396	807	11	590	1252
2008	4	277	603	8	396	807	12	673	1410
2009	6	489	1027	10	528	1071	16	1017	2098
2010	10	1005	2099	11	543	1098	21	1548	3197
2011	10	798	1693	12	820	1652	22	1618	3345
2012	12	1040	2262	12	887	1768	24	1927	4030
2013	8	861	1905	17	1087	2162	25	1948	4067
2014	9	436	937	18	1097	2182	27	1533	3119
2015	15	896	1845	19	1023	2036	34	1919	3881
2016	16	1107	2258	23	963	1924	39	2070	4182
2017	11	806	1689	25	1178	2358	36	1984	4047
2018	11	892	1861	26	1199	2404	37	2091	4265
2019	9	828	1780	23	1110	2226	32	1938	4006
2020	9	824	1744	25	1216	2429	34	2040	4173

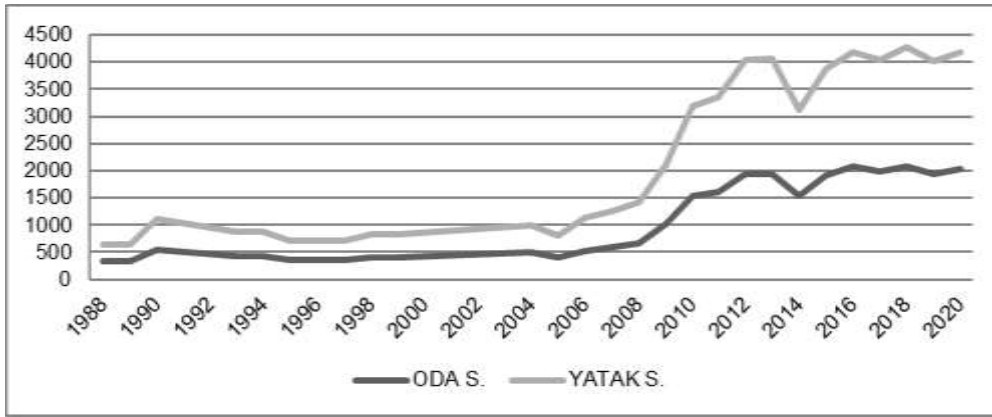
* 1988 ve 1989 yılları verileri inşaata başlama ve inşa halinde olan verilerin toplanmasıyla elde edilmiştir, 1991 ve 1992 yılları veri eksikliği nedeni ile tabloya ve ilişkili grafiklere dahil edilmemiştir. Veri kaynağında 2000-2003 yıllarına ait veri bulunmamaktadır.

Kaynak: Tablo 18.

Şekil 29. Mardin il bütünü turizm belgeli (işletme veya yatırım belgeli-toplam) tesis sayılarındaki değişim, 1988-2020

Kaynak: Tablo 18.

Şekil 30. Mardin il bütünü turizm belgeli (işletme veya yatırım belgeli-toplam) tesislerin oda ve yatak kapasitelerindeki değişim, 1988-2020

Kaynak: Tablo 18.

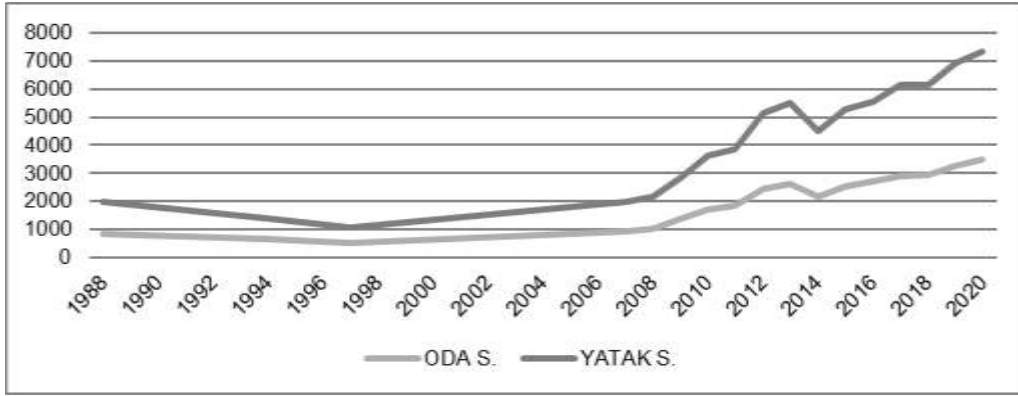
Burada turizm belgeli tesislerde dikkat çeken bir azalış 2014 yılında olmuştur. O yıl Kobani olaylarının patlak vermesinin bu düşüşte etkili olduğu düşünülebilir.

Son 30 yıllık dönemde ilin toplam tesis sayıları ve kapasiteleri Tablo 21’de sunulmuştur. 1980’lerin sonlarından itibaren 1990’lı yıllara boyunca süren düşüş, devamında yaklaşık on yıl süren durağanlık ve kentin UNESCO’ya aday gösterilme süreciyle başlayan–2014 yılındaki düşme sürecine karşın–günümüze dek süren tesis ve kapasitelerindeki artış, toplam rakamlar için de geçerlidir. Sonuçta, 1988’e göre günümüzde tesis sayısında 2,2 kat ve yatak sayısında 3,8 kat olan bir artış gerçekleşmiştir (Tablo 21, Şekil 41).

Tablo 21. Mardin il bütünü toplam (belediye ve turizm belgeli) tesis sayıları ve kapasitelerindeki değişim, 1988-2020

Yıllar	Tesis s.	Oda s.	Yatak s.
1988	37	856	1989
1994	25	654	1371
1997	18	514	1073
2006	21	897	1889
2007	23	957	2009
2008	24	1040	2167
2009	28	1395	2870
2010	33	1733	3627
2011	35	1845	3856
2012	47	2437	5144
2013	51	2604	5505
2014	52	2161	4501
2015	59	2547	5263
2016	64	2698	5564
2017	62	2921	6132
2018	60	2949	6160
2019	74	3268	6901
2020	81	3507	7311

Kaynak: Tablo 18.

Şekil 31. Mardin il bütünü toplam (belediye ve turizm belgeli) tesislerin oda ve yatak kapasitelerindeki değişim, 1988-2020

Kaynak: Tablo 18.

İlçe bazında istatistiklerin bulunmayışı Artuklu'ya yönelik doğrudan bir tesis kapasitesi yorumunu mümkün kılmamakla birlikte ilçede, ilin yarısından fazlasının turizm gelişiminin olduğu dikkate alınır bu sayılara paralel bir gelişim göstereceği yorumunu yapmak mümkündür.

Mardin İl Bütünü Konaklama İstatistikleri

Konaklama istatistiklerinin yorumlanmasında kullanılan Bakanlık verilerine yönelik metaveri tanımlarını bu noktada vermek yararlı olacaktır.

Tesise giriş: Belediye Belgeli konaklama tesislerine geceleme yapmak amacıyla yapılan giriş sayısıdır. Tesise giriş sayısı kişi bazlı bir değişken olmayıp, aynı turistin farklı zamanlarda yaptığı girişler ayrı girdiler olarak kaydedilmektedir.

Geceleme: Belediye Belgeli konaklama tesislerinde konaklayan turistlerin tesislerde geçirdikleri gecelerin sayısıdır.

Doluluk oranı: Bir otel, ilçe veya şehirde kullanıma sunulan yatak kapasitesinin ay boyunca ne ölçüde kullanıldığını gösteren değişkendir.

Ortalama kalış süresi: Bir otel, ilçe veya şehirde yapılan geceleme, tesis giriş sayısına bölünmesi ile bulunan, giriş başına ortalama geceleme sayısını gösteren değişkendir.

Mardin'in 6360 sayılı yasanın yürürlüğe girmesi ve il bütününde büyükşehir belediyesi olması ile yasada Mardin'de Kızıltepe'ye bağlı Gökçe Belediyesi Merkez ilçeye bağlanmış ve Merkez ilçenin adı Artuklu olarak değiştirilmiştir. Dolayısıyla kırsal bir belde belediyesinin eklenmesi dışında ilçe sınırı aynı kaldığından turizm konaklama istatistikleri açısından yeni kurulan Artuklu ilçesi için eski Merkez ilçenin istatistiklerinin kullanılması sorun yaratmamaktadır.

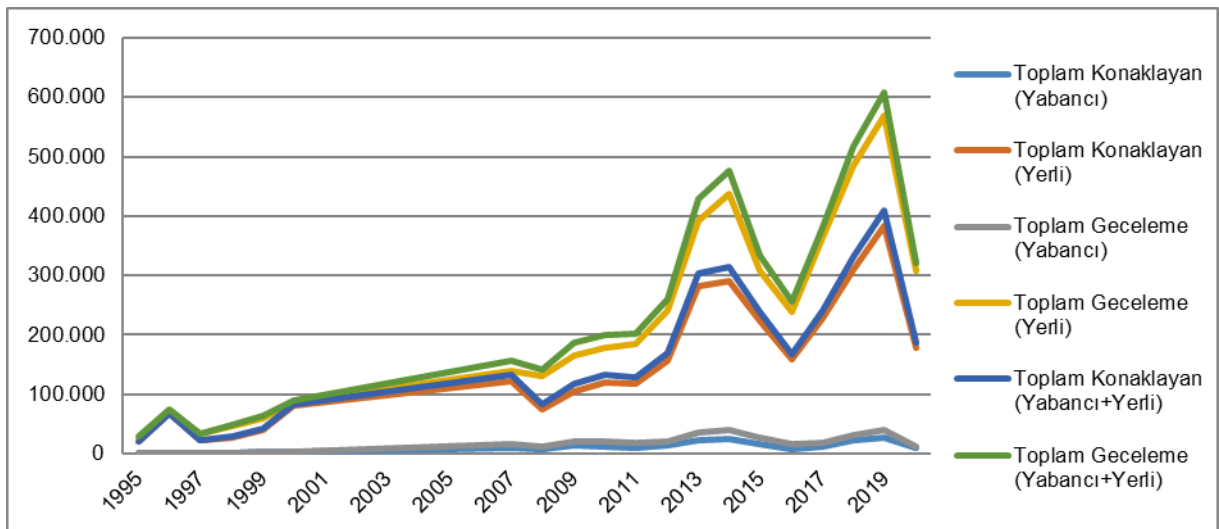
Mardin il bütünü belediye belgeli (BB) ve turizm işletme belgeli tesislerinde (TİB) konaklayan yabancı ve yerli turistlerin son 25 yıllık dönemdeki (1995-2020) sayılarına ve gecelemelerine bakıldığında (Tablo 22, Şekil 42), değerlerin ilk 15 yıl yavaş bir eğilimle arttığı görülmektedir. Artış hızının 2010 sonrasında genel itibariyle yükselmesine karşılık muhtemelen 2015-2016 yıllarında yörede süren Hendek Operasyonları ve Sur çatışmalarının olumsuz etkisi, 2020'de ise pandeminin etkisinin grafikte görülen (Şekil 42) iki çöküş noktasına neden oldukları söylenebilir. İli 1995-2000 ve 2007-2020 döneminde toplamda yaklaşık 3 milyon 231 bin turist ziyaret etmiş, bunlar toplamda yaklaşık 4 milyon 810 bin geceleme yapmıştır. Söz konusu toplam 20 yıl süresince ili konaklayarak ziyaret eden turistler içinde yabancı turist oranı %6,86 olmuş, geceleme sayıları itibariyle de bu oran %7,05 olmuştur (Tablo 22).

Tablo 22. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerdeki yabancı, yerli ve toplam turistlerin konaklama, geceleme sayıları, yabancı turist oranları, 1995-2020

Yıllar	Toplam Konaklayan/ Tesise gelen (Yabancı)	Toplam Konaklayan/ Tesise gelen (Yerli)	Yabancı turist oranı (%)	Toplam Geceleme (Yabancı)	Toplam Geceleme (Yerli)	Yabancı turist oranı (%)	Toplam Konaklayan/ Tesise gelen (Yabancı+Yerli)	Toplam Geceleme (Yabancı+Yerli)
1995	362	20.118	1,77	757	28.003	2,63	20.480	28.760
1996	222	67.279	0,33	695	73.299	0,94	67.501	73.994
1997	231	23.387	0,98	454	32.800	1,37	23.618	33.254
1998	1.120	27.732	3,88	1.594	46.276	3,33	28.852	47.870
1999	3.514	39.490	8,17	3.597	59.952	5,66	43.004	63.549
2000	2.527	81.551	3,01	2.939	87.487	3,25	84.078	90.426
2007	10.231	122.201	7,73	16.646	140.408	10,60	132.432	157.054
2008	7.958	75.231	9,57	11.317	130.079	8,00	83.189	141.396
2009	14.293	103.884	12,09	20.156	166.427	10,80	118.177	186.583
2010	12.933	120.853	9,67	20.845	178.126	10,48	133.786	198.971
2011	10.172	118.214	7,92	18.013	185.033	8,87	128.386	203.046
2012	13.751	156.441	8,08	20.405	240.726	7,81	170.192	261.131
2013	22.925	281.505	7,53	35.739	392.783	8,34	304.430	428.522
2014	24.737	290.392	7,85	40.380	437.033	8,46	315.129	477.413
2015	16.420	223.412	6,85	27.333	307.250	8,17	239.832	334.583
2016	8.303	159.059	4,96	16.624	238.737	6,51	167.362	255.361
2017	12.020	228.751	4,99	18.028	364.156	4,72	240.771	382.184
2018	23.232	309.089	6,99	31.565	485.455	6,11	332.321	517.020
2019	27.836	382.540	6,78	39.353	568.239	6,48	410.376	607.592
2020	8.890	177.878	4,76	12.726	308.081	3,97	186.768	320.807
Toplam	221.677	3.009.007	6,86	339.166	4.470.350	7,05	3.230.684	4.809.516

Veri setleri BB istatistiklere 2002-2006 arası beş yıla ait verilerde, TİB istatistiklere 2001-2004 arası dört yıla ait verilerde Merkez ilçeyi (Artuklu) dahil etmediğinden bu yıllar analize alınmamıştır. Ayrıca elde edilen tabloların birleştirilebilmesi ve aynı yıllar olarak eşleşmesi için BB istatistiklerden 2001 yılı; TİB'lerden 2005 yılları bu tabloya ve ilişkili grafiğine dahil edilmemiştir.

Kaynak: Tablo 18.

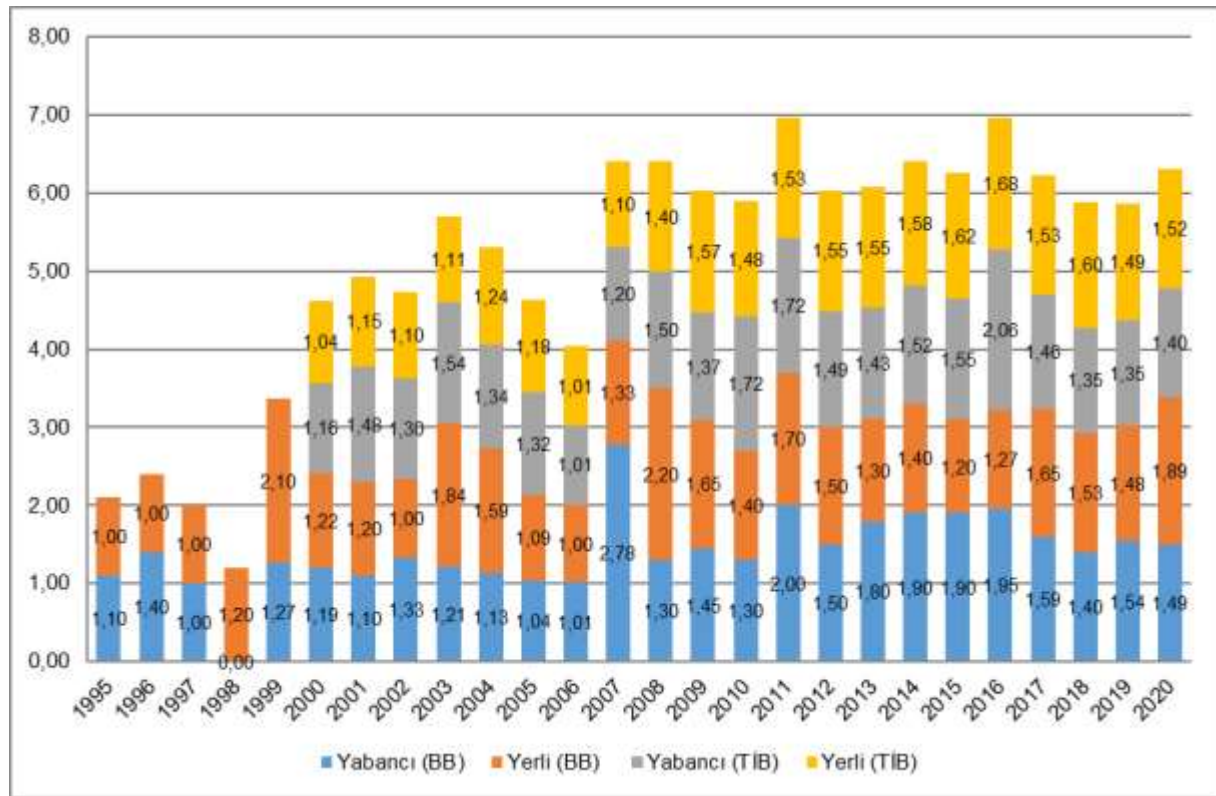
Şekil 32. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerdeki yabancı, yerli ve toplam turistlerin konaklama, geceleme sayıları, 1995-2020

Kaynak:

Tablo

18.

Mardin il bütününde son 25 yıl için BB ve TİB tesislerdeki ortalama kalış süreleri incelendiğinde, verisi bulunan 1995-1999 dönemi BB tesislerde kalış sürelerinin yabancılar da 1 ve 1,4; yerlilerde 1 ile 2,10 arasında değiştiği ve 1998 yılında tesislere yabancı turistin gelmediği görülmektedir. Benzer şekilde 2000-2020 arası yaklaşık son 20 yılda ise bu sürelerin BB tesislerde hem yabancılar hem de yerli turistler açısından arttığı, yabancılar için genel ortalamanın 0,95'ten 1,52'ye yükseldiği, minimum ve maksimum kalış sürelerinin de 1,01 ve 2,78 olduğu gözlenmektedir. Benzer bir artış daha küçük bir oranda yerliler için de gerçekleşmiş, genel ortalama; önceki beş yılda 1,26 iken, 2000'den günümüze bu sayı 1,45'e yükselmiştir. Verisi bulunan 2000 ve sonrası dönem için TİB tesislerde, yabancı ve yerliler için genel ortalamalar 1,44 ve 1,38 olmuş ve aynı dönemdeki BB'lere göre daha düşük kalmıştır (Şekil 43).

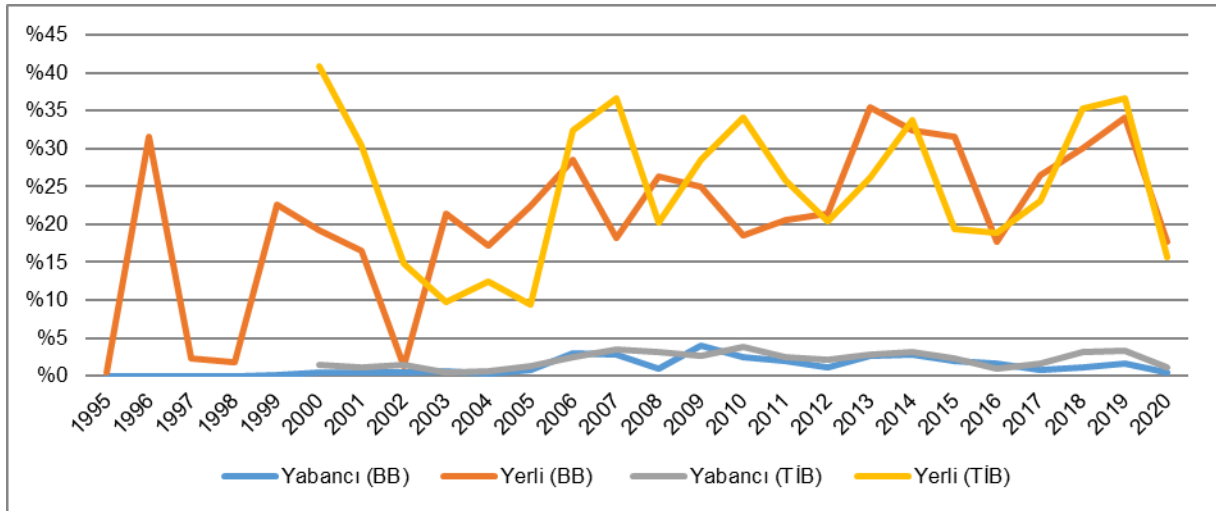

Veri setleri BB istatistiklere 2002-2006 arası beş yıla ait verilerde, TİB istatistiklere 2001-2004 arası dört yıla ait verilerde Merkez ilçeyi (Artuklu) dahil etmemiştir. Ancak bu veriler ortalama ve oransal büyüklükleri içermesi nedeniyle bu analizde kullanılmıştır. Veri setinde TİB tesisler için 1995-1999 arası bilgiler eksiktir.

Şekil 33. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin ortalama kalış süreleri, 1995-2020

Kaynak: Tablo 18.

İl bütününde aylık doluluk oranlarında son 25 yıllık dönemde iniş ve çıkışlar yaşanmış, ziyaret eden yabancı veya yerli turist sayılarındaki önemli farklılıklar, doluluk oranlarında da turist profilinin farklılaşmasına neden olmuştur. Başka deyişle, ili ziyaret eden yabancıların oranlarındaki düşüklük, doluluk oranlarında da çok düşük paylara sahip olduğunu göstermektedir. 2000'den günümüze yabancı turistlerin ildeki aylık doluluk oranları BB tesislerde ortalama %1,54 ve TİB'lerde %2,15'te kalmış, bu oran yerli turistlerde sırasıyla ancak %22,93 ve %24,97'ye çıkabilmiştir, toplamda ise bu oranlar %24,47 ve %27,12 olmuştur (Şekil 44).

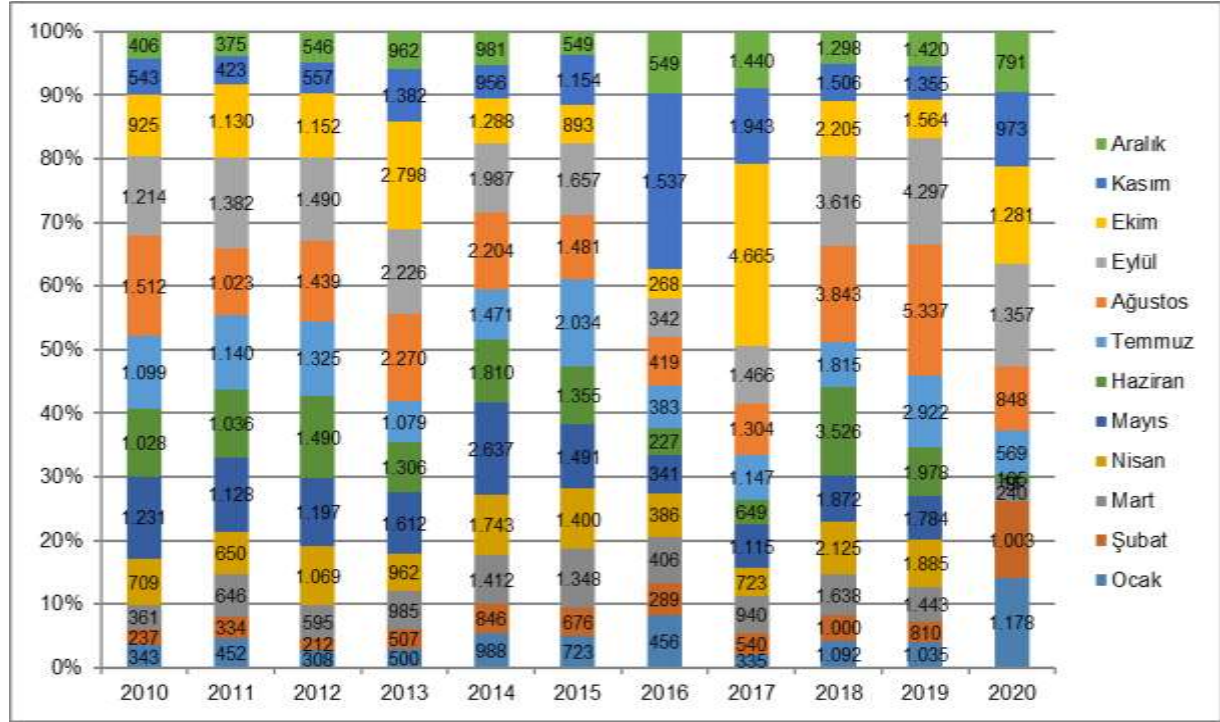
Veri setleri BB istatistiklere 2002-2006 arası beş yıla ait verilerde, TİB istatistiklere 2001-2004 arası ait dört yıla ait verilerde Merkez ilçeyi (Artuklu) dahil etmemiştir. Ancak bu veriler ortalama ve oransal büyüklükleri içermesi nedeniyle bu analizde kullanılmıştır. Veri setinde TİB tesisler için 1995-1999 arası bilgiler eksiktir.

Şekil 34. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin aylık doluluk oranları, 1995-2020

Kaynak: Tablo 18.

Mardin il bütününde, genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Mardin'e son 25 yılda gelen turistlerin toplamdaki 20 yıllık verilerine göre; konaklamaya gelen turistlerden yaklaşık %7 kadar düşük bir oranını oluşturan yabancı turistlerin genel olarak daha uzun süreyle kalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak bunun turizmin etkisini daha çok gösterdiği 2000 yılı sonrasında bile; yabancılar iki günün üstüne TİB'lerde sadece biraz çıkarak (2,06); BB'lerde ise yine üçün altında kalarak (2,78) gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 43). Sürekli iniş çıkışlar yaşayan aylık doluluk oranlarının ise yerli ya da yabancı toplamda her durumda ortalama %30'un altında kaldığı anlaşılmaktadır. Mardin'in il bütününde bu yöndeki eğilimler, yeni tesislerin açılması yerine turizmin, kültürel değerlerin niteliğinin ve kentsel kalitenin ve turizm altyapısının iyileştirilmesi gereğine işaret etmektedir. Böylelikle, yabancılar başta, gelen yerli konaklamalı turistlerle doluluk oranlarını arttırmak ve böylece mevcut tesislerin kapasitelerini etkin kullanmasını sağlamak ve her iki turist için de toplamda yaklaşık 1,4 günü geçmeyen konaklama sürelerinin arttırılması mümkün olabilecektir.

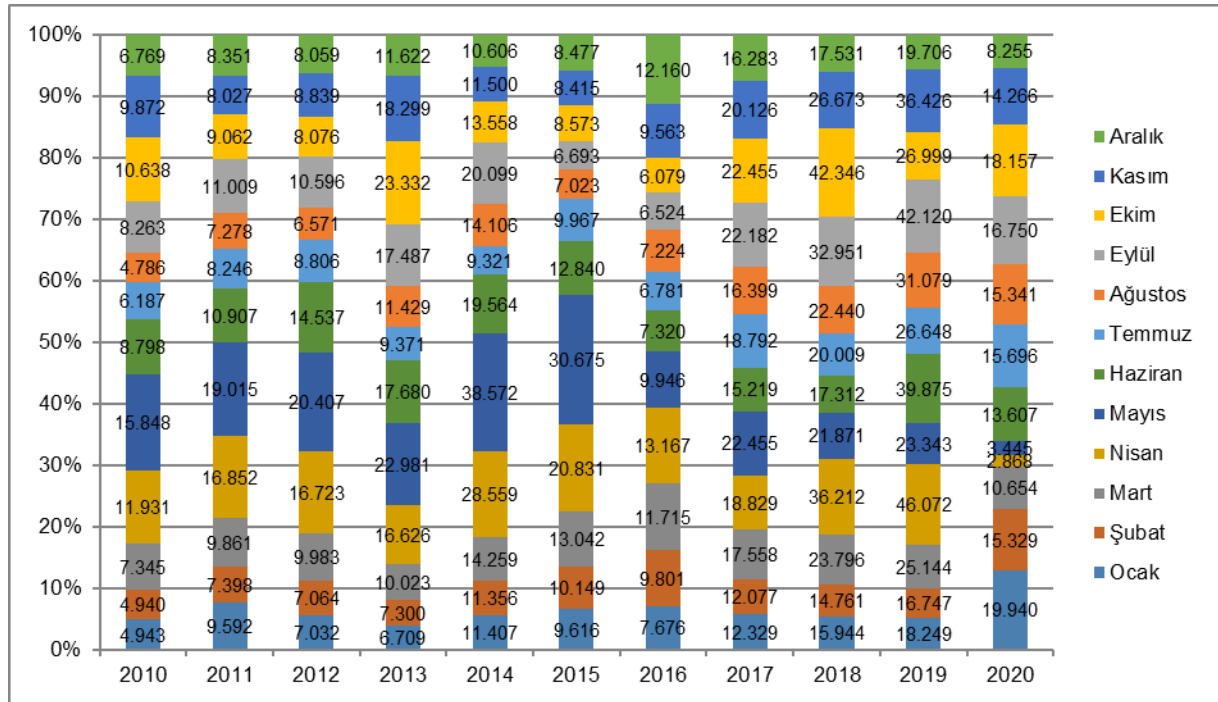
Taşıma kapasitesinin hesaplanması ve yorumlanmasında önemli bir diğer nokta tüm benzer çalışmalarda yapıldığı ve DTÖ'nün de özellikle üzerinde durduğu kapasitenin mevsimsel değişimlerinin göz önüne alınmasıdır. Buna göre Mardin il bütünündeki yabancı turist konaklamalarının, 2010-2020 döneminde aylık oransal dağılımları incelendiğinde; bu turistlerin alanı ziyaret için Mardin'deki ve dolayısıyla Artuklu'daki genel turizm mevsimi olan Ağustos-Eylül-Ekim yaz sonu-sonbahar ilk aylarını öncelikli olarak, ikincil düzeyde de Nisan-Mayıs ilkbahar aylarını tercih ettikleri görülmektedir. Dikkat çekici bir oran, 2016 yılında bu tercihin baskın şekilde Kasım ayına kaydığını göstermektedir (Şekil 45).

Şekil 35. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerde konaklayan yabancı turistlerin aylara göre sayıları ve oransal dağılımı, 2010-2020

Kaynak: Tablo 18.

Benzer bir inceleme aynı dönem için Mardin iline gelen yerli turistler için yapıldığında; yabancılara benzer olarak bu turistlerin son yıllarda giderek artan sonbahar ayları tercihlerine karşılık onlardan farklı olarak, pandemi nedeniyle özel yıl olan 2020 hariç, tüm yıllarda Nisan ve Mayıs ilkbahar aylarını daha çok tercih ettikleri görülmektedir (Şekil 46).

Şekil 36. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerde konaklayan yerli turistlerin aylara göre sayıları ve oransal dağılımı, 2010-2020 Kaynak: Tablo 18.

Artuklu İlçesi Konaklama İstatistikleri

2013 yılı öncesinde Merkez ilçe ve bu tarih ve sonrasında ise Artuklu ilçesi istatistikleri kapsamında incelenen verilerin 2007 yılına kadar olan veri setlerindeki sorunlar (Tablo 22 dipnotu), 2008 ve sonrası için bir karşılaştırma yapabilmemesini mümkün kılmaktadır. Buna göre yaklaşık son 15 yıllık dönemde Artuklu'daki kentsel sit alanının UNESCO'ya adaylık sürecindeki ilk adımlar sonrasında şehre olan ilginin artışıyla birlikte iki ayrı tesis türü (BB veya TİB) verileri itibarıyla (1995-2007) düşük seviyelerde seyreden konaklamalarda öncesi döneme göre büyük bir artış söz konusudur (Tablo 23, Şekil 47). Ancak buradaki artışın genel eğilimini bozan iki dip döneminin, il geneline paralel olarak, 2015-2016'da, yöredeki Hendek operasyonlarından kaynaklanması, 2020'nin ise pandeminin etkisiyle tüm sektörlerdeki gibi turizmin de bundan payını almış olması durumlarıyla açıklanabilir (Şekil 47). 2008-2020 döneminde Artuklu'daki tesislere konaklamaya gelen toplam yaklaşık 1 milyon 670 bin turist ancak toplam 126 bin kadarını yabancılar oluşturmuş ve bunların geceleme sayısı toplamda yaklaşık 198 bin olmuştur. Konaklama ve gecelemede yabancı turist oranı, il genelinden çok az farkla daha iyi de olsa yine de %8'in altında kalmıştır (sırasıyla %7,56 ve %7,76) (Tablo 23).

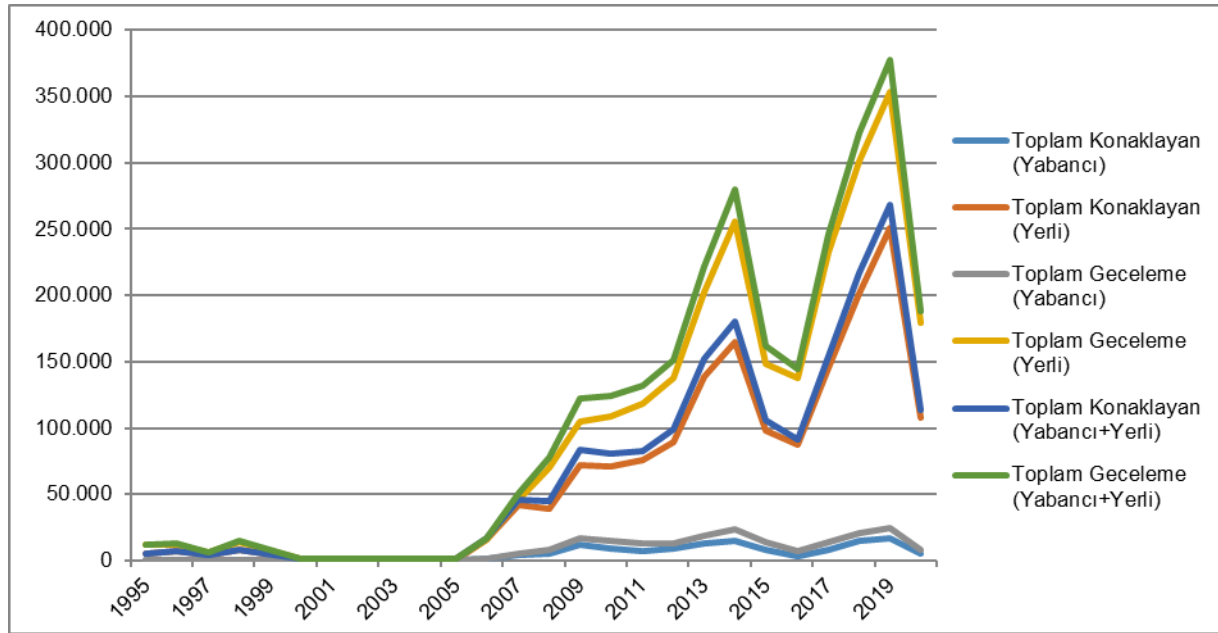
Tablo 23. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı, yerli ve toplam turistlerin konaklama, geceleme sayıları, yabancı turist oranları, 1995-2020

Yıllar	Toplam Konaklayan/ Tesise gelen (Yabancı)	Toplam Konaklayan/ Tesise gelen (Yerli)	Yabancı turist oranı (%)	Toplam Geceleme (Yabancı)	Toplam Geceleme (Yerli)	Yabancı turist oranı (%)	Toplam Konaklayan/ Tesise gelen (Yabancı+ Yerli)	Toplam Geceleme (Yabancı+ Yerli)
1995*	271	5.266	4,89	631	11.774	5,09	5.537	12.405
1996*	140	6.750	2,03	598	11.947	4,77	6.890	12.545
1997*	48	4.295	1,11	98	6.406	1,51	4.343	6.504
1998*	414	7.801	5,04	575	14.118	3,91	8.215	14.693
2000**	121	1.415	7,88	133	1.441	8,45	1.536	1.574
2001**	134	1.430	8,57	146	1.456	9,11	1.564	1.602
2005*	77	868	8,15	81	974	7,68	945	1.055
2006*	1.054	15.766	6,27	1.076	16.059	6,28	16.820	17.135
2007*	3.837	41.572	8,45	5.088	45.520	10,05	45.409	50.608
2008	5.496	39.187	12,30	8.228	69.586	10,57	44.683	77.814
2009	11.653	71.537	14,01	16.767	105.226	13,74	83.190	121.993
2010	8.947	71.409	11,13	15.397	108.396	12,44	80.356	123.793
2011	6.737	75.401	8,20	13.031	118.515	9,91	82.138	131.546
2012	8.922	89.749	9,04	13.065	138.043	8,65	98.671	151.108
2013	12.721	139.164	8,38	19.125	202.243	8,64	151.885	221.368
2014	14.722	165.225	8,18	23.558	255.967	8,43	179.947	279.525
2015	7.817	98.341	7,36	13.694	148.633	8,44	106.158	162.327
2016	3.769	87.891	4,11	7.437	137.363	5,14	91.660	144.800
2017	8.538	145.562	5,54	13.602	232.308	5,53	154.100	245.910
2018	14.874	201.652	6,87	21.089	301.259	6,54	216.526	322.348
2019	17.008	250.832	6,35	24.846	353.034	6,58	267.840	377.880
2020	5.083	108.125	4,49	7.870	179.652	4,20	113.208	187.522
2008-2020 top.	126.287	1.544.075	7,56	197.709	2.350.225	7,76	1.670.362	2.547.934
Genel toplam	132.383	1.629.238	7,51	206.135	2.459.920	7,73	1.761.621	2.666.055

*1995-1998 ve 2005-2007 yılları verilerinde BB tesisler için bir istatistik bulunamamıştır bu yıllara ait veriler sadece TİB verilerini kapsamaktadır.

**2000-2001 yılları verilerinde TİB tesisler için bir istatistik bulunamamıştır bu yıllara ait veriler sadece BB verilerini kapsamaktadır.

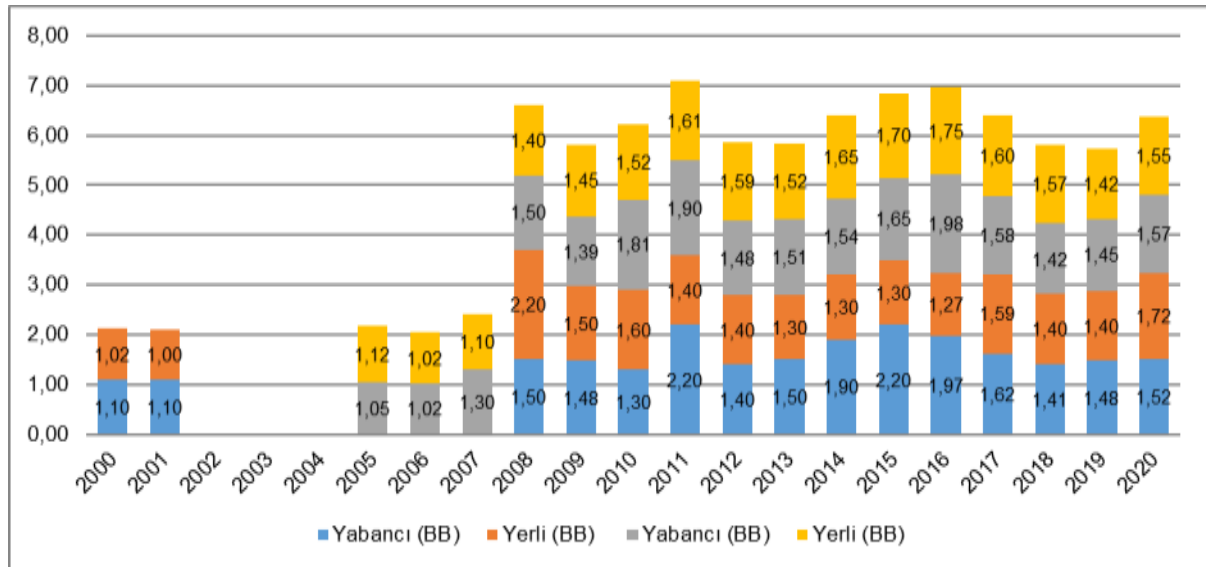
Kaynak: Tablo 18.

Şekil 37. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı, yerli ve toplam turistlerin konaklama, geceleme sayıları, 1995-2020

Kaynak: Tablo 18.

Artuklu'da 2008-2020 döneminde il geneline göre, BB tesislerde geceleleyen yabancı turistlerin ortalama kalış süreleri görece yükselse de (1,62'den 1,65'e); yerliler için bu ortalama azalarak 1,5'un altına inmiştir (1,55'ten 1,49'a). TİB'lerde ise bu sayılar sırasıyla 1,53 ve 1,55'ten 1,60 ve 1,56'ya çok küçük bir yükselme göstermektedir. Ancak her durumda Artuklu'da bu süreler yine 2 günün altındadır (Şekil 48).

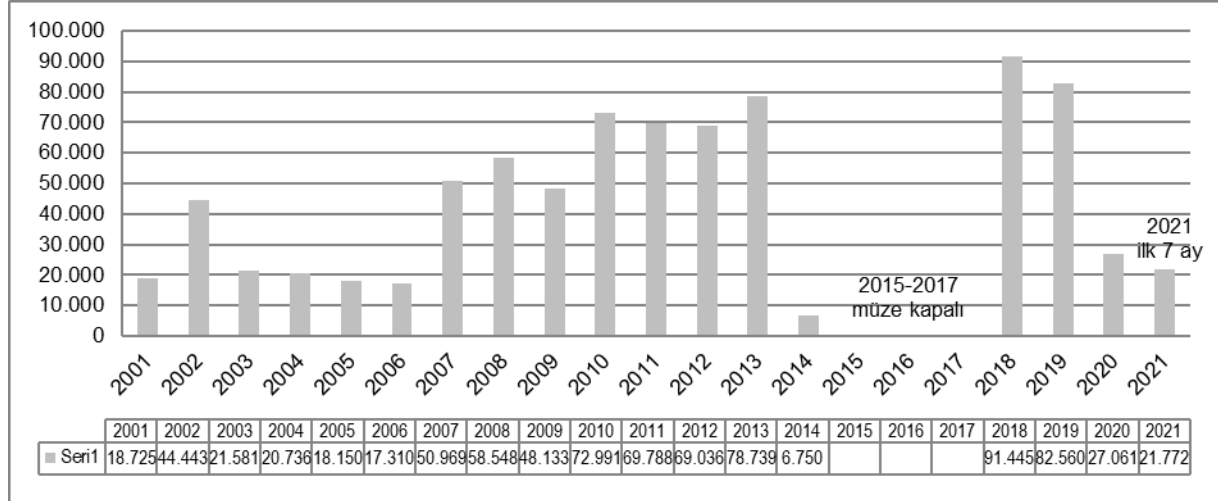
Veri setlerinde BB tesisler için 2002-2007, TİB'ler içinse 2000-2004 yıllarına ait bilgiler eksiktir.

Şekil 38. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin ortalama kalış süreleri, 2000-2020

Kaynak: Tablo 18.

Artuklu'da konaklayanların büyük bölümünün ziyaret ettiği düşünülen Mardin Müzesi'nin yaklaşık aynı dönemi kapsayan ziyaretçi sayılarının da benzer bir eğilimle seyrettiği

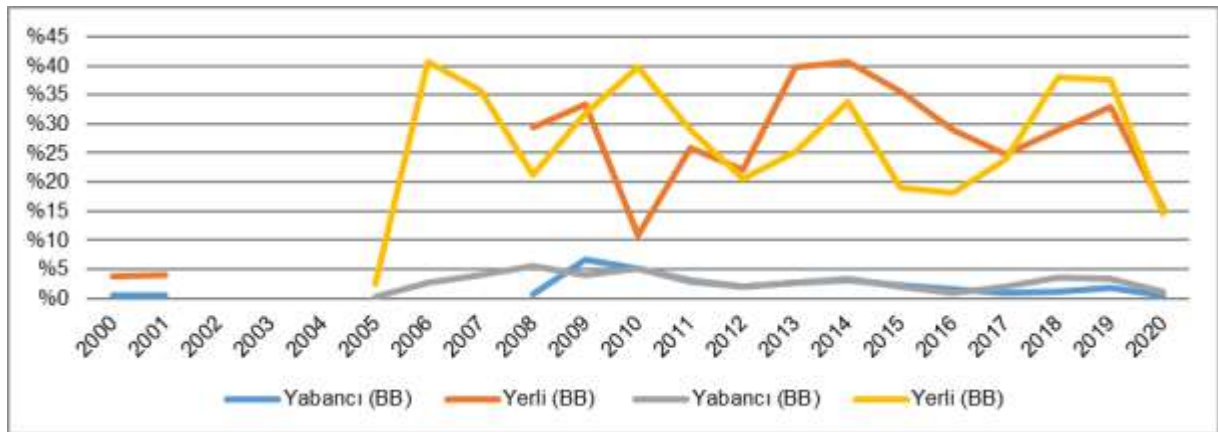
görülmektedir. Bu dönemde müze 2015-2017 yıllarında kapalı kalmıştır. Pandemi dönemi kısıtlamalarının görece az yaşandığı ve aşılamanın verdiği olumlu ivmeyle 2020 yılındaki dibe vuruşla o yıl gerçekleşen toplam ziyaret sayısı, 2021'in sadece ilk 7 ayında neredeyse yakalanmıştır (Şekil 49).

Şekil 39. Mardin Müzesi ziyaretçi sayıları, 2001-2014 ve 2018-2021 yılı ilk yedi ay

Kaynak: Tablo 18.

Veri dönemi ortak olan yaklaşık son 15 yıl süresince (2008-2020), Artuklu'da ildekine benzer şekilde inişli çıkışlı bir eğilim gösteren aylık doluluk oranları, BB ve TİB tesislerde yabancı turistler için sırasıyla ortalama %2,43 ve %2,98'lik değerlerle yine çok düşük düzeylerde seyretmiştir. Her iki türlü tesiste yerli turist doluluk oranı ise yaklaşık ortalama %28 civarında (BB: %28,36 ve TİB: %27,13) kalmış, toplam doluluk oranları ise ortalamada %30 sınırını dahi geçmekte zorlanmıştır (BB: %30,80 ve TİB: %30,11) (Şekil 50).

Veri setlerinde BB tesisler için 2002-2007, TİB'ler içinse 2000-2004 yıllarına ait bilgiler eksiktir.

Şekil 40. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin aylık doluluk oranları, 1995-2020

Kaynak: Tablo 18.

Bu istatistiklerin Mardin'de olduğu gibi Artuklu ilçesi itibarıyla de sadece kayıtlı tesisler için bilgiler verdiğine dikkat çekmek gerekir.

Artuklu için son yıllara yönelik aylık bazda bir çıkarımda bulunmak üzere; pandemi öncesi döneme ilişkin 2019 yılına benzer sayılarla gerçekleşen 2018 yılı konaklama (tesise geliş) ve geceleme verileri ile kısıtlamalar nedeniyle ve turizmin dip yaptığı pandemi dönemi için 2020 yılı aynı veriler ve 2021 yılı pandemi etkisinin görece azaldığı ve turizmin özellikle de yerli turistlerle daha canlandığı güncel döneme ilişkin il ve ilçe verileri Tablo 24'te karşılaştırılmaktadır. Buradan hesaplanan ve Artuklu'nun Mardin bütünündeki paylarını gösteren oranlar, pandeminin etkili olduğu 2020'de önceki yıllara göre daha azdır. 2018-2020 arası üç yıl içinde bu oranlar konaklamada; yabancılar için sırasıyla %64, %61 ve %57; yerliler için sırasıyla %65, %66 ve %61'dir. Ortalama olarak bakıldığında oranların; yabancı turistler için tesise geliş sayısında %61, geceleme sayısında %64, yerli turistler içinse bunların tersi şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 24). 2018, 2020 ve 2021'deki konaklama ve geceleminin Artuklu'da aylar bazında bulunması amacıyla ilgili yıllar için kendi oranları, 2021 yılı içinse ortalama oranlar kullanılmış ve Tablo 25'teki değerler elde edilmiştir.

Tablo 24. Mardin il bütünü ve Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin konaklama ve geceleme sayıları ile ilçenin il içindeki oranları; 2018, 2019, 2020

	Mardin il bütünü toplam (BB+TİB) konaklayan				Artuklu ilçesi (BB+TİB) toplam geceleme			
	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
2018	23232	309089	31565	485455	14874	201652	21089	301259
2019	27836	382540	39353	568239	17008	250832	24846	353034
2020	8890	177878	12726	308081	5083	108125	7870	179652
Artuklu'unun Mardin içindeki oranları					Konaklama		Geceleme	
					Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
2018 oranı (%)					64	65	67	62
2019 oranı (%)					61	66	63	62
2020 oranı (%)					57	61	62	58
Ortalama oranlar (%)					61	64	64	61

İl bütününden ilçe oranlarının hesaplandığı değerlerin tümü aynı nitelikte verileri hem il hem ilçe bazında veren Bakanlık veri setinden alınmıştır.

Kaynak: Tablo 18. ve Tablo 18'de yer alan veriler üzerinden yapılan hesaplamalar

Tablo 25. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki yabancı ve yerli turistlerin aylar bazında konaklama ve geceleme sayıları; 2018, 2020, 2021

Aylar	2018 yb. kn.	2018 yer. kn.	2020 yb. kn.	2020 yer. kn.	2021 yb. kn.	2021 yer. kn.	2018 yb. gc.	2018 yer. gc.	2020 yb. gc.	2020 yer. gc.	2021 yb. gc.	2021 yer. gc.
Ocak	699	10402	674	12121	362	5995	1022	16255	1054	17808	578	9108
Şubat	640	9630	573	9318	371	6656	987	15041	765	13553	566	11670
Mart	1049	15525	137	6476	663	11937	2079	22553	236	10368	1056	17270
Nisan	1361	23625	2	1743	745	7891	1503	33385	2	4052	1265	11642
Mayıs	1199	14269	6	2094	532	6093	1336	20751	9	5396	924	10031
Haziran	2257	11294	60	8271	749	14303	1533	17899	68	11881	1190	21107
Temmuz	1162	13054	325	9541	1901	18902	1603	18732	495	15682	2885	25551
Ağustos	2460	14640	485	9325	3290	23109	3290	21332	790	14609	5223	34024
Eylül	2315	21497	776	10182	2731	30219	3061	32219	1053	17064	4711	42311
Ekim	1412	27627	732	11037	1886	44188	2061	39877	1114	18453	3113	63905
Kasım	964	17402	556	8672	1328	31378	1368	26195	840	12964	2038	44916
Aralık	831	11437	452	5018	1585	17200	1148	18340	761	9090	2255	25378
Toplam	16349	190403	4779	93798	16143	217872	20991	282580	7187	150920	25805	316913

İlçe için aylık verilerin hesaplanmasında Bakanlık verilerinden elde edilen oranlar ile İl Md.'nin aylık il verileri kullanılmıştır.

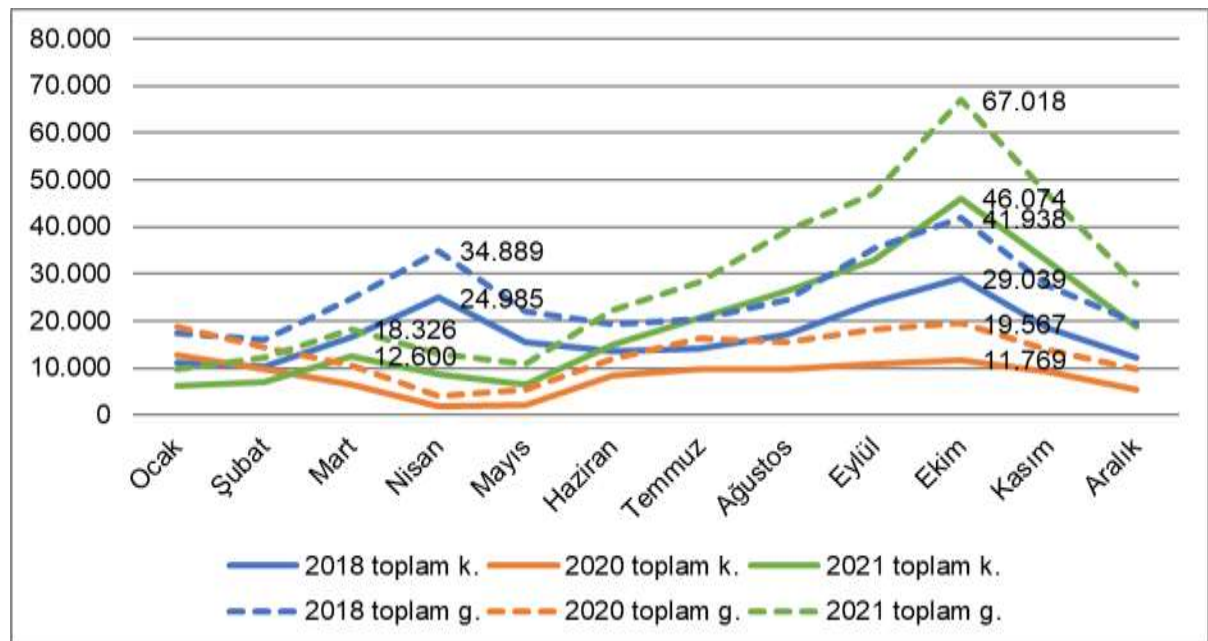
Kaynak: Tablo 18'de yer alan veriler üzerinden yapılan hesaplamalar

Bu tablodan da aylar bazında ilgili yıl verileri turist türü ayırt etmeden toplandığında; Artuklu ilçesi için BB ve TİB tesislerde konaklayan tüm ziyaretçiler ve yaptıkları geceleme sayıları, pandemi öncesi (2018) ve pandemi kapanmalarının en çok yaşandığı dönem (2020) ve bunun görece azaldığı dönem (2021) itibarıyla elde edilmiştir (Tablo 26, Şekil 51). Tablo 26'da ayrıca metaveri tanımından yola çıkılarak geceleme sayısı konaklayan sayısına bölünmek suretiyle ziyaretçilerin bu yıllar için aylık bazda ortalama kalış süreleri de elde edilmiştir.

Tablo 26. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki toplam turistlerin aylar bazında konaklama ve geceleme sayıları ile ortalama kalış süreleri; 2018, 2020, 2021

Aylar	2018 top. kon.	2020 top. kon.	2021 top. kon.	2018 top. gec.	2020 top. gec.	2021 top. gec.	2018 top. or. ka. sü.	2020 top. or. ka. sü.	2021 top. or. ka. sü.
Ocak	11.101	12.794	6.357	17.277	18.863	9.686	1,56	1,47	1,52
Şubat	10.270	9.891	7.027	16.028	14.318	12.236	1,56	1,45	1,74
Mart	16.573	6.613	12.600	24.631	10.604	18.326	1,49	1,60	1,45
Nisan	24.985	1.745	8.636	34.889	4.053	12.907	1,40	2,32	1,49
Mayıs	15.467	2.100	6.625	22.087	5.406	10.955	1,43	2,57	1,65
Haziran	13.552	8.331	15.053	19.432	11.949	22.297	1,43	1,43	1,48
Temmuz	14.216	9.866	20.803	20.335	16.177	28.436	1,43	1,64	1,37
Ağustos	17.100	9.810	26.398	24.622	15.399	39.247	1,44	1,57	1,49
Eylül	23.813	10.958	32.950	35.280	18.117	47.022	1,48	1,65	1,43
Ekim	29.039	11.769	46.074	41.938	19.567	67.018	1,44	1,66	1,45
Kasım	18.366	9.228	32.706	27.563	13.805	46.954	1,50	1,50	1,44
Aralık	12.268	5.470	18.784	19.488	9.851	27.633	1,59	1,80	1,47
TOPLAM	206.752	98.577	234.015	303.571	158.107	342.717	-	-	-
En az	10.270	1.745	6.357	16.028	4.053	9.686	1,40	1,43	1,37
En çok	29.039	12.794	46.074	41.938	19.567	67.018	1,59	2,57	1,74
Ortalama	17.229	8.215	19.501	25.298	13.176	28.560	1,48	1,72	1,50

Kaynak: Tablo 18'de yer alan veriler üzerinden yapılan hesaplamalar

Şekil 41. Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerdeki toplam turistlerin aylar bazında konaklama ve geceleme sayıları; 2018, 2020, 2021

Kaynak: Tablo 18'de yer alan veriler üzerinden yapılan hesaplamalar

Tablo 26 ve Şekil 51’de görüleceği gibi pandemi öncesi dönemde 2018 yılında Artuklu’da turizm normal seyrinde iken hem tesise geliş hem de geceleme sayıları açısından, biri ilkbaharda diğeri sonbaharda olmak üzere iki zirve yapan bir dönemsellik göstermiş, ilki olan ve Nisan ayında gerçekleşen zirve Ekim ayındakinin altında kalmıştır. Bu dağılım, alanda yapılan çalışmalarda da elde edilen ve turizm sezonunun alanın iklim koşulları itibariyle ilkbaharda (Nisan-Mayıs) ve daha çok yaz (Ağustos) sonlarından sonbahar ortalarına (Ekim sonu) kadar en fazla turisti çektiği bilgisiyle uyumludur. Ancak pandeminin ve yasakların başladığı Mart ve Nisan 2020’de sayılar dip yapmış, kısıtlamaların kısmen kalktığı döneme denk düşen Ekim ayında küçük bir zirve yaparak konaklamada (tesise geliş) 2018’dekinin yaklaşık üçte birine, gecelemede ise yaklaşık yarısına ancak ulaşabilmiştir. 2021’de ise yine bir başka dönemsel pandemi kısıtlamalarının son bulduğu Mart ayında küçük bir zirve yapan rakamlar, Mayıs sonrasında aşılamların da verdiği artı ivme ile giderek yükselmiş ve Ekimdeki zirve ile 2018’in değerlerini konaklamada yaklaşık 1,84 ve gecelemede yaklaşık 1,92 kat geride bırakmıştır. Ortalama kalış sürelerinde 2018, 2020 ve 2021 itibariyle en az 2021 Temmuzunda 1,37 ve en çok 2020 Mayısında 2,57 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 26).

2.4.4. Artuklu İlçesi Turizm Tesis Bilgilerinin Güncellenmesi, Haritalanması ve Kapasitelerinin İncelenmesi

Artuklu ilçesindeki güncel konaklama tesislerinin hem konumları hem de kapasiteleri turizm altyapısı yeterliliğinin belirlenmesi için önemli verilerdir. Bu nedenle çalışma alanı içindeki konaklama tesisi bilgilerinin tamamlanarak güncellenmesi ve konumlandırılması gerekmiştir. Mart ve Ağustos 2020 tarihleri itibariyle, belediye ve turizm belgeli tesislere ilişkin bilgiler, oda ve yatak kapasite verileri dahil Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü web sitesinden alınmıştır (Tablo 18). Mardin il bütünü için listelenmiş bu verilerden Artuklu ilçesi içinde yer alan 37 tanesi seçilerek başlangıç veri seti oluşturulmuş, sonrasında Eylül ayı sonu ve Kasım ayı başı arasında (Ekim 2021 itibariyle) veri setinin güncellemesi yapılmıştır. Bunun için Google ve Yandex sayfaları ile ilgili web sitelerinden alınan veriler/bilgiler, alandaki ilgili BŞB çalışma ekibi üyesi ile ilgili muhtarlar ve kuruluşlarla yapılan telefon görüşmelerinden elde edilen bilgiler kullanılmıştır. İlçenin kuzey batı sınırına yakın Sultanköy mahallesinde konumlu dini turizm amaçlı ziyaret edilen Şeyh Sultan Oteli mesafe ve işlevi nedeniyle dışarıda tutularak, veri setine toplam 25 adet yeni veri daha eklenmiştir. Böylelikle toplamda 62 tesis bilgisine ulaşılmıştır (Tablo 27). Tablo 27’de yeni eklenen veriler durum sütununda “YE” eski veriler “KTB” olarak gösterilmiştir.

Bu verilerden kamu (sağlık, karayolları, emniyet gibi bakanlık kuruluşlarına ait), askeri (KKK, HKK ve JGK ait), sanatçı evi (Kültürel Mirası Koruma Derneği KORU projesiyle restore edilen tamirevi), dini misafirhane (Deyrulzafaran Manastırı vakfına ait) ya da sporcu misafirhanesi (Mardin 1969 Spor Kulübünün kullanımında) olarak toplam 12 tanesi belirli konuklara ayrılan tesislerdir ancak yine de kent turizmindeki etkileri yönüyle analizlere dahil edilmişlerdir. Bunlardan sadece Hava Radar Kıta Komutanlığı Kışla Gazinosu’nun (Misafirhane) bilgilerine güvenlik gerekçesiyle erişilememiş, bilgilerine erişilen diğer üç askeri misafirhanenin oda ve yatak sayılarının ortalaması olan değerler bu tesisin kapasitesi olarak atanmıştır. 62 tesisin 3’ü (bazıları önceden otel olarak hizmet verse de) kiralık kısa süreli konaklamaların da yapılabildiği apart dairelere dönüştürülmüştür (Tablo 27’de (*) işaretli). Buna yönelik olarak geçmiş dönemdeki kapasite bilgileri de gerektiğinde güncellenmiştir. Kalan 47 tesis ise otel, butik otel, pansiyon ya da özel tesis olarak konaklama hizmeti vermektedir.

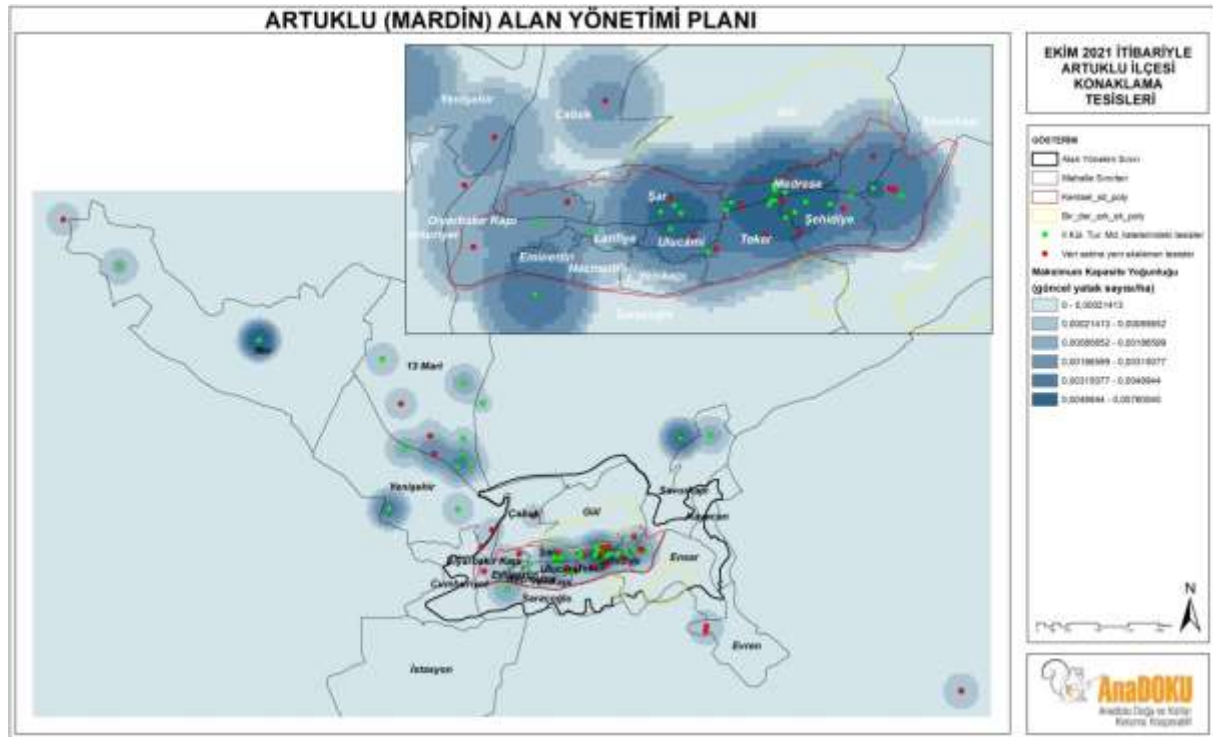
Tablo 27. Artuklu ilçesi turizm tesis bilgileri, oda-yatak kapasiteleri, Mart ve Ağustos 2020, Ekim 2021

Durum	TESIS_ADI	ODA3 Mr20	YAT3 Mr20	ODA5 Ag20	YAT5A g20	ODAEK 21	YATEK 21	MakYAT Ek21
YE	Ağaoğlu Han Otel	0	0	22	44	22	44	53
KTB	Antik Tatlıdede Butik Otel (Tatlıdede Konağı)	16	40	16	40	19	40	48
YE	Artuklu Kervansaray Otel	42	84	42	84	44	102	122
KTB	Artuklu Otel	30	87	30	87	30	87	104
KTB	Artuklu Öğretmen Evi ve ASO	32	70	32	70	33	80	96
YE	Artuklu Üniversitesi Uygulama Oteli (Şahtana Konağı)	12	24	12	24	12	24	29
KTB	Azd House Hotel	23	50	23	50	23	50	60
KTB	Babussor Konağı	5	14	5	14	5	14	17
KTB	Başak Otel	11	22	11	22	11	22	26
YE	Beytsami Taşev	0	0	0	0	3	10	12
KTB	Büyük Mardin Oteli	54	120	54	120	54	130	156
KTB	Dara Konağı	10	20	10	20	10	22	25
KTB	Darius Konağı	11	35	11	35	11	35	42
YE	Deyrulzafaran Manastırı Misafirhanesi	30	80	30	80	30	80	90
YE	Fairouz Otel	0	0	0	0	12	25	30
KTB	Gazi Konağı Otel	29	85	29	85	29	85	102
YE	Hava Radar Kıta Komutanlığı Kışla Gazinosu (Misafirhane)	15	30	15	30	15	30	36
YE	HH Babil Konağı	40	80	40	80	52	104	125
KTB	Hilton Garden Inn Mardin	162	324	162	324	162	324	389
KTB	İzala Otel	45	90	45	90	45	96	115
YE	Kasım Tuğmaner Konağı	5	10	5	10	5	10	11
YE	Kasr-ı Abbas Otel (**)	10	20	10	20	10	20	30
KTB	Kaya Ninova	46	86	46	92	46	92	100
YE	Kenumeken	0	0	0	0	3	6	7
KTB	Mara Apart Hotel (*) (**)	34	68	34	68	34	68	102
KTB	Mardia Otel	8	25	8	25	7	24	29
YE	Mardin 1969 Spor Kulübü Tesisleri ve Kulüp Binası	17	32	17	32	17	32	38
KTB	Mardin Apart Otel	19	44	19	44	21	57	68
KTB	Mardin Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Misafirhanesi	10	30	10	30	10	30	36
KTB	Mardin Emniyet Müdürlüğü Polisevi	37	104	37	104	34	104	125
YE	Mardin İl Jandarma Kışla Gazinosu (Misafirhane)	9	21	9	21	9	21	25
KTB	Mardin İl Sağlık Müdürlüğü ESO Misafirhanesi	16	25	16	25	16	25	30
YE	Mardin Kale Pansiyon	7	14	7	14	7	14	17
YE	Mardin Karayolları 93. Şube Şefliği Misafirhanesi	20	55	20	55	20	55	66
YE	Mardin Kışla Gazinosu (Misafirhane)	20	40	20	40	20	40	48
YE	Mardin Orduevi	13	26	13	26	13	26	31
KTB	Mardin Osmanlı Konağı	24	52	24	52	24	52	54
KTB	Mardius Tarihi Konak	10	20	10	20	11	23	28
KTB	Maridin Otel	31	62	31	62	31	62	74
YE	Maristan Tarihi Konak	0	0	8	14	8	14	20
KTB	Merdivin Butik Otel (Merdivin Hotel)	10	22	10	22	10	22	26
KTB	Mesopotamia Garden Hotel	52	95	52	104	52	104	125
YE	Mia Luna Apart Otel (*) (**)	20	40	20	40	20	40	60
YE	Mirsoum Hotels	0	0	0	0	7	14	18
KTB	Mitani Pension & Hostel	22	55	22	55	31	96	128
KTB	Nuhoğlu Otel	97	194	97	194	97	194	233
YE	Old City Mardin	0	0	11	27	11	27	32
KTB	Paşa Konağı Hotel	8	22	8	22	9	24	29
KTB	Ramada Plaza By Wyndham Mardin	220	440	220	440	220	440	528
YE	Raymar Hotels Mardin	0	0	130	238	130	238	286
KTB	Reyhani Kasrı Hotel	42	84	42	84	42	84	101
KTB	Rios Otel	28	56	28	56	28	56	67
KTB	Stone Butik Otel	7	18	7	18	7	18	22
KTB	Şahmaran Butik Otel & Cafe (Şahmaran Konağı)	7	17	7	17	6	11	13
YE	Tamirevi (Sanatçı Evi)	1	2	1	2	1	2	2
KTB	Tarihi Selçuklu Konağı	10	20	10	20	10	20	24
KTB	Tuğhan Hotel	23	46	23	46	33	123	148
YE	Uzman Apart Otel (Uzm Konuk Evi) (*)	20	48	20	48	20	48	62
KTB	Yay Grand Otel	288	650	288	650	288	650	780
YE	Zerzevan Boutique Hotel	0	0	0	0	7	19	23
KTB	Zinciriye Kadim Otel	17	35	17	35	17	35	42
KTB	Zinciriye Otel	15	30	15	30	15	30	36

Kaynak: Tablo 18 ve metin içindeki açıklamalar

Verilerin tamamlanması ve güncellenmesi sırasında 12 tesis ilgili standart kapasitenin üzerindeki maksimum kapasite bilgilerini de vermiştir. Bu tesisler Tablo 27’de Ekim 2021 itibariyle maksimum yatak kapasitesi bilgileri verilen sütunda (MakYATEK21) koyu kırmızı renkle gösterilmektedir. Maksimum turizm konaklama altyapısını içeren kapasite hesapları için kullanılacak bu bilginin, verisi olmayan diğer tesisler için de hesaplanması gerekmiştir. Bu amaçla hem standart hem de maksimum kapasiteleri bilinen tesislerin, standart üzerine eklenen maksimum artışların standarda göre hangi oranda olduğu hesaplanmıştır. Bu hesaplamada %50 olarak çok yüksek orana sahip olduğu belirlenen 3 tesis (Tablo 27’de (**)) işaretli) dışarıda bırakılarak kalan 9 tesisin ortalaması olan %20’lik artış, maksimum kapasite verisi bilinmeyen tesislerin bu bilgilerinin hesaplanmasında kullanılmıştır.

Bu maksimum değerler kullanarak, hektara düşen yatak sayısı biriminden–kernel modeli ile–bir yoğunluk hesaplaması yapılmış ve Harita 35’te mavi tonlarla görülen biçimde haritalanmıştır. Yoğunluğun mekansal dağılımına bakıldığında beklendiği üzere büyük yatak kapasitesine sahip tesislerin çalışma alanı dışında alanın kuzeybatıda Yenişehir ve Nur mahalleleri yönünde, kuzeydoğuda Yalın Mahallesinde, alan içinde ancak kentsel sit dışında, Saraçoğlu Mahallesinde yer seçtikleri; kentsel sit alanı içinde ise kentsel dokunun gerektirdiği şekilde tekil olarak görece düşük yoğunlukta dağıldıkları ancak 1. Cadde üzerinde ve yakın civarında birbirine yakınlaştıkları yerlerde birleşerek yoğun bir bölgeyi oluşturdukları görülmektedir (Harita 35).

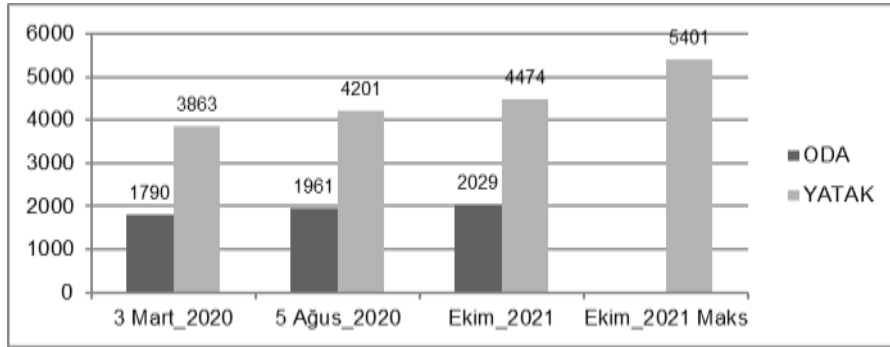

Harita 35. Ekim 2021 itibariyle Artuklu ilçesi konaklama tesisleri ve maksimum yatak kapasitelerine göre yoğunluk dağılımları (hektar başına yatak sayısı)

Kaynak: Tablo 18 ve metin içindeki açıklamalar

Özetle eski Mardin’deki turistik faaliyetlerin kaynağını oluşturan, çalışma alanı içinden yaya erişimi, dışından ise yakın mesafe araç erişimiyle gelinebilen mesafelerde konaklayan

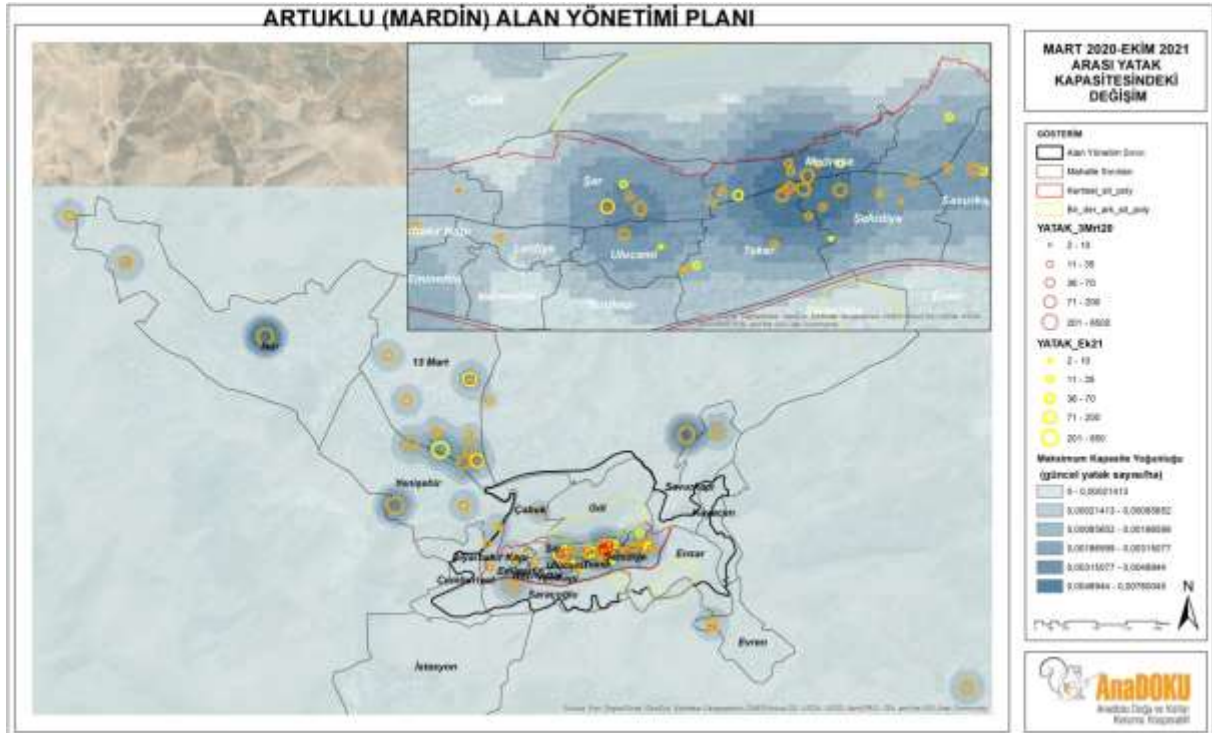
ziyaretçilerin kaldığı tesislerin son 1,5 yıldır sürekli artan toplam oda ve yatak kapasite gelişimi Şekil 52’de görülmektedir. Buna göre alanın güncel belgeli tesis standart konaklama kapasitesi, 4474, maksimum konaklama kapasitesi 5401’dir.

Şekil 42. Artuklu ilçesi konaklama tesisleri oda ve yatak kapasitelerindeki gelişim; Mart 2020, Ağustos 2020, Ekim 2021

Kaynak: Tablo 18 ve metin içindeki açıklamalar

Mart 2020’den Ekim 2021’e kadar geçen yaklaşık bir buçuk yıllık sürede gerçekleşen kapasite değişiminin niteliğini anlamak ve mekansal dağılımını görebilmek için yapılan analizde alan dışında kuzeybatı yönünde 13 Mart Mahallesi’nde mevcut bazı tesislerin kapasitelerini arttırdığı ve yüksek kapasiteli 5 yıldızlı bir otelin de yeni açıldığı görülmektedir. Kentsel sit alanına odaklanıldığında ise alan dışına göre daha fazla sayıda yeni tesisin hem 1. Cadde hem de daha çok içerideki bazı alanlarda yeni açıldığı, mevcuttakilerin bazılarının ise kapasitelerini arttırdığı görülmüştür (Harita 36).

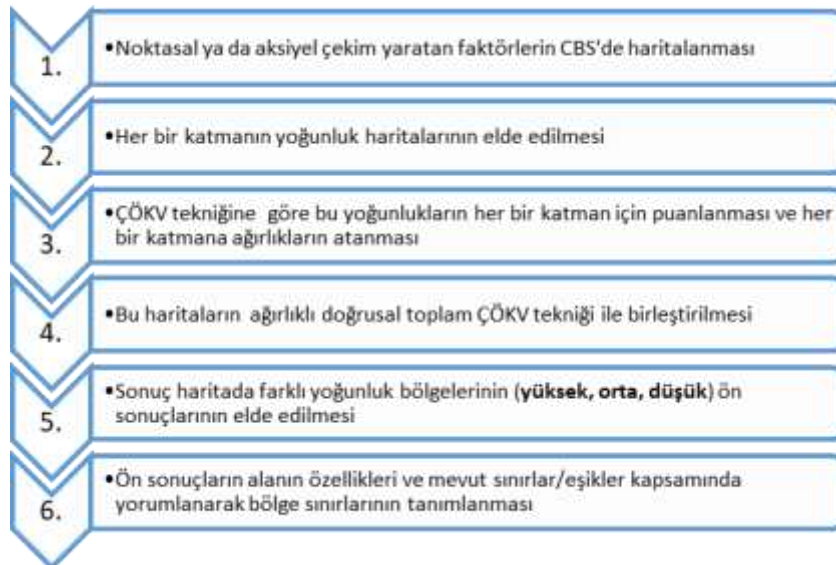
Harita 36. Mart 2020-Ekim 2021 arasında Artuklu ilçesi konaklama tesislerinin yatak kapasitelerindeki değişim mekansal dağılımı ve Ekim-2021 maksimum yatak kapasitelerine göre yoğunluk dağılımları (hektar başına yatak sayısı)

Kaynak: Tablo 18 ve metin içindeki açıklamalar

2.4.5. Ziyaretçi Yönetim (Farklı Turist Yoğunluğu) Bölgelerinin Belirlenmesi

IUCN'in önerdiği Cifuentes'in 1992'de geliştirdiği modele göre alanın fiziksel, gerçek ve etkin ziyaretçi kapasitelerinin belirlenmesinden önce, doğal/rekreasyonel alanlar için geliştirilmiş olan ve günümüze kadar da ya bu amaçla ya da yine benzer olan kıyı/dalış turizmine uyarlanarak kullanılan modelin kültürel bir alanda kullanılmak üzere uyarlanması gerekecektir. Bu kapsamda model, ek birtakım uygulama aşamalarını gerektirmektedir ve fiziksel kapasitenin belirlenmesinden önceki ilk adım alanın ziyaretçiler tarafından kullanım yoğunluklarının belirlenmesi olmalıdır. Modelin, kimsenin yaşamadığı karasal, kıyı veya denizel alanlardaki uygulamasına, Artuklu Alan Yönetimi Planlama alanında halihazırda belirli bir nüfusun yaşadığı durumun ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca doğal alanlar için her yerde aynı olduğu varsayılan (farklı özellikler taşıması nedeniyle modeli geliştiren Cifuentes'in (1992) Carara Biyolojik Rezerv'inde iki alt bölge için yaptığı gibi ayrıştırılmamışsa) ziyaretçi başı kullanım alanı veya mesafelerinin de çalışma alanında, hem turistler hem de yerli halk tarafından kullanım yoğunluğuna göre farklılar göstermesi gerekir.

Çok Ölçütlü Karar Verme (ÇÖKV) tekniği ile ön sonuçları elde edilen ve sonrasında alanın nitelikleriyle ve mevcut eşiklerle ilişkilendirilerek tanımlanan Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölge tanımlamalarının hangi aşamalarla gerçekleştirildiği Şekil 53'te görülmektedir.

Şekil 43. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin hangi aşamalarla gerçekleştirildiği

Bu doğrultuda, farklı yoğunluk bölgelerinin belirlenmesi amacıyla ilk önce coğrafi bilgi sistemi (CBS) ortamında veri girişleri yapılmıştır. Veri girişi yapılırken ilgili araştırmalar ve web haritaları üzerinden tespitler ve çoklu kontroller yapılarak her bir çekim katmanının haritası, noktasal veriler için nokta gösterimi; çarşılar içinse Büyükşehir Belediyesinden elde edilen ve alansal olarak çarşıları gösteren CAD verisinden yol ortası hatlarının elde edilmesinde kullanılan çizgi gösterimi kullanılmıştır. Burada dikkat çekilecek bir nokta, Cihangir Bey

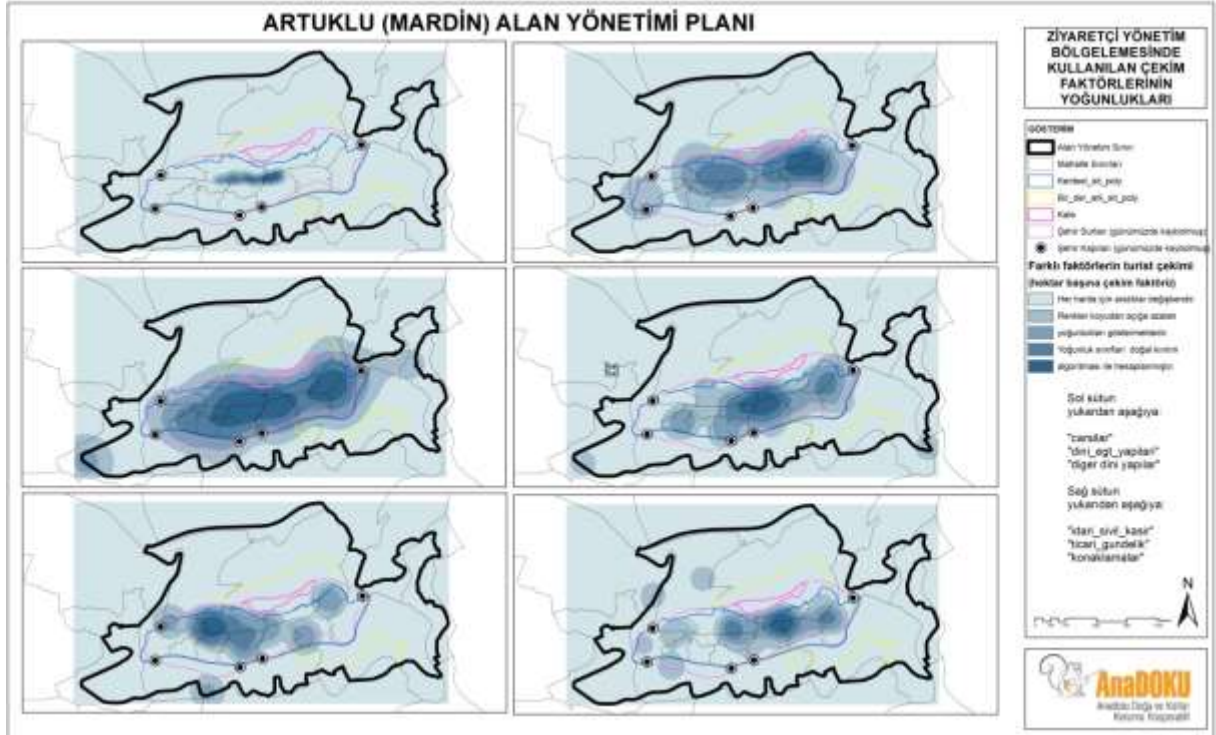
Zaviyesi ve Türbesi çalışma alanının güneybatı ucunda hemen dışarda kalsa da ziyaretçi erişimi açısından yoğunluğunun alan içini etkilemesi söz konusu olacağından ilgili katmanın yoğunluk hesaplamasında dikkate alınmış olmasıdır. Benzer bir nedenle alanın batı sınırının hemen yanındaki iki konaklama tesisi de ilgili katmanın yoğunluk hesabına dahil edilmiştir.

Her bir katmanın öznelikleri ne oldukları, isimleri ve yoğunluk bölgelemesi için gereken skora bilgileriyle tamamlanmıştır. Katmanlar, içerikleri ve sıralama tekniğiyle yapılan katman içi skora ve katmanlar arası ağırlıklandırma bilgileri Tablo 28’de sunulmaktadır. Sıralamalar alandaki turist trafiğiyle ilgili gözlem, deneyim ve yapılan derinlemesine mülakatlara dayanmakta, sıralamada artan değerler, artan turizm yoğunluğunu veya diğer yönüyle potansiyelini göstermektedir. Benzer bir puanlamayı yoğunluk olmasa da Malik ve Bhat da (2015) Kaşmir Vadisi’nde turizm potansiyelini belirlemede kullanmış ancak önceden açıklandığı üzere bu bölgelemeden doğrudan bir veri üreterek kapasite hesabına dahil etmemişlerdir. Tablo 28’de görülen katmanlar, katman içi öznelik detayına girmeksizin yine tablodaki katman adlarıyla Harita 37’de görülmektedir.

Tablo 28. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin tespitinde kullanılan yoğunluk haritasını oluşturan turist çekim katmanları, skoramaları ve ağırlıkları

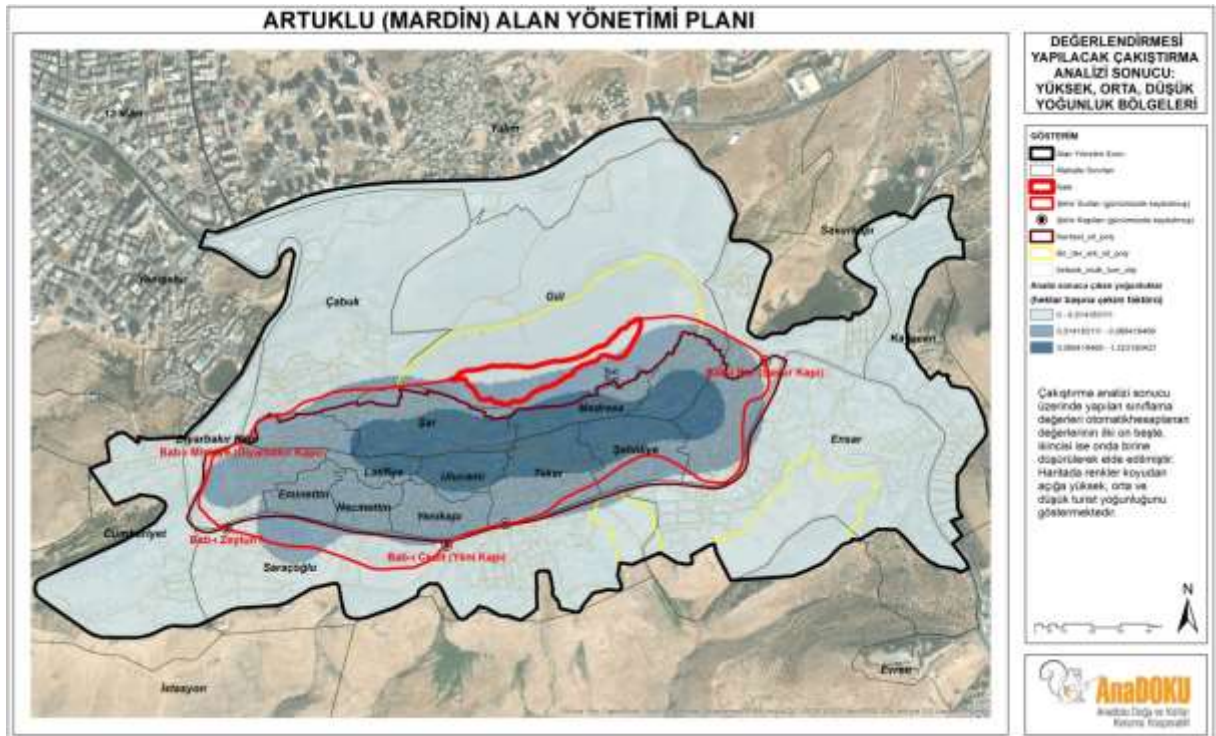
CBS vektör temsili	CBS’deki katman adı	Turist trafiği/yoğunluğu yaratan noktasal ya da aksiyel faktörler *	Skorlar (sıralama olarak)	Katman içi normalize skorlar	Katman ağırlıkları (sıralama olarak)	Normalize katman ağırlıkları
Çizgi	carsilar	Çarşılar	4	1	4	0,154
Nokta	dini_egt_yapilar	Medreseler	4	0,444	5	0,192
		Camiler	3	0,333		
		Zaviye ve Türbeler	2	0,222		
Nokta	diğer_dini_yapilar	Kiliseler	4	0,5	5	0,192
		Manastırlar	3	0,375		
		Sinagog	1	0,125		
Nokta	idari_sivil_kasir	İdari yapılar	4	0,5	4	0,154
		Sivil yapılar	3	0,375		
		Kasırlar	1	0,125		
Nokta	ticari_gundelik	Bedesten	3	0,333	3	0,115
		Hanlar	3	0,333		
		Hamamlar	2	0,222		
		Çeşmeler	1	0,111		
Nokta	konaklamalar	2-23 (1. çeyreklik aralığı)	1	0,1	5	0,192
		24-30 (2. çeyreklik aralığı)	2	0,2		
		31-68 (3. çeyreklik aralığı)	3	0,3		
		69-233 (4. çeyreklik aralığı)	4	0,4		

* Kale surları ve içindeki yapılar, ziyarete açık olmadığından mevcut durum için bir çekim faktörü olarak alınmamıştır. Abbaralar ise doğrudan bir çekim etkisi yaratmadıkları ve yol sisteminin bir parçası olduklarından alınmamıştır.

Harita 38. Noktasal ya da aksiyel turist çekim katmanlarının her birinin yoğunlukları (hektar başına çekim faktörü)

Kaynak: Tablo 18 ve metin içindeki açıklamalar

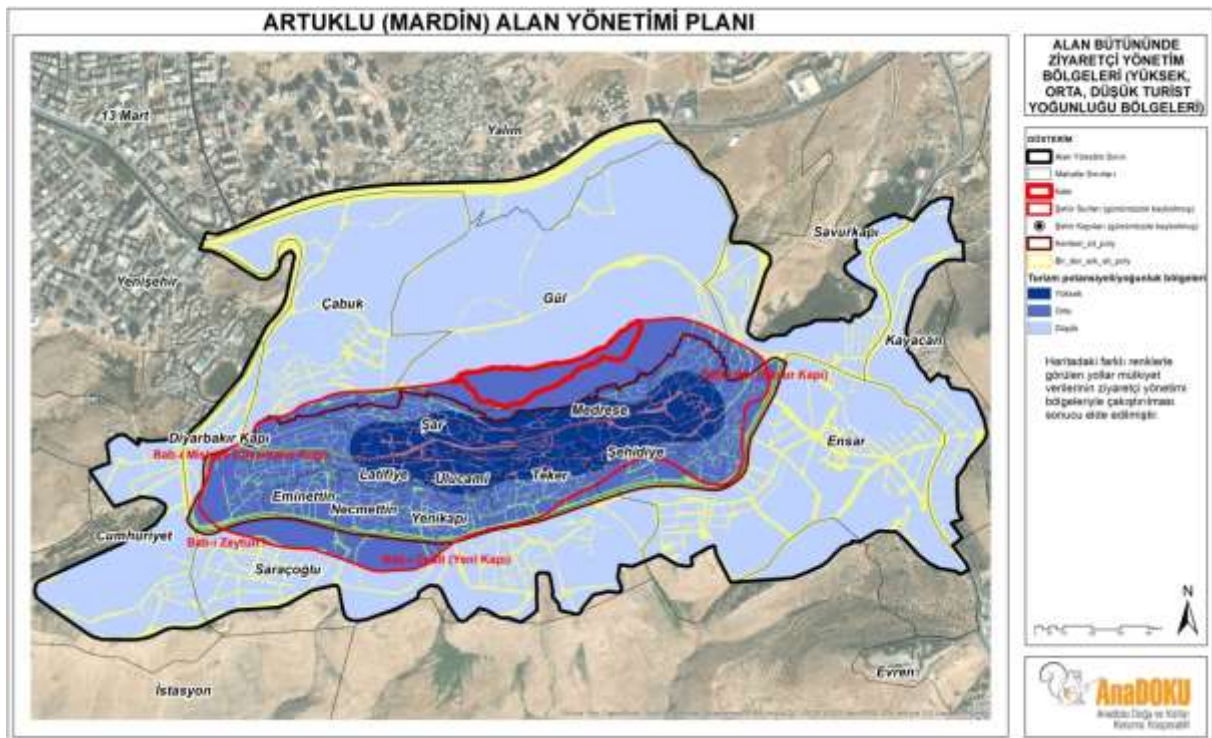

Harita 39. Noktasal ya da aksiyel turist çekim yoğunluk haritalarının ağırlıklı doğrusal toplam ÇÖKV tekniği ile birleştirilmiş biçimi

Kaynak: Tablo 18 ve metin içindeki açıklamalar

Görüldüğü üzere turist trafiğinin en fazla olduğu “yüksek” potansiyel bölgesi merkezde tüm aktivitelerin yoğunlaştığı ve halihazır da trafiğe de açık olan 1. Cadde orta bölümünde yolun sağlı sollu 150’şer metrelik kısmına denk düşmektedir, kuzeyde az bir bölümü kentsel sitle çakışmaktadır. “Orta” düzeyde olan ikinci bölge ise onun etrafında kentsel sit ve şehrin günümüzde kaybolmuş surları ile kuzeyde kalenin ve de 1. derece arkeolojik sit alanının bir bölümünü kapsamakta ve güney batıda Büyük Mardin Otelinin olduğu yere sarkmaktadır (Harita 39).

Kentsel sit sınırları hem korumacılık, hem de ziyaretçi yönetimi açısından ele alındığında aslında kente bütüncül bir bakışta bazı eksiklikleri olduğu söylenebilir. Kentsel sit sınırlarının, eski kent surları da dikkate alınarak onlarla birlikte daha eksiksiz bir bakışı getirebileceği anlaşılmaktadır. Bununla ilgili öneriler sonuç ve öneriler bölümünde yer almaktadır. Sonuçta, TTK hesaplamalarında kullanılan ve alanın ziyaretçi yönetiminde kullanılması önerilen “yüksek” ve “orta” yoğunluk bölgelerinin tanımlanmasında kentsel sit, kale ve sur sınırları da dikkate alınmıştır (Harita 40). “Yoğun” bölge için analiz sonucuna ilave olarak kuzeyde bir kısım kentsel sit sınırının alınması, “orta” yoğun bölge içinse kentsel sit ve kale ve kent suru sınırlarının oluşturduğu en geniş sınırların alınması ile bir tanımlama yapılmıştır. “Düşük” bölge ise “orta” yoğun bölge ile Alan Yönetimi Sınırı arasında kalan bölge olarak belirlenmiştir. “Orta” yoğun bölge sınırını bu şekilde ele almakla güneyde bahsedilen otelin doğusunda konumlu ve türbesi nedeniyle de ziyaretçisi yoğun olan Şeyh Muhammed Zırrar Camiinin alan içine dahil edilmesi anlamlıdır. Alan bütünü içinde bu şekilde belirlenmiş olan her bir alt bölge için de ayrı olarak FTK, GTK ve ETK’ların hesaplanması mümkün olabilmektedir.

Harita 40. Artuklu Alan Yönetimi Planlama alanı bütününde ziyaretçi yönetiminde kullanılması önerilen Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgeleri

Kaynak: Tablo 18 ve metin içindeki açıklamalar

2.4.6. Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri ve Alan Bütününde Fiziksel, Gerçek ve Etkin Taşıma Kapasitelerinin Hesaplanması

WTO/DTÖ'nün (1981) taşıma kapasitesine yönelik hazırlanan ilk raporlarından biri olan "Turist Destinasyonlarının Doymunluğu: Genel Sekreter Raporu'nda (*Saturation of Tourist Destinations: Report of the Secretary General*) özetle;

- varış bölgesindeki doymunluğun turizmi oluşturan ve geçiş niteliği taşıyan bölgelerden ayrı düşünülmemesi gerektiği,
 - varış bölgelerindeki doymunluğun hesabında ise çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel kapasitelerin ve mevsimler farklılıklarının dikkate alınması gerektiği,
 - normallerin ve standartların ortaya konmasında ise taşıma kapasitesinin her yerleşim özelinde ampirik olarak ortaya konması gerektiği
- vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte; herhangi bir turistik alanın kapasitesinin belirlenmesinde kullanılan temel formül

$$K = \frac{S \cdot K_o}{N} \quad (1)$$

olarak verilmektedir.

Burada;

K: turistik alanın maksimum kapasitesi,

S: toplam alan büyüklüğü,

Ko: 0,5 ve 1 arasında değişen ve mühendislik, jeolojik, hidrolojik, peyzaj ve diğer faktörleri göz önüne alan ve faaliyet yeteneğini azaltabilecek özelliklerin bir fonksiyonu olan ve 0,5 ve 1 arasında değişen düzeltme faktörü

N: m²/kişi biriminden kişi başına düşen standart alan

Söz konusu turistik alanın toplam kapasitesi,

$$\sum K \geq P \quad (2)$$

koşulunu sağlamalıdır.

Burada;

$\sum K$: bir turistik alanın toplam kapasitesi,

P: alana olan turist akımının hacmidir (ziyaretçi sayısı) (WTO/DTÖ, 1981, s. 19-20).

Zaman içinde TTK'ya yönelik olarak geliştirilen planlama ve yönetim modelleri birçok ampirik çalışmada kullanılmıştır.

Mardin Artuklu Alan Yönetimi kapsamında kullanılacak formülasyon hem uluslararası hem de ulusal birçok ampirik çalışmada kullanılmıştır. "Koruma Alanlarında Turizm Yüğü Kapasitesinin Belirlenmesi" olarak bilinen model, ilk olarak Cifuentes'in 1992'de geliştirdiği ve daha sonra takip eden araştırmacılar tarafından orijinal haliyle ya da bazı formüller açısından kısmen modifiye edilerek kullandıkları ve IUCN'nin korunan alanlarda kullanılmasını tavsiye ettiği (Ceballos-Lascuráin, 1996) temel bir çerçeveyi kapsamaktadır.

Söz konusu model, her ne kadar doğa koruma alanları için geliştirilmiş ve sıklıkla rekreasyonel turizm yükü kapasitesi hesaplamalarında kullanılmışsa da uygulandıkları alanların doğal varlıkların yanı sıra özellikle de Türkiye’deki milli park alanlarının birçoğunda ören yerleri itibariyle kapasitenin bir yönüyle kültür turizmi kapsamında da kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, bütünüyle kentsel bir kültür turizmi alanında bu yöntemi kullanan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle bakıldığında, çalışma bu bağlamda da bir yenilik sunmakta, daha önce başka alanlarda farklı amaçla kullanılan bir yaklaşımın bir kültür turizmi alanındaki uygulamasını içermektedir. Bu durum, şüphesiz, yöntemin içeriğinin, kullanılacak değişkenler itibariyle alanın özgün niteliğine uyumlaştırılmasını gerektirmiştir. Söz konusu yöntemin kullanılmasındaki nedenler; görece az veri gerektirmesi, karmaşık olmayan sistemi sayesinde karar vericiler ve uygulayıcılar tarafından daha kolay anlaşılabilmesi, alanın özgün niteliğine göre değişkenlerinde düzenleme yapılabilmesi ve kapasite hesaplamasında fiziksel kapasite (FTK), gerçek kapasite (GTK) ve etkin kapasite (ETK) olmak üzere toplam üç kapasitenin hesaplamasını sağlaması ve etkin kapasite hesabında yönetim kapasitesi boyutunun da dahil olmasıyla kapasiteyi farklı boyutlarıyla ele alabilmesidir.

Cifuentes’in 1992’de geliştirdiği ve FTK’nın GTK’yı, GTK’nın da ETK’yı kapsadığı ($FTK > GTK$ ve $GTK \geq ETK$) orijinal formülasyonsonradan farklı çalışmalarda da benzer şekilde ya da bazı küçük modifikasyonlarla kullanılmıştır.

Fiziksel Taşıma Kapasitelerinin (FTK) Hesaplanması

IUCN’in doğa koruma alanlarında kullanılmasını önerdiği Cifuentes’in (1992) modelinin ilk aşaması “[t]anımlanmış bir mekan içine, belirli bir zamanda fiziksel olarak sığabilen maksimum insan sayısı” (Dağ ve Mansuroğlu, 2018, s. 110) olarak tanımlanan FTK’ların hesaplanmasıdır. GTK ve ETK’lara temel oluşturan bu aşamanın çalışma alanına ve Covid-19 pandemisinin etkili olduğu günümüz koşullarına uyarlanan uygulanma adımları Şekil 54’te sunulmaktadır. FTK aşağıdaki formülle hesaplanır.

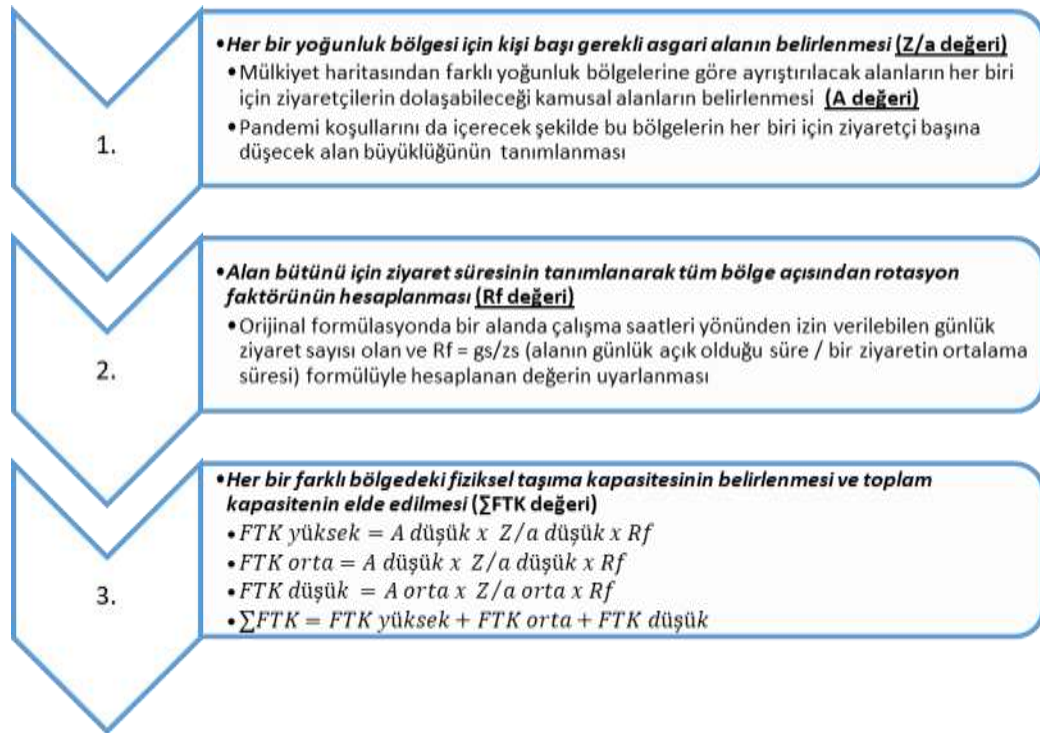
$$FTK = A \times Z/a \times Rf \quad (3)$$

Burada; Z/a: Ziyaretçi/kullanılan alan (ziyaretçi başına düşen alan) (ziyaretçi/m²)

A: Kamu kullanımına açık alan (m²)

Rf: Rotasyon faktörü; ziyareti gerçekleştirmek için gereken süre (ziyaret/gün/ziyaretçi)

Akışa göre ilk önce; Cifuentes’in (1992) Carara Biyolojik Rezerv alanındaki iki alt bölgede ziyaretçi hareketinin kısıtlanmadığı ilkinde kişi başı 1 m² aldığı ve akışın tek yönde olduğu hareket kısıtlı ikincisinde kişi başı 1,2 m² aldığı (kişi başı 1 m mesafe x 1,2 m yol genişliği) alan büyüklüklerinin, devamında da yabancı ve ulusal yazında genellikle aynı şekilde alınan 1m² veya 1 m’lik mesafelerin uyarlanması gerekmiştir. Burada ayrıca günümüzde eklenen bir diğer kısıt olan pandemi normallerinin getirdiği sağlık kuralları gereği 1,5 m’lik fiziksel mesafe kuralının da dikkate alınması gerekir.

Şekil 44. Cifuentes (1992)'in modelinde Fiziksel Taşıma Kapasitesini belirleme adımlarının çalışma alanına ve günümüz koşullarına uyarlanan uygulanma aşamaları

Formüldeki Z/a değeri hesaplanırken; “yoğun” bölge için pandeminin sağlık kuralları gereği olan 1,5 m’lik mesafeye bir de alanın hassas mimari özelliklerinin yıpranmasını önlemek için toplam 1 m’lik bir pay daha eklendiğinde bir turist için kişi başı alan 2,5 m yarıçaplı bir büyüklüğe denk düşecek, bu da kişi başı 20 m² olacaktır. Hem turist hem de yerli halk kullanımı yönünden görece az yoğun olan “orta” bölgeye ise “yüksek” bölgeden turist yükünü aktarmak ancak yine de asgari koşulları sağlamak ve alanın fiziksel hassasiyetini göz önüne alarak benzer bir mantıkla kişi başı mesafe 2m’lik uzaklık yarıçap alındığında kişi başı alan 13 m² olacaktır. “Düşük” yoğunluk bölgesinde ise çok az miktarda turist trafiği söz konusu olduğundan ve bu bölgeye turisti teşvik açısından kişi başı mesafe (yarıçap) sınırı asgari pandemi koşulu olan 1,5 m’ye rahatlatılabilir. Bu da bir kişi için Z/a’nın 7 m² olması demektir. A değeri için, Harita 40’ta belirlenen farklı ziyaretçi yönetim (yoğunluk) bölgelerine göre olan yollar mülkiyet verilerinin bölgelerle birlikte çeşitli çakıştırma analizleri sonucunda elde edilmiştir

Son parametre olan Rotasyon faktörünün (Rf) hesaplanması için alanda bir ziyaretçinin ne kadar süreyle kaldığı bilgisine bakılmalıdır. Gününbirlikçi turistlerin aynı gün içinde alanı gezdikleri düşünülürse bu, günde maksimum 5-6 saat geçirebildiklerini gösterir. Resmi konaklama tesisleri dışındakilerin de en azından, verisi bulunan belgeli tesislerdeki turistler kadar konakladıkları düşünülebilir. Artuklu’da 2000-2020 döneminde BB tesislerde yerli ve yabancı turistlerin toplamda 1,48; TİB tesislerde ise toplamda 1,56 gün konakladıkları gözlenmiştir (Şekil 48). Buna göre bir turistın ziyaretinin ortalama 1,52 gün sürdüğü bilgisi elde edilir. Alanda güvenlik (terör vb.) ya da sağlık (pandemi) gibi nedenlerle herhangi bir kısıtlama olmadığı sürece, milli parklarda olduğu gibi belirli bir saatte kapanmaları da söz konusu olmadığından gezmek için herhangi bir saat kısıtlaması bulunmamaktadır. Hatta

turistlerin özellikle sıcak mevsimlerde geceleri gezmeyi daha çok tercih ettikleri bilgisi alan çalışmaları sırasında edinilmiş, bu duruma yönelik bir sorun da özellikle camilerin sürekli açık olması gerekirken ilgili personel/personellerin sorumsuzluğu nedeniyle bina/binaların açık olmayışının turistlerin ilgisini azalttığı şeklinde ifade edilmiştir.

Bu durumda alanın günlük açık olduğu süre (gs) 1 gün, alandaki ortalama kalış süresi de (zs) ortalama 1,52 gün alındığında, üç yoğunluk bölgesi arasında farklılaşmadan Artuklu'nun bütünü için; Rotasyon faktörü, $Rf=gs/zs=1/1,52=0,66$ bulunur. Dikkat edilirse alanda ortalama kalış süresi uzadığında faktör küçüleceğinden alanın FTK'sı da o oranda azalacaktır.

Formüllerde yerine koyulduğunda üç bölgenin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte ve tüm alanın FTK'ları Tablo 29'daki görüldüğü şekilde bulunmuştur. Bu tablonun yorumlanması ve verilerin nasıl ele alınması gerektiğine yönelik kritik tartışmalar sonuç ve öneriler bölümünde yapılmıştır.

Tablo 29. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte (yüksek+orta) ve çalışma alanı (yüksek+orta+düşük) FTK'ları

Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri	Yüksek Yoğunluk Bölgesi	Orta Yoğunluk Bölgesi	Düşük Yoğunluk Bölgesi
A: Alan (Ziyaretçilerin kullanımı için mevcut alan veya patika/yol) (m ²)	73956,82	191788,88	583742,83
Z/a: 1 ziyaretçi/alan (Ziyaretçi başına düşen alan veya patika ya da yol uzunluğu) (yollar alansal hesaplandığından bu değerler alansal olarak belirlenmiştir.) (ziyaretçi/m ²)	1/20	1/13	1/7
Rf: Rotasyon faktörü (bir alanda çalışma saatleri yönünden izin verilebilen günlük ziyaret sayısıdır ve şu formülle hesaplanır: Rf = gs/zs (alanın günlük açık olduğu süre / bir ziyaretin ortalama süresi)) (ziyaret/gün/ziyaretçi)	0,66	0,66	0,66
FTK = A x Z/a x Rf FTK: tanımlanmış bir mekan içine, belirli bir zamanda fiziksel olarak sığabilen maksimum insan sayısı (ziyaret/gün)	FTK yüksek = 73956,82 x 1/20 x 0,66 = 2441 ziyaret/gün	FTK orta = 191788,88 x 1/13 x 0,66 = 9737 ziyaret/gün	FTK düşük = 583742,83 x 1/7 x 0,66 = 55039 ziyaret/gün
Yüksek ve Orta Yoğunluk Bölgeleri birlikte (yüksek + orta) FTK yüksek+ orta = 12178 ziyaret/gün			
AAYP alanı (yüksek + orta + düşük) FTK yüksek + orta + düşük = 67216 ziyaret/gün (*)			

(*) Bu değer yüksek ve orta bölgelerin toplamına atıfla tüm Artuklu içinmiş gibi kullanılması büyük bir sakınca içermektedir. Buna yönelik tartışmalar metin içinde yer almaktadır.

Gerçek Taşıma Kapasitelerinin (GTK) Hesaplanması

Gerçek taşıma kapasitesi, "bir alanda izin verilen maksimum ziyaret sayısı" (Cengiz ve Kaptan Ayhan, 2008, s. 98) olarak tanımlanır ve şu formül ile hesaplanır.

$$GTK = FTK - Df_1 - Df_2 - \dots \dots Df_n \quad (4)$$

Burada;

$DF_1, DF_2, \dots \dots DF_n$: Her bir değişken için hesaplanan düzeltme faktörleridir.

Güneş, yağmur, erozyon, erişebilirlik, yaban hayatına verilen rahatsızlık, alanın geçici olarak kapatılması vb. (Cifuentes, 1992; Kourandeh ve Fataei, 2013; Cupul-Magana ve Rodríguez-Troncoso, 2017; Sayan ve Atik, 2011; Soylu ve Özkök, 2016) alanın özel koşullarına özgü “biyofiziksel, çevresel, ekolojik sosyal ve yönetimsel değişkenlerden elde edilir” (Cengiz ve Kaptan Ayhan, 2008, s. 98).

Bu faktörler yüzde olarak ifade edilir ve bunları hesaplamak için aşağıdaki genel formül kullanılır (Cifuentes, 1992).

$$Df = \frac{Ds}{Dt} \times 100 \quad (5)$$

Burada;

Df: Düzeltme faktörü (%)

Ds: Değişkenin sınırlayıcı değeri

Dt: Değişkenin toplam değeri

Bu biçimde ifade edilen düzeltme faktörleri aşağıdaki formülle GTK'nın bulunmasında kullanılır.

$$GTK = FTK \times \frac{100-Df_1}{100} \times \frac{100-Df_2}{100} \times \dots \times \frac{100-Df_n}{100} \quad (6)$$

Görüldüğü gibi FTK'nın bir oranı olan GTK her zaman ondan küçük bir değer olacaktır. Benzer şekilde ETK de en fazla GTK'ya eşit olabilmektedir. Bu durumu, diğer deyişle FTK'nın GTK'yı, GTK'nın ise ETK'yı kapsamamasını Cifuentes (1992) açıklarken

$$FTK > GTK \text{ ve } GTK \geq ETK \quad (7)$$

eşitsizliklerini kullanmaktadır.

Artuklu için düzeltme faktörleri, yazındaki çalışmalara benzer şekilde iklimsel koşulları içermelidir. Zira iklim, alanın ziyaretinde en önemli unsurlardan biri olarak zirve turizm mevsiminin de Nisan ve Mayıs ilkbahar ayları ve daha çok yaz sonundan başlayarak sonbaharın büyük bölümünde gerçekleşmesinin de belirleyicisidir. Buna göre; iklimsel faktörler Artuklu için hem yaz hem me de kış sınırlandırıcıları olarak alınmıştır.

Alanda mülakatlardan edinilen bilgilere göre, doğrudan da deneyimlenen; son yıllarda yanlış malzeme ve teknik hatalı ve zamanında miras listesine girme yarışında aceleyle yapılmış (Erdoğan, 2013) kayrak taşı kaplamasıyla tehlikeli hale gelen buzlu günlerde eski kent içindeki sokaklarda yürümenin zorlukları, kış mevsiminin iklimsel kısıtlılıklarının etkisini arttırmaktadır.

Aşırı yaz sıcaklıkları da ziyaretçiler açısından bir diğer iklimsel kısıtlılıktır. Bu nedenle yaz mevsiminin en yüksek sıcaklık olduğu dönemlerde turist trafiği görece düşüktür ve normal koşullarda (güvenlik ve sağlık kısıtlamaları olmadığı zamanlarda) zirve ziyaretler; son on yıllık dönemde Mardin il bütününde yabancı turistlerde genel olarak Ağustos-Ekim ayları, yerli turistlerde ise Nisan-Mayıs ayları olarak gerçekleşmiştir (Şekil 35. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerde konaklayan yabancı turistlerin aylara göre sayıları ve oransal dağılımı, 2010-2020, Şekil 36. Mardin il bütünü BB ve TİB tesislerde konaklayan yerli turistlerin aylara göre sayıları ve oransal dağılımı, 2010-2020).

Kış düzeltme faktörü için Mardin ili meteorolojik istatistiklerine göre 1941 ve 2020 yılları arasında en yüksek ve en düşük sıcaklıkların sırasıyla 5,8 ve 0,6 °C olarak gerçekleştiği Ocak ayı bütünü (365 gün içinde 31 gün) alınmıştır.

Yaz düzeltme faktörü içinse, ortalama günlük güneşlenme süresinin 12 saat üzerinde sırasıyla 12,1, 12,4 değerlerle gerçekleştiği Haziran ve Temmuz ayları alınarak (365 gün içinde 61 gün) hesap yapılmıştır.

Özetle, iklimsel düzeltme faktörleri aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$Df_{kış} = \frac{31}{365} \times 100 = 8,5 \text{ (\% 8,5)}$$

$$Df_{yaz} = \frac{61}{365} \times 100 = 16,7 \text{ (\% 16,7)}$$

Tümü doğal ve tarihi alanlardaki rekreasyonel turizm faaliyetleri ya da kıyı alanlarındaki dalış sporları ve yaz turizmi kapasiteleri için gerçekleştirilmiş olan incelenen yazın içinden, düzeltme faktörlerinin doğal sınırlayıcılara ilave olarak altyapı, ulaşım, yönetim ve turist algısı değişkenleri üzerinden ele alınmasına sadece Malik ve Bhat'ın (2015) çalışmasında rastlanmıştır. Onlar da bu ilave değişkenleri alanda yaptıkları anket çalışmasına dayandırmışlardır.

Benzer şekilde yönetsel değişkenlerin alınması gereği Artuklu için de önemlidir. Burada özgün olarak alınacak bu değişkenler alandan edinilen bilgilere dayanmaktadır. Bu kapsamda ilk yönetsel faktör; hem muhtarlar, hem yerli halk hem de turizmle uğraşan işyeri sahiplerinin (konaklama tesisi işletmecilerinin yanı sıra bakırcılıkla uğraşan zanaatkar esnaf dahil) ortak sorunu olan su problemidir.

Doğal kaynak olarak yörede kıt olan su, son yıllardaki yanlış altyapı uygulamalarıyla daha da gerilemiş (akar çeşmelerin akamaz hale getirilmesi, vb.) (alan çalışmasında yapılan mülakatlara göre 184 çeşmeden 34'ü kullanılabilir durumda) ve uzun yıllardır şehre haftada sadece 3-4 günde bir su verilir olmuştur. Katılımcıların tümünün aynı şekilde verdiği şehre ortalama 3,5 günde bir su verilme bilgisiyle 52 haftada ikişer günden yılda 104 gün su verildiği, 365 günün 261'inde verilmediği bulunur.

Buna göre su düzeltme faktörü;

$$Df_{su} = \frac{261}{365} \times 100 = 71,5 \text{ (\% 71,5) olarak hesaplanmıştır.}$$

Düzeltilme faktörleri açısından bir diğer kritik bilgi restoran işletmecisi katılımcıdan gelmiştir. Alandaki gözlemlerden ve katılımcıların tümünün de aynı şekilde ortaklaştığı alanın en büyük sorunlarından biri olan otopark altyapısı sorununu sözü edilen katılımcı "şehre gelip park edemeden giden turist sayısının yüksek olduğu; hatta buraya arabası ile gelen 5 kişiden 4'ünün yer bulamadığı için geri dönüp gittiği" şeklinde ifade etmiştir.

Buna göre otopark düzeltme faktörü;

$$Df_{otopark} = \frac{4}{5} \times 100 = 80 \text{ (\% 80) olarak hesaplanmıştır.}$$

Buna göre her bir ziyaretçi yönetim bölgesi için GTK'nın hesaplamasının özetlendiği Tablo 30 aşağıda görülmektedir. Bu, alan için "vahim" denebilecek tablonun yorumlanması sonuç ve öneriler bölümünde yapılmıştır.

Tablo 30. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte (yüksek+orta) ve AAYP alanı (yüksek+orta+düşük) GTK'ları

Düzeltilme Faktörleri	Düzeltilme Faktörü Değerleri		
Kış düzeltilme faktörü	$Df_{kış} = \%8,5$		
Yaz düzeltilme faktörü	$Df_{yaz} = \%16,7$		
Su düzeltilme faktörü	$Df_{su} = \%71,5$		
Otopark düzeltilme faktörü	$Df_{otopark} = \%80$		
$GTK = FTK \times \frac{100 - Df_{kış}}{100} \times \frac{100 - Df_{yaz}}{100} \times \frac{100 - Df_{su}}{100} \times \frac{100 - Df_{otopark}}{100}$			
$GTK = FTK \times \frac{100 - 8,5}{100} \times \frac{100 - 25,2}{100} \times \frac{100 - 50}{100} \times \frac{100 - 80}{100}$			
$GTK = FTK \times 0,915 \times 0,833 \times 0,285 \times 0,2 = FTK \times 0,043445$			
Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri			
	FTK (ziyaret/gün)	FTK x Düzeltilme faktörlerinin etkileri	GTK (ziyaret/gün)
Yüksek Yoğunluk	2441	2441 x 0,043445	106
Orta Yoğunluk	9737	9737 x 0,043445	423
Düşük Yoğunluk	55039	55039 x 0,043445	2391
Yüksek ve Orta Yoğunluk Bölgeleri birlikte (yüksek + orta)	12178	12178 x 0,043445	529
AAYP alanı (yüksek + orta + düşük)	67216	67216 x 0,043445	2920

Etkin Taşıma Kapasitelerinin (ETK) Hesaplanması

"Etkin veya izin verilen yük kapasitesi" (Cifuentes, 1992, s. 18) ya da kısaca "Etkin taşıma kapasitesi (ETK), bir alanın, mevcut yönetim kapasitesine göre kaldırabileceği maksimum ziyaretçi sayısıdır." (Cengiz ve Kaptan Ayhan, 2008, s. 99). Hesaplaması aşağıdaki formülle yapılır.

$$ETK = GTK \times YK \quad (8)$$

Burada; YK: minimum yönetim taşıma kapasitesinin yüzdesidir (Cifuentes, 1992, s. 18). Yönetim kapasitesi, Cengiz ve Kaptan Ayhan'ın da (2008, s. 99) belirttiği gibi "koruma alanı yönetiminin görev ve hedeflerini yürütebilmesi için gereken koşulların toplamıdır. Mevzuat, altyapı, üstyapı ve ekipmanlar, sayı ve nitelik bakımından personel, fonlar, motivasyon vb. gibi fazla sayıda değişkenin olması nedeniyle YK'nın ölçülmesi çok kolay değildir".

IUCN Modeli ile FTK hesaplamalarının yapıldığı, incelenen 4 yabancı 6 ulusal olmak üzere toplam 10 çalışmanın tümünde FTK hesaplaması yapılırken, toplamda 8'inde GTK'nın hesaplandığı ve bunlardan yabancı yayınlarda sadece 2'sinin (Cifuentes, 1992; Cupul-Magana ve Rodríguez-Troncoso, 2017); ulusalda ise sadece 4'ünün (Cengiz ve Kaptan Ayhan, 2008; Sayan ve Atik, 2011; Soylu ve Özkök, 2016; Göktuğ, 2011) ETK hesabı yaptıkları görülmüştür. Bu dört çalışmanın tümü de milli parklar üzerindedir ve yazarları, YK için tek bir faktörü almıştır. Bu da parkta görevlendirilen personel sayısının olması gereken asgari

personel sayısı içindeki yüzdesi ($YK = \text{Mevcut Personel Sayısı} / \text{Olmaması Gereken Asgari Personel Sayısı} \times 100$) şeklinde parklar için tanımı ve erişimi kolay bir değişkendir. Bu durum, YK ve ona bağlı olarak ETK'nin hesaplanmasının zorluğunu göstermektedir.

Artuklu için GTK'da bahsedilen su ve otopark gibi altyapı sorunları ETK'da bir YK faktörü olarak da ele alınabilirdi. Bununla birlikte, en azından su kısıtı bakımından iklimle ilişkili olan altyapı faktörlerinin hep birlikte orada ele alınmasının daha doğru olacağı düşünülmüştür. Zira GTK bir yandan yönetime ilişkin faktörleri de kapsadığı için (Cengiz ve Kaptan Ayhan, 2008) bu iki altyapı faktörü birlikte orada incelenmiştir.

Ancak Artuklu için bir başka önemli konu olan turizm tesislerinin yeterlilik konusunu ve varsa onlardan kaynaklanan kapasite sorunlarını ETK'nin içinde irdelemek yerinde olacaktır.

Çalışma alanı içindeki güncel maksimum konaklama kapasitesi 5401 olarak belirlenmişti (Şekil 52). 2021 Eylül ayı sonu-Kasım ayı başı arasında güncellenmesi biten (4.4. Bölüm) son konaklama verilerinden elde edilen bu sayı yine Eylül 2021 bu dönem itibariyle olan Bakanlık istatistikleriyle birlikte aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

Eylül 2021'de Artuklu'ya gelen toplam turist sayısı 32.950 ve bir turistin Eylül ayı ortalama kalış süresi 1,43 olmuştur. Sonuçta; Eylül 2021'de gelen 1 ziyaretçi 1,43 gün konaklamıştır (Tablo 26, Şekil 51).

Buradan 30 gün çeken ay boyunca bir yatağın 21 kişi (30 gün / 1,43 gün/kişi/yatak) tarafından kullanıldığı (21 kişi/yatak) bulunur. 1 yatak 21 kişi tarafından kullanıldığına göre ayda kullanılan toplam yatak sayısı, konaklayanların bu rakama bölünmesiyle (32.950 kişi/ay / 21 kişi/yatak) 1569 yatak/ay olarak bulunur. Oysa ki alanda toplam 5401 yatak mevcuttur. Buradan Eylül 2021'de aylık doluluk oranının 1569/5401 yani %29 olduğu görülecektir.

Bu oran, 2008-2020 dönemini kapsayan ve Bakanlık istatistiklerine göre toplam doluluk oranlarının BB'lerdeki ortalaması olan %30,80 ve TİB'lerdeki %30,11 oranlarına benzer hatta biraz daha düşük bir durumu göstermektedir.

Dolayısıyla alanda bir yatak kapasitesi eksikliğinden söz etmek önceden de belirtildiği üzere doğru olmayacaktır. Doluluk oranlarını mevcut kalış süreleriyle %70 daha arttırarak ya da ortalama kalış süresi uzatılarak boş olan %70'in dolmasına yönelik ek çaba gereği daha aşağılara çekilemedikçe ve mevcut tesislerde tam kapasite sağlanamadığı sürece alanda yeni tesislerin açılmasını gerektiren bir durum da olmayacaktır. Kaldı ki bahsedildiği üzere resmi konaklamalar dışında internet üzerinden ev kiralama arzının ve turistlerin giderek artan bu tür taleplerinin devam edeceği düşünüldüğünde yeni tesis açmanın doğruluğu bu yönüyle daha da sorgulanır hale gelecektir.

Ancak alandaki personel eksikliği gerçek bir yönetim kapasitesi sorunudur. Alan çalışmasında mülakat yapılan katılımcıların neredeyse tümü alanda; temizlik işçilerinin, zabıtalının, polislerin yetersizliğinden ve gece bekçilerinin de sadece ana caddede dolaştıklarından söz etmiştir. Hatta bu konuda bir sayı verilerek, eski kentte ana caddelerde araçla toplanan çöplerin, ara sokaklarda–kent dokusu nedeniyle–eşeklerle toplanması mecburiyetini sadece 2 görevlinin yerine getirdiği ve bu görevlilerin de sadece çöpleri topladıkları ancak

süpürmedikleri ifade edilmiştir. Buradan yola çıkarak alanın detaylı temizliği için 20 kişilik bir personel ekibinin gerekliliği varsayıldığında;

$$YK = \text{Mevcut Personel Sayısı} / \text{Olması Gereken Asgari Personel Sayısı} \times 100 \quad (9)$$

formülünden

$$YK = 2/10=0,2 \times 100 (\%20) \text{ bulunur.}$$

Sadece temizlik görevlilerindeki yetersizlik açısından bu sayılar dikkate alındığında dahi GTK'ları 0,20'lerine düşüren bir sonucu ortaya çıkaracaktır. Buna göre, çöp toplama tekniği bakımından eski kent dokusu için geçerli olan yüksek ve orta yoğunluktaki ziyaretçi yönetim bölgelerinde ETK'lar Tablo 31'de görüldüğü gibi olmaktadır.

Tablo 31. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte (yüksek+orta) ETK'ları

Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri	GTK (ziyaret/gün)	YK'lar	ETK (ziyaret/gün)
Yüksek Yoğunluk	106	0,20	21
Orta Yoğunluk	423	0,20	85
Düşük Yoğunluk	*	*	*
Yüksek ve Orta Yoğunluk Bölgeleri birlikte (yüksek + orta)	529	0,20	106
AAYP alanı (yüksek + orta + düşük)	*	*	*

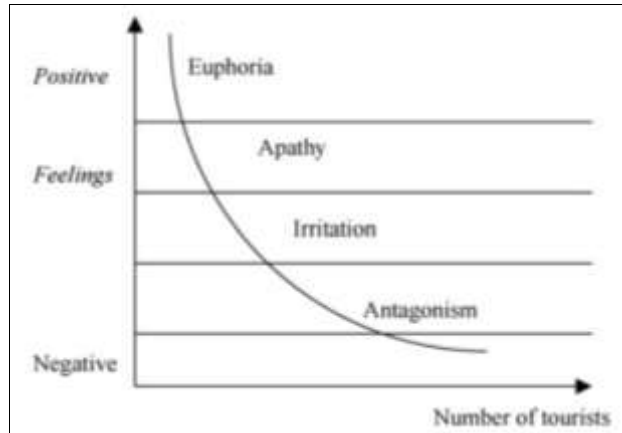
*Düşük yoğunluk bölgesi eski kent dokusu dışında kaldığı ve çöp toplama şekli farklı olduğundan bu hesaplama bu bölgede geçerli olmamaktadır.

Görüldüğü gibi ETK da hesaba katılınca çalışma alanı için belirlenen yüksek ve orta bölgelerinin ziyaret kapasitesi günde sırasıyla 21 ve 85'e toplamda ise 106'ya düşmektedir. Bu da alana mevcut altyapı ve yönetim koşullarında yüksek yoğunluk bölgesinde birkaç aile, orta olanda ise 5-10 aile kadar bir büyüklük dışında hiç ziyaretçi kabul edilmemesi gerektiği anlamına gelmektedir.

2.4.7. Sosyal Taşıma Kapasitesinin Değerlendirilmesi

Bir yerleşimdeki turizm taşıma kapasitesini sosyal açıdan değerlendiren çalışmaların neredeyse tamamı; Doxey'in (1975) "rahatsızlık endeksi"/modeline (*irritation index* ya da *irridex*) ve/veya doğal kaynakları ve ekonomik gelişimi de hesaba katarak sosyal taşıma kapasitesini bir yaşam döngüsü modeli içinde kavramsallaştıran Butler'in (1980) "turizm alanı yaşam döngüsü" (*Tourism Area Life Cycle-TALC*) kuramına atıfta bulunmaktadır.

Doxey (1975) yerli halkın turizme olan tepkilerinin veya turiste karşı olan tavırlarının hangi düzeyde olduğunu ya da değişimini tespit etmeye yönelik "rahatsızlık endeksi"nde, bu değişimin birbirini takip eden dört aşamada gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (Şekil 55).

Şekil 45. Doxey'in "rahatsızlık" endeksi (*irridex*)

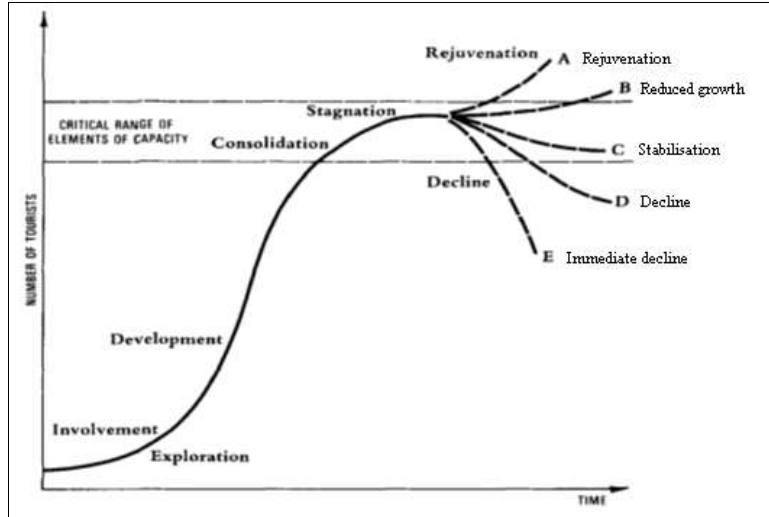
Kaynak: Doxey'den (1975:195-198) uyarlayan Reisinger, 2009, s. 221

Bu aşamaların her birinde yerli halkın turiste olan tepkisi; alanı ziyaret eden turistler arttıkça aşırı iyi hissetme (coşku) düzeyinden, kayıtsızlık (ilgisizlik), rahatsızlık (kızgınlık), muhalefet (düşmanlık) ve son düzeye kadar aşamalı bir süreç yaşadığını (Şekil 55) belirten yazara (1975, s. 195-198) göre;

1. İlk evrede (aşırı iyi hissetme/coşku düzeyi); yerli halk turizmin gelişiminden heyecan ve memnuniyet duymaktadır. Yabancıların hoş karşılandığı ve karşılıklı bir doyumun olduğu, yerliler açısından fırsatların açıldığı ve turistlerle birlikte maddi bir getirisinin de arttığı bir sosyal ortam vardır. Planlama ya da kontrol mekanizması genellikle yok denecek düzeydedir.
2. İkinci evrede (kayıtsızlık/ilgisizlik düzeyi); turizm endüstrisi genişler ve yerli halk turistleri artık doğal karşılamaya, bir mecburiyet olarak kanıksamaya başlar. Turist artık bir kar-elde etme hedefi haline gelir ve kişisel düzeydeki temaslar daha resmileşir. Planlama genel olarak alanın pazarlanmasına odaklıdır.
3. Üçüncü evrede (rahatsızlık/kızgınlık düzeyi); turizm endüstrisi doygunluk noktasına yaklaştığında yerli halk artan turist sayılarına şüpheyle bakmaya ve rahatsızlık duymaya başlar. Bu dönemde yöneticiler çözümü, gelişmeye sınır getirmekten çok altyapıyı arttırmakta arar.
4. Dördüncü evrede (muhalefet/düşmanlık düzeyi); turistlere karşı rahatsızlık veya kızgınlık daha belirgin hale gelir ve bu durumu yerli halk sözel ve fiziksel olarak belli eder. Turistler bireysel ve sosyal tüm problemlerin (vergilerin artmasının, hususiyete/mülke saygısızlığın, gençliğin bozulmasının vb.) nedeni olarak görülür ve karşılıklı nezaket, düşmanlığa dönüşür. Planlama artık düzeltici olmak ya da çare bulmak zorunda kalacaktır ancak genellikle destinasyonun bozulan itibarını telafi için reklamını arttırmak gibi basit tedbirleri sürdürmekle kalır.
5. Son evrede; insanlar başlangıçta gelmesinden coşku duydukları turisti çeken şeyin aslında sahip oldukları çevre ve değerler olduğunu unutur. Gelişme için verdikleri mücadelede bunu gözardı ederek çevrenin değişmesine izin verdiklerinden yapacakları tek şey eskiye geri dönüşü olmayan bu durumla yaşamayı öğrenmektir. Yerleşim hala turist çekebilir de olsa, gelenler, ilk yıllarda hoş karşılanan turistten çok farklı profilde olacaklardır. Eğer destinasyon kitle turizmiyle baş edebilecek büyüklükteyse gelişmeye devam eder (Szromek vd., 2020).

Artuklu Alan Yönetimi Planlama alanı bu endeks kapsamında değerlendirildiğinde; ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçların detaylı bir tartışması sonuç ve öneriler bölümünde yapılmaktadır.

Turist trafiği yoğunluğunun artmasıyla yerli halkın tavırlarında değişiklik olacağı varsayımını esas alarak (Szromek vd., 2020) “turizm alanı yaşam döngüsü” (*Tourism Area Life Cycle-TALC*) kuramını geliştiren Butler da (1980), modelinde turistik bir bölgenin gelişiminin altı aşamasına dayanan bir evrimsel döngüyü ortaya koymaktadır. Yinelenen bir döngüyü oluşturan bu aşamalar; keşif, katılım, gelişim, konsolidasyon, durgunluk ve canlanma veya gerileme şeklindedir (Şekil 56) Altıncı aşamadaki iki farklı süreç iki uç arasında birden fazla olası yönü içinde barındırır.

Şekil 46. Bir turizm alanının kuramsal evrimi

Kaynak: Butler, 1980, s. 7; (A-E) kısımlarının açıklamaları, Butler'ı (1980) referans olarak ekleyen Mai ve Smith'den (2015, s. 1507) alınmıştır.

Mai ve Smith (2015, s. 1506-1507), Butler'in (1980) modelini aşağıdaki şekilde özetlemektedir.

Başlangıçta, bir turizm merkezi, güzelliği ve/veya kültüründen etkilenen insanlar tarafından keşfedilir (keşif aşaması). Daha sonra, ağızdan ağıza yayılma sürdükçe ve destinasyonu önceden ziyaret edenler başkalarına deneyimlerini anlattıkça küçük ama büyüyen bir turist akışı destinasyonu ziyaret eder (katılım aşaması). Süreç güçlenir ve artan sayıda turist gelmeye devam eder ve böylelikle bu turistleri barındırmak için daha fazla tesis gerekir. Bu da dış yatırıma ve turizm altyapısının gelişmesine yol açar (gelişim aşaması). Turist sayısı destinasyonun taşıma kapasitesine yaklaştıkça, dengeleme süreçlerinin hakim olması ve turizm büyüme hızının düşmeye başlaması, turist sayısının arttığı ancak bu artışın azalan bir oranda olduğu anlamına gelir (konsolidasyon aşaması). Taşıma kapasitesine ulaşıldıkça (veya uyulmadıkça), turizm gelişiminin başlangıçta insanları destinasyona çeken niteliklerinin olumsuz yönde etkilemesi sonucu turist sayısı [düşme başlangıcı öncesinde] zirve yapar veya dengeye ulaşır (durgunluk aşaması). Durgunluk aşamasından sonra, turizm gelişiminin başa dönebileceği beş olası yön bulunur: canlanma, azalan büyüme, dengeleme, gerileme veya hızlı düşüş.

Artuklu Alan Yönetimi Planlama alanı “turizm alanı yaşam döngüsü” kapsamında değerlendirildiğinde, Doxey'deki (1975) gibi doğrudan tam bir evreye işret etmek mümkün olamamaktadır. Bunun nedenleri ve değerlendirmeleri sonuç ve öneriler bölümünde yapılmıştır.

2.4.8. Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın Motivasyonu, Amacı ve Temel Girdilerine Yönelik Sonuçlar

“Kültür”ün sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarına eşdeğer bir dördüncü boyut olarak yaygınlaşan kabulü, kültür ve sürdürülebilir kalkınma arasında sağlam bir kültür politikasının geliştirilmesini ve kültürel boyutun tüm kamu politikalarında savunulmasını kapsayan ikili bir ilişkinin kurulmasını gerektirir (UCLG, 2021).

Böylesi politikaların geliştirilmesi ve bunun tüm kamu politikalarında savunulabilmesi için kültüre ve kültürel değerlere dair bilimsel, somut girdi oluşturabilecek çalışmalara gereksinim vardır.

Sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel değerlerle, dünya miras listesine girmesinin hedeflendiği eski Mardin’i ve yakın çevresini kapsayan Artuklu Alan Yönetimi Planlama (AAYP) alanı için hazırlanan plan; ülke ve uluslararası düzeyde önemli bir turizm destinasyonu haline gelen kentin değerlerinin korunması ve hedefine ulaşması için önemli bir çalışmadır.

2000’li yılların ortalarında başlayan ve bazı dönemlerde yerel düzeydeki güvenlik ve günümüzdeki küresel düzeydeki sağlık gibi nedenlerle zaman zaman kırılma da eski Mardin’e olan turist akışı genel olarak artan bir eğilimle sürmektedir. Çalışma alanında, turizmi ve turist memnuniyetini de etkileyen temel sorunlarına çözüm bulunmaksızın bu eğilimin devam etmesi, üzerinde çabalanan alanın dünya miras listesine girmesine konu değerlerini kısa zamanda yitirmesine ve bu çabaları ne yazık ki boşa çıkarmasına neden olacaktır.

Nitekim UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Venedik gibi dünya çapındaki turizm kentleri aşırı-turizmin (*overtourism*) getirdiği tehlikeleri önlemek amacıyla doğrudan (katı) ve/veya dolaylı (yumuşak) yoğunluk azaltma tedbirlerini 1990’lardan itibaren almaya başlamış, günümüzde bu tedbirleri pazar-küçültme (*demarketing*) stratejileriyle daha ileriye taşımıştır.

Giderek artan yoğun bir turizm trafiğine maruz kalan kentin acilen çözülmesi gereken ve kent yöneticilerinin de bildiği temel sorunların boyutundaki vahamet, AAYP çalışması kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmanın (“Turizm Taşıma Kapasitesi ve Ziyaretçi Yönetimi” araştırması) sonucunda bilimsel olarak da ortaya konmuştur.

Çalışmanın amacı planlama alanının turizm taşıma kapasitesinin (TTK) hesaplanması ve böylece planlama alanında ziyaretçi yönetimine yönelik politikalara doğrudan girdi oluşturabilecek bilimsel sonuçlara erişilmesi olmuştur.

Dünya Turizm Örgütü’nün (DTÖ) önemle üzerinde durduğu, TTK’nın; kendine özgü nitelik ve dinamikleriyle farklılaşan turizm alanlarının her birinde özgün şekilde ele alınması gereğinden hareketle çalışmada incelenen yazın kapsamında elde edilen çıkarımlara dayanarak belirlenen yöntem alanın özgün niteliklerine uyarlanmıştır.

Bu uyarlamada temel girdiler; kentin mevcut fiziksel özellikleri ile alandaki gözlemlerden ve TTK çalışmalarının paydaş ve hedef grup olarak temel alması gereken ve kapasiteyle ilgili politikaların ya da politikasızlıkların sonuçlarından doğrudan etkilenecek olan alanda yaşayanlar (yerli halk ve turizmle geçinen esnaf) ve alanı kullananların (turistler) buna yönelik eğilimlerinden olmuştur.

Çalışmanın Yöntemi ve Özgünlüğüne Yönelik Sonuçlar

Çalışma kapsamında kullanılan yöntem, yapılan yazın araştırması sonucu uygulamaya esas olarak bütüncül bir bakış açısıyla belirlenmiş ve böylece birbiriyle ilişkili olan birden fazla yöntemin farklı aşamalar için kullanılmasını mümkün kılmıştır.

Turizm taşıma kapasitesine dair kullanılan yöntem, Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin (IUCN) milli parklar, tabiat parklar vb. doğal koruma alanlarındaki rekreasyonel turizm kapasitesinin hesaplanması için önerdiği ve Cifuentes'in 1992'de geliştirdiği "Koruma Alanlarında Turizm Yüku Kapasitesinin Belirlenmesi" (IUCN) modelidir.

Yapılan yazın araştırması, çalışmada kullanılan ve doğal/rekreasyonel alanlar için geliştirilmiş olan TTK modelinin günümüze kadar da ya bu amaçla ya da yine benzer olan kıyı/dalış turizm uyarlanarak kullanıldığını göstermiştir. Türkiye'deki çeşitli milli parklar için yapılan örnek alan çalışmalarında ise kültür varlıkları, varsa, milli park bütünü kapsamında, parkın doğal kısımlarından ayrı değerlendirmeyen ören yerleriyle sınırlı kalmıştır.

Modelin, kültür varlıkları açısından eski Mardin ve yakın çevresi gibi bu denli yoğun bir kentsel bölgede uyarlanarak kullanımı ve böylesi bir bölge içinde farklı özelliklere sahip alt bölgeler için ayrı ayrı hesaplamalarla işletilerek kullanımı, çalışmanın başlıca özgünlüğünü oluşturmaktadır. Ayrıca bir diğer özgün yönü, şimdiye kadarki turizm ve peyzaj meslek mensuplarınca yapılanlardan farklı olarak şehir ve bölge planlama meslek alanından, bu bakışla yapılmış olmasıdır.

Çalışma alanının fiziksel çevre, mekansal ve görsel özellikleri bakımından farklı turist yoğunluklarına sahip olması ve homojenlik göstermemesi ve bu alanların farklı ziyaretçi yönetim modellerini gerektirmesi, alan içinde öncelikle bir bölgelemenin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla, alanda nitelikleri ve turist yoğunlukları farklı olan üç alt bölge (yüksek, orta, düşük) belirlenmiştir. Sonrasında Fiziksel Taşıma Kapasitesi (FTK), Gerçek Taşıma Kapasitesi (GTK) ve Etkin Taşıma Kapasitesi (ETK) olarak yapılan TTK hesaplarının bölgelerin; her biri, ikisi (yüksek + orta) ve alanın tümü (yüksek + orta + düşük) için yapılmıştır. Bir turistik bölge içinde sadece farklı turizm potansiyeli bölgelerin tespitiyle kalan ancak içinde TTK hesapları yapılmayan çalışmalarla (Malik ve Bhat, 2015) karşılaştırıldığında, mevcut çalışma bu yönüyle de yenilikçi bir içerik kazanmıştır.

"Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri" olarak tanımlanan bu bölgelerin elde edilmesinde sırayla aşağıdaki adımlar gerçekleştirilmiştir.

- Çalışma alanında noktasal ve çizgisel çekim merkezleri ya da akslarından kernel yoğunluk enterpolasyonu ile Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) ortamında haritalamalar yapılmış,
- Bu haritalamalar yine aynı ortamda, ağırlıklı doğrusal toplam Çok Ölçütlü Karar Verme (ÇÖKV) tekniğiyle bütünleştirilmiş ve
- Bu bütünleştirmeden elde edilen ön bulguların kaynaklığında, alanın özellikleri ve çeşitli

eşikler dikkate alınmak suretiyle bölge sınırları çizilmiş ve tanımlanmıştır.

Fiziksel, gerçek ve etkin taşıma kapasite hesaplarına ek olarak alanda yaşayan yerli halk ile turizmle geçinen işyeri sahibi halkın turizme ve turiste olan tavırlarını (ve aslında turistlerin de memnuniyetini de) inceleyen bir araştırma alanı olan “sosyal taşıma kapasitesi” konusu da elde edilen bilgiler kapsamında incelenmiştir. Bu irdelemenin veri girdileri alanda muhtarlar, yerli halk ve turizmle ilgili işyeri işletmecileriyle yapılan mülakatlar ve alandaki gözlemler olmuştur. AAYP alanın da bu kapasite, Doxey'in (1975) “rahatsızlık endeksi”/modeline (*irritation index* ya da *irridex*) ve Butler'in (1980) “turizm alanı yaşam döngüsü” (*Tourism Area Life Cycle-TALC*) modeli kapsamında değerlendirilmiştir.

TTK Kapsamında İncelenen Resmi Turizm İstatistiklerine Yönelik Sonuç ve Öneriler

Mardin il bütününde konaklama tesislerinde sayı ve kapasiteleri bakımından 1980 sonlarından 1990'ların ortalarına kadar bir azalma görülse de son yıllarda hem belediye belgeli hem de turizm işletme belgeli tesis sayıları ve kapasitelerindeki yükselen bir eğilim, günümüzde o döneme göre yaklaşık 4 katlık bir artışla sonuçlanmıştır. Mardin ili ve Artuklu ilçesinde tesis sayısının yetersizliğiyle ilgili bir sorunun olmadığı sonucuna varılmıştır. Zira son 25 yılı gibi uzun sayılabilecek bir süredeki istatistiklere göre, hem Mardin hem Artuklu ölçeğinde aylık doluluk oranları ortalama %30'lar civarında seyretmiştir. Yine istatistiklere göre son 20 yılda Mardin'de ve 2008 sonrası da Artuklu'da ortalama kalış süreleri 1,5 gün civarında kalmış ve toplam turistler içinde yabancıların oranı %7-8 olmuştur. Üstelik bu süreler ve oranlar kimi dönemlerde yerel düzeydeki güvenlik ve günümüzdeki küresel düzeydeki sağlık gibi dışsal nedenlerle daha da aşağılara düşmüştür.

İlkbaharda Nisan ve Mayıs ve daha yüksek oranda yaz sonu-sonbahar ortalarına kadar (Ağustos, Eylül ve Ekim) olan iki mevsimsel zirve döneminde yoğunlaşan turist trafiğinin kentin mevcut yetersizliklerine getirdiği yükler düşük doluluk oranlarında bile sorunları katlamaktadır.

Hal böyleyken dışsal faktörler için genellikle yapacak bir şey olamasa da Mardin ili ve Artuklu ilçesinde turizmin gelişmesini yeni tesislerin açılması gereğine bağlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun yerine turizmin gelişimi için; kültürel değerlerin niteliğinin korunarak iyileştirilmesi, kentsel kalitenin ve kriz içinde oldukları gerçeğinin kabul edilerek teknik altyapı ve ulaşım sorunlarının çözülmesi ve turizm altyapısının iyileştirilmesi gerekir.

Böylelikle, yabancılar başta, gelen yerli konaklamalı turistlerle doluluk oranlarını arttırmak ve böylece mevcut tesislerin kapasitelerini etkin kullanmasını sağlamak ve her iki turist için de toplamda ortalama yaklaşık 1,5 günü neredeyse geçmeyen konaklama sürelerinin arttırılması mümkün olabilecektir.

Artuklu İlçesi Güncel Turizm Tesis Bilgilerine ve Haritalamalarına Yönelik Sonuç ve Öneriler

Resmi turizm istatistik sonuçlarına benzer bir çıkarımı Artuklu ilçesi için yapılmış olan güncelleme çalışmaları için de belirtmek mümkündür. Pandeminin etkili olduğu son 1,5 yıllık dönemi kapsayan ve güncel olarak mevcut resmi veri setine (37) eklenen yeni (25) tesis bilgisine göre toplam 62 tesisin bir kısmı turizmin dip yaptığı bu dönemde bile kapasitelerini arttırmış ve 9 tanesi yeni açılmıştır. Bunlardan biri 238 standart yatak kapasitesiyle (hesaplanan maks: 286) 13 Mart Mahallesinde 5 yıldızlı bir otel, diğer 8'i ise standart toplam

159 yatak kapasiteli (bilinen ve hesaplanan toplam maks: 195) eski kent içindeki küçük ölçekli tesislerdir.

Artuklu'da Mart 2020'den Ekim2021'e kadar geçen sürede standart toplam kapasite 3863'ten 4474'e yükselmiş, güncel maksimum (bilinen ve hesaplanan toplam) yatak kapasitesi 5401 olmuştur.

Üstelik resmi olarak bilinen ve internet haritaları ile güncellenebilenler dışında konaklama kapasitesinin aslında bundan da fazla olduğu açıktır. Özellikle son yıllarda ulusal düzeyde Türkiye'de yatırım yapan homeaway Türkiye gibi yabancı firmalarla birlikte, AirBNB, hometogo, booking.com, vrbo.com, wimdu.com, tripping.com, cozycozy.com gibi diğer yabancı firmalar ya da herankirala.com gibi yerli kuruluşlar aracılığıyla internet üzerinden ev kiralamar giderek artmaktadır.

Dolayısıyla bu, bilinen istatistiklerin ve fiili durumun, gerçek sayıların altında kaldığı anlamına gelmektedir. Turistlerin de giderek artan bu tür taleplerinin ardında, p2p (peer-to-peer) akımının; konaklamada karşılığını bulduğu otel ya da diğer tesisler yerine kiraladıkları evlerde ve kimi zaman ev sahipleriyle aynı ortamları paylaşarak seyahat etme isteklerinin olduğu söylenebilir. Son dönemde kurumsal ilişkilerin temelini oluşturduğu resmi konaklamalar yerine insanların bir anlamda kültürü karşılıklı paylaşmak eğilimin bundan sonrasında da artması söz konusudur. Bu durumda çalışma alanı olan Artuklu için de internette halihazırda gözlenen bu türlü ev kiralamalarının zamanla çoğalacağı öngörülerek turist taşıma kapasitesi hesaplarında belirli bir payın bu türlü kayıtsız turistler için de düşünülmesi gerekmektedir.

Sonuçta, Artuklu için resmi istatistikler gibi güncel konaklama kapasite verilerine göre de esas mesele; yeni tesislerin açılması değil, kentsel kültürel değerlerin iyileştirilerek korunmalarını ve son yıllarda altyapıda yapılan büyük hataları düzeltmekten başlayarak kentsel kaliteyi yükseltme stratejilerini geliştirmek olmalıdır.

Bir diğer konu da konaklamasız turistlerin, başka deyişle günübirlikçilerin getirdiği yüklerdir. Bu çalışma ile elde edilen kapasite hesaplamalarının sonuçlarını uygulama kapsamında alana gelecek turist sayısının kontrolüne yönelik politikalar geliştirilecekse, tespit edilememiş olan bu turist trafiğinin de dikkate alınması gerekir. Bu turistlerin genel olarak, günübirlik gelme-gitme nitelikleri itibariyle muhtemelen yerli halkın ve kimi turizm esnafının çok da benimsemediği ve kente yarardan çok zararı verdiklerini düşündüğü; Mardin'in diğer ilçelerinden gelen ve kendi yörelerinde yapamadıkları–yerli halkın deyişle “serserilikleri”–eski Mardin'de yapabilme hakkını kendinde gören bir “güruh”u kapsayabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Ziyaretçi Yönetim (Farklı Turist Yoğunluğu) Bölgelerinin Tanımlamaları ve Bu Bölgeler Kapsamında Sonuç ve Öneriler

AAYP alanı bütününde farklı turist yoğunluğuna sahip bölgeler; ÇÖKV tekniği ile CBS'de yapılan analizi sonucunda elde edilen birleştirilmiş haritadaki sınırlarının kaynaklığında, alanın niteliklerine ve eşiklerine göre yorumlanarak nihai ziyaretçi yönetimi bölgeleri edilmiştir. Bu yapılırken; hem kentteki kültür varlıklarının korunması, hem de turizm baskısının kontrol edileceği ziyaretçi yönetimi olarak ele alındığında; kentsel sit sınırının; bütüncül bakış açısından eksikliklerinin olduğu, bu sınırın, eski kent surları da dikkate alınarak onlarla birlikte daha bütüncül bir bakışı getirebileceği anlaşılmıştır.

Eski kent surlarının bu önemi ortaya çıkmışken; güneyde geçen Yeniol'da hala bazı izleri ev duvarları ile izlenebiliyorken, güney mahallelerin gelecekte yıkılarak yeniden ele alınması sırasında surlar konusunda ciddi bir araştırmanın yapılmış olarak, surların izlerini meydana çıkarmada önemli bir yolun alınmış olması önem kazanmaktadır. Bu tür bir çalışmada, tespiti yapacak ilgili uzmanlık alanlarından bilimsel bir komisyonun kurulması ve bu tespitinin kısa vadede yapılarak kentsel sit sınırlarının buna göre revize edilmesi önemlidir. Eski surlara yönelik yapılacak bu çalışma için, halihazırdaki çalışma kapsamında, Albert Gabriel, *Voyages archeologiques dans la Turquie orientale*, Paris 1940; I. 19'dan aktaran Göyünç'ten (1991, s. ek 2. Harita) alınarak koordinatlandırılan, sayısallaştırılan ve kullanılan kale ve sur haritası bir hareket noktası olmalıdır. Şüphesiz böylesi bir çalışma iyi bir yazın çalışmasını da gerektirecektir. Bu konuda bulunabilecek birçok çalışma içinde kapsamlı olarak araştırılmış ve analitik bir yöntem önerisi sunan Bayrak'ın (2019) "Morfolojik bulgular ışığında kentsel sit sınırının belirlenmesi: Erzurum örneği" konulu güncel tezi iyi bir örnektir.

Sonuçta, çalışmada TTK hesaplarının da ayrı yapıldığı ziyaretçi bölgelerinden "yüksek" ve "orta" yoğunlukta olanların tanımlanmasında, CBS'deki ÇÖKV analizi sonucu elde edilen bileştirilmiş yoğunluk haritası verilerinin yanı sıra kentsel sit, kale ve eski kent surları dikkate alınmıştır. Buna göre;

- Analizle belirlenen çarşılar bölgesi ve yakın civarındaki 1. Caddenin orta kesiminde sağlı sollu yaklaşık 150'şer metre mesafedeki "yoğun" bölgenin kuzeyde bir kısmı kentsel sitle tanımlanmıştır.
- "Orta" yoğun bölge için kentsel sit, kale surlar ve kent suru sınırlarının oluşturduğu en geniş sınırların alınması ile bir tanımlama yapılmış,
- "Düşük" bölge ise "orta" yoğun bölge ile AAYP sınırı arasında kalan bölge olarak belirlenmiştir. "Düşük" bölge sınırını bu şekilde ele almakla Büyük Mardin Otelinin doğusunda konumlu türbesi nedeniyle de ziyaretçisi yoğun olan Şeyh Muhammed Zırrar Camiinin alan içine dahil edilmesi anlamlı bulunmuştur.

Alanın en hassas, en yoğun olan ve ziyaretçi yönetiminin en büyük çabayı gerektirdiği yer "yüksek yoğunluk" olarak tanımlanan çekirdek bölgedir. Zira tüm eski/geleneksel dokulu kentlerin tarihi ticaret bölgeleri gibi en fazla gelişme baskısının olduğu, en kırılgan bölge (Erdoğan ve Özkök, 2017) eski Mardin'de de burasıdır. Ancak bu bölgenin sorunları sadece burayla sınırlı değildir ve bu bölgeden sonra kırılganlığı en yüksek olan "orta yoğunluk" bölgesi de çekirdek bölgedeki sorunlarla baş edebilmek durumundadır.

Bu iki bölgede kentsel kalitenin yükseltilmesi amacıyla,
Fiziksel açıdan;

- betonarme binalar, eklentiler ve kente uyumsuz her türlü sorunlu yapılar,
- tuvaletler, akmayan çeşmeler, çöpler vb. altyapı sorunları,
- kamusal ve ev aralarındaki sürpriz nişlerden oluşan yarı kamusal mekanlardaki bakımsızlıklar,
- yanlış yapılandırılan zemin döşemesi yükselmesiyle ortaya çıkan yağmur sularının tarihi evlerde yarattığı tahribatlar,
- aynı nedenle yürünmesi sadece kar ve buzlu havada değil normal koşullarda da hem insan hem çöp toplayan eşekler için zorlu/tehlikeli hale gelen sokaklar,

- işyerlerinin cephelerindeki bozulmalar ve tabelalarda sağlanmaya çalışılan bir standart düzene karşın görsel bütünlüğe aykırı uygulamalar, yayayı zorlayan önlerindeki kaldırımlara yayılma eğilimleri,
- rekreasyon donatılarındaki yetersizlikler vb.

İnsan kaynaklarına yönelik yönetim mekanizmaları açısından;

- turizm polisi vb. güvenlik ve tanıtım, rehberlik vd. faaliyetler için alanda görevlendirilecek turizm eğitilmiş personel eksiklikleri,
- kontrolsüz artan atla turist gezdirmeye faaliyetlerinin düzenlenmesi,
- sürekli kendini tekrar eden aynı tarz işletmelerin açılmasını önleyici teşviklerin eksikliği vb. sorunların bütüncül biçimde programlanarak çözülmesi gerekir.

Ayrıca öncelikle “yüksek” ve sonra “orta” yoğunluk bölgelerini orta kesimlerinde etkileyen yoğunluğun azaltılması için ikisini de kesen 1. Caddede ve civarındaki trafik yükü sorununu çözmek de en öncelikli işlerden biridir. Bu caddeye bağlanan bazı sokaklara da giren araç trafiğinin 1. Caddeden başlayarak kademeli olarak araç trafiğine kapatılması ve bunun için Yenişehir’i ve kentin çeperinde daha uzak bağlantıları da hesaba katarak trafik yaratıcı tüm ilgili alanlarla birlikte taşıt trafiği sorununu bütüncül olarak çözümleyecek bir ulaşım planının yapılarak uygulanması gerekir.

Orta yoğun bölgede dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli konu, kale surları ve içinin gelecekte ziyarete açılması durumunda bu bölgeye eklenecek turist yoğunluğuna dikkat edilmesi ve bölgenin yönetiminin nasıl olacağına yönelik AAYP planına uyumlu programların gerektiğinde bu durumu karşılayacak şekilde senaryo temelli hazırlanmasıdır. Zira bu bölgenin ziyarete kapalı olması nedeniyle yoğunluk haritalamasına doğrudan dahil edilmese de orta yoğun bölgenin sınır tanımında yer almasının nedenlerinden biri de bu olasılıktır.

Düşük yoğunluklu bölgede turist trafiğine konaklama tesisi itibariyle neden olabilecek kuzeyde Hava Radar Kıta Komutanlığına ait bir misafirhane ile güneyde Büyük Mardin Oteli yer almaktadır. Bunlar dışında, yoğun ziyaretçisi olan Mor Miahil Kilisesi (Burç Manastırı), Kasımiye Medresesi ve çeşmesi, Şeyh Hamid (Hamidiler) Türbesi ve AAYP alanının en güneybatı ucunda sınırın hemen bitişiğinde Cihangir Bey Zaviyesi ve Türbesi ile bu bölgenin çeper kısımlarında yer alan, selsebilli çeşme ve havuz mimarileriyle yöreye özgü toplam dört kasırdan (bağevi) korunabilmiş olan ikisi dışında başka bir çekim noktası bulunmamaktadır. Bu dört kasırdan, kullanılmakta olan Cineyni Kasrı (suyu kurumuş) ile Firdevs Kasrı ve suyu akan çeşmesi iyi durumdadır ve turist çekimleri metruk ve harap haldeki Ayn Since ve Fahriye kasırlarına göre daha yükündür. Bu metruk-harap iki kasrın ise suları kurumuş ve hatta Ayn Since Kasrının çeşmesi ve selsebilli havuzu yollar altında kalmıştır (Çağlayan, 2010). Bu bölgede, söz konusu bu iki kasrın mimari bütünlükleri ortaya çıkarılacak şekilde restore edilerek anıtsal birer çekim noktasına dönüştürülmeleriyle düşük yoğunluklu bölgenin turist çekiminin artırılması ve böylece diğer bölgelerdeki yükü azaltıcı etki yaratması öncelikli bir alan yönetimi stratejisi olmalıdır.

Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri ve Alan Bütününde Fiziksel, Gerçek ve Etkin Taşıma Kapasitesi Hesapları Kapsamında Sonuç ve Öneriler

AAYP çalışma alanında belirlenen “yüksek”, “orta” ve “düşük” yoğunluklu ziyaretçi yönetim bölgeleri, açıklandığı gibi birleştiklerinde (yüksek + orta + düşük) alanın bütünü

oluşturmaktadır. Bundan başka, ziyaretçi yönetimine yönelik stratejilerin ortak uygulanabileceği bir diğer alt bölge de ilk iki bölgenin birleşmesinden oluşmaktadır (yüksek + orta).

Dolayısıyla alanın ziyaretçi yönetiminde, taşıma kapasitesi hesaplarının (FTK, GTK ve ETK) toplam dört farklı alt bölge ile alan bütünü için ayrı ayrı bilinmesini gerektiren durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla, günlük ziyaret sayısı ya da kısaca “ziyaret/gün” biriminden bulunan bu kapasiteler bir arada özetlendiğinde Tablo 32'deki değerler elde edilmektedir.

Tablo 32. Ziyaretçi Yönetim (yüksek, orta, düşük turist yoğunluğu) Bölgelerinin her birinin, yüksek ve orta yoğunluk bölgeleri birlikte (yüksek+orta) ve AAYP alanı (yüksek+orta+düşük) FTK, GTK ve ETK'ları

Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri (Farklı turist yoğunluğu bölgeleri)	FTK (ziyaret/gün)	GTK (ziyaret/gün)	ETK (ziyaret/gün)
Yüksek Yoğunluk	2441	106	21
Orta Yoğunluk	9737	423	85
Düşük Yoğunluk	55039	2391	*
Yüksek ve Orta Yoğunluk Bölgeleri birlikte (yüksek + orta)	12178	529	106
AAYP alanı (yüksek + orta + düşük)	67216	2920	*

* Bu bölgeler için kullanılan değişken geçerli olmadığından hesaplanmamıştır.

Fiziki Taşıma Kapasitesinin yorumlanması;

Çalışma alanındaki “yüksek”, “orta” ve “düşük” alt bölgelerin; “[t]anımlanmış bir mekan içine, belirli bir zamanda fiziksel olarak sığabilen maksimum insan sayısı” (Dağ ve Mansuroğlu, 2018, s. 110) olarak ifade edilen FTK’ları sırasıyla 2441, 9737 ve 55039 olarak bulunmuştur.

Ancak burada, içinden geçen taşıt yollarının çokluğu ve genişliği nedeniyle kapasitesi 55 bin civarında çok yüksek olarak çıkan “düşük” yoğunluklu bölgenin, bir günde bu kadar turisti çekmesi, yukarıda açıklanan içindeki çekim noktalarının azlığı nedeniyle pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle alanın bütünü için elde edilen 67 bin civarındaki FTK değerini bir bütün olarak alıp alan yönetimi stratejilerini belirlememek gerekir. Zira bu durumda, bu kadar turist alan bütününe kabulüyle, çekimi güçlü olan ilk iki bölgeye istenmeyen şekilde akışların olmasının önlenmesi başlı başına bir yönetim sorunu olacaktır. Bu bakımdan bu değer doğrudan ziyaretçi yönetim stratejilerinde kullanılmaması gerekir. Başka deyişle, bu değer AAYP çalışma alanında turizm algısı bakımından akla ilk gelen “yüksek” ve “orta” bölgeleri içeren kısmın toplamıymiş gibi kullanılması stratejik bir hata olacaktır. Öte yandan, gerçek taşıma kapasitelerine (GTK) bakmadan sadece mekansal olarak yorumlanan bu kapasitelerin (FTK) verdiği olanaklarla ziyaretçi yönetimi politikalarını belirlemek de başlı başına sorunlu bir yaklaşım olacaktır.

FTK hesaplamalarında kullanılan ve alanın ziyaret için günlük açık olduğu sürenin bir ziyaretin ortalama süresine bölünmesiyle elde edilen Rotasyon faktörünün hesaplamasında alanda gezme süresi bakımından bir kısıt bulunmadığı bilgisiyle bu faktör 1 gün olarak alınmıştır. Ancak burada fiili durumda ziyaretçi yönetimi açısından önemli bir sorun vardır. Alan çalışmasında muhtarlar, eski kentin turistik yerlerinde akşam/gece serinliğinde dolaşmayı isteyen turistlerin; bu yerlerdeki söz konusu tarihi yapıların (cami, medrese, kilise vs.) o saatlerde kapalı olması nedeniyle bunu yapamadıklarını ve turistlerin ilgisini azaltan bu sorunun çözümü için bu yerlerin söz konusu ziyaret saatlerinde de (en azından gece 24:00’e kadar) açık olması yönünde onlardan talep geldiğini belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, en azından alandaki 7 medreseden 4’ünün aktif cami olarak kullanımı, camilerin açık olmasıyla bu sorunun kısmen çözülebileceğini göstermektedir. Oysa kendi işlevi gereği de en azından camilerin o saatlere kadar açık olması gerekirken ilgili personel/personellerin sorumsuzluğu nedeniyle bunun olamayışı da öğrenilmiştir. Özetle, “yüksek” ve “orta” bölgelerin etkin yönetiminde gündüzlere zorunlu bırakılan bu kapsamdaki yoğun turist trafiğinin, ziyaretçilerin de talep ettiği gibi akşamlara/gecelere yayılarak rahatlatılması için bu sorunun ilgili kurumlarla çözülmesi bir öncelik olarak durmaktadır.

Rotasyon faktörü, FTK formülünde bir katsayı olduğundan; 24 saat için bir sınırlama olmayıp aynı kaldıkça ve ziyaretçilerin de alanda ortalama kalış süresi uzadıkça faktör küçüleceğinden alanın FTK’sı da o oranda azalacaktır. Buna göre, bu sürenin ilerde uzaması durumunda, ziyaretçi yönetimi için bu çalışmada hesaplanan FTK değerlerinin yeniden düzenlenmesi ve yorumlanması gerekebileceği göz önüne alınmalıdır.

Gerçek Taşıma Kapasitesinin yorumlanması;

“[B]ir alanda izin verilen maksimum ziyaret sayısı” (Cengiz ve Kaptan Ayhan, 2008, s. 98) olarak tanımlanan gerçek taşıma kapasitesi (GTK), FTK’ların Düzeltme faktörlerinin etkileriyle çarpılması sonucu elde edilir. Bu faktörlerin etkisi, sadece mekansal olarak değerlendirilen FTK’ların, gerçekte ziyareti engelleyen birçok faktör nedeniyle kısıtlandığı kabulüne dayanır.

Çalışmada incelenen Düzeltme faktörleri (iklimsel olarak yaz ve kış, altyapı yönetimi olarak su ve otopark) kapsamında GTK’lar, FTK’larla bulunan günlük ziyaret sayılarının gerçekte sadece %4,3 kadarına elvermiştir. Buna göre, “yüksek” bölgenin GTK’sı ziyaret sayısı bakımından (FTK’sı 2441 iken) günde sadece 106’da, “orta” bölgeninki (FTK’sı 9737 iken) 423’te kalmakta, FTK’sı 55 bin civarındaki “düşük” bölgede dahi GTK, günde sadece 2391 ziyarete düşmektedir. Tabiri caizse “hayaller ve gerçekler bambaşka” olmaktadır.

İklim koşulları değiştirilemeyeceğine göre; alanda daha birçok altyapı ve yönetim sorunlarını da eklemeyen sadece su ve otopark sorunları Düzeltme faktörü olarak alındığında bile fiziksel kapasite, gerçekte %4,3’ü civarına düşüyorsa, bu ciddi durumdan çıkmak için alanın önce temel sorunlarının düzeltilmesi gerekmektedir. Bu sorunlar; belirtildiği üzere, yanlış altyapı uygulamalarıyla suları artık akmayan çeşmelerden (katılımcı ifadelerine göre 184 çeşmeden 150’sinin) ve aynı nedenle biriken yağmur ve temizlik sularının evlere sızmasıyla oluşan tahribattan, çöp, tuvalet, vb. birçok altyapı sorununa ve personel eksikliğinden kaynaklanan kontrol mekanizmalarının işlemeysi vb.’ne kadar birçok yönetim problemini kapsamaktadır. Kaldı ki dışsal faktör gibi görülen olumsuz kış koşullarına yine sözü edilen yanlış altyapı uygulaması çarpan etkisi de yapmaktadır. Bu da alan çalışmasında herkesin ifade ettiği ve alanda deneyimlenen kentsel sit alanının miras listesi adaylık sürecinin gündeme geldiği ilk yıllarda aceleyle yapılan su ve atıksu gibi hatalı altyapıların yine hatalı malzeme ve tekniklerle yapılan sokak kaplamalarıyla üstünün kapatılmasıdır (Erdoğan, 2013). Kışın buzlu havada büyük tehlike yaratan bu kaplamalar eski kent içindeki sokaklarda yürümenin zorluklarını çoğaltmakta, kış mevsiminin iklimsel kısıtlılıklarının etkisini arttırmaktadır.

Sonuçta, özellikle “yüksek” ve “orta” bölgeyi kapsayan alanın nitelikli ve nicel olarak uygun bir ziyaretçi düzeyine kavuşması ve turizmin zirve dönemlerdeki yoğunlukların ve yarattığı sorunların, belirli düzeyde de olsa yıl içine yayılarak azaltılması isteniyorsa tüm bu konularda yapılması gerekenler, zorunluluktan öte bir hale gelmektedir. Özetle, alanda turizmin nitelikli gelişimi ve sürdürülebilirliği için; kültürel değerlerin niteliğinin korunarak iyileştirilmesi, kentsel kalitenin ve kriz içinde oldukları gerçeğinin kabul edilerek teknik altyapı ve ulaşım sorunlarının çözülmesi ve turizm altyapısının iyileştirilmesi gerekir.

Etkin Taşıma Kapasitesinin yorumlanması;

“Etkin taşıma kapasitesi (ETK), bir alanın, mevcut yönetim kapasitesine göre kaldırabileceği maksimum ziyaretçi sayısıdır.” (Cengiz ve Kaptan Ayhan, 2008, s. 99) ve GTK'nın, yönetim kapasitesi (YK) ile çarpılmasıyla bulunur.

ETK hesabının yapılabildiği, “yüksek” ve “orta” bölge bu kapsamında birlikte değerlendirildiğinde, yukarıda sözü edilen iyileştirme, fiziksel sorunlara fiziksel müdahaleleri, toplumsal alana/yaşama dair sorunlara yönetim kapasitesini (YK) arttıracak müdahaleleri gerektirir. Toplumsal alanı/yaşamı düzenleyici birçok hizmetin verilebilmesi; sağlık, eğitim, acil müdahale (itfaiye vb.) kurumlarının alanda gerek duyulan “gerçek” varlıkları ile mümkündür. Benzer şekilde, alanın yönetsel kontrolünün/bakımının eksiksiz yapılabilmesi de turizm eğitiminin esas olduğu, bu eğitimi almış ya da hizmet içi eğitimlerle donanmış (rehber, bilgilendirme görevlileri, zabıta, bekçi, turizm polisi, temizlik işçisi gibi) birçok personelin alanda “görünen” değil “gerçek” varlığıyla mümkün olabilir.

Ancak tüm bunlar sağlanırsa; gece yarısına dek süren yüksek sesli müzik yayınları ile evlerinde uyuyamayanlar ve cami/kiliselere ibadetini yapamayanlar, hastasına bir ambulansın gereken zamanda yetişmeyeceği korkusuyla yaşayanlar alanı terketmez ve terketmeleriyle harabeye dönüşen tarihi Mardin evleri/konakları, hırsız veya bağımlı mekanlarına dönüşmez, çöküntülemez ve eski kenti bir kısır döngünün içine çekmezler. Böylelikle alana gelen turistlerin alandan memnuniyeti de sürer, gelen yine gelir, arkadaşını da getirir.

Burada sorun olmayan bir şey varsa o da tesis kapasitesinde bir eksikliğin olmayışıdır. Bu hususu tekrar etmekte fayda vardır. ETK hesapları için bir yönetim sorunu olması ihtimaliyle denenen bir parametre olarak Artuklu doluluk oranı Eylül 2021 için %29 bulunmuştur. Doluluk oranlarını mevcut kalış süreleriyle %70 daha arttırarak ya da ortalama kalış süresi uzatılarak boş olan %70'in dolmasına yönelik ek çaba gereği daha aşağılara çekilemedikçe ve mevcut tesislerde tam kapasite sağlanamadığı sürece alanda yeni tesislerin açılmasını gerektiren bir durum da olmayacaktır. Kaldı ki bahsedildiği üzere resmi konaklamalar dışında internet üzerinden ev kiralama arzının ve turistlerin giderek artan bu tür taleplerinin devam edeceği düşünüldüğünde yeni tesis açmanın doğruluğu bu yönüyle daha da sorgulanır hale gelecektir.

Bunun yerine, gerçek bir sorun, alanın “yüksek” ve “orta” yoğun bölgelerinde geçerli olan sorunlardan sadece biri olan “çöp toplama” alınarak bu bölgelerin ETK'ları hesaplandığında, tek bu sorunun ne derece önemli olduğu ortaya çıkmıştır. YK'nın bu tek parametre üzerinden hesaplanan değeri ile söz konusu bölgelerin GTK'ları çarpılarak elde edilen ETK değerlerine göre; “yüksek” bölgede günde sadece 21 ziyarete (FTK: 2441 ve GTK: 106 iken) ve “orta” bölgede günde sadece 85 ziyarete (FTK: 9737 ve GTK: 423 iken) izin verilebilmektedir. Özetle, GTK'lar 5'te 1'ine düşmekte ve iki bölgede toplam olarak bu sayı günde 106 (FTK: 12178 ve GTK: 529 iken) ziyaret sınırlanmaktadır. Bu da bu bölgelere etkin olarak–mevcut altyapı ve yönetim koşullarında–yok denecek düzeyde ziyaretçi kabul edilebileceği anlamına gelmektedir.

Sosyal Taşıma Kapasitesinin Değerlendirilmesine Yönelik Sonuç ve Öneriler

Doxey'in (1975) "rahatsızlık endeksi"ne göre, yerli halkın turiste olan tepkisi; alanı ziyaret eden turistler arttıkça aşırı iyi hissetme (coşku) düzeyinden, kayıtsızlık (ilgisizlik), rahatsızlık (kızgınlık), muhalefet (düşmanlık) ve son düzeye kadar aşamalı bir süreçte gerçekleşir.

AAYP alanı bu endeks kapsamında değerlendirildiğinde; ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Aslında doğrudan alan için şu aşamadır demek kolay olmayacaktır. Zira turizm esnafı açısından bakıldığında ki esas geçim kaynağının artık büyük ölçüde turizme kaydığı düşünülürse esnafın önemli bir bölümünü kapsayan çoğunluk ilk evre içinde yaşamaktadır. Ancak alanda yapılan mülakatlardan anlaşıldığına göre esnafın bir bölümü turizmin bilinçsizce, sürekli gelişme/büyüme eğiliminin; kentin fiziksel, sosyal ve kültürel değerlerinin bozulması/yozlaşmasında ve kentin kültür turizmi yaratan değerlerini kaybetmesinde etkili olmaya başladığının farkındadır. Sürekli bir kar elde etme kaygısı içinde olan birçok işletmenin gece yarısına kadar yüksek sesle müzik yayını yapmaları, aynı tarz (sabuncu, şarapçı, kuruyemişçi vb) işletmelerin her yerde, tabiri caizse "mantar gibi bitmesi", 1. Cadde'de, turist trafiğinin, katlanmasına sebep olduğu araç trafiği ve yaya trafiğindeki olumsuz etkilere çözüm bulunamayışı, esnaflar bir yana, yerel halkı da büyük ölçüde rahatsız eden durumlara işaret etmektedir. Yerli halk, sorulduğunda genel olarak kendini 1. evrede yaşıyor gibi ifade etse de, bu rahatsızlıkların da etkisiyle eski şehri terk etme eğiliminde ve özellikle yakın çevreden gelen genç günübirlikçi turist profilinden şikayetçi olması nedeniyle de 3. evreye girmiş gibi görülmektedir. Esnaf da genel olarak 5. evrede sözü edilen yıllar içinde gelen turist profilinin ilk yıllardaki gibi olmayışından ve—doğrudan bu şekilde ifade etmese de—alanın bir kitle turizmi profiline bürünmeye başladığından şikayetçi olmaktadır. Ancak bunun kentteki turizmin sürekli gelişmesi ve fiziksel, sosyal, kültürel yapısının maddi kaygılarla değişmesi ve özgün özelliklerin giderek kaybetmesi nedeniyle olduğunun bilincinde olma noktasında nerede durduğunu bilmek de çok kolay olamamaktadır.

Her şeyde olduğu gibi kaybedince değeri anlaşılan kültürel değerlerin korunmasında en büyük sorumluluklardan biri de yerli halkındır. Ancak insan neye sahip olduğunun ve onun değerinin farkındaysa onu sahiplenip koruma yönünde eylemde bulunur, bu halkın bütünü için de geçerlidir (Erdoğan, 2020). Dolayısıyla yerli halkta bütün olarak sahip oldukları değerlerin neler olduğu, bilinci oluşursa o değerleri koruyarak kullanma ve başkalarına (ziyaretçilere) kullandırmaları söz konusu olur. Bu bilincinin oluşturulmasında yerel yöneticilerin olduğu kadar SKT'lar ve üniversitenin de üstüne düşen yük büyüktür ve AAYP çalışma alanı için bu, en öncelikli konulardan biri olmalıdır.

Dilenen odur ki, korkulan olmasın ve baskın olarak 1. evre içinde yaşadığını düşünen ancak bir yandan 2., 3. ve 4. evrelerin etkilerini de eş zamanlı yaşamaya başlayan hem esnaf hem de yerli halk 5. evre tam anlamıyla gelmeden ve her şey için artık çok geç olmadan durumun farkına vararak turizmin gelişiminin olması gereken yöne çekebilmesinde etkili olsun. Zira korkulunun ve hiç istenmeyeninin olması durumunda, endekste 5. evre için bahsedilen "destinasyon kitle turizmiyle baş edebilecek büyüklükteyse gelişmeye devam eder" koşulu eski Mardin'in fiziksel, çevresel ve sosyal olarak kaldırabileceği bir durum olmadığı gibi böyle bir zorunluluğu da yoktur.

Benzer şekilde "turizm alanı yaşam döngüsü" kuramında Butler (1980), turistik bir bölgenin gelişiminin altı aşamalı evrimsel (yinelenen) bir döngüsü olduğunu ortaya koyar. Bunlar;

keşif, katılım, gelişim, konsolidasyon, durgunluk ve canlanma veya gerileme şeklindedir (Şekil 56). Altıncı aşamadaki iki farklı süreç (canlanma veya gerileme) iki uç arasında birden fazla olası yönü içinde barındırır.

Çalışma alanı için; 3. sıradaki gelişim aşamasının bitmekte olduğu ve 4. aşamanın başlarına yaklaştığı söylenebilir. Ancak bu arakesit aşamanın, alana acil gereken yönetim ve planlama müdahalelerinin yapılmaması ve gelişimin mevcut niteliğiyle devam etmesi durumunda ki halihazırda GTK ve ETK kapasiteleri itibariyle bunu çoktan aştığı da dikkate alınır, taşıma kapasitelerini daha çok zorlanmasıyla 4. aşamanın hızla tamamlanması, başka deyişle, gelişimin kısa sürede yapacağı zirve sonrasında düşmeye başlaması ve devamında alanın 5. sıradaki durgunluk aşamasına geçmesi büyük olasılıktır.

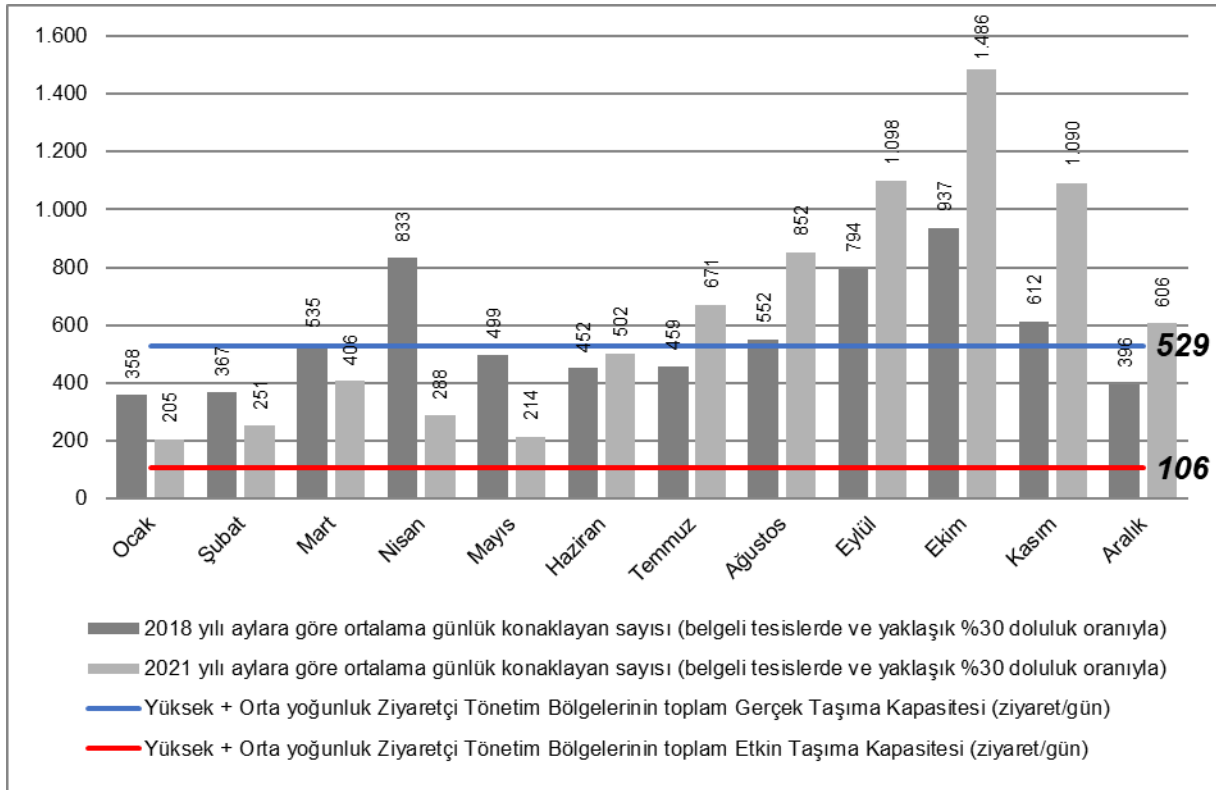
Dilenen odur ki, bu aşamaya gelinmeden ve 6. aşamada farklı olasılıkların, diğer deyişle “canlanma, azalan büyüme, dengelenme, gerileme veya hızlı düşüş” senaryolarından hangisinin gerçekleşeceğini merak etmeye gerek kalınmasın.

Hem Doxey’in (1975) hem de Butler’in modellerinde sözünü ettikleri AAYP alanı için büyük kayıplar getirecek ileri evrelerinde aktardıkları kötüleşen aşamaların yaşanmasını önlemek, alanın sorunlarının çözülerek etkin bir ziyaretçi yönetiminin gerçekleştirilmesine bağlıdır.

FTK, GTK, ETK ve Sosyal Taşıma Kapasitelerinin Genel Değerlendirmesi

Alanın gerçek ve etkin yönetiminin mevcut durumu ve dolayısıyla seviyesi dikkate alındığında, alandaki ziyaretçi yönetimi için kullanılması gereken taşıma kapasitesi değerlerinin, fiziksel (FTK) kapasiteler değil gerçek (GTK) ve etkin (ETK) kapasiteler olması gerektiği açıktır.

Artuklu’da pandeminin hemen öncesi 2018 yılı ve sürecindeki 2021 yılı itibariyle ortalama %30 doluluk oranıyla gerçekleşen günlük ortalama ziyaretçi (konaklama) sayılarını gösteren grafik üzerine “yüksek” ve “orta” yoğunluklu Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri için hesaplanan GTK ve ETK sonuçları Şekil 57’de görüldüğü gibi eklenmiştir. Buradan yapılan görsel değerlendirme, kapasite hesaplarının ortaya çıkardığı durumun ciddiyetini daha net olarak gözler önüne sermektedir. Söz konusu iki bölgenin toplamında (yüksek+orta); **sadece belediye ve turizm işletme “belgeli tesislerdeki konaklamalı” turistlerin %30 doluluk oranıyla dahi** pandemi öncesi 2018 yılı ve pandemi etkisinin devam ettiği 2021 yılının tamamında, toplam ETK fazlasıyla aşılmıştır. Toplam GTK’da ise bu turistlerin zirve yaptığı dönemlerde (genel olarak ilkbahar ve daha çok sonbahar aylarında) %30’luk doluluk oranıyla dahi söz konusu bölgenin çok yetersiz kaldığı görülmektedir. Öyle ki 2021’in Eylül ayında bu alandaki ortalama günlük ziyaret (1098), gerçek günlük ziyaret kapasitesinin (GTK: 529) iki katından fazla gerçekleşmiştir (Şekil 57).

Şekil 47. Yüksek+orta yoğunluk Ziyaretçi Yönetim Bölgeleri toplamı için hesaplanan ve günlük maksimum ziyaret sayısını gösteren gerçek ve etkin taşıma kapasiteleri ile Artuklu ilçesi BB ve TİB tesislerde %30 civarı dolulukla gerçekleşen günlük ortalama konaklamalı turist sayısı, 2018, 2021

Kaynak: Tablo 18 ve metin içindeki açıklamalar

Ancak bu konaklamalı ziyaretçi sayılarının; **sadece resmi olarak tespit edilebilen belgeli tesislerdeki (BB ve TİB) turistleri** kapsadığının hatırlanması gerekir. Başka bir deyişle, bu sayıların, belgeli tesisler dışında internet üzerinden veya duyumlarla **kiralanan evlerdeki turistleri ve günübirlikçi turistleri hariç** tuttuğunun ve gerçek sayıların bunlardan çok daha fazla olabileceğinin bilinmesi gerekir. Belgeli tesis dışındaki konaklamalı ve bunun yanı sıra günübirlikçi turistlerin eklenmesi ve gerçek (fiili) durumun dikkate alınmasıyla; alanın GTK'sının, turizmin zirve yaptığı dönemler dışında da, söz konusu dönemde istisnasız tüm aylar boyunca, çoktan aşılmış olunabileceğinin farkında olunmalıdır (Şekil 57).

Dolayısıyla bu araştırma ile ortaya koyulan en önemli sonuçlardan biri; alanın ziyaretçi yönetiminde; **sadece "belgeli konaklamalı" turistlerin sayılarına göre tavır almanın stratejik bir hata** olacaktır. Bu nedenle etkin bir ziyaretçi yönetimi için her şeyden önce yapılması gereken ilk iş, alanın **"kiralık ev vb. konaklamalı" turistlerinin ve "günübirlikçi" turistlerinin** düzenli kayıtlarla tespit edilerek alana yıllık, aylık ve günlük ne kadarlık yük getirdiklerini bilmek olmalıdır. Ancak bu "gerçek" durumun bilinmesi sonrasında alanın "gerçek" kapasitesine göre "gerçekçi" bir ziyaretçi yönetimi yapılabilecektir. Buna göre yerel yönetimin kiralık ev vb. konaklamalar konusunda en azından basit bir kayıt ya da izin sistemi getirmesi ve bunların bir biçimde kontrol altında tutulması söz konusu olabilir. "Günübirlikçi" turistler içinse bu kayıtlardan elde edilecek değerlere göre, gerekirse alana girmeleri konusunda belirli günlük sınırlamalar getirilmesi söz konusu olabilir.

Turistlerin sadece nicel (sayı) olarak büyüklükleri değil niteliklerinin (profillerinin) nasıl olduğunun da ziyaretçi yönetimini belirlemesi önemli bir konudur. Tüm turistlerin, ancak özellikle de “günöbirlikçi” turistlerin niteliklerine yönelik olarak çalışmaların yapılması; bu turist grubunun, Bölüm 2.4.4.’de anlatılan yerli halkın çok da gelmesini tercih etmediği “istenmeyen grup” olup olmadığının tespiti gerekir. Bunun için alana girişte mini turist anketleri vb. yöntemler kullanılabilir ve olumsuz bir profil tespit edilirse de buna karşı ziyaretçi yönetimi kapsamında “turist bilgilendirme/bilinçlendirme ya da eğitimi” gibi programlar geliştirilebilir. Bu programlar, tesis işletmecilerine (otel, restoran vb.) ya da evlerini bu amaçla kiralayanlara ve hatta turistik eşya üreten-satan zanaatkarlar/dükkan sahipleri ile diğer turist gruplarına da yaygınlaştırılarak; “bilgili ve bilinçli turizmci ve turistlerle” alanın “**yerli halk açısından sosyal taşıma kapasitesi**”nin aşılmasını önleyecek etkin bir “kültür turizmi” yönetimi sağlanabilir.

Turistler için benzer bir mini anket yöntemi, konaklama tesisleri/evleri ya da restoranlar/turistik ürünler satan dükkanlar vb.’nde işletmeciler/işyeri sahipleriyle koordineli biçimde düzenli tekrarlanabilir. Bu kapsamda uygulanacak etkili bir ziyaretçi yönetimi stratejisi ile alanı kullanan turistlerin memnuniyetini ölçme ve bunun sonuçlarından çıkacak sorunları hızlıca çözebilme ve talepleri karşılayabilme ölçüsünde alanın “**turistler açısından sosyal taşıma kapasitesi**”nin aşılmaması da sağlanabilir. Böylelikle, alanın niteliği arttıkça gelen turistin “istenen turist” profiline dönüşme ihtimali de yükselecektir. Diğer deyişle alana, yerli halk ve esnaf tarafından daha çok istenen “uzaktan” (şehir dışı) ve hatta oranları sadece %7’lerde kalan “daha uzaktan” (yurt dışı) misafirlerin gelişi ve arkadaşlarını getirişi de artabilecektir.

Bu araştırmanın ortaya çıkardığı bir diğer önemli sonuç; doluluk oranı ve bununla ilişkili olarak yeni konaklama tesisi açılıp açılmama gerekliliği meselesinde, bunun net olarak açılmama yönünde tespit edilmiş olmasıdır. Şekil 57’deki sayılar; hem Mardin ili genelinde hem de Artuklu ilçesi için son 20 yıl kadar uzun bir süredir geçerli olan aylık ortalama %30’luk doluluk oranına karşılık gelmektedir. Bu yıllar içinde konaklamalı turist sayısında genel bir artış eğilimi olsa da tesis açılmasındaki artış eğilimi bu artışın hep üzerinde kalarak bir türlü dolamayan (%70 oranında) birçok tesisin günümüzdeki zor durumuna neden olmuştur. Bu doluluk oranı “kiralık ev vb. konaklama” tesisleri de hesaba katıldığında daha da düşebilir. Diğer taraftan, alanda bu doluluk oranlarının %100 olması durumunda (yüksek+orta) Ziyaretçi Yönetim Bölgesi, en düşük ziyaretin gerçekleştiği kış ayları da dahil tüm yıl süresince GTK’lar (106+423) açısından da hiçbir yeterlilik gösteremeyecek, ziyaretçileri taşıyamayacaktır (Şekil 57).

Dolayısıyla Mardin il genelinde olduğu gibi, AAYP kapsamında ve bu alanın içinde bulunduğu Artuklu ilçesinde tesis yetersizliği gibi sorun bulunmamaktadır. Aksine etkin bir ziyaretçi yönetimi için, **enerjinin ve çabanın; mevcut kapasitelere yenisinin eklenmesi yönünde değil**, mevcut olanların, belgeli olmayan işletmeciler de dahil sorunlarının çözülmesi ve eğitim vb. etkinliklerle **yönetim kapasitelerini ve hizmet kalitelerini arttırmak yönünde** harcanması gerekir. Hatta yeni tesis açılmasını kontrol edici dolaylı teşviklerin sağlanması da önemli bir strateji olmalıdır. Bu suretle ziyaretçi yönetimi; mevcut belgeli ve kiralama tesislerin doluluk oranlarını arttırmak, yerli ve yabancı fark etmeksizin ortalama 1,5 gün civarı olan kalış sürelerini uzatmak ve bu artışlarla **etkin işletme yönetimlerini** sağlamakla yükümlüdür. Böylesi bir yönetim, **kıt olan insan ve doğal çevre** (su, enerji tüketimi, koruma

amaçlı restorasyonlar harici inşaat yapımı vb. nedenlerle) **kaynaklarının yersiz tüketilmemesini ve sürdürülebilirliğini de sağlamış** olacak ve bunu başarabildiği ölçüde etkinliğini ve sonucunda da alandaki ETK'ları yükseltebilecektir. Benzer bir dolaylı teşvik; aynı tarz (sabuncu, şarapçı, kuruyemişi vb) işletmelerin her yerde adeta “mantar gibi biterek” kentin kültüründe tekdüzeliğe neden olmalarının ve müzik yayını yaparak müşteri çekmeye çalışan ve kentin kültür turizmi niteliğini düşüren restoran ve kafelerin de aynı şekilde sürekli kendini tekrar etmesinin önlenmesi için kullanılabilir.

Kısacası eski Mardin'in–ve yakın çevresinin–; “*kendi evindeki*” (GTK ve ETK'larının düşük olmasına neden olan ve burada hesaba katılanlarla birlikte 2.4.8. Bölümde özetlenen diğer birçok faktörü içeren) vahim sorunlarını bütünüyle çözmeden, “*yeni misafir*” kabul edebilmesi mümkün görülmemektedir. Bunları **bütünüyle çözebilmesi durumunda**, gerçek (GTK) ve etkin (ETK) kapasitelerini arttırabilecektir. O durumda da yine her bir Ziyaretçi Yönetim Bölgesi için yenilenecek bu kapasitelerini de zorlamaması, misafirlerini “*cümbür cemaat*” bir kalabalıkla değil, aylara ve gün içine yayılan bir sakinlikte ve seyreklikte “*başı gözü üstüne*” ağırlaması ve bunun için “*yeni ev açma*” derdi olmaması gerekir. Ancak böylece kendisini var eden fiziksel, sosyal ve kültürel değerlerini koruyabilir, “*turizmde çalışan aile fertleriyle birlikte tüm ev halkının*” ve “*evine gelen misafirlerin*” memnuniyetini sağlayıp sürdürebilir.

3. Alanın Planlanması

3.1. Vizyon, Strateji, Politikalar ve Hedefler

Geniş katılımlı diğer bir paydaş toplantısı 16-17 Kasım 2021 tarihlerinde Mardin Büyükşehir Belediyesi Sanat Akademisi Toplantı Salonunda gerçekleştirilmiştir.

Toplantı öncesinde 15 Kasım 2021 tarihinde Alan Başkanı, Mardin Büyükşehir Belediyesi kontrol teşkilatı üyeleri ve AnaDOKU uzmanlarının katılımı ile bir değerlendirme toplantısı yapılmış, çalıştay içeriği ve yöntemi konusunda görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Paydaş Katılım Çalıştayına Alan Başkanı, Danışma ve Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu üyeleri başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, belediye personeli ve AnaDOKU uzmanlarından oluşan 50 kişi katılım sağlamıştır.

Çalıştayın 1. günü genel sunumlar yapılmış, çalıştay yöntemi ve sorun analizi sunumundan sonra AnaDOKU kolaylaştırıcılığında katılımcıların görüşleri alınarak Vizyon taslağı belirlenmiş ardından strateji ve politikalar tartışılmıştır.

2. Gün ise Vizyon üzerinde mutabakat sağlanmış, strateji ve politikaların genel tanımları yapılmış ve eylem planı için öneriler alınmıştır.

Proje kapsamında gerçekleştirilen geniş katılımlı paydaş toplantılarında, tüm paydaşların ortak katkıları ile Mardin Artuklu Alan Yönetim Planı Vizyonu aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Geçmişten geleceğe aktarılan paylaşımın ve birlikte yaşamın güçlendiği UNESCO Dünya Mirası Artuklu...

Paydaş katılım toplantıları sonucunda elde edilen sorun analizi ve GZFT analizlerinin çözümlenmeleri ile "Artuklu Alan Yönetim Planı"na ilişkin strateji, politika, hedef ve eylemler oluşturulmuştur. Bu kapsamda aşağıda liste halinde verilen toplam 5 strateji, 12 politika, 14 hedef ve 63 eylem oluşturulmuştur.

STRATEJİ VE POLİTİKALAR

S1. Somut ve Somut olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi	S1P1. Geleneksel yapıların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için bütünlük planlama ve uygulama yapılması
	S1P2. Somut kültürel mirasın kayıt altına alınması, tanıtılması ve sürdürülebilir kullanımı
	S1P3. Somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması, yaşatılması ve tanıtılması
S2. Alanın nitelikli ve sürdürülebilir turizm	S2P1. Alanda yürütülen turizm ve tanıtım odaklı

altyapısının kurulması ve güçlendirilmesi	uygulamaların nitelik ve hizmet kapasitelerinin artırılması
	S2P2. Etkin ziyaretçi yönetimi
	S2P3. Ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtım ve markalaşma
S3. Alanın teknik ve sosyal altyapı olanaklarının güçlendirilmesi	S3P1. Çevre yönetiminin etkin hale getirilmesi
	S3P2. Ulaşım altyapısının güçlendirilmesi
	S3P3. Kentsel hizmet olanaklarının güçlendirilmesi
S4. Afet, Acil Durum ve Risk Yönetimi	S4P1. Bütünleşik afet, acil durum ve risk yönetimi altyapısının güçlendirilmesi
S5. Etkin, kapsayıcı ve çözüm odaklı yönetim, izleme ve değerlendirme	S5P1. Bütünleşik ve kapsayıcı bir alan yönetimi
	S5P2. Alan Yönetim Planı uygulamalarının etkin ve kapsayıcı izleme ve değerlendirmesinin yürütülmesi

POLİTİKALAR VE HEDEFLER

POLİTİKALAR	HEDEFLER
S1P1. Geleneksel yapıların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için bütünleşik planlama ve uygulama yapılması	S1P1H1. Tarihi kent dokusunun ve özgünlüğünün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması
S1P2. Somut kültürel mirasın kayıt altına alınması, tanıtılması ve sürdürülebilir kullanımı	S1P2H1. Somut kültürel miras arşivinin güncellenmesi ve erişime açılması
	S1P2H2. Özgün yapıların işlev ve niteliklerinin geliştirilerek yaşatılması ve tanıtılması
S1P3. Somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması, yaşatılması ve tanıtılması	S1P3H1. Geleneksel bilginin gelecek nesillere aktarılması ve devamlılığının sağlanması
S2P1. Alanda yürütülen turizm ve tanıtım odaklı uygulamaların nitelik ve hizmet kapasitelerinin artırılması	S2P1H1. Alanın görsel ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi
S2P2. Etkin ziyaretçi yönetimi	S2P2H1. Ziyaretçi yönetiminin etkinliğinin artırılması
S2P3. Ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtım ve markalaşma	S2P3H1. Kentlilerin alanın kültürel mirasını koruma konusunda bilinçlendirilmesi
	S2P3H2. "Eski Mardin" marka değerinin oluşturulması ve tanıtılması
S3P1. Çevre yönetiminin etkin hale getirilmesi	S3P1H1. Atık (katı atık ve atık su) yönetim altyapısının güçlendirilmesi
S3P2. Ulaşım altyapısının güçlendirilmesi	S3P2H1. Alan içi ve etkileşim alanlarına erişilebilirliğin artırılması
S3P3. Kentsel hizmet olanaklarının güçlendirilmesi	S3P3H1. Alanda yaşayanlar ve ziyaretçiler için kentsel hizmet olanaklarının geliştirilmesi
S4P1. Bütünleşik afet, acil durum ve risk yönetimi altyapısının güçlendirilmesi	S4P1H1. Alan özelinde afet, acil durum ve risk yönetimi altyapısının kurulması
S5P1. Bütünleşik ve kapsayıcı bir alan yönetimi	S5P1H1. Kamu ve özel sektör mali ve teknik desteğiyle alana özgü bir yönetim ve mali destek yapısı kurulması
S5P2. Alan Yönetim Planı uygulamalarının etkin ve kapsayıcı izleme ve değerlendirmesinin yürütülmesi	S5P2H1. Katılımcı bir alan yönetimi ile izleme değerlendirme yapısının kurulması

3.2. Eylemler

Çalıştay kapsamında belirlenen 14 hedefe ulaşabilmek için 63 eylem oluşturulmuştur.

HEDEFLER	EYLEMLER
S1P1H1. Tarihi kent dokusunun ve özgünlüğünün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması	S1P1H1E1. Geleneksel yapılarda koruma ve işlevlendirme amaçlı önceliklendirme çalışması yapmak
	S1P1H1E2. Restorasyonu tamamlanan tarihi çarşıları işlevlendirerek kullanıma açmak
	S1P1H1E3. Yeni çekim noktaları, eğlence vb. özel amaçlı bölgeler belirlemek
	S1P1H1E4. Geleneksel yapı, sokak ve ortak mekanların güncel ihtiyaçları da dikkate alınarak (KAİP) ve teknik koşullara uygun bakım ve onarımını yapmak
	S1P1H1E5. Tarihi çeşmelerin bakım ve onarımını yaparak, kullanılabilir hale getirmek
	S1P1H1E6. Mardin Kalesi kazılarının yıl boyunca yapılmasını sağlamak
	S1P1H1E7. İklim değişikliğinin Artuklu tarihi ve kültürel varlıkları üzerindeki etkilerinin araştırılması çalışmasını yapmak
	S1P1H1E8. Eski kent surlarının izlerinin tespiti için bilimsel araştırma yapmak,
	S1P1H1E9. Eski kent surlarını dikkate alarak kentsel sit sınırlarını güncellemek
S1P2H1. Somut kültürel miras arşivinin güncellenmesi ve erişime açılması	S1P2H1E1. Envanter ve veri tabanını güncellemek
	S1P2H1E2. Güncellenen envanter bilgilerini genel erişime açmak (sanal kütüphane vb.)
S1P2H2. Özgün yapıların işlev ve niteliklerinin geliştirilerek yaşatılması ve tanıtılması	S1P2H2E1. Tescile değer yapıları belirlemek ve ilgili işlemleri yürütmek
S1P3H1. Geleneksel bilginin gelecek nesillere aktarılması ve devamlılığının sağlanması	S1P3H1E1. Somut olmayan kültürel miras belgeleme ve sözlü tarih çalışmaları yapmak
	S1P3H1E2. Yaşayan insan hazinelerinin tespiti için bir çalışma grubu kurmak
	S1P3H1E3. Yaşayan son usta zanaatkarlar tarafından gençlere yönelik sürekli eğitim ve tanıtım programları düzenlemek
	S1P3H1E4. Söylenceleri (efsane) hikayeleştirerek yayınlamak
	S1P3H1E5. Geleneksel el sanatları eğitimleri düzenlemek
S2P1H1. Alanın görsel ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi	S2P1H1E1. Görsel bütünlüğe aykırı uygulamaları tespit etmek ve düzeltilmesini sağlamak amacıyla KAİP ve AYP ile uyumlu tasarım ve uygulama standart ve ilkelerini belirlemek
	S2P1H1E2. Belirlenen standartlar çerçevesinde

	denetim ve eğitimler yapmak
	S2P1H1E3. Tarihi çarşıların, çeşmelerin, abbaraların vb. yapıların yapı kimlik kartlarını hazırlamak
	S2P1H1E4. Esnaf, sanatkar ve tüm hizmet sunucularına yönelik düzenli ve kapsamlı eğitimler vermek
	S2P1H1E5. Konaklama hizmetleri ve ev pansiyonculuğunu standartlara uygun olarak geliştirmek
	S2P1H1E6. Kendini sürekli tekrar eden işletmelerin yerine ürün ve hizmet çeşitliliğini artıracak düzenleme ve destekleri sağlamak
S2P2H1. Ziyaretçi yönetiminin etkinliğini artırılması	S2P2H1E1. Hesaplanan taşıma kapasitesini konaklamalı turitlerin (kiralık ev vb.) ve gününbirlikçi turistlerin verilerini de hesaba katarak düzenli olarak güncellemek
	S2P2H1E2. Gezi güzergahlarını oluşturmak ve tanıtmak
	S2P2H1E3. Turizm danışma birimlerini kurmak, ilgili personeli istihdam ederek sürekli eğitimini sağlamak
	S2P2H1E4. Konaklama, yeme-içme, hediyelik eşya vb. hizmetlerde ortak kalite ve fiyat standardı oluşturmak, uygulamasını ve denetimini sağlamak
	S2P2H1E5. Mevcut işletmelerin hizmet kalitesini artırmak için ulusal ve uluslararası belge almalarını teşvik etmek (ISO, HACCP, Yeşil Yıldız, bayrak vb.)
	S2P2H1E6. Mardinli turist rehberlerini yetiştirmek, dışarıdan gelen rehberleri eğitmek
	S2P2H1E7. Yerel halkın turizme ve ziyaretçilere bakış açısının/algısının geliştirilmesi odaklı seminerler düzenlemek
	S2P2H1E8. Alandaki ziyarete açık olan camilerin ziyaret saatlerini 24.00'e kadar uzatmak
	S2P2H1E9. Ziyaretçilerin ortalama 1,5 gün olan kalış sürelerini uzatmak için gerekli çalışmaları yapmak
	S2P2H1E10. Turizmin zirve dönemindeki yoğunlukları yıl içine yaymak amacıyla yıl boyu kültür ve sanatsal faaliyetler düzenlemek
S2P3H1. Kentlilerin alanın kültürel mirasını koruma konusunda bilinçlendirilmesi	S2P3H1E1. Yerel halka yönelik kent kültürü konusunda bilinç ve farkındalık etkinliklerini düzenlemek
	S2P3H1E2. Mahallelerde eğitsel amaçlı etkinlikler ve sanatsal gösteriler düzenlemek
	S2P3H1E3. Basılı ve görsel yayın kuruluşlarının

	muhabir ve yayıncılarını gerçek kültürel miras bilgilerine yönelik olarak bilgilendirmek
S2P3H2. "Eski Mardin" marka değerinin oluşturulması ve tanıtılması	S2P3H2E1. Mezopotamya markası dahilinde eski Mardin marka ve kimlik çalışmasını yapmak
	S2P3H2E2. Farklı dil ve yöntemler kullanılarak alanın tanıtım ürünlerini hazırlamak (broşür, poster belgesel, sosyal medya vb.)
	S2P3H2E3. Gastronomi müzesini kurmak ve işletilmesini sağlamak
	S2P3H2E4. Çağdaş bir arkeoloji müzesi kurmak
	S2P3H2E5. Yöresel yemekleri ve coğrafi işaretli ürünleri tanıtmak ve pazarlamak
	S2P3H2E6. Artuklu "Tarih Kent Peyzajı (Historic Urban Landscape)" UNESCO Dünya Miras Listesi Adaylığı için gerekli bilimsel ve altyapı çalışmalarını tamamlamak
	S2P3H2E7. UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı başvuru dosyasını yenilemek
S3P1H1. Atık (katı atık ve atık su) yönetim altyapısının güçlendirilmesi	S3P1H1E1. Atık yönetim planını hazırlamak ve uygulamak
	S3P1H1E2. Sıfır atık, geri dönüşüm vb. konularda esnaf ve halka yönelik bilgilendirme ve eğitimler düzenlemek
S3P2H1. Alan içi ve etkileşim alanlarına erişilebilirliğin artırılması	S3P2H1E1. Mevcut ulaşım planını gözden geçirerek alan bütünü kapsayan ulaşım planı hazırlamak
	S3P2H1E2. Özellikle 1. Cadde için alternatif toplu taşıma araçları fizibilite çalışması yapmak
	S3P2H1E3. Diyarbakır kapıdaki mevcut otoparkı mevzuat ve projesine uygun olarak tamamlamak
	S3P2H1E4. Gezi amaçlı kullanılan atlar ve çöp toplamada kullanılan eşekler konusunda mevzuat ve hayvan haklarına uygun düzenleme ve denetimleri yapmak
	S3P2H1E5. Engelli ve yaşlı öncelikli ulaşım düzenlemeleri yapmak
S3P3H1. Alanda yaşayanlar ve ziyaretçiler için kentsel hizmet olanaklarının geliştirilmesi	S3P3H1E1. Acil sağlık, yangın, güvenlik vb. durumlar için müdahale olanaklarını artırmak
	S3P3H1E2. Çocuk parkı, yeşil alan, dinlenme alanları, tuvalet vb. ortak kullanım alanları oluşturmak
	S3P3H1E3. Aydınlatma-ışıklandırma projeleri hazırlamak ve uygulamak
S4P1H1. Alan özelinde afet, acil durum ve risk yönetimi altyapısının kurulması	S4P1H1E1. Alan afet, acil durum ve risk yönetimi planı hazırlamak
	S4P1H1E2. Afet, acil durum ve risk yönetimi uygulama ve eşgüdüm yapısı oluşturmak
	S4P1H1E3. Afete maruz bölge için özel proje hazırlamak

S5P1H1. Kamu ve özel sektör mali ve teknik desteğiyle alana özgü bir yönetim ve mali destek yapısı kurulması	S5P1H1E1. Alan yönetimi idari, teknik ve mali yapısını kurmak
	S5P1H1E2. Alan Başkanlığı eşgüdümünde, ilgili kurum ve kuruluşların dahil olacağı çalışma grupları oluşturmak
	S5P1H1E3. Mardin BŞB bünyesinde Kültürel Miras Daire Başkanlığını kurmak
	S5P1H1E4. Alan yönetimi ve hizmetlerin etkin ve verimli yürütülmesi odaklı mali destek sistemi oluşturmak (sübvansiyonlar vb.)
	S5P1H1E5. Halk katılımını sağlamak amaçlı düzenli kamu bilgilendirmesi yapmak
S5P2H1. Katılımcı bir alan yönetimi ile izleme değerlendirme yapısının kurulması	S5P2H1E1. Alan Başkanlığı ve Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu koordinasyonunda düzenli izleme ve değerlendirme toplantıları düzenlemek, sonuçlarını paylaşmak
	S5P2H1E2. Tüm ilgili kurum ve kuruluşların kurumsal stratejik planlarına Artuklu AYP'nın ilgili bölümlerini aktarmak

Tablo 33. Strateji, Politika, Hedef ve Eylemler Tablosu

STRATEJİ S1. Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE⁷
S1P1. Geleneksel yapıların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için bütünlük planlama ve uygulama yapılması	S1P1H1. Tarihi kent dokusunun ve özgünlüğünün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması	S1P1H1E1. Geleneksel yapılarda koruma ve işlevlendirme amaçlı önceliklendirme çalışması yapmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	MKVKBKM, DİKA	1 yıl
		S1P1H1E2. Restorasyonu tamamlanan tarihi çarşıları işlevlendirerek kullanıma açmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	DİKA, GAP, Ulusal ve Uluslararası donör kuruluşlar, ÇEKÜL, TMMOB	3 yıl
		S1P1H1E3. Yeni çekim noktaları, eğlence vb. özel amaçlı bölgeler belirlemek	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	DİKA, GAP	5 yıl
		S1P1H1E4. Geleneksel yapı, sokak ve ortak mekanların güncel ihtiyaçları da dikkate alınarak (KAİP) ve teknik koşullara uygun bakım ve onarımını yapmak	KVMGM, Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	DİKA, GAP	3 yıl
		S1P1H1E5. Tarihi çeşmelerin bakım ve onarımını yaparak, kullanılabilir hale getirmek	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	DİKA, GAP	3 yıl
		S1P1H1E6. Mardin Kalesi kazılarının yıl boyunca yapılmasını sağlamak	KVMGM, Mardin Müze Müdürlüğü	Kazı Başkanlığı	5 yıl
		S1P1H1E7. İklim değişikliğinin Artuklu tarihi ve kültürel varlıkları	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl	5 yıl

⁷ K - Kısa: 2 yıl, O - Orta: 3-4 yıl, U - Uzun: 5 yıl

STRATEJİ S1. Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE ⁷
		üzerindeki etkilerinin araştırılması çalışmasını yapmak		Müdürlüğü	
		S1P1H1E8. Eski kent surlarının izlerinin tespiti için bilimsel araştırma yapmak,	Mardin Müze Müdürlüğü, Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	DİKA, GAP	3 yıl
		S1P1H1E9. Eski kent surlarını dikkate alarak kentsel sit sınırlarını güncellemek	MKVKBKM Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	KVMGM	3 yıl
S1P2. Somut kültürel mirasın kayıt altına alınması, tanıtılması ve sürdürülebilir kullanımı	S1P2H1. Somut kültürel miras arşivinin güncellenmesi ve erişime açılması	S1P2H1E1. Envanter ve veri tabanını güncellemek	Mardin BŞB KUDEM, Artuklu Belediyesi KUDEB	Artuklu Üniversitesi	1 yıl
		S1P2H1E2. Güncellenen envanter bilgilerini genel erişime açmak (sanal kütüphane vb.)	Mardin BŞB KUDEM, Artuklu Belediyesi KUDEB	Artuklu Üniversitesi	2 yıl
	S1P2H2. Özgün yapıların işlev ve niteliklerinin geliştirilerek yaşatılması ve tanıtılması	S1P2H2E1. Tescile değer yapıları belirlemek ve ilgili işlemleri yürütmek	MKVKBKM	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	1 yıl
S1P3. Somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması, yaşatılması ve tanıtılması	S1P3H1. Geleneksel bilginin gelecek nesillere aktarılması ve devamlılığının sağlanması	S1P3H1E1. Somut olmayan kültürel miras belgeleme ve sözlü tarih çalışmaları yapmak	Mardin Müzesi Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Mardin BŞB, DİKA, STK'lar, Artuklu Üniversitesi	3 yıl
		S1P3H1E2. Yaşayan insan hazinelerinin tespiti için bir çalışma grubu kurmak	Valilik, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, KTB Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü	Mardin BŞB, Üniversiteler, STK'lar	1 yıl
		S1P3H1E3. Yaşayan son usta zanaatkarlar tarafından gençlere	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi KUDEB	Artuklu Üniversitesi, Milli Eğitim Müdürlüğü,	5 yıl

STRATEJİ S1. Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE ⁷
		yönelik sürekli eğitim ve tanıtım programları düzenlemek		MTSO, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Uluslararası Tasarım Vakfı	
		S1P3H1E4. Söylenceleri (efsane) hikayeleştirerek yayınlamak	Mardin Müzesi Müdürlüğü, Mardin BŞB, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	DİKA, GAP İdaresi, Uluslararası Tasarım Vakfı	3 yıl
		S1P3H1E5. Geleneksel el sanatları eğitimleri düzenlemek	Artuklu İlçe Milli Eğitim (Halk eğitim) Müdürlüğü, İŞKUR,	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Mardin BŞB, Uluslararası Tasarım Vakfı	5 yıl

STRATEJİ S2. Alanın nitelikli ve sürdürülebilir turizm altyapısının kurulması ve güçlendirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE
S2P1. Alanda yürütülen turizm ve tanıtım odaklı uygulamaların nitelik ve hizmet kapasitelerini artırılması	S2P1H1. Alanın görsel ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi	S2P1H1E1. Görsel bütünlüğe aykırı uygulamaları tespit etmek ve düzeltilmesini sağlamak amacıyla KAIP ve AYP ile uyumlu tasarım ve uygulama standart ve ilkelerini belirlemek	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	MKVKBKM, TMMOB	1 yıl
		S2P1H1E2. Belirlenen standartlar çerçevesinde denetim ve eğitimler yapmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	TMMOB, ÇEKÜL	3 yıl
		S2P1H1E3. Tarihi çarşıların, çeşmelerin, abbaraların vb. yapıların yapı kimlik kartlarını hazırlamak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Artuklu Üniversitesi, ÇEKÜL, TMMOB	2 yıl
		S2P1H1E4. Esnaf, sanatkar ve tüm hizmet sunucularına yönelik düzenli ve kapsamlı eğitimler vermek	Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Artuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, MTSO	5 yıl
		S2P1H1E5. Konaklama hizmetleri ve ev pansiyonculuğunu standartlara uygun olarak geliştirmek	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	MARTOD (Mardin Turizm Otelciler Derneği)	3 yıl
		S2P1H1E6. Kendini sürekli tekrar eden işletmelerin yerine ürün ve hizmet çeşitliliğini artıracak düzenleme ve destekleri sağlamak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, MTSO	3 yıl
S2P2. Etkin ziyaretçi	S2P2H1. Ziyaretçi	S2P2H1E1. Hesaplanan taşıma kapasitesini konaklamalı turitlerin	Mardin BŞB	Artuklu Üniversitesi	5 yıl

STRATEJİ S2. Alanın nitelikli ve sürdürülebilir turizm altyapısının kurulması ve güçlendirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE
yönetimi	yönetiminin etkinliğinin artırılması	(kiralık ev vb.) ve günübirlikçi turistlerin verilerini de hesaba katarak düzenli olarak güncellemek			
		S2P2H1E2. Gezi güzergahlarını oluşturmak ve tanıtmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Artuklu Üniversitesi, MARTOD	1 yıl
		S2P2H1E3. Turizm danışma birimlerini kurmak, ilgili personeli istihdam ederek sürekli eğitimini sağlamak	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Mardin BŞB	MARTOD	3 yıl
		S2P2H1E4. Konaklama, yeme-içme, hediyelik eşya vb. hizmetlerde ortak kalite ve fiyat standartı oluşturmak, uygulamasını ve denetimini sağlamak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	MTSO, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, MARTOD	4 yıl
		S2P2H1E5. Mevcut işletmelerin hizmet kalitesini artırmak için ulusal ve uluslararası belge almalarını teşvik etmek (ISO, HACCP, Yeşil Yıldız, bayrak vb.)	Mardin BŞB, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	MTSO, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, MARTOD	5 yıl
		S2P2H1E6. Mardinli turist rehberlerini yetiştirmek, dışarıdan gelen rehberleri eğitmek	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Artuklu Üniversitesi	5 yıl (her yıl düzenli)
		S2P2H1E7. Yerel halkın turizme ve ziyaretçilere bakış açısının/algısının geliştirilmesi odaklı seminerler düzenlemek	Mardin BŞB, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Artuklu Üniversitesi, MARTOD	5 yıl (her yıl düzenli)
		S2P2H1E8. Alandaki ziyarete açık olan camilerin ziyaret saatlerini 24.00'e kadar uzatmak	Mardin BŞB, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	MARTOD	3 yıl
		S2P2H1E9. Ziyaretçilerin ortalama 1,5 gün olan kalış sürelerini uzatmak için	Mardin BŞB, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	MTSO, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, MARTOD	4 yıl

STRATEJİ S2. Alanın nitelikli ve sürdürülebilir turizm altyapısının kurulması ve güçlendirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE
		gerekli çalışmaları yapmak			
		S2P2H1E10. Turizmin zirve dönemindeki yoğunlukları yıl içine yaymak amacıyla yıl boyu kültür ve sanatsal faaliyetler düzenlemek	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	MARTOD, Uluslararası Tasarım Vakfı, Artuklu Üniversitesi	
S2P3. Ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtım ve markalaşma	S2P3H1. Kentlilerin alanın kültürel mirasını koruma konusunda bilinçlendirilmesi	S2P3H1E1. Yerel halka yönelik kent kültürü konusunda bilinç ve farkındalık etkinliklerini düzenlemek	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Artuklu Üniversitesi Uluslararası Tasarım Vakfı, MARTOD, ÇEKÜL	5 yıl (her yıl düzenli)
		S2P3H1E2. Mahallelerde eğitsel amaçlı etkinlikler ve sanatsal gösteriler düzenlemek	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Artuklu Üniversitesi Uluslararası Tasarım Vakfı, MARTOD, ÇEKÜL	5 yıl (her yıl düzenli)
		S2P3H1E3. Basılı ve görsel yayın kuruluşlarının muhabir ve yayıncılarını gerçek kültürel miras bilgilerine yönelik olarak bilgilendirmek	Mardin BŞB, yerel basın yayın kuruluşları	Artuklu Üniversitesi, MAREV	5 yıl (her yıl düzenli)
S2P3. Ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtım ve markalaşma	S2P3H2. "Eski Mardin" marka değerinin oluşturulması ve tanıtılması	S2P3H2E1. Mezopotamya markası dahilinde eski Mardin marka ve kimlik çalışmasını yapmak	GAP İdaresi, DİKA, Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, MTSO, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	3 yıl
		S2P3H2E2. Farklı dil ve yöntemler kullanılarak alanın tanıtım ürünlerini hazırlamak (broşür, poster belgesel, sosyal medya vb.)	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	MARTOD, DİKA, GAP İdaresi	2 yıl
		S2P3H2E3. Gastronomi müzesini kurmak ve işletilmesini sağlamak	Mardin BŞB	Artuklu Üniversitesi	3 yıl
		S2P3H2E4. Çağdaş bir arkeoloji müzesi kurmak	KVMGM, Mardin BŞB,	DİKA, GAP İdaresi, Kazı	3 yıl

STRATEJİ S2. Alanın nitelikli ve sürdürülebilir turizm altyapısının kurulması ve güçlendirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE
			Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Başkanlığı, ÇEKÜL	
		S2P3H2E5. Yöresel yemekleri ve coğrafi işaretli ürünleri tanıtmak ve pazarlamak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	DİKA, GAP İdaresi, MARTOD	2 yıl
		S2P3H2E6. Artuklu “Tarih Kent Peyzajı (Historic Urban Landscape)” UNESCO Dünya Miras Listesi Adaylığı için gerekli bilimsel ve altyapı çalışmalarını tamamlamak	KVMGM, Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	DİKA, GAP İdaresi, Artuklu Üniversitesi	
		S2P3H2E7. UNESCO Yaraticı Şehirler Ağı başvuru dosyasını yenilemek	Mardin BŞB, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	UTMK, DİKA	2 yıl (2023 Nisan)

STRATEJİ S3. Alanın teknik ve sosyal altyapı olanaklarının güçlendirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE
S3P1. Çevre yönetiminin etkin hale getirilmesi	S3P1H1. Atık (katı atık ve su) yönetim altyapısının güçlendirilmesi	S3P1H1E1. Atık yönetim planını hazırlamak ve uygulamak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü	Sağlık İl Müdürlüğü, GAP İdaresi	1 yıl
		S3P1H1E2. Sıfır atık, geri dönüşüm vb. konularda esnaf ve halka yönelik bilgilendirme ve eğitimler düzenlemek	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü	Sağlık İl Müdürlüğü, GAP İdaresi	5 yıl (her yıl düzenli)
S3P2. Ulaşım altyapısının güçlendirilmesi	S3P2H1. Alan içi ve etkileşim alanlarına erişilebilirliğin artırılması	S3P2H1E1. Mevcut ulaşım planını gözden geçirerek alan bütünü kapsayan ulaşım planı hazırlamak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	İl Emniyet Müdürlüğü	1 yıl
		S3P2H1E2. Özellikle 1. Cadde için alternatif toplu taşıma araçları fizibilite çalışması yapmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	Artuklu Üniversitesi	2 yıl
		S3P2H1E3. Diyarbakır kapıdaki mevcut otoparkı mevzuat ve projesine uygun olarak tamamlamak	MKVKBKM, Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	TMMOB, Artuklu Üniversitesi	1 yıl
		S3P2H1E4. Gezi amaçlı kullanılan atlar ve çöp toplamada kullanılan eşekler konusunda mevzuat ve hayvan haklarına uygun düzenleme ve denetimleri yapmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	TMMOB, Artuklu Üniversitesi	2 yıl
		S3P2H1E5. Engelli ve yaşlı öncelikli ulaşım düzenlemeleri yapmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	TMMOB, Artuklu Üniversitesi	3 yıl

STRATEJİ S3. Alanın teknik ve sosyal altyapı olanaklarının güçlendirilmesi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE
S3P3. Kentsel hizmet olanaklarının güçlendirilmesi	S3P3H1. Alanda yaşayanlar ve ziyaretçiler için kentsel hizmet olanaklarının geliştirilmesi	S3P3H1E1. Acil sağlık, yangın, güvenlik vb. durumlar için müdahale olanaklarını artırmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, AFAD, İl Sağlık Müdürlüğü, İl Emniyet Müdürlüğü	MTSO, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	5 yıl
		S3P3H1E2. Çocuk parkı, yeşil alan, dinlenme alanları, tuvalet vb. ortak kullanım alanları oluşturmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi,	DİKA, GAP İdaresi	3 yıl
		S3P3H1E3. Aydınlatma-ışıklandırma projeleri hazırlamak ve uygulamak	DEDAŞ	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	2 yıl

STRATEJİ S4. Afet, Acil Durum ve Risk Yönetimi					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE
S4P1. Bütünleşik afet, acil durum ve risk yönetimi altyapısının güçlendirilmesi	S4P1H1. Alan özelinde afet, acil durum ve risk yönetimi altyapısının kurulması	S4P1H1E1. Alan afet, acil durum ve risk yönetimi planı hazırlamak	AFAD	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	2 yıl
		S4P1H1E2. Afet, acil durum ve risk yönetimi uygulama ve eşgüdüm yapısı oluşturmak	AFAD	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	3 yıl
		S4P1H1E3. Afete maruz bölge için özel proje hazırlamak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi, AFAD	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	3 yıl

STRATEJİ S5. Etkin, kapsayıcı ve çözüm odaklı yönetim, izleme ve değerlendirme					
POLİTİKA	HEDEF	EYLEM	SORUMLU KURULUŞ(LAR)	DESTEKLEYEN KURULUŞ(LAR)	SÜRE
S5P1. Bütünleşik ve kapsayıcı bir alan yönetimi	S5P1H1. Kamu ve özel sektör mali ve teknik desteğiyle alana özgü bir yönetim ve mali destek yapısı kurulması	S5P1H1E1. Alan yönetimi idari, teknik ve mali yapısını kurmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	DİKA, GAP İdaresi	1 yıl
		S5P1H1E2. Alan Başkanlığı eşgüdümünde, ilgili kurum ve kuruluşların dahil olacağı çalışma grupları oluşturmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	DİKA, GAP İdaresi	1 yıl
		S5P1H1E3. Mardin BŞB bünyesinde Kültürel Miras Daire Başkanlığını kurmak	Mardin BŞB		3 yıl
		S5P1H1E4. Alan yönetimi ve hizmetlerin etkin ve verimli yürütülmesi odaklı mali destek sistemi oluşturmak (sübvansiyonlar vb)	Mardin BŞB	MARSU, DEDAŞ vb.	3 yıl
		S5P1H1E5. Halk katılımını sağlamak amaçlı düzenli kamu bilgilendirmesi yapmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	ÇEKÜL, MARTOD	5 yıl (her yıl düzenli)
S5P2. Alan Yönetim Planı uygulamalarının etkin ve kapsayıcı izleme ve değerlendirmesinin yürütülmesi	S5P2H1. Katılımcı bir alan yönetimi ile izleme değerlendirme yapısının kurulması	S5P2H1E1. Alan Başkanlığı ve Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu koordinasyonunda düzenli izleme ve değerlendirme toplantıları düzenlemek, sonuçlarını paylaşmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	DİKA	5 yıl (her yıl düzenli)
		S5P2H1E2. Tüm ilgili kurum ve kuruluşların kurumsal stratejik planlarına Artuklu AYP'nin ilgili bölümlerini aktarmak	Mardin BŞB, Artuklu Belediyesi	DİKA	3 yıl

3.3. Uygulama, İzleme ve Değerlendirme

3.3.1. Artuklu AYP Uygulama Süreci

“Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tarafından “Artuklu Alan Yönetim Planı”nın onaylanmasıyla birlikte; “Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” gereğince uygulama ve denetleme süreci de başlamış olacaktır. Plan KTB ile Mardin BŞB arasında 16.10.2020 tarihinde imzalanan protokol çerçevesinde hazırlandığı ve uygulanacağı için ayrıca Mardin BŞM Meclisince de onaylanacaktır.

Adı geçen yönetmelikte; “kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, eşgüdüm ve denetleme kurulunca onaylanan yönetim planına uymak zorundadırlar. Yetkili idareler, plan kapsamındaki hizmetlere öncelik vermek ve bu amaçla bütçelerine gerekli ödenekleri ayırmakla yükümlüdürler” denilmektedir.

Artuklu Alan Yönetim Planının hayata geçirilmesi için, sorumlu kurum ve kuruluşların belirlenmesi, projelerin uygulanması için gerekli finansal kaynakların temini, proje bütçelerinin hazırlanması ve projelerin uygulanması için kısa orta ve uzun vadeli dönemlerin tanımlanması gereklidir. Artuklu Alan Yönetim Planı için de sorumlu kurum ve kuruluşlar belirlenmiş, eylemlerin öngörülen sürelerde uygulamaya geçirilmesi planlanmıştır.

Artuklu AYP Uygulama mekanizması aşağıdaki şekilde verilmektedir.

3.3.2. Uygulamadan Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar

Yönetim Planı'nın başarılı bir şekilde uygulanmasında ana belirleyici unsur olan paydaşlar, paydaş analizi çalışması ile detaylı olarak incelenmiştir. Paydaşlar Mülki İdareler, Merkezi Yönetim Taşra Teşkilatı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler/Yükseköğretim Kurumları, Sivil Toplum Kuruluşları ve Meslek Örgütleri, Özel Sektör, Danışma Kurulları, Medya ve Bölge halkı başlıkları altında irdelenmiştir. Seçilen Paydaşların korunan alan ile arasındaki ilişkilerin özelliği, İşbirliği için fırsatlar, olumlu yönler ve dikkat gerektiren konular da detaylandırılmıştır. Bu analizler ışığında her bir faaliyet için sorumlu ve destekleyen kurum ve kuruluşlar belirlenerek açıklamalar bölümünde yer verilmiştir.

3.3.3. Kaynak Geliştirme ve Bütçelemenin Tanımlanması

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik gereğince Yönetim Planı'nın Alan Başkanlığı Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tarafından onaylanmasının ardında uygulama ve denetleme süreci başlamış olacak; kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nca onaylanan Mardin Artuklu Alan Yönetim Planı'na uymak zorundadırlar. Yetkili idareler, plan kapsamındaki hizmetlere öncelik vermek ve bu amaçla bütçelerine gerekli ödenekleri ayırmakla yükümlüdürler. Mardin Artuklu Alan Yönetim Planı çalışması ile ortaya çıkan ve her bir eylemin uygulanmasına ilişkin kaynaklar sadece finansal değil, aynı zamanda ilgili kurumların sahip oldukları bilgi birikimi, insan kaynağı, teknoloji ve benzeri proje deneyimi kapasitelerinin kullanılmasını da içermektedir. Bu bölümde, ağırlıklı olarak eylemlerin yürütülmesinde mali kaynakların hangi kurum veya kurumlardan karşılanabileceğine ilişkin bir çerçeve belirlenecektir. Kurumların yatırım programı ile kuruluş amacı ve etkinlik kapsamı çerçevesinde bütçesinden mali kaynak tahsisi yapılabileceği buradaki temel belirleyici unsurdur. Kaynak sağlayıcı, kamu kurumu veya yerel yönetim birimi olabileceği gibi kamu özel-sektör ortaklığı, ajanslar, sivil toplum, gönüllü katılım ve özel sektör olabilecektir. Hangi kaynaklara başvurulacağı eylemin içeriğine göre belirlenecektir. Bu kapsamda finansal Kaynaklar uluslararası, ulusal, yerel ve özel sektör kaynakları olarak ayrıştırılabilir.

a) Ulusal Kaynaklar

Türkiye’de kültürel mirasın korunması sorumluluk alanına dahil merkez teşkilatı içinde birçok kurum mevcuttur. Merkezi yönetimde birincil sorumlu Bakanlıklar Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığıdır. Bu kurumlara ek olarak alanın bulunduğu konuma göre, Tarım ve Orman Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar Başkanlığı gibi kurumlar kültürel mirasın korunması konusunda önde gelen merkezi yönetim kurumlarıdır. Merkezi kurumlar açısından korumaya ilişkin finansal kaynak oluşturabilecek yasal düzenlemeler ise şu şekildedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nu gereğince;

- a) Kültür ve Turizm Bakanlığınca aynı, nakdi ve teknik yardım yapılır. Özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının; korunması, bakım ve onarımı için Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca aynı, nakdi ve teknik yardım yapılacağı hüküm altına alınmıştır.
 - b) Emlak vergisinin %10’u nispetinde “taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına katkı payı” tahakkuk ettirilir ve ilgili Belediyesince emlak vergisi ile birlikte tahsil edilir. Tahsil edilen miktar Valiliğe bağlı Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından açılacak hesapta toplanır, koruma ve değerlendirme ile ilgili kamulaştırma, proje, planlama ve uygulamalarda kullanılmak üzere Vali tarafından il sınırı içindeki yerel idareler aktarılır ve Vali denetiminde kullanılır.
 - c) Toplu Konut Kanunu uyarınca verilecek kredilerin en az %10’u tescilli taşınmaz kültür varlıklarının bakımı, onarımı ve restorasyonu işlemlerine ilişkin başvurularda kullanılır.
 - d) Kısmen veya tamamen gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetine geçmiş olan korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile korunma alanları, tescilli olması ve kurulların belirlediği işlevlerde kullanmak koşuluyla, belediyeler, YİKOB ve il özel idareleri tarafından doğrudan kamulaştırılabilir.
 - e) Sit alanı ilan edilen ve 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planında kesin inşaat yasağı getirilen korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının bulunduğu parsellerin, aynı anda içerisindeki bütün parsel maliklerinin başvurusu ve karşılığında önerilen parsellerin tamamının kabulü koşuluyla, başka hazine arsa veya arazileri ile müstakil veya hisseli olarak değiştirilebilir. Ayrıca, belediye, YİKOB ve il özel idarelerine ait taşınmazlarla takas edilebilmesi olanağı da getirilmiştir.
 - f) Kültür ve tabiat varlıkları olan parselleri: Belediye Gelirleri Kanunu gereğince alınan her türlü vergi, harç ve harcamalara katılım paylarından; 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkındaki Kanun uygulamalarından; 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu gereğince veraset ve intikal vergisinden; 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu gereğince KDV den; 492 sayılı Harçlar Kanunundan; 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’ndan istisna edilmişlerdir.
- **5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu** gereğince arşiv, müze, sanat galerisi, sinema, tiyatro, opera, bale, konser vb. kültürel ve sanatsal etkinliklerin ya da ürünlerin yapıldığı, üretildiği veya sergilendiği mekânlar ile kültürel ve sanatsal alanlara

yönelik özel araştırma, eğitim ve uygulama merkezlerinin yapımı, onarımı, işletilmesi, eğitim, öğretim ve tanıtım faaliyetlerinin teşvik edilmesi sağlanır. Bu kanun ile 2863 sayılı Kanun kapsamındaki taşınmaz kültür varlıklarının bu kanunun amacı doğrultusunda tahsis edilmesi yer almış, özellikle somut olmayan kültürel mirasın korunması teşvik edilmiştir. Kanunda ayrıca gelir vergisi stopaj indirimi, sigorta primi işveren paylarında indirim, su bedeli indirimi ve enerji desteği, yabancı personel ve sanatçı çalıştırabilme, hafta sonu ve resmi tatillerde faaliyette bulunabilme gibi teşvik unsurları da düzenlenmiştir.

- **193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Muafiyet (Sponsorluk Teşviği):** Taşınmaz kültür varlıklarının bakımı, onarımı, yaşatılmasına yönelik proje ve uygulamalar; Yurt dışındaki taşınmaz kültür varlıklarının yerinde korunması veya ülkemize getirilmesi; Kurtarma kazıları, bilimsel kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları; Kültür envanterinin oluşturulması; Kütüphane, müze, sanat galerisi ve kültür merkezi ile sinema, tiyatro, opera, bale ve konser gibi kültürel ve sanatsal etkinliklerin sergilendiği tesislerin yapımı, onarımı veya modernizasyonu çalışmalarına ilişkin harcamalar ile bu amaçla yapılan her türlü bağış ve yardımların %100 ü gelir veya kurumlar vergisinden indirilir. Ayrıca 5035 sayılı "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"da bu kapsamda değerlendirilebilecek bir diğer kanundur. Bu kanunun 14. maddesi gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı vakıflar ve belediyeler dahil kamu kurum ve kuruluşları adına kayıtlı olan tescilli abide eserlerin bakımı, onarımı, restore edilmesi ve yaşatılması amacıyla abide eserin kayıtlı olduğu kurum ve kuruluşlara yapılan bağış ve yardımların tamamı yıllık beyanname ile bildirilen gelirden indirilecektir.
- Merkez teşkilatı içinde kültür varlıklarının korunmasında yer alan kurumlardan biri **Vakıflar Genel Müdürlüğü'**dür. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılması, gerektiğinde yeniden inşası konusunda yetkili kılınmıştır. Sermayesinin yüzde ellisinden fazlası Genel Müdürlüğe veya mazbut vakıflara ait işletme ve iştiraklerin; Kurumlar Vergisi matrahının yüzde onu, yeterli geliri bulunmayan mazbut vakıflara ait vakıf kültür varlıklarının onarımında kullanılmak üzere Genel Müdürlüğe aktarılır. Ayrıca çok sayıda istisna ve muafiyet ile harcamaları azaltılmıştır.
- **Kültür ve Turizm Bakanlığı Rölöve ve Restorasyon Proje Hibesi:** Kültür ve Turizm Bakanlığı gerçek veya tüzel kişi mülkiyetindeki tescilli kültürel miras yapılarının restorasyonun gerçekleştirilmesi için gerekli rölöve ve restorasyon projelerinin hazırlanmasına hibe desteği sağlamaktadır. Hibe miktarı komisyon tarafından belirlenir ve bu bedel her halükârda yıllık belirlenen üst sınırı geçemez. Sadece münferit değil, toplu başvurular da yapılabilir.
- **Kültür ve Turizm Bakanlığı uygulama hibesi:** Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca onaylanmış uygulama projesinin proje keşif bedelinin %70'ini Bakanlık tarafından karşılanmaktadır. Yardım miktarı komisyon tarafından belirlenir, ancak bu bedel yıllık belirlenen üst sınırı geçemez.
- **Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı TOKİ Restorasyon Kredisi:** KVKBK onaylı restorasyon projelerine keşif bedelinin %70'i kadar TOKİ kredisi sağlanabilmektedir, ancak bu bedel yıllık belirlenen üst sınırı geçemez.

b) Bölgesel ve Yerel Kaynaklar

Türkiye’de tarihi - kültürel mirasın korunmasına ilişkin yerel yönetim birimleri 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamında faaliyetlerini sürdüren belediyeler ve 6360 Sayılı Kanunu istinaden kurulan Valilik yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı’dır. Kültür varlıklarının korunmasına katkı payı” ayrılarak, bu payın belediyelerce kültür varlıklarının korunması amacıyla kullanılmasıdır. Yatırım İzleme. Ve Koordinasyon Başkanlığı, kültür varlıklarının korunmasına yönelik belediyelerin rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri için kullanılması amacıyla il sınırları içinde toplanan emlak vergilerinin %10’unu valinin denetiminde yönetmekle sorumludurlar.

Mardin Artuklu Yönetim Alanı’nda kültürel mirasın korunmasında sorumlu yerel yönetim birimlerinden biri Mardin Büyükşehir Belediyesi’dir. Bu kapsamda finansal açıdan Mardin Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı ilgili müdürlükler şu şekilde sıralanabilir;

- İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı bünyesindeki İmar ve Şehircilik; Harita, Kamulaştırma ve Yapı Kontrol; KUDEB; Plan ve Proje; Coğrafi Bilgi Sistemleri Şube Müdürlükleri
- Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı bünyesindeki Çevre Koruma, Denetim ve Temizlik; Sıfır Atık; Parklar ve Bahçeler Şube Müdürlükleri alanlar üzerinde doğrudan etkilidir.
- Kültür, Turizm ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Bünyesinde Kültür ve Sanat; Turizm, Müze ve Kütüphaneler; Gençlik Hizmetleri; MARMEK Şube Müdürlükleri

Belediyelerin en önemli gelir kaynakları, topladıkları vergiler ve genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylardır. Ayrıca bazı bakanlıklarca, belli alanlarda hizmet ve proje üreten belediyelere mali yardımlar sağlanmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik; kültür, sanat ve turizmi geliştirmek ve tanıtmak için yerel yönetimlerin, asıl amacı kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıfların projelerine Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesinden yapılacak yardımları düzenlemektedir.

Belediyelerin Kentsel Altyapı İhtiyaçları İçin Tahsis Edilen Ödeneğin Kullanımına İlişkin Yönetmelik ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca mali kaynağı yetersiz olan belediyelerin yıllık yatırım programına alınan; harita, imar planı, içme suyu, atık su, katı atık ve benzeri kentsel altyapı ihtiyaçlarının finansmanına katkı sağlamak amacıyla Maliye Bakanlığı tarafından Bakanlık bütçesine konulan ödenekten yardım yapılmaktadır.

Mardin Büyükşehir Belediyesinin kendisine verilen görev ve hizmet alanlarında, ilgili mevzuatta belirtilen usullere göre sermaye şirketleri kurabilmesi mümkündür. Söz konusu kanuna göre kurulan şirket: Mardin Kent A.Ş.’dir.

Mardin Artuklu Yönetim Alanı İlçe Belediyesi Artuklu Belediyesi’dir. Artuklu Belediyesi’ne bağlı müdürlükler Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, Park ve Bahçeler Müdürlüğü, Temizlik İşleri Müdürlüğü, Zabıta Müdürlüğü’dür.

- **GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı** GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Kültürel Mirasın korunması ve turizme kazandırılması kapsamında programa aldığı projelere mali destek sunabilmektedir. Mali destekler sokak sağlıklılaştırma, bina işlevlendirme, restorasyon projelerini içermektedir. Alan Yönetim Planı kapsamında önceliklendirilen işlemlere uygun olarak restore edilecek binalar, çarşılar ve ya sokaklar için mali destek Mardin Büyükşehir Belediyesi, Artuklu Belediyesi veya YİKOB ile imzalanan protokollerle aktarılabilir. Planın kapsadığı alanda GAP İdaresi Başkanlığı'nın desteği ile tarihi çarşılar restore edilmiş, sokak sağlıklılaştırma projeleri gerçekleştirilmiş, atıl durumdaki bazı binalar restore edilerek ÇATOM ve ya Gençlik Merkezi olarak fonksiyonlandırılmıştır.
- **Dicle Kalkınma Ajansı:** Dicle Kalkınma Ajansı Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illerinde faaliyet göstermektedir. Ajans Bölge Planı'nda ortaya konan strateji ve öncelikler çerçevesinde bölgedeki sektörel ve tematik sorunlara çözümler sunacak proje ve faaliyetleri desteklemektedir. Mali destekler kapsamında doğrudan finansman destekleri, faiz ve faizsiz kredi desteği bulunmaktadır. Ayrıca, bölgede sivil toplumu güçlendirmek, yerel ve kırsal kapasiteyi geliştirmek amacıyla teknik destek de sağlanabilmektedir. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının Koordinasyonunda İpekyolu Kalkınma Ajansı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı ile birlikte kültürel mirasın korunması ve turizme kazandırılmasına yönelik olarak Mali Destek sağlayabilmektedir. Dicle Kalkınma Ajansı Destekleri aşağıdaki gibi ayrılmaktadır.
 - Mezopotamya Sektör Odaklı Program: Mezopotamya sektör odaklı program ile tarihi alanın tanıtılması ve pazarlanması amacıyla projeler gerçekleştirilebilir.
 - Mali Destek Programı: Mali Destek Programları kapsamında tarihi yapıların restore edilerek fonksiyonlandırılması ve yeni girişimlerin yaratılmasına yönelik önlemler alınabilmektedir.
 - Cazibe Merkezleri Destek Programı: Cazibe Merkezleri Destek Programı kapsamında büyük bütçeli gastronomi merkezi gibi projeler desteklenmektedir.
 - Gündümlü Proje Destek Programı: Gündümlü Proje Desteği ile istihdamı ve girişimciliği artırıcı projeler gerçekleştirilebilmektedir.
 - Fizibilite Destek Programı: Fizibilite Destek programı kapsamında yatırım gerçekleştirilebilecek projelerin fizibilitelerinin oluşturulması için destek sağlanmaktadır.
 - Teknik Destek Programı: Teknik Destek Programı kapsamında kültürel Mirasın Korunmasına yönelik bilinçlendirme eğitimleri, Eski kent merkezinde turizm alanında çalışanlara yönelik iş başı eğitimleri verilebilmektedir.
- **KOSGEB:** Girişimciler, eski eserlerin restorasyonu sonucunda ekonomiye kazandırılması projeleri için KOSGEB desteklerinden de yararlanabilmektedir. Bu destekler girişimci kredileri, tanıtma destekleri, pazarlama, araştırma-geliştirme projeleri, istihdam projeleri, işletme dönemindeki elektrik, vergi destekleridir.

c) Uluslararası Kaynaklar:

Mardin Artuklu Alan Yönetim Planının uygulanmasına yönelik olarak başta AB olmak üzere birçok uluslararası Fona başvuru gerçekleştirilebilecektir.

- **IPA III (Katılım Öncesi Mali Destek Fonu):** Katılım Öncesi Mali Destek Programı kapsamında 6 çerçeve öncelikler yer almaktadır. Özellikle eski kentin korunması ve

sıfıt atık vizyonunu destekleyecek projeler geliştirilip bu finansal kaynaklardan yararlanılabilir.

- 3. Çerçeve: Yeşil Gündem ve Sürdürülebilir Bağlantısallık: Alan yönetim planının kapsadığı alanda sürdürülebilir atık yönetimi ve enerji verimliliğine yönelik olarak mali destek sağlanabilir. Bu kapsamda yerel yönetimler ve yerel idareler başvuru sahibi olacaktır.
- 4. Çerçeve: Rekabetçilik ve Kapsayıcı Büyüme: Eski yapıların işlevlendirilmesi ve yeni girişimlerin yaratılmasına yönelik olarak mali destek programına başvuru gerçekleştirilebilir. 2013 yılında IPA2 kapsamında desteklenen “Mardin’de sürdürülebilir Turizmin Geliştirilmesi” Projesi kapsamında 1. Cadde’de yer alan dükkan cepheleri iyileştirilmiştir.
- **BM - UNDP** Fonu'ndan sağlanan kaynaklarla özellikle kültür turizmi amaçlı projeler desteklenmektedir.
- Sivil Toplum Diyaloğunun Geliştirilmesi Programı (**CSD**) **Avrupa Birliği içerisinde Türkiye'nin** daha fazla tanınması ve anlaşılmasını sağlamak amacı ile hazırlanmıştır.

g) Özel Sektör ve Sivil Toplum Kaynakları

Özel sektör turizm yatırımları kapsamında restorasyon ve yeniden fonksiyonlandırma çalışmaları gerçekleştirebilir ve alanın korunmasına dolaylı olarak katkıda bulunabilir. Bu kapsamda gerçek ve tüzel kişiler sahip oldukları yapıların korunmasına yönelik restorasyon faaliyetleri gerçekleştirebilir. Sivil Toplum Kaynakları genellikle Vakıflar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Özel sektör yatırımlarında 500.000 TL’yi geçen yatırımlarda Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm Yatırım Belgesi ve yatırım sonunda Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İşletme Belgesi alınması koşuluyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından **2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı** kapsamında yatırım Teşvik Sistemine dahildir. Yatırım Teşvik sisteminde aşağıdaki muafiyet ve avantajlar yer almaktadır:

Bölge	6. Bölge
Teşvik Uygulaması	Bölgesel Teşvik
Asgari Yatırım Tutarı (TL)	500.000 TL
Yatırım ile İlgili Özel Şartlar	Turizm yatırım/işletme belgesi almak zorunludur.
KDV İstisnası	Var
Gümrük Vergisi İstisnası	Var
SGK İşveren Hissesi Desteği	10 yıl Limitsiz Yatırıma Katkı Oranı
Vergi İndirimi Desteği	Vergi İndirim Oranı %90, Yatırıma Katkı Oranı %50
Faiz Desteği * 1 Milyon 800 Bin TL’yi geçemez.	TL 7 puan İndirimli Döviz 2 puan İndirimli
SGK İşçi Hissesi Desteği	10 Yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	10 Yıl

Diğer Kaynaklar

- **Kitlesele Fonlama Kaynakları:** Kitlesele fonlama kaynakları özel projelerde kullanılabilerecek yöntemlerdendir. Yeni finans kaynağı olan kitlesele fonlamalar bir proje çerçevesinde ve ya bir amaca hizmet için gerçekleştirilebilmektedir. Özellikle yıkılma tehlikesi altındaki bir yapının korunması ve konservasyonu için kitlesele fonlamaları kullanılabilirlerdir.
- **Kamu-Özel Sektör Ortaklıkları:** Artuklu Alan Yönetim Planı kapsamında yer alan yapıların korunarak gelecek nesillere aktarılması amacıyla kamu-özel sektör ortaklığında kurulabilecek Kültürel Miras Fonu ile mümkündür. Bu fonun en güzel örnei Edinburgh Kültürel Miras fonudur. Özellikle eski kent merkezinde yaşayan insanların tarihi yapıları korunması ve gelecek nesillere aktarması için sürekli ulaşabilecekleri düşük faizli veya faizsiz bütçe sağlayabilecek bir fon kurulabilirlerdir.
- Kaynaklar açısından belirtilmesi gereken bir başka unsur sivil toplum kuruluşlarının katkılarıdır. Bu kapsamda (Tarihi Kentler Birliği, ÇEKÜL, Türk Tarih Kurumu, Sabancı Vakfı vb.) TOBB, Mardin TSO gibi kurumlar gerek maddi kaynak, gerekse de bilinç oluşturma açısından sürece dahil edilebilecek kurumlardır. MAREV araştırma, eğitim, yayın gibi faaliyetleri ile Alan Başkanlığı'na destek olabilecek sivil toplum kuruluşlarındandır.

3.3.4. İzleme Değerlendirme ve Güncelleme

Artuklu Alan Yönetim Planı katılımcı ve şeffaf bir süreçle hazırlanmıştır. Planının uygulama sürecindeki başarısı karşılaştırılabilir ve somut göstergeler aracılığı ile periyodik olarak ölçülüp raporlanacaktır. 5 yılın sonunda ise Artuklu AYP'nın genel bir değerlendirmesi yapılacak ve güncellenecektir.

Tablo 34. Strateji, Politika, Hedef ve Eylemler İzleme Göstergesi Tablosu

EYLEMLER	BAŞARI GÖSTERGESİ	İZLEME YILI				
		2022	2023	2024	2025	2026
S1. Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi						
S1P1H1E1. Geleneksel yapılarda koruma ve işlevlendirme amaçlı önceliklendirme çalışması yapmak	- İşlevlendirilmek üzere önceliklendirilen yapı sayısı	√				
S1P1H1E2. Restorasyonu tamamlanan tarihi çarşıları işlevlendirerek kullanıma açmak	- İşlevlendirilen tarihi çarşı sayısı			√		
S1P1H1E3. Yeni çekim noktaları, eğlence vb. özel amaçlı bölgeler belirlemek	- Eğlence amaçlı belirlenen bölge sayısı ve alan büyüklüğü					√
S1P1H1E4. Geleneksel yapı, sokak ve ortak mekanların güncel ihtiyaçları da dikkate alınarak (KAİP) ve teknik koşullara uygun bakım ve onarımını yapmak	- Bakım ve onarımı yapılan geleneksel yapı, sokak ve ortak mekan sayısı			√		
S1P1H1E5. Tarihi çeşmelerin bakım ve onarımını yaparak, kullanılabilir hale getirmek	- Bakım ve onarımı yapılan tarihi çeşme sayısı				√	
S1P1H1E6. Mardin Kalesi kazılarının yıl boyunca yapılmasını sağlamak	- Kazı çalışmaları için yıl boyunca ayrılan ödenek miktarı					√
S1P1H1E7. İklim değişikliğinin Artuklu tarihi ve kültürel varlıkları üzerindeki etkilerinin araştırılması çalışmasını yapmak	- Artuklu iklim değişikliği raporu			√		
S1P1H1E8. Eski kent surlarının izlerinin tespiti için bilimsel araştırma yapmak	- Araştırma Raporu		√			
S1P1H1E9. Eski kent surlarını dikkate alarak kentsel sit sınırlarını güncellemek	- Güncellenmiş kentsel sit sınırları			√		
S1P2H1E1. Envanter ve veri	- Güncellenmiş veri	√				

EYLEMLER	BAŞARI GÖSTERGESİ	İZLEME YILI				
		2022	2023	2024	2025	2026
tabanını güncellemek	tabanı					
S1P2H1E2. Güncellenen envanter bilgilerini genel erişime açmak (sanal kütüphane vb.)	- Erişime açılan envanteri ziyaret eden kullanıcı sayısı		√			
S1P2H2E1. Tescile değer yapıları belirlemek ve ilgili işlemleri yürütmek	- Tescile değer belirlenen yapı sayısı	√				
S1P3H1E1. Somut olmayan kültürel miras belgeleme ve sözlü tarih çalışmaları yapmak	- İncelenen belge ve görüşülen kaynak kişi sayısı			√		
S1P3H1E2. Yaşayan insan hazinelerinin tespiti için bir çalışma grubu kurmak	- Çalışma grubu toplantı sayısı ve yayınlanan raporlar	√				
S1P3H1E3. Yaşayan son usta zanaatkarlar tarafından gençlere yönelik sürekli eğitim ve tanıtım programları düzenlemek	- Düzenlenen eğitim ve tanıtım programı sayısı - Eğitimlere katılan katılımcı sayısı					√
S1P3H1E4. Söylenceleri (efsane) hikayeleştirerek yayınlamak	- Yayınlanan hikaye sayısı			√		
S1P3H1E5. Geleneksel el sanatları eğitimleri düzenlemek	- Düzenlenen eğitim ve eğitimlere katılan katılımcı sayısı					√
S2. Alanın nitelikli ve sürdürülebilir turizm altyapısının kurulması ve güçlendirilmesi						
S2P1H1E1. Görsel bütünlüğe aykırı uygulamaları tespit etmek ve düzeltilmesini sağlamak amacıyla KAIP ve AYP ile uyumlu tasarım ve uygulama standart ve ilkelerini belirlemek	- Belirlenen standart ve ilke sayısı	√				
S2P1H1E2. Belirlenen standartlar çerçevesinde denetim ve eğitimler yapmak	- Yapılan denetim ve eğitim sayısı			√		
S2P1H1E3. Tarihi çarşıların,	- Hazırlanan yapı		√			

EYLEMLER	BAŞARI GÖSTERGESİ	İZLEME YILI				
		2022	2023	2024	2025	2026
çeşmelerin, abbaraların vb. yapıların yapı kimlik kartlarını hazırlamak	kimlik kartı sayısı					
S2P1H1E4. Esnaf, sanatkar ve tüm hizmet sunucularına yönelik düzenli ve kapsamlı eğitimler vermek	- Düzenlenen eğitim ve eğitimlere katılan katılımcı sayısı					√
S2P1H1E5. Konaklama hizmetleri ve ev pansiyonculuğunu standartlara uygun olarak geliştirmek	- Standartlara uygun olarak açılan ev pansiyonu sayısı			√		
S2P2H1E1. Hesaplanan taşıma kapasitesini konaklamalı turistlerin (kiralık ev vb.) ve günübirlikçi turistlerin verilerini de hesaba katarak düzenli olarak güncellemek	- Güncellenen taşıma kapasitesi hesapları ve raporları					√
S2P2H1E2. Gezi güzergahlarını oluşturmak ve tanıtmak	- Kullanılan gezi güzergahı sayısı	√				
S2P2H1E3. Turizm danışma birimlerini kurmak, ilgili personeli istihdam ederek sürekli eğitimini sağlamak	- Kullanıma açılmış turizm danışma ofisi ve eğitilmiş çalışan personel sayısı			√		
S2P2H1E4. Konaklama, yeme-içme, hediyelik eşya vb. hizmetlerde ortak kalite ve fiyat standardı oluşturmak, uygulamasını ve denetimini sağlamak	- Kalite ve fiyat satandartına uyan işletme sayısı				√	
S S2P2H1E5. Mevcut işletmelerin hizmet kalitesini artırmak için ulusal ve uluslararası belge almalarını teşvik etmek (ISO, HACCP, Yeşil Yıldız, bayrak vb.)	- Ulusal ve uluslararası teşvik belgesi alan işletme sayısı					√
S2P2H1E6. Mardinli turist rehberlerini yetiştirmek, dışarıdan gelen rehberleri	- Eğitilmiş rehber sayısı	√	√	√	√	√

EYLEMLER	BAŞARI GÖSTERGESİ	İZLEME YILI				
		2022	2023	2024	2025	2026
eğitmek						
S2P2H1E7. Yerel halkın turizme ve ziyaretçilere bakış açısının/algısının geliştirilmesi odaklı seminerler düzenlemek	- Düzenlenen seminer ve katılımcı sayısı	√	√	√	√	√
S2P2H1E8. Alandaki ziyarete açık olan camilerin ziyaret saatlerini 24.00'e kadar uzatmak	- 24.00'e kadar açık olan cami sayısı					
S2P2H1E9. Ziyaretçilerin ortalama 1,5 gün olan kalış sürelerini uzatmak için gerekli çalışmaları yapmak	- Ziyaretçilerin ortalama kalış sürelerindeki artış					
S2P2H1E10. Turizmin zirve dönemindeki yoğunlukları yıl içine yaymak amacıyla yıl boyu kültür ve sanatsal faaliyetler düzenlemek	- Yıl boyunca düzenlenen kültür ve sanatsal faaliyet sayısındaki artış					
S2P3H1E1. Yerel halka yönelik kent kültürü konusunda bilinç ve farkındalık etkinliklerini düzenlemek	- Kent kültürü konusunda düzenlenen seminer ve katılımcı sayısı	√	√	√	√	√
S2P3H1E2. Mahallelerde eğitsel amaçlı etkinlikler ve sanatsal gösteriler düzenlemek	- Düzenlenen etkinlik, sanatsal gösteri ve katılımcı sayısı	√	√	√	√	√
S2P3H1E3. Basılı ve görsel yayın kuruluşlarının muhabir ve yayıncılarını gerçek kültürel miras bilgilerine yönelik olarak bilgilendirmek	- Kültürel miras konusunda bilgilendirilen basılı ve görsel yayın kuruluşu sayısı	√	√	√	√	√
S2P3H2E1. Mezopotamya markası dahilinde eski Mardin marka ve kimlik çalışmasını yapmak	- Eski Mardin marka ve kimlik çalışması raporu			√		
S2P3H2E2. Farklı dil ve yöntemler kullanılarak alanın tanıtım ürünlerini hazırlamak (broşür, poster belgesel, sosyal medya vb.)	- Farklı dillerde yayınlanan broşür, poster belgesel sayısı		√			

EYLEMLER	BAŞARI GÖSTERGESİ	İZLEME YILI				
		2022	2023	2024	2025	2026
S2P3H2E3. Gastronomi müzesini kurmak ve işletilmesini sağlamak	- Ziyarete açılan gastronomi müzesi ve ziyaretçi sayısı			√		
S2P3H2E4. Çağdaş bir arkeoloji müzesi kurmak	- Ziyarete açılan arkeoloji müzesi ve ziyaretçi sayısı			√		
S2P3H2E5. Yöresel yemekleri ve coğrafi işaretli ürünleri tanıtmak ve pazarlamak	- Tanıtımı yapılan yöresel yemek ve coğrafi işaretli ürün sayısı		√			
S2P3H2E6. Artuklu “Tarih Kent Peyzajı (Historic Urban Landscape)” UNESCO Dünya Miras Listesi Adaylığı için gerekli bilimsel ve altyapı çalışmalarını tamamlamak	- UNESCO Dünya Miras Listesi Adaylığı için hazırlanan bilimsel raporlar		√			
S2P3H2E7. UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı başvuru dosyasını yenilemek	- UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı için hazırlanan başvuru dosyası		√			
S3. Alanın teknik ve sosyal altyapı olanaklarının güçlendirilmesi						
S3P1H1E1. Atık yönetim planını hazırlamak ve uygulamak	- Uygulamaya başlanan atık yönetim planı	√				
S3P1H1E2. Sıfır atık, geri dönüşüm vb. konularda esnaf ve halka yönelik bilgilendirme ve eğitimler düzenlemek	- Sıfır atık ve geri dönüşüm konusunda düzeltilen eğitim sayısı	√	√	√	√	√
S3P2H1E1. Mevcut ulaşım planını gözden geçirerek alan bütünü kapsayan ulaşım planı hazırlamak	- Güncellenen ve uygulamaya konulan ulaşım planı	√				
S3P2H1E2. Özellikle 1. Cadde için alternatif toplu taşıma araçları fizibilite çalışması yapmak	- Fizibilite raporu		√			
S3P2H1E3. Diyarbakır kapındaki mevcut otoparkı	- Kullanıma açılan otopark	√				

EYLEMLER	BAŞARI GÖSTERGESİ	İZLEME YILI				
		2022	2023	2024	2025	2026
mevzuat ve projesine uygun olarak tamamlamak						
S3P2H1E4. Gezi amaçlı kullanılan atlar ve çöp toplamada kullanılan eşekler konusunda mevzuat ve hayvan haklarına uygun düzenleme ve denetimleri yapmak	- At ve eşeklere yönelik hazırlanan kullanım ve denetim raporu		√			
S3P2H2E5. Engelli ve yaşlı öncelikli ulaşım düzenlemeleri yapmak	- Yapılan ve uygulamaya konulan düzenleme sayısı			√		
S3P3H1E1. Acil sağlık, yangın, güvenlik vb. durumlar için müdahale olanaklarını artırmak	- Artırılan müdahale sayısı, kapsamı ve bu konuda hazırlanan rapor					√
S3P3H1E2. Çocuk parkı, yeşil alan, dinlenme alanları, tuvalet vb. ortak kullanım alanları oluşturmak	- Kullanıma açılan ortak kullanım alanı sayı ve büyüklüğü			√		
S3P3H1E3. Aydınlatma-ışıklandırma projeleri hazırlamak ve uygulamak	- Uygulanan proje sayısı		√			
S4. Afet, Acil Durum ve Risk Yönetimi						
S4P1H1E1. Alan afet, acil durum ve risk yönetimi planı hazırlamak	- Hazırlanan ve uygulanan yönetim planı		√			
S4P1H1E2. Afet, acil durum ve risk yönetimi uygulama ve eşgüdüm yapısı oluşturmak	- Oluşturulan eşgüdüm yapısı			√		
S4P1H1E3. Afete maruz bölge için özel proje hazırlamak	- Hazırlanan ve uygulanan afete maruz bölge özel projesi			√		
S5. Etkin, kapsayıcı ve çözüm odaklı yönetişim, izleme ve değerlendirme						
S5P1H1E1. Alan yönetimi idari, teknik ve mali yapısını kurmak	- Oluşturulan ve işler hale getirilen yapı	√				
S5P1H1E2. Alan Başkanlığı	- Oluşturulan ve	√				

EYLEMLER	BAŞARI GÖSTERGESİ	İZLEME YILI				
		2022	2023	2024	2025	2026
eşgüdümünde, ilgili kurum ve kuruluşların dahil olacağı çalışma grupları oluşturmak	aktif hale gelen çalışma grubu sayısı					
S5P1H1E3. Mardin BŞB bünyesinde Kültürel Miras Dairesi Başkanlığını kurmak	- Aktif olarak çalışmaya başlayan Mardin BŞB Kültürel Miras Dairesi Başkanlığı			√		
S5P1H1E4. Alan yönetimi ve hizmetlerin etkin ve verimli yürütülmesi odaklı mali destek sistemi oluşturmak (sübvansiyonlar vb)	- Oluşturulan ve aktif olarak çalışmaya başlayan mali destek sistemi			√		
S5P1H1E5. Halk katılımını sağlamak amaçlı düzenli kamu bilgilendirmesi yapmak	- Bu konuda yapılan toplantı, çalıştay, seminer vb. organizasyon ve katılımcı sayısı	√	√	√	√	√
S5P2H1E1. Alan Başkanlığı ve Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu koordinasyonunda düzenli izleme ve değerlendirme toplantıları düzenlemek, sonuçlarını paylaşmak	- Düzenlenen toplantı sayısı ve hazırlanan raporlar	√	√	√	√	√
S5P2H1E2. Tüm ilgili kurum ve kuruluşların kurumsal stratejik planlarına Artuklu AYP'nın ilgili bölümlerini aktarmak	- Artuklu AYP'na stratejik planında yer veren kurum ve kuruluş sayısı			√		

Kaynakça

- Abdulgani Efendi (1999). Mardin Tarihi. B. Zengin (Haz.). Ankara: GAP Yayınları.
- Abdüselam Efendi (2007). Mardin Tarihi, H. H. Güneş (Haz.). İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay.
- Acar, A. (2006). Arap Coğrafyacılarına Göre Mardin Şehri (X-XIV. Yüzyıllar). I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, İ. Özcoşar ve H. H. Güneş (Ed.). İstanbul, 79-95.
- Al-hagla, K.S. (2010). Sustainable urban development in historical areas using the tourist trail approach: a case study of the cultural heritage and urban development (CHUD) project in Saida, Lebanon. *Cities*, 27(4), 234-248.
- Akgündüz, A. (1991). Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, Cilt 3. İstanbul.
- Akyüz, G. (1968), Mardin İlinin Merkezindeki Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kilise ve Manastırlarının Tarihi.
- Akyüz, G. (1998). Mardin İlinin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi. İstanbul.
- Akyüz, G. (2005). Mardin Merkezde Bulunan Süryani Kadim Kiliseleri.
- Akyüz, G. (2019). Kırklar Kilisesi. Mardin.
- Ali Emiri (2006). Mardin Artukluları Tarihi (Kâtip Ferdi, Mardin Mülûk-i Artukiye Tarihi), İ. Özcoşar ve H. H. Güneş (Ed.), İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay.
- Alioğlu, F. E. (2003). Mardin Şehir Dokusu ve Evler. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Alpan, A. (2016). Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy İle “Europa Nostra” Üzerine Bir Söyleşi, *İdealkent*, 20(7), 999-1007.
- Alptekin, C. (1991). Artuklular. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 3. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Altun, A. (1971). Mardin'de Türk Devri Mimarisi. İstanbul: Mardin Valiliği.
- Altun, A. (2005). Mardin'de Türk Devri Anıtsal Mimarisine Genel Bakış. F. Özdem (Ed.) *Taşın Belleği Mardin*. İstanbul.
- Altun, A. (2011). Mardin'de Türk Devri Mimarisi. İstanbul.
- Anadolu Ajans (2012) Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/boncuklu-tarla-12-bin-yillik-gecmisiyle-insanlik-tarihine-isik-tutuyor-/1659807>. Erişim tarihi: 12.08.2012.
- Arkeolojik Haber (2018) Erişim adresi: <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-mardin-kalesinin-ziyarete-acilmasi-icin-calismalar-suruyor-18070>. Erişim tarihi: 12.08.2021.
- Arslan, H. (2019). Artuklular Döneminde Mardin. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Artuk, İ. (1971). Diyarbakır ve Mardin'in Bazı Önemli Yapıları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul.
- Artuk, İ. (1971). Mardin Zinciriye Medresesi ve Banisi. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, s. 191-200. Ankara.
- Artuk, İ. (t.y.). Artuk İlinin Tarihi Belgesi. İstanbul.
- Artuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (t.y.) Erişim adresi: <https://artuklu.meb.gov.tr/> Erişim tarihi: 04.10.2021.
- Aslanapa, O. (2007). Anadolu'da ilk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- Atçı, B. vd. (t.y.) Mardin, Mardin Valiliği Yayınları: Ankara.
- Ay, E. (1993). Mardin Bölgesi Zergan Çayı ve Çevresi Arkeolojik Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

- Ay, E. (1999). Yukarı Habur Bölgesi İki Cırcıp Vadisi ve Çevresinin Arkeolojik Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O. ve Ünsal, S. (2001). Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet. İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Barbaro, G. (1873). Travels of Josafa Barbaro. W. Thomas (Çev.). Travels to Tana and Persia. Londra.
- Barbaro, J. (2009). Anadolu'ya ve İran'a Seyahat. T. Gündüz (Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Baştürk, S. ve Taştepe, M. (2013). Evren ve Örneklem. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Vize Yayıncılık, 129-159.
- Bekin, D. (2010), Tarihin Işığında Mardin. Ankara.
- Bizbirlik, A. (2002). 16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliği'nde Vakıflar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Boran, A. (2001). Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri. Ankara 1-Yeditepe Yayınları.
- Canatan, R. (Ed.). (2012). Tauma-Geleneksel Mimari ve Şehircilik. Ankara.
- Canestrelli, E. ve Costa, P. (1991). Tourist carrying capacity: A fuzzy approach. Annals of tourism research, 18(2), 295-311.
- Cerasi, M. M. (1999). Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi. (Çev. A. Ataöv). İstanbul: Yapı Kredi.
- Çağlayan, M. (2010). Geleneksel Mardin Kasırlarının Mimari Özellikleri ve Korunması Üzerine Bir Yöntem Araştırması, (Yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Çağlayan, M. (2015). Mardin Eski Hükümet Konağı (Mimarlık Fakültesi) Restorasyonu Uygulaması. Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII, 84-100.
- Çağlayan, M. (2016a). Anadolu'da Bir Akkoyunlu Kültür Mirası: Mardin Kasımiye Medresesi. International Conference on Natural Science and Engineering. Antalya: Mavi Kitap Yayıncılık, 1113-1146.
- Çağlayan, M. (2016b). Cumhuriyet Taşrasında Geleneksel Üzerine Modern Şehirleşme: Mardin Örneği. Uluslararası Medeniyet, Şehir ve Mimari Sempozyumu (12-16 Nisan). İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Çağlayan, M. (2016c). Mardin'in Sayfiyelik Mekânları: Kasırlar. Mardin: kültür sanat turizm 2(4), 34-37.
- Çağlayan, M., Tanyeli, G. (2016). "Mardin Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi ve Osmanlıdan Günümüze Medresedeki Restorasyon Müdahaleleri", Mimarist, 55, İstanbul, s. 89-93.
- Çağlayan, M. (2017a). Mardin Ortaçağ Anıtları ve Yapım Teknikleri. İstanbul: Hiperyayın.
- Çağlayan, M. (2017b). Osmanlıdan Günümüze Mardin'in Ekonomik Yapısı ve Çarşılarının Dönüşümü. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi (International Social Research Congress), Cilt 3, 936-942.
- Çağlayan, M. (2017c). Mardin Şehidiye Medresesi ve Onarım Uygulamaları. International Conference on Multidisciplinary, Science, Engineering and Technology (IMESET '17 Bitlis), 633-640.
- Çağlayan, M. (2017d). Mardin'de Neler Oluyor?
(Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/gorus/mardinde-neler-oluyor/>)
- Çağlayan, M. (2018). Ortaçağ'dan Günümüze Bir Anıt: Mardin Ulu Cami, Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi (21), İBB KUDEB, İstanbul, 29-40.
- Çağlayan, M. (2020). Dedemin Hamamı. Arredamento Mimarlık (340), 102-105.

- Çağlayan, M. (2021). Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne Alınma Süreci . International Journal of Mardin Studies , 2 (2) , 7-16 .
- Çelik, T. (2014). Turabdin'de Kalanlar. İstanbul.
- Çerme, T. (1997). Mardin Sur Hovsep Ermeni Kilisesi Tarihçesi, Vuslat, Haziran-Temmuz, 134-135.
- Çobanoğlu, A.V. (2012). Ulu Cami. İslam Ansiklopedisi, Cilt 42. İstanbul.
- Dağtekin, E. ve Asatekin, G. (2008). Anadolu'da Bir Belge: Mardin Eminnedin Külliyesi. Artuklular, Cilt 2, İ. Özcoşar (Ed.). Mardin, 253-266
- Diehl, C. (2017). Bizans İmparatorluğunun Tarihi. A. G. Bozkurt (Çev.). İstanbul.
- Dinç, F. (2020). Artuklu'dan Osmanlı'ya İntikal Eden Bir Miras: Manzara Hukuku, Artuklular, Cilt 2. İ. Özcoşar (Ed.). Mardin, 176-193.
- Dolapönü, H. (1972). Tarihte Mardin.
- Endeksa (t.y.) <https://www.endeksa.com/tr/analiz/mardin/artuklu/demografi>
- Eken, G (2006). 19. Yüzyıl Mardin Vakıfları Üzerine, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.20, 2006, s. 233-253.
- Erdal, Z. (2019). Mardin Hacı Sadık Ağa-Sürur-Hanı ve (Gümrük) Çarşısı. USAD, (11), 63-94.
- Erdoğan, N. (2017). Müze Eğitimi ve Etkinlikleri. Mardin.
- Erim, A. (2007). Kerküştü Höyüğü Kurtarma Kazıları, TÜBA-AR, Seri:10: 132.
- Erkanal, H. (2007) "Mezopotamya'ya Açılan Kapı: Nusaybin", İ. Özcoşar (Ed.), Makalelerle Mardin I: Tarih-Coğrafya, 1-16.
- Eroğlu, M. (2011), Erken Tunç Çağı'ndan Yeni Assur Dönemi Sonuna Kadar Mardin İli Tarihi Coğrafyası, Kocaeli Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Evliya Çelebi. (1986). Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Cilt 3-4). (Düz: M. Çevik) İstanbul: Üçdal Yayınları.
- Gabriel, A. (1940). Voyages Archéologiques Dans La Turquie Orientale, Paris: E. Dde. Boccard, s.6.
- Gabriel, A. (2014). Şarki Türkiye'de Arkeolojik Geziler. (Çev. İ. Çetin). Ankara.
- Gökdeniz, A. (2019). Turistik destinasyonlarda sosyal taşıma kapasitesi algısı ve tekrar ziyaret niyetine etkisi: Ayvalık araştırması. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(3), 3003-3031.
- Gülen, S. D. (2019). Kentsel Kimlik Algısının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi: Diyarbakır Suriçi ve Eski Mardin Kenti Merkezi Karşılaştırması. Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Gürhan, V. (2012). XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Gürhan, V. (2015). XVIII. Yüzyılda mardin kalesi Üzerine Bazı Tespitler. e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 7(2), 219-233.
- Hammer Purgstall, J. von (1998). Büyük Osmanlı Tarihi, (Cilt 2). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hernández, M. G., Calle Vaquero, M. D. L. ve García, M. D. C. M. (2011). Capacity for tourist load and heritage sites. Approximation of estimate of capacity for load at archaeological site at Carmona (Seville, Spain). Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles, (57), 437-439.
- İbn Batuta. (1993). İbn Batuta Seyahatnamesi. (Çev. A. S. Yakut) İstanbul: Yeni Şafak.
- İbn Cübeyr. (2003). Endülüs'ten Kutsal Topraklara. İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbn Havkal, Ebû'l-Kasım (2014), Sûrat El-Arz: 10. Asırda İslam Coğrafyası. (Çev. Ramazan Şeşen). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbnü'l-Ezrak, Târihü'l-Fârikî, Bedevi Abdullatif A'vad (Tah.), Hey'etü'l 'Amme li Şuuni'l-Metabî'i'l-Emiriye, Kahire 1909.

- İstahrî, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed (2015). Ülkelerin Yolları. (Çev. M. Ağarı). İstanbul: Ayışığı Kitabevi.
- Kartal, M., Taşkıran, H., Bulut, K. ve Dinç, O. (2014). Yontmataş Bulgular Işığında Yukarı Dicle Havzasında Yeni Bir Neolitik yerleşim: Boncuklu tarla. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 54(1), 489-500.
- Keleş, H. (2006). Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası; Tarihi Eserler, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 38, 2006, 71.
- Keser, E. (2002). Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi. İstanbul.
- Kessler, K. (1995). Subria, Urartu and Assur: Topographical Questions Around the Tigris Sources. Neo-Assyrian Geography, 55-67.
- Kılıç, İ. ve Seçilmiş, C. (2018). Turistik destinasyonlarda yerel halk ve turist gözünden taşıma kapasitesinin değerlendirilmesi: Eskişehir örneği. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 15(3), 506-522.
- Kutlu, İ. ve Eray, S.S. (2020). Mardin İdadi Mektebi'nin Mekânsal ve İşlevsel Değişimi Üzerine Bir Değerlendirme, Sanat Tarihi Dergisi, 30/1, 285-303.
- Kuzu, G. (2020), Mardin Eminateddin Külliyesi Mimari Özellikleri Koruma Sorunları ve Restorasyon Projesi Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lindberg, K., McCool, S. ve Stankey, G. (1997). Rethinking carrying capacity. Annals of tourism research, 24(2), 461-465.
- Maner, Ç. (2006), Mardin ve Çevresi Gezi Rehberi. İstanbul.
- Mardin Artuklu Belediyesi. (2019). Mardin Artuklu Belediyesi Stratejik Planı 2020-2024.
- Mardin Müzesi. (t.y.) Erişim adresi: <https://www.facebook.com/mardinmuzesi/photos/a.1028349687202321/1894151180622163>. Erişim tarihi: 12.08.2021.
- Mardin Protestan Kilisesi. (t.y.) Erişim adresi: <http://mardinprotestankilisesi.com/> Erişim tarihi: 17.07.2021.
- Meadows, D.H., Randers, J. ve Meadows, D.L. (1972). The Limits to Growth. Yale University Press, 101-116.
- Minorsky, V. (1997), Mardin, İslam Ansiklopedisi, (Cilt VII), 317-322.
- Niebuhr, C. (1792). Travels through Arabia, and other Countries in the East, C. II. London.
- Noyan, S. (2005), Yıldızlara Yakın Şehir Mardin. Ankara.
- NTV (2020) Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/dara-antik-kentinde-kazicalismalari-12-aya-cikarildi,6NGJYZxxNE6NFOYoBgVvPg/Jfj5-1LdEUOTcSjB6bG8TA> Erişim tarihi: 12.08.2021
- Ökse, A. T. (2009), Salat Tepe Orta Tunç Çağı Seramiklerinin Stratigrafik Dağılımı ve Tarihlendirilmesi. I. ODTÜ Arkeometri Çalışmayı. Türkiye Arkeolojisi'nde Seramik ve Arkeometrik Çalışmalar. Prof. Dr. Ufuk Esin Anısına Bildiriler Kitabı, 50-60. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Ökse, A. T., Görmüş, A., Atay, E. ve Erdoğan, N. (2012). İllisu Baraj İnşaat Sahası 2010 Kurtarma Kazıları. 33. Kazı Sonuçları Toplantısı (Cilt 1), 196-197
- Öney, G. (2007). Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Paydaş, K. (2004). Ak-Koyunlular Döneminde Ticaret, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarihi Araştırmaları Dergisi, 23/36, 216.
- Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi. (t. y.) Erişim adresi: <http://www.sakipsabancimardinkentmuzesi.org/hakkimizda>. Erişim tarihi: 17.07.2021.

- Salvini, M. (1998). The Earliest Evidence of the Hurrians Before the Furmation of the Reign of 121 Mittanni. G. Buccellati ve M.K. Buccellati (Ed.), *Urkesh and the Hurrians Studies in Honor of Lloyd cotsen. Bibliotheca Mesopotamica Volume 26. Urkesh/Mozan Studies 3*, Undena Publications, Malibu, 99-115.
- Schachner, A. ve Schachner, Ş. (2002). Vier Sitzbilder aus Bit-Bihiani. *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie Herausgegeben von Walther Sallaberger in Verbindung mit U. Seidl, G. Wilhelm. Walter de Gruyter. B.d.92: 107.*
- Sevgen, N. (1959), *Anadolu Kaleleri*, I. Ankara.
- Sevin, V. (2007). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I. TTK Yayınları. VI.Dizi, Sayı:50: 13.*
- Soyukaya, Nevin vd., *Mardin Kültür Envanteri*, İstanbul 2013.
- Sözen, M. (), *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981.
- Soyukaya, N., Özgür, M., kaya, F., Han, Z., Savaş, B., Alpay, E., (2013), *Mardin Kültür Envanteri. İstanbul.*
- Szromek, A.R., Kruczek, Z. ve Walas, B. (2020). The attitude of tourist destination residents towards the effects of overtourism—Krakow case study. *Sustainability, 12(1), 228.*
- Şengül, S., Bayhan, İ. ve Yücel, R. (2018). Turizm destinasyonlarında sürdürülebilir gelişim: Göynük yerel turizm paydaşları üzerine bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 15(3), 489-505.*
- Taştemir, M. (2003). Mardin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt XXVIII), 43-48, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.*
- Tezcan, M. (2006), VII Yüzyılın Başlarında Doğu-Roma Sasani İlişkileri ve Mardin'in Sasanilerce Zabtı. I. *Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, İ. Özcoşar ve H. H. Güneş (Ed.). İstanbul, , s. 151-169.*
- Tunçer, M. (2013), *Mardin'in Korunması ve UNESCO Dünya Miras Listesi'ne Girmesi, İdealkent, 9, 94-113.*
- Türkiye Kültür Portalı. (t. y.) Erişim adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/gazipasa-lkokulu>
- Erişim tarihi: 17.07.2021.
- UNESCO. (t.y). Erişim adresi: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1406>. Erişim tarihi: 21.07.2021.
- UNESCO. (2003). *Evaluations of Cultural Properties, World Heritage Convention World Heritage Committee (27th Ordinary Session 30 June – 5 July), Paris: UNESCO Headquarters.*
- UNESCO. (2019). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, World Heritage Centre, Paris. Erişim adresi: https://whc.unesco.org/en/guidelines/*
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. (t.y.). Erişim adresi: <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>. Erişim tarihi: 21.07.2021.
- Uysal, B. (2006). Kertvin, Nusaybin Bölgesi'nde Bulunan Önemli Bir Ninive 5 Merkezi. B. Avunç (Ed.), *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması. İstanbul.*
- Ünver, A. S. ve Bayri, H. (1940). Artukoğulları ve Mardin'deki Hastahaneleri. *Türk Tıp Tarihi Arşivi, 5 (17).*
- Wall, G. (2020). From carrying capacity to overtourism: A perspective article. *Tourism Review, 75(1), 212-215.*
- Yaşarsoy, E. ve Oktay, K. (2020). Yerli turistlerin şanlıurfa turizmi ile ilgili algılarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8(1), 58-77.*

- Yersel, K. (2020). Mardin Şahkulubey Konağı Restorasyonu ve Yeniden İşlevselleştirilmesi Üzerine Yeni Fikirler. Kadim Akademi Genç Akademisyenler Sempozyumu-6. Mardin.
- Yeşilbaş, E. (2014). Mardin'de Hamza-i Kebir Türbesi Üzerine Yeni Değerlendirmeler, Milet ve Nihal, 11 (2), 163-182.
- Yeşilbaş, E. (2017). Mardin Çarşıları, Mardin Çarşıları ve El Sanatları. Mardin.
- Yeşilbaş, E. (2019). Mardin Şahtana Konağı ve Restorasyonuna Dair Gözlemler. Kadim Akademi SBD, 3(1), 16-38.
- Yeşilbaş, E. (2021). Mardin Bedesteni'nin Mimari Özellikleri ve Anadolu Ticaret Mimarisindeki Yeri. 24. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (7-9 Ekim 2020), 760-775.
- Yıldız, İ. (2008). Mardin'deki Su Mimarisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van.
- Yıldız, İ. (2010). Tarihi Mardin Çeşmeleri. Mardin.

Taşıma Kapasitesi Kaynakça

- Akdu, U. ve Ödemiş M. (2018). Examining the Impacts of tourism on Gümüşhane residents according to the Doxey Index, *Turizm Akademik Dergisi*, 5(2), 33-45.
- Al-hagla, K.S. (2010). Sustainable urban development in historical areas using the tourist trail approach: a case study of the cultural heritage and urban development (CHUD) project in Saida, Lebanon. *Cities*, 27(4), 234-248.
- Ayazlar, G. ve Karakulak, Ç. (2016). Kırsal Turizmde otantiklik olgusu: Çamlık köyü, Bodrum örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 531-548.
- Bayrak, G. (2019). Morfolojik bulgular ışığında kentsel sit sınırının belirlenmesi: Erzurum örneği. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı.
- Boyd, S.W. ve Butler, R.W. (1996). Managing ecotourism: An opportunity spectrum approach. *Tourism management*, 17(8), 557-566.
- Butler, R.W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Geogr.*, 24, 5-12.
- Butler, R.W. (1991). Tourism, environment, and sustainable development. *Environmental Conservation*, 18(3), 201-209.
- Butler, R.W. and L.A. Waldbrook (1991). A new planning tool: The tourism opportunity spectrum. *The Journal of Tourism Studies* 2(1), 4-14.
- Çağlayan, M. (2010). Geleneksel Mardin Kasırlarının Mimari Özellikleri ve Korunması Üzerine Bir Yöntem Araştırması. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.
- Çalık, A.Ö. (2014). Turistik Merkezlerin Sosyal Taşıma Kapasitesi: Beypazarı Örneği. Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı.
- Çalışkan, U. ve Arıkan Saltık, I. (2019). Turizm faaliyetlerine uzak yerleşimlerde turizmin yerel halkın mutluluğu üzerindeki etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (53), 23-38.
- Canestrelli, E. ve Costa, P. (1991). Tourist carrying capacity: A fuzzy approach. *Annals of tourism research*, 18(2), 295-311.
- Canteiro, M., Córdova-Tapia, F., and Brazeiro, A. (2018). Tourism impact assessment: A tool to evaluate the environmental impacts of touristic activities in Natural Protected Areas. *Tourism Management Perspectives*, (28), 220-227.

- Çavuş, Ş. (2002). Turistik Merkezlerin Taşıma Kapasiteleri İle Yaşam Evreleri Arasındaki İlişkiler ve Kuşadası Örneğinde Değerlendirme. Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı.
- Ceballos-Lascurain, H. (1996). *Tourism, Ecotourism, and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism Around the World and Guidelines for its Development*. IUCN.
- Cengiz, T. ve Kaptan Ayhan, Ç. (2008). Korunan alanlarda taşıma kapasitesinin belirlenmesi: Troya Tarihi Milli Parkı örneği. İntepe Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde, (Eds.) A. Akdemir, O. Demircan, S. Yılmaz ve T. Takaoglu, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, İntepe, 30-31 Ağustos 2008, 95-105.
- Cifuentes Arias, M. (1992). Determinación de capacidad de carga turística en áreas protegidas (No. 333.95 C569d). Turrialba, CR: CATIE.
- Cillis, G. and Statuto, D. (2018). Cillis, G.; Statuto, D. Landscape protection and tourist valorisation of the cultural and natural heritage of the UNESCO site of Matera (Italy). In *Proceedings of the Public Recreation and Landscape Protection–With Nature Hand in Hand? Křrtiny, Czech Republic, 2–4 May 2018*, 226–231.
- Clark, R.N. and Stankey, G.H. (1979). *The Recreation Opportunity Spectrum: A Framework for Planning, Management, and Research* (Vol. 98). Department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Forest and Range Experiment Station.
- Cupul-Magaña, A.L. and Rodríguez-Troncoso, A.P. (2017). Tourist carrying capacity at Islas Marietas National Park: An essential tool to protect the coral community. *Applied Geography*, (88), 15-23.
- Dağ, V. ve Mansuroğlu, S. (2018). Pamukkale/Hierapolis dünya miras alanı'nda ziyaretçi taşıma kapasitesinin belirlenmesi. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 31(2), 107-115.
- Dara-Anastasiopolis, XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, C. 1 Ankara, 1991, s. 391-398.
- Dara-Anastasiopolis 1990 Yılı Çalışmaları, XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, C. 1 Ankara, 1992, s. 197-203.
- Dara-Anastasiopolis antik ve erken ortaçağ kenti (Mardin Oğuzlar Köyü) yüzey araştırması ve kazısı 1, İTÜ Araştırma Fonu 1988.
- Dara-Anastasiopolis (Mardin) yüzey araştırma ve kazıları 1986-1990
- Dinç, Y., Kömür, T. ve İlban, M.O. (2021). Sürdürülebilir destinasyon yönetimi için bir model önerisi: Ayvalık örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4376-4399.
- Doğan, M. ve Gümüş, M. (2014). Sürdürülebilir destinasyon yönetimi, sürdürülebilir bozcaada: Bir model önerisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(3), 6-25.
- Doxey, G. (1975). A causation theory of visitor–resident irritants, methodology and research inferences. The impact of tourism. In *Proceedings of the Sixth Annual Conference Proceedings of the Travel Research Association, San Diego, CA, USA, 8–11 Sept. 1975*, 195-198.
- Egresi, I. (2018). Tourists go home!–Tourism overcrowding and “tourismophobia” in European cities (Can Tourists and Residents Still Co-Habitate in the City?). In *Proceedings of TAW2018 International Scientific Conference, Polis University-Albania, 20-23 Sept. 2018*.
- Erdoğan A. (2013) Mardinli bir plancıdan “Mardin’de zaman” üzerine, *İdeal Kent-Kent Araştırmaları Dergisi*, (9), 232-265.
- Erdoğan A. (2020) Kenti sahiplenmenin veri altyapısı: Küyerelleşme sürecinde kültür varlıkları envanteri ve paylaşımı, *Planlama*, 30(2), 154-171.

- Erdoğan, A. ve Özkök, M.K. (2017). Kentsel korumada detaylandırılmış koruma potansiyel matrisinin kullanılabilirliği. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 34(2):93-123.
- Escudero Gómez LA. (2019). Residents' opinions and perceptions of tourism development in the historic city of Toledo, Spain. *Sustainability*, 11(14), 3854. <https://doi.org/10.3390/su11143854>
- European Union (EU). (2013). European Tourism Indicator System Toolkit for Sustainable Destinations, DG Enterprise and Industry, European Union.
- Farrell, T.A. (1999). Visitor Impact Assessment and Management for Protected Areas in Central and South America. Unpublished PhD Dissertation, Virginia Tech and State University.
- Garrigós Simón, F.J., Narangajavana, Y., Palacios Marqués, D. (2004). Carrying capacity in the tourism industry: A case study of Hengistbury Head. *Tourism Management*, (25), 275-283.
- Glasson, J., Godfrey, K. ve Goodall, B. (1994). Visitor Management in Heritage Cities. *Tourism Management*, 15(5), 388-389.
- Göktuğ, T.H. (2011). Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı'nın Rekreatif Taşıma Kapasitesinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.
- Göyünç, N. (1991). XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Graham, R., Nilsen, P., and Payne, R.J. (1988). Visitor management in Canadian national parks. *Tourism Management*, 9(1), 44-61.
- Griffin, T., Moore, S., Crilley, G., Darcy, S. and Schweinsberg, S. (2010). Protected Area Management: Collection and Use of Visitor Data. Volume 1: Summary and Recommendations. CRC for Sustainable Tourism, Gold Coast, Queensland.
- Gündüz, S. ve Akpınar, N. (2002). Koruma-Kullanım ilkeleri çerçevesinde Beynam Muhafaza Ormanı'nın rekreatif taşıma kapasitesinin saptanması üzerine bir araştırma. *Journal of Agricultural Sciences*, 8(4), 344-351.
- Hernández, M.G., Calle Vaquero, M.D.L. and Yubero, C. (2017). Cultural heritage and urban tourism: Historic city centres under pressure. *Sustainability*, 2017, 9(1346), 1-19.
- Hernández, M.G., Calle Vaquero, M.D.L. ve García, M.D.C.M. (2011). Capacity for tourist load and heritage sites. Approximation of estimate of capacity for load at archaeological site at Carmona (Seville, Spain). *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, (57), 437-439.
- ICOMOS (1999). Managing Tourism at Places of Heritage Significance / Letter of Cultural Tourism, Mexico. (https://www.icomos.org/charters/tourism_e.pdf) Erişim: 28.08.2021
- ICOMOS-WTO (1993) Garfield, D. (Ed.) Tourism at World Heritage Cultural Sites: The Site Manager's Handbook, US/ICOMOS-World Tourism Organization.
- İdealist Şehircilik. (2018). Sarıkamış Turizm Merkezi Master Planı (Teknik rapor). DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.
- İdealist Şehircilik. (2019a). Namangan Turizm Merkezi Master Planı (Teknik rapor). Namangan Eyaleti, Özbekistan.
- İdealist Şehircilik. (2019b). Zaamin Turizm Planı (Teknik rapor). Cizzak, Özbekistan.
- İdealist Şehircilik. (2020). Sis Dağı Turizm Merkezi Fizibilitesi (Teknik rapor). Görele Kaymakamlığı, Giresun, Türkiye.
- Kourandeh, H.H. and Fataei, E. (2013). Estimation of tourism carrying capacity of Fandoqlou Forest in Ardebil Province, Iran. *Bull. Env. Pharmacol. Life Sci*, 2(12), 64-70.

- Kuss, F.R., Graefe, A. R., and Vaske, J.J. (1990). Visitor Impact Management: A Review of Research, Vol. 1. Washington, DC: National Parks and Conservation Association.
- Lane, M. (2010). The carrying capacity imperative: Assessing regional carrying capacity methodologies for sustainable land-use planning. *Land Use Policy*, 27(4), 1038-1045.
- Leung, Y.F. and Marion, J.L. (1996). Trail degradation as influenced by environmental factors: A state-of-the-knowledge review. *Journal of soil and water conservation*, 51(2), 130-136.
- Leung, Y.-F., Marion, J.L. and Cole, D.N. (2002). Visitor Impact Assessment and Monitoring Systems: Evolution and Current Development, In: S. Bondrup-Nielsen (Eds.) Managing protected areas in a changing world: proceedings of the Fourth International Conference on Science and Management of Protected Areas, 14-19 May 2000, Wolfville, N.S.: Science and Management of Protected Areas Association, 213-220.
- Lindberg, K., McCool, S. ve Stankey, G. (1997). Rethinking carrying capacity. *Annals of tourism research*, 24(2), 461-465.
- Lopez, L., Pazos Otón, M., and Piñeiro Antelo, M. de los Á. (2019). Is there overtourism in Santiago de Compostela? Contributions for an ongoing debate. *Boletín De La Asociación De Geógrafos Españoles*, (83), 2825. <https://doi.org/10.21138/bage.2825>
- Mai, T. and Smith, C. (2015). Addressing the threats to tourism sustainability using systems thinking: A case study of Cat Ba Island, Vietnam, *Journal of Sustainable Tourism*, 23(10), 1504-1528.
- Mai, T. and Smith, C. (2018). Scenario-based planning for tourism development using system dynamic modelling: A case study of Cat Ba Island, Vietnam, *Tourism Management*, (68), 336-354.
- Malik, M.I., and Bhat, M.S. (2015). Sustainability of tourism development in Kashmir—Is paradise lost?. *Tourism management perspectives*, (16), 11-21.
- Manidis Roberts Consultants (1997). Developing A Tourism Optimization Management Model (TOMM), A Model to Monitor and Manage Tourism on Kangaroo Island, South Australia. Surry Hills, New South Wales: Manidis Roberts Consultants.
- Meadows, D.H., Randers, J. ve Meadows, D.L. (1972). The Limits to Growth. Yale University Press, 101-116.
- Müderrişoğlu, H. (2002). Açık Hava Rekreasyonunda Taşıma Kapasiteleri: Rekreasyonel Kullanım İlişkilerinin İncelenmesi. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.
- Neuts, B. And Nijkamp, P. (2012). Tourist crowding perception and acceptability in cities: An applied modelling study on Bruges. *Annals of Tourism Research*, 39(4), 2133–2153.
- Northcote, J. (2020). Sustainable visitation index: a new visitor management framework for assessing destination sustainability. *Journal of Ecotourism*, 19(4), 327-344.
- Öner, S. ve Aydoğdu, A. (2019). Yerel halkın gastronomi turizmine karşı tutum ve bilgi düzeyi: Kastamonu için çıkarımsal bir analiz. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(1), 535-560.
- Özel, Ç.H. (2014). Turizmin sosyo-kültürel boyutta ortaya çıkardığı etkilerin incelenmesi: Marmaris örneği. *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42), 57-68.
- Öztürk, Y. (2020). Turistik destinasyonlarda talep yönetimi ve demarketing uygulamaları. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 746-757.

- PAP/RAC (1997). Guidelines for Carrying Capacity Assessment for Tourism in Mediterranean Coastal Areas. PAP-9/1997/G.1. Split, Priority Actions Programme Regional Activity Centre.
- Pérez Guilarte, Y. and Lois González, R.C. (2018). Sustainability and visitor management in tourist historic cities: The case of Santiago de Compostela, Spain. *Journal of Heritage Tourism*, 13(6), 489-505.
- Reisinger, Y. (2009). International Tourism: Cultures and Behavior. Amsterdam; London: Butterworth-Heinemann.
- Russo, A.P. (2002). The “vicious circle” of tourism development in heritage cities. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 165–182.
- Salha, H., Cinnioğlu, H. ve Demirkol, C. (2020). Evaluation of Local People's Perspective on Rural Tourism: Sample of Tekirdağ Province. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(2), 777-787.
- Sayan, M.S. and Atik, M. (2011). Recreation carrying capacity estimates for protected areas: A study of Termessos National Park. *Ekoloji*, 20(78), 66-74.
- Seçilmiş, C. ve Kılıç, İ. (2018). Turistik destinasyonlarda yerel halk ve turist gözünden taşıma kapasitesinin değerlendirilmesi: Eskişehir örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(3), 506-522.
- Seçilmiş, C. ve Köz, E.N. (2015). Sürdürülebilir kültür turizmi algısının nesillere göre tekrar gelme niyetine etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 69-78.
- Şengül, S., Bayhan, İ. ve Yücel, R. (2018). Turizm destinasyonlarında sürdürülebilir gelişim: Göynük yerel turizm paydaşları üzerine bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(3), 489-505.
- Shackley, M. (1994). The land of Lō, Nepal/Tibet. *Tourism Management*, 15(1), 17-26.
- Shelby, B., and Heberlein, T.A. (1984). A conceptual framework for carrying capacity determination. *Leisure sciences*, 6(4), 433-451.
- Soylu, Y., ve Özkök, F. (2016). Turistik destinasyonlarda taşıma kapasitesi: Çanakkale savaşları Gelibolu tarihi alanı örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 565-581.
- Stankey, G.H., Cole, D.N., Lucas, R.C., Petersen, M.E., Frissell, S.S. (1985). The limits of acceptable change (LAC) system for wilderness planning. Gen. Tech. Rep. INT-176. Ogden, UT: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Intermountain Forest and Range Experiment Station.
- Swarbrooke, J. (1999). Sustainable Tourism Management. Oxon: CAB International.
- Szromek, A.R., Kruczek, Z. ve Walas, B. (2020). The attitude of tourist destination residents towards the effects of overtourism—Krakow case study. *Sustainability*, 12(1), 228.
- Thomas, P., Seeley, N. and O'Sullivan, P. (1997). The Processes of Visitor Impact Assessment, *Journal of Architectural Conservation*, (3)1, 67-84.
- Tokmak, C. (2008). Sürdürülebilir Turizm Açısından Taşıma Kapasitesi: Topkapı Sarayı Örneği. Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Tokmak, C. ve Şen, B. (2020). Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi ziyaretçilerinin taşıma kapasitesi ve memnuniyet algılarının değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 2639-2656.

- UCLG (2021) Culture: Fourth Pillar of Sustainable Development, United Cities and Local Governments.
(https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/en/zz_culture4pillar_eng.pdf) Erişim: 09.11.2021
- USDI National Park Service (1997) VERP: A Summary of the Visitor Experience and Resource Protection (VERP) Framework. Denver, CO: USDI National Park Service, Denver Service Center.
- Vizeu Pinheiro, F. (2017). Redesigning historic cities facing rapid tourism growth: The case of Macao's World Heritage centre and San Ma Lou Avenue, *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, (9)3, 274-288.
- Vlassis, A. (2015). Culture in the post-2015 development agenda: The anatomy of an international mobilisation. *Third World Quarterly*, 36(9), 1649-1662.
- Wagar, J.A. (1964). The Carrying Capacity of Wild Lands for Recreation. Forest Science Monograph No. 7. Washington, DC: Society of American Foresters.
- Wall, G. (2020). From carrying capacity to overtourism: A perspective article. *Tourism Review*, 75(1), 212-215.
- Wang, J., Huang, X., Gong, Z. and Cao, K. (2020). Dynamic assessment of tourism carrying capacity and its impacts on tourism economic growth in urban tourism destinations in China. *Journal of Destination Marketing and Management*, 15, 100383. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2019.100383>.
- Weaver, C.L. (2010). Examining the influence of indicator variables on crowding and visitor experience: A case study of the White Salmon River in Washington. Unpublished MSc. Dissertation, Davis College of Agriculture, Natural Resources and Design at West Virginia University.
- WTO/DTÖ (1981). World Tourism Organization. 1981. Saturation of Tourist Destinations: Report of the Secretary General. Madrid.
- WTO/DTÖ (2004a). Tourism at World Heritage Cultural Sites. Madrid: World Tourism Organisation.
- WTO/DTÖ (2004b). Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations-A Guidebook. Madrid: World Tourism Organisation.
- WTO/DTÖ (2004c). Handbook Tourism Congestion Management at Natural and Cultural Sites-Handbook. Madrid: World Tourism Organisation.
- Yaşarsoy, E. ve Oktay, K. (2020). Yerli turistlerin şanlıurfa turizmi ile ilgili algılarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 58-77.
- Yıldırım Saçılık, M. ve Baysal, K. (2019). Rahatsızlık Endeksi Çerçevesinde Bodrum Sosyal Taşıma Kapasitesinin Belirlenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1194-1210.
- Yıldırım, U.B. (2012). Plaj ve Deniz Rekreasyon Alanlarında Ziyaretçi Taşıma Kapasitelerinin Belirlenmesi ve Plaj Yönetiminde LAC Modeli Uygulaması. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı.